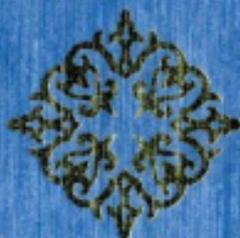

Н.Ә. НАЗАРБАЕВ

ЕУРАЗИЯ
ЖҮРЕГІНДЕ

Нұрсұлтан
НАЗАРБАЕВ

ЕУРАЗИЯ

ЖҰРҒЕГІНДІ

АЛМАТЫ
«ЖІБЕК ЖОЛЫ»
2010

МАЗМҰНЫ

1-тарау. АСТАНА АҢСАРЫ

Мақсатты айқындау.....	13
Замана зымыратқан жұлдыздар... ..	31
Атаулар керуені... ..	59
Алматы көкжиегі... ..	67
Астана ажары.....	79
Өңірлік өрлеу өзегі... ..	92

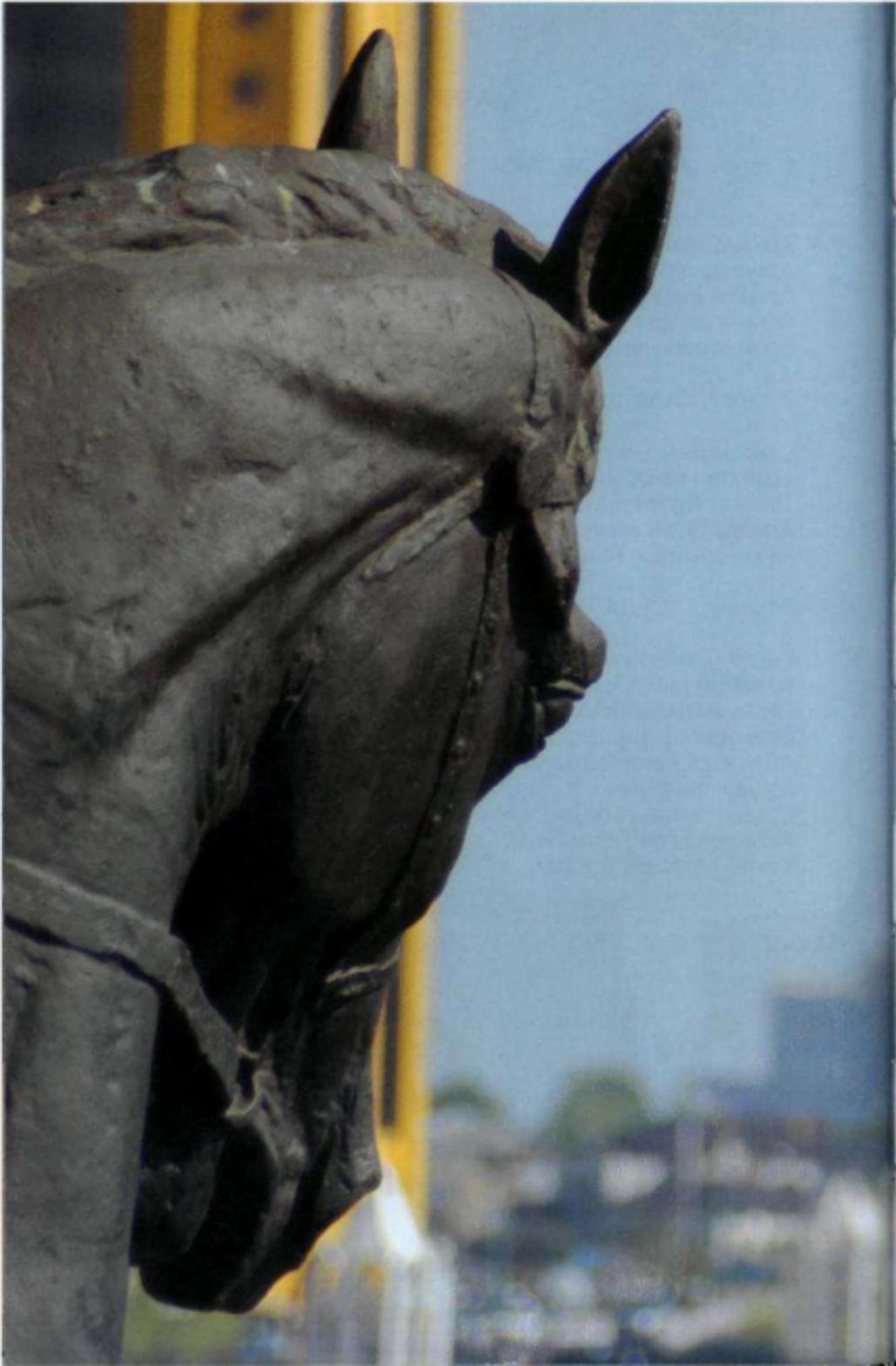
2-тарау. ҚАЛА ШЕЖІРЕСІ

Ежелгі қоныс, ескі жұрт... ..	113
Тарихтан танабында таңба қалған... ..	119
Табиғат құдіреті... ..	122
Арқада туған алып... ..	133
Ел қондырдық Есілге... ..	135

3-тарау. ЕЛОРДА ЭСТЕТИКАСЫ

Кеңге созған құлашын	185
Қалауын тапса, қар жанар... ..	199
Стиль кепілдіктері... ..	221
Әсемдікке іңкәрлік... ..	234
Айрықша назар аймағында... ..	250
Мәуелі бәйтерек... ..	255
Есілдің сол жағасы, оң жағасы... ..	262
Астананың бас қалқаны... ..	281
Кемел келешекті сезіну... ..	289

Шынайы бақытқа жеткізетін істерде тұрғындары өзара көмектесу мақсатын алға қойған қала қайырымды қала болып табылады, ал азаматтары бақытқа жету мақсатымен бір-біріне көмектесіп отыратын қоғам – қайырымды қоғам.

Әбу Насыр әл-Фараби

Тарихшылар әлі күнге дейін жер бетінде алғашқы қала қайда, қашан пайда болды деп таласады. Сірә, бұл маңызды емес шығар. Ең бастысы, қалалар адам, халық және өркениет тарихының ең шиеленісті, шаттықты және опықты оқиғалары өткен жерлерде пайда болды және бола береді. Алайда өткеннің, бүгіннің және болашақтың «түйін» түйген жерлерінде айрықша оқшауланып астаналар тұр. Оларға әр халықтың кеңістік пен уақыт арқылы өзінің даму жолында жасаған ең басты жетістіктерін әйгілеп көрсету абыройы бұйырды. Дәуірдің табы мен мәнері екі-үш айшықты сызбамен бейнелене береді. Эйфель мұнарасы, Вестминстер, Кремль... Бұл астаналық нышандар – әлем картасының ең үздік жолбасшылары. Олар бұл күнде солай жаратылған сияқты қабылданады. Алайда олар белгілі бір адамдардың дарынымен және еңбегімен жасалған. Астананы құру – ұлттық тарихтың жаңа мәтінін жазу. Мұндай мәртебе әр ұрпақтың маңдайына бұйыра бермеген. Екі мыңжылдықтың тоғысында біз шешім қабылдап, Еуразияның жүрегінде іс жүзінде жаңа астана құрдық. Қас қағымдай болып сегіз жыл өте шықты. Күнделікті қауырт тіршіліктен қолым қалт еткенде, мен осы кітапта күнделік жазбаларымның шашыраңқы беттерін біріктіруді ұйғардым. Күрделі шешімдер, қанаттастардың көмегі, сәулет саласындағы ізденістер, қаланың болашағы туралы ойлар, өлкенің аңыздары мен жер-су атаулары, тұрмыстың түйткілдері, тарихи салыстырмалар, Астананың бедері мен әсемдігі, бір сөзбен айтқанда, жаңа елордаға арналған менің ойларым мен істерім – бәрі-бәрі осында.

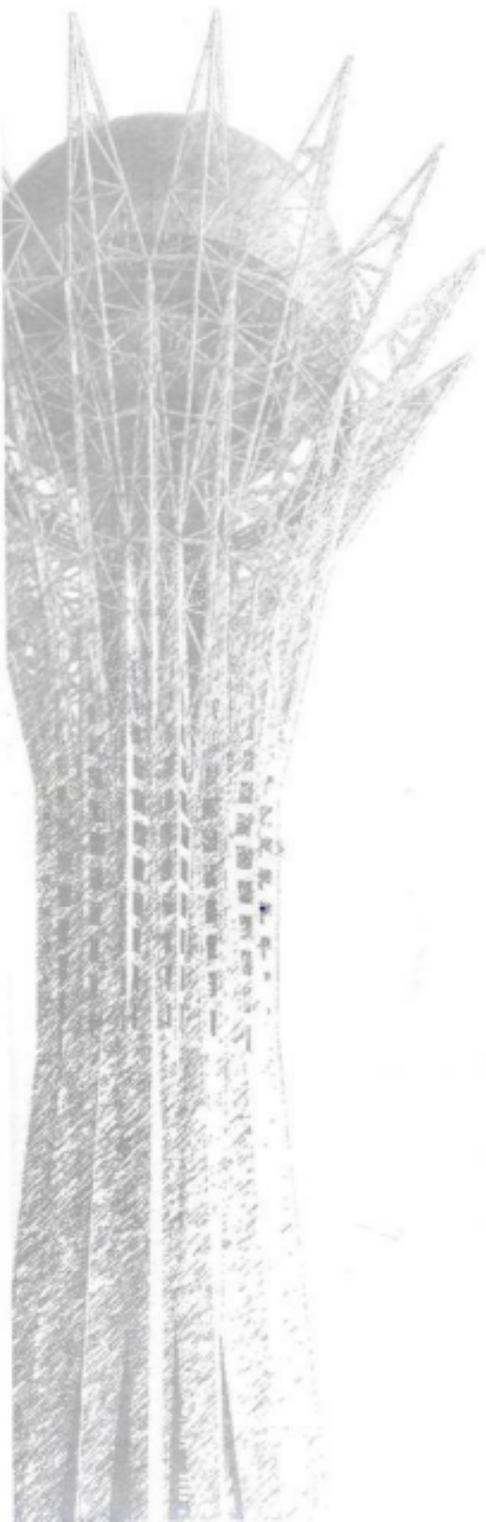
Р. Назарұлы

1-ТАРАУ

АСТАНА АҢСАРЫ

Бұл дүниеде ұмытуға болмайтын
бір нәрсе бар.
Егер сен басқаның бәрін ұмытып,
бірақ осыны ұмытпасаң,
алаңдауға себеп те болмас еді.
Алайда өзге істің бәрін жадында ұстап
арі жүзеге асырған болсаң,
бірақ ең бастысын ұмытып кетсең,
бұл түк бітірмегенмен барабар.
Сен бұл өмірге мақсатты тірліктерді
тындыруға келдің
және алдағы міндетің де сол.
Егер осыны орындамасаң,
онда ештеңе істемегенің.

Жалал ад-дин Руми

МАКСАТТЫ АЙКЫНДАУ

Бұл өзі төрт аяғы шып шымыр, өзі тапал, жоны жазық, шоқтығы мен жалы төгілген, кәдімгі қазақы боз айғыр еді Қап қара жалы жон арқасының жалғасы іспетті сызып қойғандай теп тегіс боп тұратын Оның қандай тұқымға жататыны есімде жоқ Бірақ сырт кейпі сүреңсіз көрінгенімен, жауынгер көшпелілердің бір жортқанда 200–300 шақырымды еңсеріп, Еуразия кеңістігін талай шиырлаған дала жылқысынан екені анық Шұбарат деп атайтын бұл жылқы біздің өңірге әйгілі еді Алатаудың Шамалған тұсындағы бөктерінде бір кездері жиі жиі аламан бәйгелер болып тұратын да, сонда әлгі Шұбарат шашасына шаң жұқтырмай, әрдайым озып келетін Оның иесі – осы өңірдің шопаны ды, өзінің бәйге бермес сәйгүлігін аирықша мақтан тұтатын «Ат – ер қанаты» деп халық тегін айтпаған ғой

Алайда бірде Иә, бірде аламан бәйге кезінде Шұбарат тау аңғарының айрығына дейін бірінші келді де, соншалықты өлермен шабыспен тым үлкен қашықтықтан зорығып құлап түсті Содан бері Шамалғаннан басталып, берп тауды өзінің сүйір тұмсығымен қақ жарып тұрған әлгі сайды Шұбарат аңғары деп атайды

Қазір де осы тау бейне бір алып семсермен қақырата жарылғандай қос шатқалға бөлініп тұр Көнекөз қариялар осы таулардың жоталы бөлігінің бір биігінде тастан қаланған діңгек бар еді деседі Сол діңгекке 1916 жылы осы өңірде көтеріліс бастап, кейіннен ол көтеріліс жаншылып, ақыры

қолға түсіп атылған атақты Бекболат батыр өзінің туын тіккен екен

Менің үйім тұрған Подгорная көшесі, өзінің атына сай, тауға таяу бөктерде созылып жататын. Күн сайын таңертең оянған бойда көзім осы тау бөктеріне, одан әрі ақ басты асқақ Алатаудың қарлы шыңдарына түсетін. Ағарған осы қарлы шыңдар көк тәңірінің мекені іспетті, қол созымдай жерде тұрса да ешқашан жеткізбестей, кереметтей алыс көрінетін. Жарқырап жаз шықса болды, біздің көшенің балалары ертемен тұрып алып тау-қияны кезіп кететін. Тау алқымынан күні бойы жидек теріп, соңынан оларды жергілікті шарап зауытына өткізетін. Өткізген жидегінің ақысына шамалы тиын тебен алған балалар, кешке қарай үйлеріне мәз мейрам боп оралатын. Әлп тапқан-таянғандарын санап отырып шешелеріне өткізетін де, бірер бақырды киноға деп алып қалысатын.

Бір қызығы – сол кезде менде бір құпия арман болды. Мұнар басқан көгілдір көп таулардың тым болмаса ең берісінің шыңына бір шықсам шіркін деп көксейтінмін. Бұл «асқақ» арманның қай кезде кеудемде пайда болғаны есімде жоқ. Бесте ме екем, әлде жеті жастамын ба.

Бірақ көз арбаған әлгі шыңға он төрт жасымда табан тірегенім жадымда.

Қазір өмірімнің үштен біріне жуығы бітпейтін ресми сапарларда, дәлірек айтсам, республика ішінде немесе әлемнің түрлі елдеріне ұшу сапарларымен өтіп жатқан шақта, нағыз самғау сезімін алғаш ұшаққа отырған кезде емес, әлгі көгілдір таудың шыңында тұрып төменге – маған бейне алып география картасы сияқты көрінген жазық далаға қараған сәтте сезінгенімді түсінемін. Мидай жазық дала солтүстікке қарай, көз жетпес көкжиекке дейін жазылып жатты, ал мен тұрған биіктің етегі шапшыма тік болатын. Бейне зәулім үйдің алып терезесінен қарап тұрғандай бойымды өзгеше толқыныс пен шаттық сезімі билегені бар.

Сол жерде тұрып мен бәрін көрдім Жер тәнінде сала-сала болып жатқан алып күре тамырлар сияқты жыралар мен сайлар, біздің ауыл мен көрші ауылдардың түймедей боп ағараңдаған үйлері, бұраң қаққан сан тарап жолдар, шоқ-шоқ қызғалдаққа бөккен көк майса белдер, күрең даланың бетіндегі жамау сияқты жүгері алқабының төртбұрыш сап сарғыш танаптары бәр-бәрі көз алдымда, етек тұста жайыла көсіліп жатты

Ал одан әрі Одан әрі көк мұнар Күннің ашық кездерінде осы таудың басынан әулие Балқашты көруге болады дейтін үлкендер Балқаш көлінің қай жақта жатқанынан хабарым да жоқ, сөйтсе де қариялардың сөзі есіме түсіп, көзім талғанша көкжиекке тесілдім, күнге шағылысқан шалқар судың жаптылын көруге тырыстым Бірақ ештеңе көре алмадым Әлде күн соншалықты ашық болмады ма, әлде көлді көру тіпті мүмкін емес жай әңгіме ме, қайдан білейін

Малды алысқа, солтүстікке қарай жайып кететін шопандарымыздың дала туралы тамсана айтатын әңгімелеріндегі көз жетпейтін жазираны барлай алмадым Олар әр жазда ауылдан кеңшардың малын іле жаққа, тіпті Балқашқа дейін айдап әкететін де, күзге салым қайта оралғанда дала туралы қиял-ғажайып аңыздарды жырдай қып айта келетін Біз болсақ малды барлық уақытта тау жайлауына бағатынбыз Сосын да, мен кейбір малшылардың тауы жоқ, көкжиегі көрінбейтін шетсіз шексіз маң далаға, қияндағы солтүстікке кететініне қызығатынмын

Бұл бір ғажап қиялдай, түс тәрізді кереметтей көрінетін

Далалық малшыларды түсінуге болады – жалпақ даланың көз арбаған сұлулығы мен жазира сәнін тек сол даланы оңды-солды кезіп қана сезінуге болар Тіпті ең заңғар деген тау шыңынан да Даланың ұлылығын еш пайымдай алмайды екенсің

Биік тауға шықсам деген арманымды жүзеге асырған сол сәттен бастап көкірегімді дала табиғатының жанын ұқсам деген келесі бір арман жайлап жүре берді.

Өйткені заңғар болса да аяқ басар жері тар, еркіндігі шектеулі сол шыңның басында тұрып мен көңілге қанат байлар нағыз еркіндік, қиялыңды ұштар шабыт ештеңемен шектелмеген, айналасында көз сүрінер қара жоқ далада ғана болатынын ұқтым.

Кейін сахараның нағызы – Сарыарқаға алғаш аяқ басқанымда, даланың адам бойына құятын ғаламат қуатына қайран қалдым әрі оны жан-тәніммен сезіндім. Кереметтей мөлдір де зеңгір аспанды тұңғыш рет осы далада көрдім. Жартысын таулар көлегейлеген аспан емес, көк жүзін көзбен шарлағанда ылғи да жанарың көктің жарымын жапқан тау қабырғасына тірелетін әдеткі көрініс емес. Тіпті тау шыңынан қарағанда одан да еңселірек өзге таулармен көлегейленген жартыкеш аспанға да ұқсамайды.

Мидай жазық даланы бейне бір жарқыраған алып шыны қазан тәрізді жауып тұрған, көкжиектің бойымен қаусырыла көмкерілген зеңгір көк аспанның өзі. Тек ұшы-қиырсыз сары жон ғана ештеңемен шектелмеген шексіз де шетсіз көгілдір аспанның ұлылығы мен сұлулығын түсінудің кілті дерсің.

Мен тау сұлулығына әбден тұшынған жан едім, енді даланың кереметіне қанғым келді. Орыс халқында «Лучше гор могут быть только горы» деген қанатты сөз бар... Мен таудың нағыз сұлулығын 1995 жылы Абай шыңына шыққанда тағы да айрықша сезіндім.

Көк аспанның шексіздігін, табиғаттың ұлылық парқын бағамдап, таңданып та, ойланып та ұзақ тұрдым.

Бірақ бәрібір дала аспанының тұңғыш шексіздігін, боз селеудің теңіздей толқыған өміршең қуатын, көшпелінің қарапайым даналығын ұғынып қана, сосын тау мәртебесін аласартпай қадірлей отырып қана «Даладан артық... тек даланың өзі екен» деп айтқың келгендейсің.

Бала санасына сіңген ұғымдардың көпшілік кейін, уақыт өте келе ересек адамның әрекеттеріне ұласады деген сөз бар.

Бұл, әрине, балалық әсер бүкіл ересек өмірді түзеді дегенді білдірмес. Бірақ өмірде болып жатқан кейбір дүниелер әлдекімнің арманының көшірмесі болғандықтан ғана іске асқан жайлар жиі кездеседі... Ал арман – бұл ересек өмірдің күнделікті күйбеңнен, беймаза тірліктен ада, еміс-еміс алыста қалған балалық сезімнің шарқ ұруы

Қай уақытта болмасын, қандай істе болмасын бір қарағанда тосын көрінетін шешімдер мен әрекеттер бар. Ал шын мәнінде ол ешқандай тосын емес, ең ұтымды нұсқаны саралап сан ойланған, тоқсан толғанған толғақты ойдың түйіні. Әлдеқайда өзекті өзге мәселелер ентелеп тұрғанда, көкейкесті жайттармен тіптен байланысы жоқ басқа бір тірліктер әуелгіде тек таңырқататыны, кей ретте айыпталатыны да содан шығар.

Көп нәрсе өз жөнімен, немесе, біз айтып жүргендей, жұмыс барысында атқарылып жатады. Бірақ күнделікті сол шаруаларға бойымыздың үйреніп кететіні соншалық, біз оларға оншалықты мән беріп жатпаймыз, оларды бағалауға немесе себеп-салдарын іздеуге әсте тырыспаймыз.

Бірақ егер оқиға тосындау, әдеттегіден ерекше сипатта болса, онда оған деген жалпы жұрт назарының тоғысу күшінің зорлығы соншалық, болған оқиғаға пайымды әрі жеріне жеткізе нақты түсінік бермейінше, ол тек таңданыс туғызуы, кейде тіпті естен тандыра қайран қалдыруы да мүмкін.

Әрине, біздің әрекетіміз, әсіресе, мемлекеттік саясат сияқты күрделі де болжап болмас салада емін-еркін сезім жетегінде кетумен, оның үстіне балалық әсерлерді пернелеумен уәжделе алмайды. Сөйте тұра, мен астананы ауыстыру идеясын тек байыбын бағалай қоймаған көрегендік пен әлдебір күні бұрынғы тарихи шешімнің үйлесуі деп қана білемін.

Астананы ауыстыру – сөзсіз тосын да сирек оқиға. Әрине, бір адамның ұғымының шеңберінде. Мемлекет ауқымында бұл әдеттен тыс болса да, соншалықты бас шайқап таңғалғандай құбылыс емес.

Қоныс аудару да адам өміріндегі айрықша оқиға саналады. Кейбір адамдарда еш уақытта көшуге деген қажеттілік тумады, енді біреулер жиі көшіп-қонуға мәжбүр.

Мемлекеттер де өздерінің бас қалаларын ауыстырып жатады, әдетте мұндай ауыстырудың барша фактілері дәлелді әрі уәжді болып келеді.

Және осындай ауыстырудың қажеттілігі ел тұрғындарының қалауына қарағанда, мемлекеттің пайдасынан жиірек туындайды.

Бірақ бұл жерде, ең бастысы – астананы көшіруге мәжбүрлеуші, аңғарыла да, түсінікті бола да бермейтін кейбір себептер сілемін сезіне білу шарт.

Адам өмірбаяны сияқты мемлекет тарихында да қоғамның, мемлекеттің мекендік-саяси орны, соған сәйкес астананың орналасқан жері туралы пайымын өзгертуге итермелейтін беймаза кезеңдер болады. Осындай тарихи уақыт белесінде астананы ауық-ауық ауыстырудың салдарынан сырт көзге абыр-сабыр оқиғалар өгіп жатқандай көрінеді. Бірақ олар елдің ұзақ ғұмыры мен кемел келешегі үшін, тұрақты дамуы үшін қажет құбылыстар болмақ.

Бұл тұрғыда әсіресе Ресейдің мысалы ауызға аларлық. Ресей мемлекетінің тарихында астананы ауыстырудың талай әрекеті мәлім.

Мысалы, аумалы-төкпелі замандарда, қилы-қилы кезеңдерде олар астананы Новгородтан Киевке, Киевтен Владимирге, Владимирден Мәскеуге, Мәскеуден Санкт-Петербургке, Санкт-Петербургтен қайтадан Мәскеуге көшіріп отырды. Бұл ұлы көштердің бәрінің де себеп-салдары болды.

Ресей астаналарының ауысу жайттарын, әсіресе Ертедегі Русь кезеңіне қатыстысын белгілі орыс тарихшысы Сергей Соловьев «Петр оқуларында» былай деп талдайды: *«...аса ауқымды елдің үкіметі өзінің орналасқан жерін қажеттілікке қарай, халық күшінің әлдебір елге қосылуына және кемуіне қарай, халық мүддесінің, халық назарының осы жерге немесе келесі бір жерге шоғырлануына қарай елдің бір бөлігінен екінші бөлігіне ауыстырып отыруға мәжбүр; демек, үкіметтің орналасқан жерінің бұлайша ауысуын тарихтың әлдебір өз бетінше еркіндігі деуге болмайды».*

Егер осылай пайымдар болсақ, менің түсінігімде, біздің Қазақстанда, жер ауқымының аса байтақтығы жағдайында дәл осы «халық мүддесі мен халық назары» тарихи тұрғыдан «үкіметтің орналасқан жерін ауыстыруды» алдын ала айқындап қойған тәрізді.

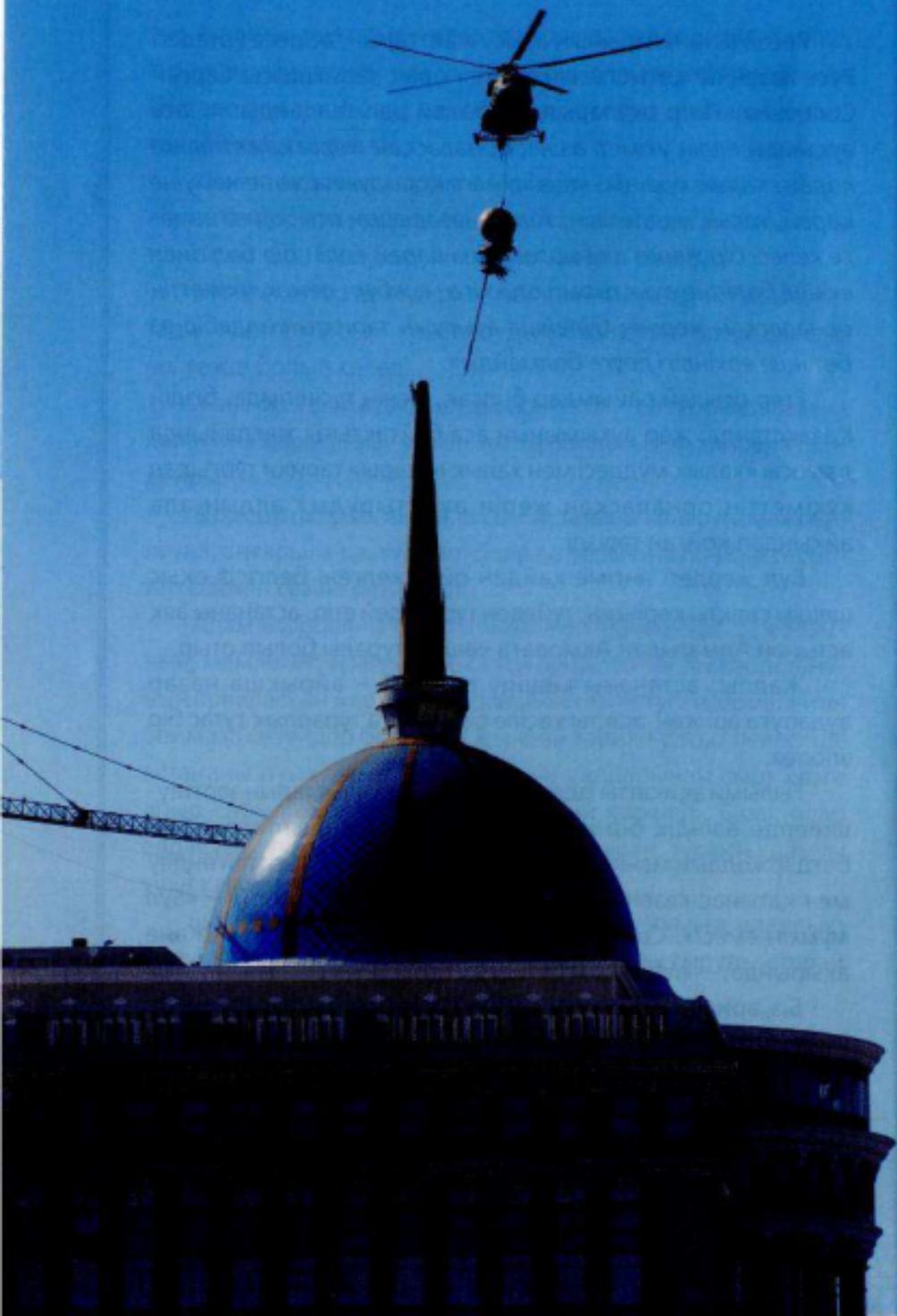
Бұл жердегі әңгіме қайдан ойға келгені белгісіз оқыс шешім сияқты көрінген, түйеден түскендей етіп, астананы аяқ астынан Алматыдан Ақмолаға көшіру туралы болып отыр.

Жалпы, астананы көшіру процесі – айрықша назар аударуға әрі жан-жақты көсіле баяндауға тұрарлық тұтас бір эпопея.

Ғылыми ақиқаты іздеуде табиғат құбылыстарын зерттеушілерде өзіндік бір ізашар бағдаржол қалыптасты. Бұл бағдаржолдың мәнісі мынада: күтпеген шешім сырттай өңдеу мен қатынас кезеңінде келеді. Алдымен келетін ой – *«Бұл мүмкін емес!»*. Сонан соң – *«Мұнда бірдеңе бар...»*. Және ақырында, – *«Мұны кім білмейді!»*.

Біз, әрине, «астананы көшіру» үрдісіндегі ізашар атағынан үмітті емеспіз. Адамзат тарихында астананы ауыстыру мысалы аса көп, олардың бәрін тізіп шығу да мүмкін емес.

Бірақ астананы көшіру шаруасы мен ғылыми жаңалық ашудағы жағдай аса ұқсас па дедім. Оған дәлел – Астана туралы шешім алғаш пісіп жатқан кешегі күн мен бүгінгі

күн, соншалықты түкпір демесек те, едәуір шалғайдағы қарапайым Целиноградтың тамаша ғимараттар мен сәулет кешендерімен еңсесін түзеген Қазақстан Республикасының ерке Есіл бойындағы көркем елордасы – Астана қаласына айналған «өмір жолы».

Бір атақты физик-ғалымның: «Сондай жап-жас және сондай беймәлім!» деп айтқаны бар екен.

Осы бір қайшылықты тіркесте тарихты жастар жасауы тиіс деген біздің заманның өршіл талабы жатыр...

Сол сияқты мемлекетіміздің тарихы да еліміздің ең жас астанасында жасалуда. Пайда болғанына не бары жеті-ақ жыл болған, сөйте тұра жалпақ жалғанға мәшһүр болған астана.

Сондай-ақ бүгінгі күні жас Астана елдің жай ғана әкімшілік орталығы ретінде, өкіметтің орталық органдары орналасқан, ел үшін тағдырлық мәні бар шешімдер қабылданатын жер ретінде ғана қаралмайды.

Не бары жеті жыл ішінде бұл қала біздің миллиондаған азаматтарымыз үшін Отанымыздың нағыз жүрегіне айналды.

Кез келген жүрек сияқты жаңа астана да Қазақстанның барлық өңіріне нәр берумен қатар, ұлттық рух пен сананы көтеруде.

Күн санап жаңа астананың ажарын ашып, көркейте түскен зәулімде сәулетті жаңа құрылыстары, абаттандырылып жатқан алаңдары мен гүлзарлары, саябақтары қала қонақтарын қайран қалдыруда. Мейлі, ол баяғы Целиноградпен және Ақмоламен бұрыннан таныс жан болсын, мейлі бізге алғаш келген мейман болсын, шын ризашылықтарын айтуда.

Астана – Қазақстанның жаңаруының нышаны, оның көп ұлтты халқының жасампаз күш-қуатының куәсі. Бұл – соншалықты жеңіл тимеген заманның өзінде жаңа астанасын тұрғызуға бел шешіп кіріскен халықтың өзінің күш-жігеріне деген сенімінің белгісі. Бұл – азаттық алған ұлттың өзінің

гүлденген болашағына, ұрпағының келешегіне зор үмітінің көрінісі.

Қазақстанның жаңа астаналы болуы – ойланатын әрі зерттеу ізденістеріне мол азық болатын өзінше бір айрықша, көп астарлы ұзақ тарих.

Мұны тек сөзбен ғана айту аздық ететін шығар, мұндайда нөпір сезімге де бой алдырмай тұра алмасың сөзсіз...

Күн артынан күн өткен сайын астана өмірінің һәм қалыптасуының барлық қыры мен сыры туралы алып жинақ, мәліметтер мен деректер тізбелігі байып, жаңа егжей-тегжейлермен, өзгерістермен, толықтырулармен молайып келеді.

Толық тарихты жазып шығу мүмкін емес және оның өзі мәнсіз әлек. Енді жазып болдым-ау деген кезде оның өзі ескіріп қала береді. Иә, Қазақстан өмірінің бүкіл серпіні және оқиғалардың нөпірі жағдайында қытай жылнамашыларының: *«Күзгі суық жел үзген жапырақ су бетіне құлап түсті»* деп жазған ғаламат дәлдігіне еліктеу қиын.

Бірақ қашанда уақытқа, түсіндірулерге және баяндауларға бағынбайтын немесе бағынбайтын дерлік ең маңызды жайттарды бөліп алуға болады.

Ең дұрыс шешімдерге жол сала отырып, мынаны айта аламын.

Мен математик емеспін. Білуімше, осы нақты ғылымда шешу қажет, бірақ дәл шешу мүмкін емес есептер бар деседі. Сондықтан мұндай «көп шешімді» есептердің шешуі ең жуық мәнде ғана алынады екен.

Астананы көшіру де осылай боп шықты. Астананы ауыстыру қажеттілігіне итермелеген бірқатар жағдайлар болды.

Өйткені көбіне дағдылы да күтілген шешім емес, қайшылау келетін шешім мейлінше дұрыс болып жатады.

Алдымен Қазақстан астанасын Алматыдан елдің басқа бір өңіріне көшіру міндеті қойылды. Ал Астананың нақ Ақмолаға ауыстырылғаны оны қайда көшіру керек еді деген сұраққа мейлінше жақын жауап болды.

Расында да, ақбас шыңды Алатаудың бауырын бойлай ондаған шақырымға созылған Алматы қаласын табиғаттың өзі астана етуге лайықтағандай-ақ емес пе еді! Жұмсақ климат, мұнартқан таулар, сарқыраған өзендер, баяғыдан қалыптасқан қосалқы құрылымдар, қызмет көрсетудің дамыған желісі.

Оның үстіне, Алматының өзі бос жатқан жерде өркендеген жоқ және оңтүстік астананың «отарлық» шығу тегі туралы орныққан әрі жұртқа сіңген көзқарастармен көп ретте сәйкеспейтін өзіндік ескі тарихы бар-ды.

Мысалы, Алматы аумағы XIX ғасырдың ортасында майор Перемышльскийдің отряды келгенге дейін де емін-еркін қазақтар жайлаған Жетісудың шұрайлы да шырайлы пұшпағы болатын.

Ұлы Моғолстанның негізін қалаған құдіреті күшті Бабырдың естелік жазбаларында моңғол шапқыншылығынан қираған көркем қала Алматы (Алмалық) туралы мәлімет бар. Бабырдың замандасы, орта ғасырдың аса көрнекті оқымыстысы Мұхаммед Хайдар Дулати да өзінің әйгілі «Тарих-и-Рашиди» еңбегінде Алатаудың әсем бөктеріндегі Алмалық қаласы туралы баяндайды. Көп жылғы зерттеулердің нәтижесінде қазақтың белгілі археолог-ғалымы К.М. Байпақов Алматы қаласы X–XI ғасырларда қалыптасқанын дәлелдеп шықты. Бұл қала бойында қалаға тән белгілердің бәрі бар, ортағасырлық Қазақстанның ірі саяси, экономикалық және мәдени орталығы болған.

Орынбор мен Қызылордадан кейін, 1929 жылы республиканың астанасы боп жарияланған Алматы қауырт өркендеді. Алматылықтардың талай ұрпағы өз қалаларын ең бір әсем де қайталанбас астаналардың бірі ету жолында қайрат-күштерін аянбай-ақ жұмсады.

Оның келісті бақтары мен гүлзарлары, көшелері мен алаңдары ақындар мен жазушыларға, сәулетшілер мен

суретшілерге, ғылым мен мәдениет қайраткерлеріне өздерінің ең үздік шығармаларын өмірге әкелуде әрдайым шабыт беріп отырды, әлі де солай. Бұл қалада жалғыз рет қана болған жанның жадында естен кетпес шуақты әсерлер мен тамаша естеліктер қалары сөзсіз.

Қазақстанның мәдениеті мен ғылымының, саясатының басты орталығы Алматыға қашанда шығармашылық пен еркін ой ахуалы тән болатын.

Тоталитаризмге қарсы ашық наразылықтың алғашқысы – 1986 жылғы желтоқсан оқиғасының нақ осы қалада болуы кездейсоқтық емес.

Алматы тек біздің республиканың демократиялық жұртшылығына ғана емес, бұрынғы Одақ көлеміне – халық бұқарасының озбырлықтың бұғауына қарсы тұруының символына, қазақ халқының намысына, қайта өрлеген ұлттық сана-сезімінің белгісіне айналды.

Осы қалада Қазақстанның егемендігі мен тәуелсіздігі жарияланды. Осы оқиғаның құрметіне Алматыда Республика алаңында алып Тәуелсіздік монументі айбындана көкке шаншылып тұр.

Менің де талай жылым Алматымен байланысты. Осында алғашқы немерелерім дүниеге келді. Бұл қала менің өзіме де, отбасыма да жанымдай жақын.

Бірақ замана ақиқаты мен бірқатар геостратегиялық жағдайлар бізді өзіміздің геосаяси кеңістігімізді қалыптастыру үрдісіне жаңаша қырынан келуге мәжбүр етті.

Жаңа астананы таңдауда басшылыққа алынған барлық өлшемдердің негізінде тәуелсіз Қазақстанның әкімшілік және саяси орталығын Ақмола қаласына орналастыру нұсқасы мейлінше ұтымды шықты.

Сөйтіп, 1994 жылғы шілдеде астананы солтүстікке 1000 шақырымнан астам жерде жатқан далалық Ақмолаға көшіруге шешім қабылданды...

Ақмола Қазақстанның географиялық орталығы деуге болатын, Қазақстан экономикасының өрлеуінде жетекші де өскелең нүктелері болып отырған маңызды шаруашылық өңірлерге жақын орналасқан. Қала ірі көліктік арналардың қиылысында, тоғыз жолдың торабында тұр. Бұдан басқа, қала Қазақстан үшін көптеген шет елге шығудың мейлінше төте жолы – трансуроазия арналарына таяу қоныстанған.

Астана халқының саны қоныс аудару туралы шешім қабылданған кезде 290 мыңдай адам еді.

Дегенмен қаланың келешекте өз халқын өсіруге үлкен мүмкіндіктері бар-ды. Сәулетшілер қала аумағының орталық бөлігінде жаңа ғимараттар мен шағын аудандар салуға болатын 30 гектардай бос алқап барын белгіледі. Оның үстіне, қала салу үшін пәлендей бөтен кедергілер де жоқ болатын.

Қаланың тіршілікті қамтамасыз ету жүйелерінің жай-күйі де соншалықты сұрақ туғызбады. Көліктік қосалқы құрылымды шамалы жаңғыртып, аздаған шығын шығарған ретте астананың барша мұқтажын өтеуге болатын. Бәрінен бұрын Ақмоланың экологиялық ахуалы қалыпты, әрі бұл ахуал келешекте де ойдағыдай сақталып қала алатын.

Астананы көшіру Қазақстанды жаңа тәуелсіз мемлекет ретінде орнықтыруда зор рөл атқаратынына мен сенімді болдым.

Біріншіден, астананы көшіруді біз әуел бастан геосаяси тұрғыда Қазақстанды нығайтуға бағытталған қадам ретінде қарағанбыз. Сөйтіп, біз өзіміздің бейбітшіл сыртқы саясатымыздың сан салалы бағыттылығын қуаттадық.

Осы әрекетімен Қазақстан Солтүстікпен және Оңтүстікпен, Шығыспен және Батыспен тең құқықты ынтымақтастыққа ашықтығын паш етті.

Бұл еліміздің Еуропа мен Азия арасындағы орта тұс жағдайының артықшылығын барынша нығайтуға мүмкіндік берді.

... Екіншіден, біздің таңдауымызда қауіпсіздік мәселесі маңызды орын алды. Бұл тұрғыда тәуелсіз мемлекеттің астанасы сыртқы шекаралардан алыстау жерде, мүмкіндігінше елдің ортасына таман тұруы тиіс-ті.

Оның үстіне, бірқатар сарапшылардың сол кездің өзінде-ақ болжап айтқан, Орталық Азия өңірінде шиеленіс күшейе түсуі мүмкіндігін де назарға алуға тиіс болдық.

Сондықтан мемлекеттік жоғарғы басқару органдары қызметінің қауіпсіздігін, аймақтағы ахуалдың шиеленісуі мүмкін болған жағдайда олардың жұмысының тиімділігін де қамтамасыз ету маңызды еді. Бұл қауіміздің негізсіз еместігін кейбір өңірдегі кейінгі оқиғалар көрсетіп берді.

Үшіншіден, астананы ауыстыру Қазақстанның экономикасын одан әрі дамыту тұрғысынан да тиімді еді.

Осының арқасында халық пен өндіргіш күштердің республика аумағы бойынша біржақты орналасуын біртіндеп түзеу, солтүстік және орталық өңірлерде шетелдік тың жаңалықтарды, ғылымдандырылған өндірістерді, озық ауыл шаруашылығы машиналарын жасауды, әрі өңдеуші ауыл өнеркәсібінің кең желісін қауырт өркендету іс жүзінде мүмкін болады. Өз кезегінде бұл Қазақстанның өнеркәсіптік даму деңгейін арттырмақ, еңбек ресурстарын тиімді пайдалануға және жұмыспен мейлінше толығырақ қамтамасыз етуге мүмкіндік бермек-ті.

Төртіншіден, бұл шешім елде тұрақтылық пен ұлтаралық келісімді нығайту тұрғысынан даусыз артықшылықтар әкелген қадам болды. Астананы өз халқының құрамы жөнінен көп ұлтты өңірге көшіру көп этникалық мемлекет құруға, Қазақстанда тұратын барлық этникалық топ арасында достық пен ынтымақты сақтау мен еселеуге деген бағыттың өзгермейтіндігін айқын көрсетпек-ті.

Мен парламент мінбесінен депутаттарды Қазақстан жаңа астана кейпінде жаңа қоғамдық-саяси ғана емес, уақыт өте

келе Қазақстанның ірі ғылыми, мәдени және іскерлік орталығына да қол жеткізе алатындығына сендірдім.

Астананы ауыстыру Алматының өзіне де тиімді болды. Бұл өзгеріс оңтүстік астананы дамытуға жаңаша серпін беретіні даусыз-ды. Осы қадаммен біз қалаға дүниеге қайта келу мүмкіндігін жасағандай едік.

Өнеркәсіпті, туризмді, демалыс пен спортты, яғни қала шаруашылығының мейлінше кірісті салаларын дамыту мақсатында босайтын алаптарды пайдалануға жағдай туады. Қала мойнынан көптеген жүк түсіп, оның экологиясы жақсаратын болады.

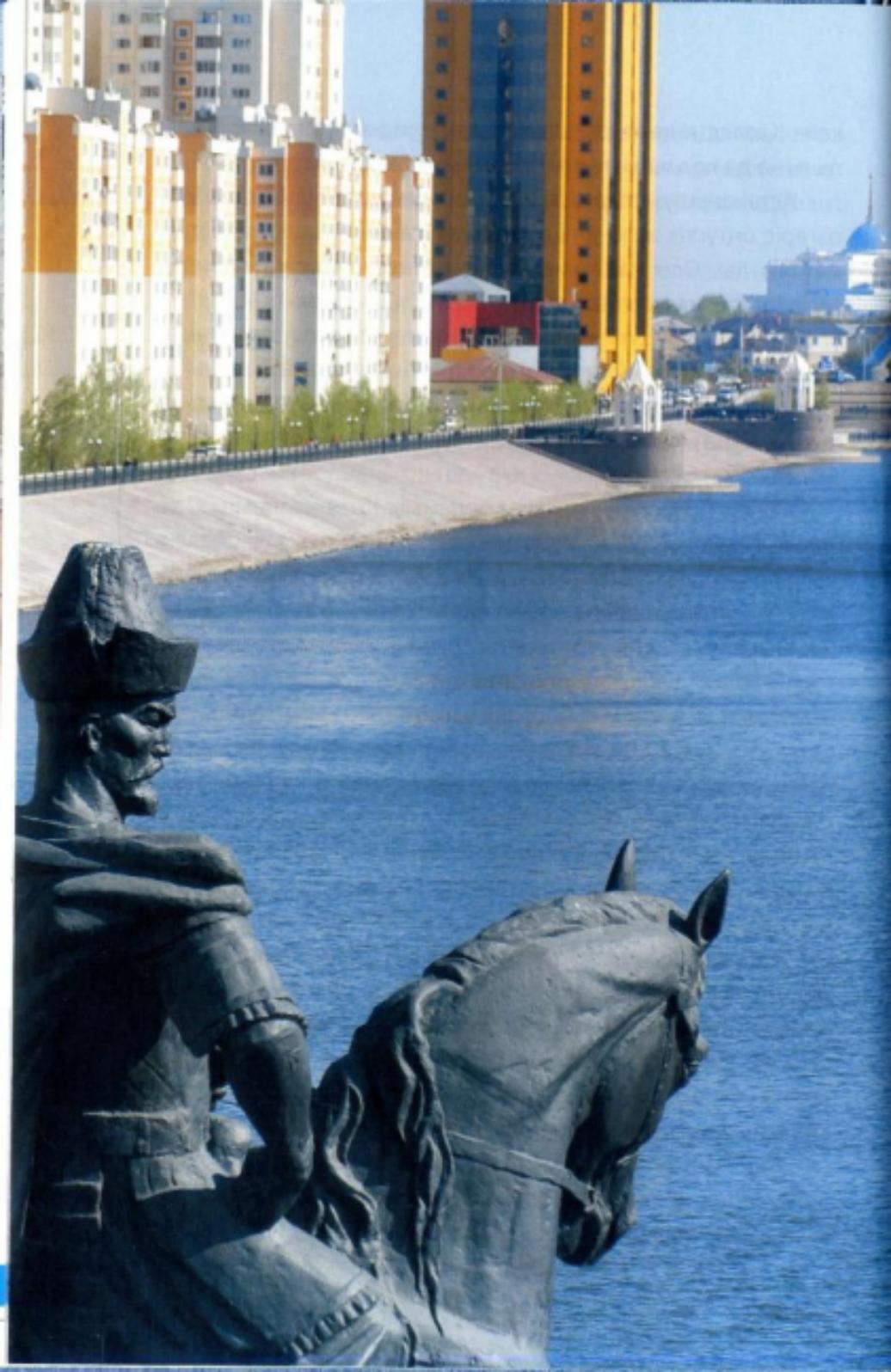
Солай бола тұра, Алматы әрдайым Қазақстанның, Орталық Азияның куллі экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне ықпалын тигізетін ең ірі іскерлік, қаржылық, ғылыми және мәдени орталығы болып қала береді.

Өйткені Алматы – көптеген республикалық және еларалық тораптардың түйіскен орталығы.

Менің баяндамама бойынша пікірталас қызу жүрді, күн ұзаққа созылды. Дегенмен республиканың Жоғарғы Кеңесі менің қарсыластарымның қасарысқанына қарамастан, көпшілік дауыспен шешім қабылдады: Қазақстанның астанасы Ақмолаға көшірілетін болды. Осы шешімнің қабылдануы үш жылдан астам уақытқа созылған астананы көшіру процесіндегі ұлы аттаныстың басы еді.

XX ғасырдың аяғында өз тарихымызда тұңғыш рет елдің ұлттық мүдделерін басшылыққа ала отырып, тәуелсіз Қазақстанның астанасы қай жерде орналасатыны туралы шешім қабылдауымыздың зор саяси және имандылық мәні болды және бола береді. Бұл азаттық пен тәуелсіздік алған егемен халықтың еркінің көрінісі-тін.

Астананың, расында да, әлемдік өркениеттің төрінен қала мәдениетін дамытуда өзінің лайықты орнын иеленуіне мүмкіндігі жан-жақты.

Бірақ Астананың келешек халықаралық ізгілікті және мәдени алмасулар тоғысар жер ретіндегі тартымдылығының басты шарты – дамыған инфрақұрылымының болуынан басқа, Қазақстан астанасы идеялық еркіндік пен шабыттың «табиғи» қайнарына айналады

Қалалардың да адамдар сияқты өз тағдыры болады. Олардың әрқайсысының өз аты, қайталанбас өмірбаяны, дүниеде ешбір жерге ұқсамайтын өзіндік айрықша мінезі мен белгілері бар. Тарихта олардың қаншасы болды және әлі қаншасы пайда болмақ. Елдер мен формациялар бойынша алғашқы қауымдастықтың көсем пірлерінің ордаларынан ірі мегаполистерге дейін, базарлар мен әміршілер рабаттарынан бастап өнеркәсіпті және өнеркәсіптен кейінгі қоғамдардың шоғыр қалаларына дейін, осы заманғы қайнаған орталықтардан, ең ақыры ғарыш ғасырының келешек қалаларына дейін толып жатыр.

Адамдар сияқты олар да өз тағдырларымен дараланады. Біреулеріне «мәңгі қала» немесе «әлем астанасы» бақыты бұйырса, енді бір қалалардың маңдайына өркениеттен тысқары жетімдік күн кешу, енді біріне жер бетінен құрып кету жазылған. Осылайша қалаларда, кітаптар сияқты, адамдардың өздерін күтіп баптауына байланысты тағдыр кешеді.

Тек адамзат баласына ғана өз тағдырының әрі өз парасат пайымының қожайыны болу, ерік-жігерімен, шабытты еңбегімен көктегі жазмыш белгілегеннен де асыра игіліктер жасау құқығы берілген.

Біздің ұзақты күндер мен ұйқысыз түндердегі ойларымыз бен толғанысымыздың, кешкі қиналысымыз бен таң алдындағы арман-мұратымыздың мәні, мінекі, осы Астана болды.

Бүгінгі Астана мен келешек Астана – бұл біздің стратегиялық ойларымыз бен ұмтылыстарымыздың ең басты жемісі.

Егер Астана елтаңбасына зер салар болсақ, онда бір ғана қаланың осынау елтаңбасы, ондағы бейнеленген таңба суреттер – тәуелсіздік алған әрі әлемдік саяси, қоғамдық, әлеуметтік және экономикалық даналық қазынасына қосылған Қазақстанның, біздің мемлекетіміздің бүкіл рухы мен ділін нышанды көрсеткенін аңғарасыз.

Енді осы Астана елтаңбасына мұқият зер салып көрейікші...

Шаңыраққа қарасаңыз, бұл Қазақстанның кеңдаласының шексіз аспаны астында халықтардың және мәдениеттердің қауымдасуы мен бірлесуін кейіптеу іспетті;

Алтын масаққа қарасаңыз, барша тұрғындар мен еңбекші халыққа нәр беріп жатқан Қазақстан жерінің байлығы мен жомарттығын кейіптеу іспетті;

Барыстың сұлбасына қарасаңыз, бәрімізге белгілі, бүгінгі күні бұл барыс – өнеркәсіптік және технологиялық даму үрдісімен, қоғамдық өрлеу мен демократиялық ұмтылыстардың сара жолымен шеру тартқан Қазақстанның символына айналды;

Тас қорғанның нобайына қарасаңыз, Қазақстан жерін жайлаған бейбітшілік пен қауіпсіздік ахуалын қорғау, көп ұлтты Отанымыздың барлық ұлтының құқықтары мен алаңсыз өмірін, дінін және мәдениетін сақтау жолындағы біздің күш-жігеріміздің нышаны.

Нақ осы Астана елтаңбасында Қазақстанның барлық азаматының ақыл-парасаты мен ой-сезімі бейнеленген. Осынау көне де қасиетті жерде өмір сүруші жұртшылықтың сезімі мен парасаты...

ЗАМАНА ЗЫМЫРАТҚАН ЖҮЛДЫЗДАР...

Мен Лев Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті оқу-зертхана корпусының жаңа ғимаратына енді-енді ғана жайласқан студенттердің балауса жүздеріне, ғылыми дәрежелі маңғаз оқытушыларға көңілім толып, қызыға қарап қалдым. Осы заманғы сәулеттік кең дәрісханалары мен зертханалары бар әдемі ғимарат университеттің еңселі пішінін ғана емес, қаулап салынып жатқан астананың осы аймағының да ажарын ашып тұрды. Университет жаңа корпусының тұсаукесерін өткізген 2003 жылғы сәуір айынан бастап кадрлар даярлаудың жаңа стандарттары мен көзқарастары енгізіліп, Астананың жоғары білім жүйесінде тағы бір маңызды қадам жасалды. Қазіргі дүниеде қажетті білімді меңгеріп қана қоймай, сол біліммен жеңіп шығуға да болатынын біз түсінбегенде кім түсінбек. Білім ғана дүниенің қозғаушы күші бола алмақ.

Бұл дүниені біз күн сайын көріп жүрміз. Біреулер оған жай ғана қарайды, біреулер оған бақылай қарайды. Білімдар адамдар ғана бізге дүние қандай болса, сол қалпында емес, біз оны қалай көргіміз келетін қалпында көріп, қабылдауға итермелейді. Көкірек көзі ашық, білімді де білгір адамдар ғана, мәселен, қозғалыс пен өмір болмайтын, тіпті оның болуы мүмкін емес жерден қозғалыс пен өмірді көре білуімізге мүмкіндік жасайды.

Жұлдыздардың мызғымайтын тұңғыық кеңістігі түнгі аспанда біздің төбемізден төніп тұрады. Бүгінгі күні астрономдар бұл кеңістіктің біз ойлағандай соншалықты қимылсыз емес екендігін айтпағанда, ғаламның салыстырмалы кіндігінен сыртқы кеңістікке қарай жұлдыздар қаншалықты жылдамдықпен зымырайтынын да жақсы біледі.

Жұлдыздар әлемімен арадағы шексіз қашықтық бізге жұлдыздарды жылжымайтындай етіп, ал жұлдызды аспанда тапжылмай тұрған секілді көрсетеді.

Өмірде де көбіне осылай болып жатады. Астанамызды ауыстырумен байланысты оқиғаға дейін маған да жұлдыз-астаналар көптеген елдер мен қалалардың арасында мызғымай тұрып қалғандай көрінетін. Енді байқасақ, олай емес екен, тіпті айтарлықтай қысқа тарихи кезеңнің өзінде көптеген астаналар әлемнің саяси картасын өзгертіп, талай рет орын ауыстырылды. Бұл жөнінен олар аспан әлеміндегі жарқын планеталарды еске салады.

Жұлдыздардың неге ағатыны және көк жүзіндегі планеталардың неліктен ұдайы жылжып отыратыны әрбір мектеп оқушысына мәлім. Астрофизиканың әрбір профессоры мұны жақсы біледі. Біздің Күн жүйесі планеталарының жылжу өзгерістерін жұлдыздар картасынан көру де қиынға соқпайды.

Ал астананы ауыстыру қандай саяси немесе геосаяси өзгерістерге алып келеді? Жаңа астана жұлдызы бір жерде сөніп, ал екінші жерде жанғанда елдің ішкі саяси картасында не болады? Бұл сұрақтар тым күрделі, соған сәйкес оған қайтарылатын жауаптар да айтарлықтай күрделі болмақ, әрі олар бір мәнді болып шықпайды.

Егер уақытым болса, мен әлдебір мемлекеттің астанасы бір жерде жойылып, басқа жерде пайда болуына алып келетін себептер тізбесінің тұтас томын құрастыра алар едім. Кейде бұл себептер көзге ұрып тұрады. Кейде мүлде байқатпайды, оны түйсік көзімен ғана аңдай аласың.

Бірақ неден бастау керек? Көшіру қажеттігінің тууына не себепші болады және қандай дәлелді негізді алға тарта аламыз? Таңдау жасау әсте қиын, бірақ қажет...

Айтқалы тұрған сөздерім кейбіреулерге оғаш көрінетін де шығар, сонда да астананы көшіру себептері туралы әңгімені... «шенеунік» деген атау алған әлеуметтік топтан бастауға тура келеді.

Иә, қалаларды астанаға айналдыратын, мемлекеттің мүддесі мен келешегі үшін астаналық өзгерістер жасай алатын бір күш – тап осы шенеуніктер. Жас астананың жаңа әкімшілік келбетін қалыптастырудағы алғашқы қадамдардың бірі ретінде мемлекеттік аппараттар үшін сауатты қызметкерлер мен кәсіби басқарушыларды даярлауға айрықша көңіл бөліп, сол мақсатта Мемлекеттік қызмет академиясын құрғанымыз да сондықтан.

Адамзат тарихындағы ең алғашқы астананың өзі ол жерде біз бүгін шенеуніктік деп атайтын топ пайда болғаннан кейін ғана нағыз астанаға айналды десем, жаңалық бола қоймас.

Тарихқа сенсек, алғашқы шенеуніктер ежелгі Қытайда пайда болыпты. Олай болса, әлемдегі алғашқы астана да Қытайда пайда болғаны даусыз. Бұл адамзат өмірін байытқан техникалық тұрғыдағы тұңғыш жаңалықтарымен ғана емес, соғыстар мен күйзелістердің талай сұрапыл ғасыры өтінде өз мемлекеттігін сақтап қалған, елінің қуат-күшін еселей алған шенеуніктік басқарудың дамыған жүйесімен де даңқы жайылған Қытай.

Нақ осы астаналық шенеуніктік қана мемлекеттің саясатында бетке ұстар билік жүргізушілер болып табылады. Мемлекеттік басқару мен құрылыстың мол тәжірибесін жинақтаған ғұмырымда мен астаналық шенеуніктіктің тұлғасына, солардың іскерлігіне мемлекеттің тағдыры түгелімен тәуелді екендігіне көз жеткіздім.

Көптеген мысалдар көрсетіп отырғандай, астананы көшіру ғана іс жүзінде шенеуніктіктің белгілі консерватизмін еңсеруге жәрдемдесіп, жаңа астанадағы жұртшылықтың озық ой ауанын кейіптеп, бейнелей алатын шенеуніктердің жаңа шоғырының көмегімен бұдан кейінгі өзгерістерге жол ашуға мүмкіндік берді.

Астананы көшіру жана төрешілдікті қоса қалыптастырды. Алайда бұл мақсатқа жолынан сол баяғы төрешілдік

болып қалғанымен, астанада мұрагерлікпен өтіп отыратын, дәстүрлі шарттылықпен және қасаң тәжірибемен аз шырмалған төрешілдік еді.

Өзгеріс локомотиві өз сапарын басқа станция – астанадан бастайтын жағдайларда, әдетте, жаңа құрам қоғамның тың негіздеріне басы артық аппараттық ауыртпалықсыз және тамырласқан тежеуіштерсіз көшуді қамтамасыз етеді.

Өзін номенклатура ғана емес, толық мағынасындағы шенеуніктік деп сезінетін мұндай билеуші элита уақыт талабымен және прогресс пәрменімен ашылған жаңа астанада мемлекеттік аппараттың негізін құрайды. Және оның өзінде осы жаңа астана қалыптастырады. Өйткені өткен заман жүгінің ауырлығы сондай, мемлекет жүрегі – астана мен оның орналасқан жері тыңғылықты түрде ішкі саяси сілкілеуден өтпесе, бұл мемлекеттің бүгініне ғана емес, келешегіне де салмақ салуы мүмкін.

Егер саяси өзгерістер кезі мен астананы ауыстыру кезі әдейі, әлде кездейсоқ деп келіп қалса, онда осы екі фактор бірін-бірі өзара күшейте түседі және батыл саяси ерік-жігер болғанда елдегі істің жай-күйіне жауапты әрі оның дамуына игі ықпал ете алатын тиімді шенеуніктіктің қалыптасуына әкелуге тиіс. Өзіміздің тәуелсіз Қазақстанымызда біз жүзеге асыра алған сценарийге сәйкес саяси өзгерістер дәуірі астананы республиканың геосаяси орталығына көшіру ауыртпалығымен тығыз байланыстыра отырып, күшті президенттік биліктің құдіретімен жүзеге асқанын атап көрсеткім келеді.

Сондықтан астана озық ойлы шенеуніктік үшін қозғаушы фактор қызметін атқара алғанына және атқара беруге тиіс екендігіне еш таңғалуға болмайды.

Сол себепті мемлекеттің одан әрі өмір сүруі немесе, дәлірек айтқанда, оның табысты дамуы туралы сөз болатын тарихтың осындай сәттерінде мемлекеттегі астананың рөлі мен орналасқан жері сияқты факторларды ескермеу мүмкін емес.

Қазақстандық астананы көшірудің үлгісі өзінің жылнамалық бастауын 1985 жылғы оқиғалардан алады десем, сірә да, жаңылыса қоймаспын.

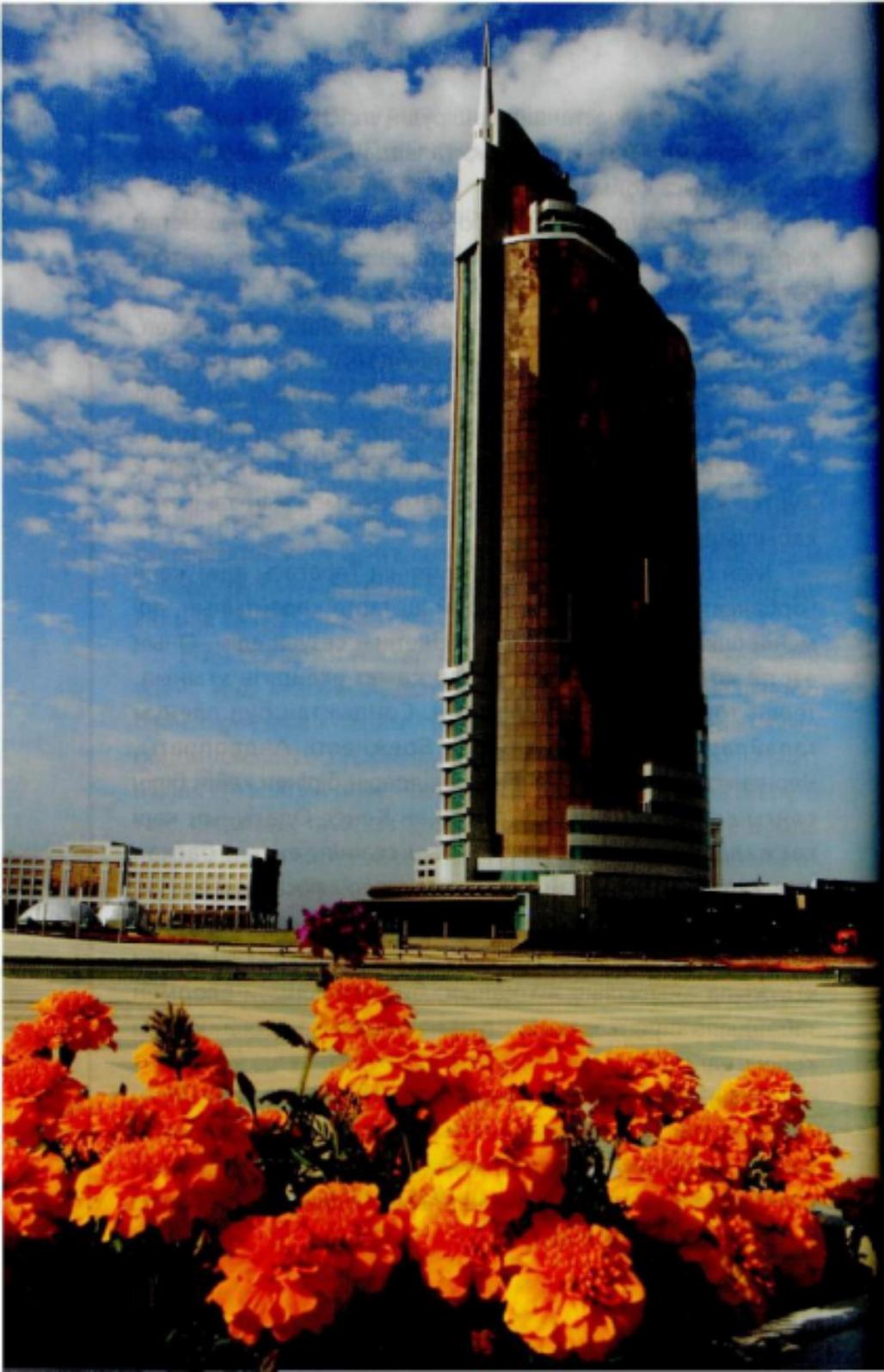
Нақ сол жылы Михаил Горбачев мәңгі мызғымастай көрінетін Кеңес Одағының тағдырына шешуші ықпал еткен бағдарламаны өзі бастап қолға алғаны белгілі.

Кеңес Одағының қуатты әлеуетіне кәміл сенетіндіктен, КОКП Орталық Комитетінің Сәуір пленумын, сол пленумдағы Михаил Сергеевич Горбачевтың кеңес қоғамын ауқымды тұрғыда жаппай қайта өзгерту қажеттігі туралы тосын идеясын, «қайта құру» деп қарапайым ғана аталып, жалпақ жұртқа жария етілген әйгілі баяндамасын мен жан-тәніммен қабылдадым.

Мен ол кезде Қазақ КСР Үкіметінің Төрағасы едім және Горбачевтың маған айтарлықтай іш тарта қарайтынын, әрі менің ішкі толғаныстарымды түсінетінін сезуші едім. Оның өзі де қоғамға үлкен өзгерістер қажет екендігін ұғынып, терең толғаныс үстінде жүретін. Сондықтан бұл пленум талайларды серпілтіп жіберді. Брежневті, Андроповты, Черненконы жерлеу кезінде өз өкілдерін бірінен кейін бірін соңғы сапарға аттандырып жатқан Кеңес Одағының кәрі көкжалдарынан қайыр жоқтығын сезініп, еңсені басқан торығу мен тығырықтан қиналған күндер әлі жадымда.

Ескі заманның дәурені ықылассыз, баяу өтіп бара жатқанын, оның алып мемлекеттің тағдырын басқару құқығынан қынжыла айырылып жатқанын, билікке сондай өлермен табандылықпен жармасып тұрғанын бақылау естен кетпес көрініс еді.

Осының бәрі тек шетелдіктерге ғана емес, көп ұлтты мемлекеттің жас басшылары – бізге де жайсыз әсер етті. Бүкіл қоғамды дүр сілкіндіретін және оны азаматтық мең-зең күйден, сенімсіздік жағдайынан шығуға мәжбүр ететін бір батыл қадам керек болды.

Горбачевтың алғашқы мәлімдемелері мен іс-әрекеттерінен кейін орын алған оқиғалар стихиялы әрі бой бермейтін сипат алғаны соншалық, мұны аяусыз күрес дегеннен басқаша атай алмайсың.

Мен де тағдырдың жазуымен осы қатыгез, тіпті кей жағдайларда «жан алып, жан беріскен» айқастың қалың ортасында қалдым.

Мүмкін бұл тым әсірелеп айтқандық шығар, десек те, қайта құру дәуірі басынан аяғына дейін нағыз азамат соғысы болды. 1988 жылы Таулы Карабахта қарулы қақтығыс басталды. 1989 жылы Абхазия мен Оңтүстік Осетияда қарулы жанжалдар шықты. Бұдан басқа да әр тұстан бір бүрқ еткен қарулы қақтығыстар мен ұлтаралық жанжалдар бір кездегі КСРО-ның мамыражай бейбіт тіршілігін дүр сілкіндірді.

Әрине, біз үлкен соғыстардан көріп жүргендей жағдай болған жоқ. Немесе, былайша айтқанда, жаппай қан төгіс болған жоқ. Қалай дегенде де, арадағы қарым-қатынас біршама өркениетті болғаны аян, бірақ бұдан дау-жанжалдар қатыгездігі бәсеңдемеді.

Біздің Қазақстанда да күрес іштей өткір сипат алды. Шаруашылық жүргізудің ескі әдістері өзін сарқып бітті. Олар белгілі бір дәрежеде өз нәтижелерін беріп те жатты, бірақ нақ осы таптаурын әрі үйреншікті әдістер салдарынан біз барған сайын даму жағынан барша әлемнен қала бастадық. Ескі басшылықтың осыны түсінгісі келмеді. Егер біз бұрынғыша бесжылдық жоспарларды, басқа да жоспарлы көрсеткіштерді асыра орындап жатсақ, басқа әлемде шаруамыз қанша?

Бұл тұрғыда бұрынғы басшылық өздеріне түсініксіз көрінген М.С. Горбачев келген кезде ашықтан-ашық байқамағансыған монтаны саясатты ұстанды. Бұның бәрі уақытша құбылыс, түбінде бәрі өзінің үйреншікті қалпына келеді деген толық сенім бар еді.

Ескі басшылар ерте ме, кеш пе Горбачевтың әйтеуір бір сабасына түсетініне, тіпті болмай бара жатса, оны ептеп жөнге келтіріп жіберетіндеріне бұрынғыша сенімді болатын. Сөйтіп, баяғыша жоспарларды сүйрелеу, бесжылдықты іс жүзінде заңсыз орындау немесе асыра орындау, дағдылы қосып жазушылық, жалпы ұлттық өнімді қайта-қайта есептеу «күресі» қайтадан жалғаспақ.

Сөйтіп, тағы да ордендер мен медальдар кеуделерге қадалып, ауыспалы жалаушалар мен қызыл тулар желбірейтін болады.

Шынын айтқанда, маған қайта құру идеясы барынша жақын еді. Өйткені шаруашылық жүргізудің «кеңестік» жүйесімен байланысты нәрсенің бәрі әбден ығыр қылған. Асыра орындау туралы алдау жалықтырды, экономикалық бюджетті қайта есептеу мен «созғылау», қосып жазуға «шығармашылық тұрғыдан келу» қажитты. Тіпті жұрттың бәрінің осылай істейтіндігінің өзі көңілімді орнықтырмады. Бұдан әрі бұлай жұмыс істеу ұят қана емес, мүлдем арсыздық еді. Мен әлдебір өзгерістерді тағатсыз күттім. Жасырып керегі не, ол кезде мен біздің осынау өзгерістеріміздің түпкі мақсаты нарықтық экономика мен демократия болады деп ойлағам жоқ.

Мен бұл өзгерістер – шаруашылық қатынастар жүйесінің мәнін өзгертпей-ақ, оған зор объективтілік, шыншылдық пен адалдық беру үшін реформалар жасау қажеттілігінен туған болар деп ойласам керек. Қайта құрудың өзі бастапқы кезеңінде, біз қазір айтып жүргендей, жүйені «косметикалық» жөндеуге ғана қатысты болды. Соған қарамастан мен батыстық экономистер мен саясаттанушыларды оқи бастадым. Бірте-бірте нарықтық экономиканың негіздеріне ене бастадым, әлемдік қоғамдастықтың дамыған елдерінің қаржы жүйесінің негіздерін зерттедім.

Әлемдік экономиканың тұғырлық негіздерін сараптап зерттеумен іс жүзінде 85 пен 86-жылдар өтті. Оның үстіне,

бұл кез Қазақстан жерінде Геннадий Колбиннің кертартпа тәртібінің біржола мықтап орнаған уағы болатын. Ескі элита кеңестік номенклатураның бәрі де ерте ме, кеш пе өз арнасына қайта келеді деген үміті ақтала бастағандай-ды. Қосып жазу мен жалған есеп беру қайтадан дағдыға айналды.

1985 жылдан 1989 жылға дейінгі кезең айрықша та-
банды, ұстасқан және, мен айтар едім, ескі мен жаңаның «аңдысқан» қырқысы жағдайында өтті.

1989 жылғы маусымда мені Орталық Комитеттің бірінші хатшысы етіп сайлады.

Біз ескі әдістер мен ескі басшылықтан арылдык, бірақ про-
блемалардан арыла алмадық. 1989 жылдың өзінде-ақ Кеңес Одағының экономикасы бой берместен құрдымға құлдырап бара жатты. Дүкен сөрелерінен май, шұжық, қант, темекі және басқа да көптеген тауарлар жоғалды. Кейде нанның өзі жетпей қалып жатты. Кеңес Одағы өмір сүруден гөрі, күнін санауға көшкен еді.

Көп уақыт өтпей, 1991 жылғы желтоқсанда бүкілхалықтық сайлауда Қазақстан халқының толық әрі күмәнсіз қолдауымен мен жаңа мемлекеттің Президенті болып сайландым.

Бұл біздің кең-байтақ республикамызды аралап, менің бір «сабылған» шағым болды. Халықтың абдыраған алаң көңілін сездім. Бір сәтте олардың өмірін өзгертіп қана қоймай, өмір бойы табынып келген құндылықтарының бүкіл жүйесін әдіре қалдырған оқиғалардың күйзелткенін көрдім. Жұрттың бәрінің жәудіреген көзінде: *«Будан әрі не болады? Қалай өмір сүреміз?»* деген сұрақ тұрды.

Адамдар күрделі де қиын сұрақтарды турасынан қойып жүрді, ал ол сұрақтардың бәріне ұғыныңқы тілде нақты жауап беру керек еді. Бұл аса зор жауапкершілік жүктеді. Мен оны жан-тәніммен сезіндім, осы жауапкершілік мені батыл әрекеттерге итермеледі.

Уақыт шын мәнінде ұлы да елеулі істерді талап етті. Бірақ ділі қасаң, жеке меншік, нарық, пікір алуандығы, сөз бен рух

бостандығы сияқты ұғымдарды түбірімен қабылдамайтын ескі жүйемен іргелі істерді атқаруға бола ма?

Біз жаңа уақытқа күмп бердік, бірақ ділді оңайлықпен шайып тазарта алмайды екенсің. Біздің бүкіл басшы партиялық элита әлі де ескіше ойлайтын. Жарайды, нарықты жасадық дейік, сонда ол нарықты қалай басқармақпыз, дейді олар. Осылай ойлайтын адамдардан бізді әлемдік шаруашылық байланыстар жүйесіне кіргізуді, экономиканы жаңа нарықтық жағдайға бейімдеп, қайта құруды талап етуге немесе күтуге болатын ба еді?

Бұл жағдай ежелден қалыптасқан құндылықтар жүйесіне, кеңестік ғылым мен дүниетанымның сөзсіз артықшылығына әбден иланған зиялы қауымның да едәуір бөлігіне қатысты болды.

Сілкінуге ешқандай құлқы жоқ адамдарды қалай сілкіндіруге болады? Съездердің сылдыр уағызына, марксизм-ленинизмнің ұлы да, ұлық та классиктерінің дәйексөздеріне толған миды қалай тазалау керек? Ескі шырғаға маталып, мемлекеттің әрең соғып тұрған жүрегі Алматыда ұйлыққан ескі тәртіптегі билеуші элитаны қалай жұмылдырарсың?

Өзгерістер басталған сілкіністі уақыт – 1991 және 1992 «парламенттік» жылдар әлі жадымда. Егер әлдекім мені парламентаризмге қарсы екен деп ойласа, құдай сақтасын. Мен әрдайым сындарлылықты және уақыттың бос сөзге төзбейтінін толық сезіне білуді жақтаймын. Ал ол кезде қаншама саяси және реформаторлық «мылжың» болды десеңші... Өмірлік маңызы бар бірде-бір заң өтпей жатты. Заңдарды парламенттік талқылау процесіне араласпайтыны, килікпейтіні жоқ. Бүйірден қосылып жөнді-жөнсіз қыстырыла кету, жоқтан өзгені сағыздай созып сөз ету, лаққан философиялық толғамдар мен әйтеуір өзін көрсетіп қалуға әбден малтығып жатқаны.

Мен сондай қажитынмын. Қатты шаршайтынмын. Бұл қажып шаршауым әлдебір іскерліктен, болмаса қабылданған,

қабылданып жатқан заңдардың көптігінен емес, керісінше солардың мүлдем жоқтығынан болатын. Өйткені заңды бүгін қабылдау қажет, ертең оның ешкімге қажеті болмай қалады... Сондай минуттарда қайдағы бір түсіндірмелер тасқындап, мылжың сөздер малтықтырған кезде не істеріңді білмейсің. Әлдебір таза суға сүңгіп кетіп, сол жерден жақсы тың ойлармен, құлантаза көңілмен шыққың-ақ келеді.

Барлық салада, бәрінде де түгелімен, түбегейлі өзгерістер қажет деген айқын сезім мені барған сайын билеп алды. Қалыптасқан жағдайдан, тірелген тұйықтан шығудың амалын іздеп шарқ ұрдым.

Бәрін еңсере отырып қана елді алға жылжытуға, сөйтіп өткеннің кесел жарасын жазуға болатынын ұқтым.

Ширығып алып, қайта-қайта бұлқынып, мүмкіндігінше сені ілгерілетуге тиісті адамдардың қасаңдығы мен оралымсыздығынан құтылуға да болатын еді. Мұның өзі біршама уақыт қана жалғасқанымен, ұдайы жалғаса беруі мүмкін емес-ті. Адамдарды серпілтіп, турасын айтқанда, бастың миын «желдетіп алуларына» әдеттен тыс төтен шешім керек болды.

Сөйтіп, астананы көшіру қажеттігі туралы ойға бірте-бірте бекіне бердім. Осындай алмағайып уақытта астананың өмірлік маңызды рөлі ешкімнің басына кіріп-шықпағаны белгілі. Расында, астананың бұған не қатысы бар, оны көшіру деген не тағы? Сырт қарағанда орынсыз көрінгенімен, бәрібір жаңа мемлекет құрудың басты мәселелерінің бірі етіп жаңа астана туралы мәселені қою керектігіне, сонда ғана реформаларды бастауға және жалғастыруға болатынына барған сайын сенімім беки түсті. Біз уақыттың келешегіне ғана емес, кеңістіктің тереңіне де бойлай қарауға тиіс едік. Маған біздің реформаларымыздың мәні қазақстандық қоғамды іштей қалай жайластыратынымызда ғана емес, өзімізді қоршаған жалпақ әлемге біздің қалай икемделетінімізде, қалай бейім-

делетінімізде болып көрінді. Уақытқа есептелген саясат кеңістікке есептелген геосаясатпен толықтырылса ғана табысты болмақ.

Өйткені астана дегеніміз мемлекеттің орталығы ғана емес екен, мен бұған еш күмәнданбадым. Сондай-ақ астана тек орталық биліктің шоғырлануы да емес. Астана мемлекеттік қайраткерлер мен барлық дәрежедегі шенеуніктердің сәтті-сәтсіз қызметіне арналған жақсы дамытылған инфрақұрылым да бола алмайды.

Бұл, ең алдымен, мемлекет дамуының векторларын айқындайтын және қоғамды жаһандық үрдістерге сәйкес құрылымдауға мүмкіндік беретін геосаяси түзілім.

Сонымен қатар Астана өзінің өмір сүруі мен мақсатына орай толық ұтымдылығына және прагматизміне қарамастан, өзінің бойына талай қасиетті, кейде тіпті мистикалық жүктемені де сіңіреді.

Астананың орналасқан жері мемлекеттің геосаяси салмағының тепе-теңдігімен үндес болуға тиіс. Бұл астананың орналасқан жері замана икеміне қарай құбылып, бір тараптан екінші тарапқа үнемі ауысып тұруы керек дегенді тіпті де білдірмейді. Бірақ ел мен халықтың тағдырындағы ең бір өткелекті кезеңдерде астананың орналасқан жері, оны көшіру сияқты факторлар келешек үшін маңызды болса, онда мұндайдан тартынып та қажеті жоқ деген сөз.

Астана елдің қай тұсында және нақ қай өңірінде тұрғандығының шын мәнін түсінбеу немесе дұрыс түсінбеу жиі кездеседі. «Онда тұрған не бар дейсің? Тіпті Астананың солтүстікте ме, әлде оңтүстікте ме, шығыста ма, әлде батыста ма, қайда тұрғаныңда не айырма бар?» деген пікірлер туындап жатады.

Шындығында, астананың қайда тұрғандығында айырма бар ма? Астананың орналасқан жері мемлекеттің тағдыры үшін, келешегі үшін сондай өмірлік маңызды қызмет атқара ма?

Ескіні қиратып, қоғамдық-саяси қатынастардың, тіпті елдің тіршілігі мен тұрмыс-салтының жаңаша тұрпатын құру қажеттігі туралы сөз болған мемлекет тарихының алмағайып сәттерінде астананың орналасқан жеріне айрықша назар аудару қажет.

Осы жерде, меніңше, астана атаулы барлық уақытта мемлекет шегінде ондаған және жүздеген жылдар бойы қалыптасқан дәстүрлер мен тұрмыс-салтты түйіндейтін ордалы орта болып келгенін де естен шығармау керек. Бұл тұрғыда мемлекет астанасы сол елдің миы ғана емес, халықтың барлық топтарының, соның ішінде жекелеген азаматтардың ділін, сондай-ақ олардың мінез-құлық нормаларына дейін айқындайтын орталық жүйке жүйесі. Астана – бұл бүкіл қоғамның ереже-тәртібі мен салт-дәстүрі, мінез-құлық құрылымдары қалыптасатын жер. Астананы прогресс орталығы ретінде ғана көретін орныққан пікірді теріске шығара отырып, астана көп ретте прогрестен гөрі қалыпты консерватизм жайлаған орта ретінде бой көрсетіп келгенін және солай бола беретінін атап өткім келеді.

Қоғамның негіздеріне қатер төндіретін кез келген төңкеріспен кез келген әлеуметтік сілкіністер, әдетте, провинцияларда, орталықтан шалғай аймақтарда басталады да, олардың табысқа жетуі көбінесе мұны астана қолдай ма, әлде жоқ па дегенге байланысты болады.

Астананың негізгі өзіндік қасиеті – міне, осындай қоғамдық немесе саяси тартыстарды өзі бастамайтын, керісінше оған соңғы нүктені өзі қоятындығында, дәстүрлерді, тұрмыс-тіршілігі мен қоғамның негіздерін өзіне белсенді қабылдауында және олардан баяу айырылысуында жатыр.

Мұнда тұрған таңғаларлық ештеңе жоқ, ерте ме, кеш пе елдің шеменді проблемалары астанада біршама жұмсарады және астана мәртебесімен жұтылып кетеді. Бір сөзбен айтқанда, мәдениет – астанада, саясат – провинцияда жа-

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ПРЕЗИДЕНТІК
МӘДЕНИЕТ
ОРТАЛЫҒЫ

ПРЕЗИДЕНТТІК
ШАҚИР
ҚАЛЫҒЫ
РАСТАУЫ
ҚАЗАҚСТАН

МУЗЕЙ

салады. Бірақ саясаттың бастау-бұлағы астана болатыны сияқты, мәдениеттің мәйегі әрдайым провинция болып қала береді.

Сөйтіп, елдің тағдыры мен реформалардың тағдыры шешілетін ел үшін қатерлі күндерде қасаң да дәстүрлі мегаполистің астаналық мәртебесін өзгерістер желіне ашық, тым болмағанда, қоғамдық және саяси жаңалықтарға белсенді қарсы тұрмайтын провинцияға ауыстыру туралы мәселе жиі қойылады.

Бұл жерде, әрине, провинция өзгерістерге өрелі болғандықтан (солай да болатыны бар) ашық келеді деп алданбау керек.

Шалғай аймақтар көп жағдайда елдің саяси өмірінен шет-қақпай жатады, сондықтан да жүргізіліп жатқан реформаларға нәумездеу, өзгеше байыппен қарайды. Мемлекет үшін ең озық, пайдалы деген ойдың өзі теріс қабылданып, өзгерістер уақыты белгісіз бір ұзақ мерзімге шегеріліп кетуі әбден мүмкін, астанадан оның айырмашылығы да осында.

Астананы көшірудің қуатты саяси факторы мен негізі қызметін билікті орталықтандыру мен бөлшектеніп кеткен елді жеке біртұтас мемлекетке біріктіру қажеттігі жиі атқарды.

Және барлық уақытта, адамзаттың көз жетер өткен заманының бәрінде осылай болғанын атап айтқан жөн.

Біздің дәуірімізге дейінгі 2000 жыл. Ұдайы шапқыншылық пен басқыншылық кезіне дейін өзінің дәуірлік құрылыстарын салып үлгерген көне де жұмбақ ұлы Мысыр. Ел енді ғана перғауындардың аса күшті билігіне біріккенімен, жағдайы аумалы-төкпелі. Кез келген уақытта жергілікті номархтарға бағынышты жекелеген аумақтарға қайтадан бөлшектеніп кетуі кәдік. Жаңа ғана таққа отырған Аменемхет перғауын өз қызығы өзіне жетіп жатқан Мысырдың сол заманғы астанасы мемлекеттің ыдырау қатерін төндіріп тұрған ағымдарға қарсы тұруға қауқарсыз екенін жақсы түсінді.

Перғауын астананы солтүстіктегі Иттауи қаласына көшіруді ұйғарды. Ол қала күшті бекініс қана емес, елдің қуатты тірегіне әрі береке-бірлігінің нышанына айналуға тиіс болды.

Оның ойы ақырына дейін іске аспады, бірақ үлгі қалды.

Орталықтандырылған билікті нығайту және елді біріктіру мақсатында ассириялық Синахериб патша астананы қасаң да бүлікшіл Ашшурадан Ниневияға көшіру қажет деп санады. Патшаның мезгілсіз қайтыс болуына қарамастан, жаңа астана ассирия патшалығының бірыңғай әрі орталықтандырылған астанасына айналды.

Ассириялық сына жазуы Синахерибтің сөзімен Ниневия туралы былай дейді: *«Мен көне көшелерді қайта салдым, тым тар көшелерді кеңейттім, сөйтіп қаланы күннің өзі сияқты жарқыратып қойдым».*

Сондықтан астана мемлекеттің ортасында тұруға тиіс деген әңгімені тым біржақты қабылдамау керек. Ол мемлекеттің географиялық орталығынан гөрі саяси орталығында тұруға тиіс. Бір сөзбен айтқанда, мейлінше геосаяси салмағы болуы керек.

Бір кінәмшіл ағайын әшкерелеу ниетімен Қазақстан картасын олай-бұлай сызғышпен өлшеген сияқты. Со-сын Астана, Президент Нұрсұлтан Назарбаев қайта-қайта айтып жүргеніндей, тіпті де Қазақстанның географиялық орталығында емес қой деп байбалам салғаны еске түседі.

Енді бір пысық журналист Астананың оңтүстік шекарадан қашықтығы Астананың солтүстікке дейінгі қашықтығынан үш еседей артық екендігін есептеп шығарыпты. Осындай «геометрден»: кешіріңіз, мысалы, эллипстің ортасы қай жерде деп сұрағың келеді. Орталық таяу шекараға қарағанда қарсы беттегі шекарадан шамамен екі-үш есе қашықтапты. «Нағыз эксцентриситет» екені көрініп тұр. Пәлі, оның үстіне орталық екеу екен ғой. Иә, кешіріңіз, бізде де дәл сондай екеу: Солтүстік және Оңтүстік астаналар...

Қанша дегенмен геосаясат геометрия емес, ал мемлекеттің географиялық орталығы шеңбердің геометриялық кіндігіне дөп келе бермейді.

Қазақстанның геосаяси орталығы – сызғышпен өлшеп, мөлшерлеу ғана емес, көбінесе, айталық, оқшау ойлар һәм келешек. Мәселе астананы Қазақстанның географиялық орталығына қарай жылжытуда болған жоқ, мәселе астананы көптеген жағдайда Қазақстанның орталығы бола алатын нүктеге орналастыруда еді. Яғни географиялық қана емес, сонымен бір мезгілде геосаяси, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени байланыстардың, мемлекеттің ішкі және сыртқы қатынастарының салмағын көтере алатын орталық болуында. Нақ осындай «жинақталған» және «ықпалдастырушы» орталық, географиялық орта тұсқа жақын нүкте Астана деп табылып, ол Қазақстанның жаңа елордасына айналды.

Әрине, астананы көшірудің басқа да үздіксіз болып тұратын қаупі бар екенін ескермеуге болмайды. Жалпы алғанда, түкпірдегі бір қаланы бірден астана ете салуға болмайтыны сияқты, қаланы астана мәртебесінен жай ғана айыра салуға тағы болмайды. Сондықтан жаңа және ескі астаналар арасындағы қайшылықтар барлық уақытта қалады. Тіпті бұл шиеленістің ақыры жөнсіз де жайсыз бәсекелестікке ғана емес, басқа да ауыр салдарға алып келуі мүмкін. Мысалы, елдің екіге жарылуына.

Енді болған елорданың тарихи ұмытшақтыққа ұрынуы да жаңа астана үшін елеулі қатер туғызады.

Мемлекет тарихымен үндестікте ғасырлар бойы жасалған астаналық мәдениеттен өзгешелігі – жаңа астана өзінше бір таза парақ іспетті, өткен мен келешек алдындағы жауапкершілікті ойда ұстай отырып, осы парақ бетіндегі тарихи қадамдарды мейлінше абайлап, жүз ойланып, мың толғанып барып жасау қажет.

Астана барлық уақытта мемлекеттің символы және оның мәдени, қоғамдық һәм әлеуметтік дәстүрлерін сақтаушы бо-

лып келеді. Бірақ бәрі – мәдениет те, экономика да, әлеуметтің өзі де өзгеретін кез туады. Әрине, бұл өзгерістер астананы көшіруді талап етпейді әрі астананы әлдеқайда «сенімді» жерге көшіру үшін қоғамның саяси құрылымын ауыстыру соншалықты қажет және жеткілікті басты шартқа айналмайды.

Бірақ саясатпен, мәдениетпен және қоғаммен бірге мемлекетті қоршап тұрған әлемнің геосаяси келбеті де өзгеретін кездер болады. Сөйтіп, өңірлік геосаяси картаның өзгеруі мемлекеттің өмір сүру және қалыпты даму мүмкіндігі үшін айтарлықтай елеулі шарт – астананы басқа географиялық нүктеге ауыстыру қажеттігін алға қояды.

Дегенмен геосаяси ақиқатқа бейімделу және соған сай болуға тырысу қажеттілігі барлық уақытта бірдей туа бермейді. Тым болмағанда, геосаяси картаның өзгеруі мен астананың орналасқан жерін тым берік байламдаудан қашу қажет. Әйтпесе мұндай маңызды мәселеде мүлдем қисынсыздықтарға ұрынып қалуға болады.

Қайта құру кезеңінде Михаил Горбачев бастамашылық жасаған «кезбе астана» идеясы біршама уақыт саяси ортада тілге тиек болып жүрді.

Сол кезде одақтас республикалар өз биліктерін өздері қолға алып, Мәскеуге тым қатты шоғырланып кеткен билікті орталықсыздандыру туралы ой-пікір ахуалы күшейіп келе жатқан. Солай бола тұра, ешкім де КСРО-ның ыдырауын қаламайтын.

Нәтижесінде геосаясаттың бірқатар теоретиктері «кезбе астана» ойын іске асыруды ұсынды. «Кезбелік» идеясын ұстанушылардың ойынша, астана міндеті эстафета қағидаты ретімен Мәскеуден республикалық астаналардың біріне, ол республикадан басқа республикалық астанаға беріліп отыруға тиіс. Және осылайша сөйтіп кете береді.

Республикалар өздерінің көңіл-қошын қанағаттандырғаннан кейін астана міндетін атқару Мәскеуге қайта оралады. Бір сөзбен айтқанда: «қасқыр да тоқ, қой да аман».

Идея бір қарағанда қисынсыз көрінгенімен, мен жөнсіз деп айтпас едім. Бұл оқиғадағы ең бастысы – жоба авторлары астанаға тән орталықтандыру қасиетін «бұлжымайтын қағида» деңгейіне шығарды. Таза практикалық тұрғыдан алғанда, астананың міндеті айтарлықтай көп және олардың маңызы мемлекеттік бірлік символы міндетінен бір де кем емес. Қалай болғанда да, «кезбе астана» идеясы елдің бірлігін сақтай алғанымен, қаншама көлденең келеңсіздіктерге алып келер еді. Сөйтіп, бұл идея КСРО-ның ғұмырын ұзартқаннан гөрі, қайта оның тарқауының басты тездетушісіне айналар еді.

Мысалы, Коринф одағының бас сұңғыласы Александр Македонский Ойкумена жерінің қолға қаратқан бөлігін эллиндендіру сияқты ғаламат жоспарды жүзеге асыра отырып, жаңа империяның астанасын Шығысқа – көне Вавилонға көшіргені белгілі.

Александрдың ойынша, бұдан былай осы шығыс Вавилон батыстық эллин өркениетінің өрісі және орталығы болуы тиіс еді.

Бірақ бұл жерде бір мәселені назардан шығарып алмаған жөн – астананы тек мемлекеттер басшылары ғана құрмайды, астана да ел басшылығын қалыптастырады. Жаңа астананың және жаңадан жаулап алынған жерлердің шығыстық ықпалы Ұлы Александрдың бойында әлем туралы жаңаша, батыс пен шығыс мәдениетін біріктіретін, әлдебір синкретикалық теорияда көрініс тапқан тың түсінік қалыптастырды. Александрдың нөкерлері боп жүрген македондықтар мен эллиндіктер патша төңірегіне шығыс сипатының ене бастағанына алғашында наразы болса, Александрдың шығыстық парсы бодандары көне парсы мәдениетінің тым эллиндендіріліп бара жатқанына наразы еді. Бірақ қалай дегенде де астананы шығысқа көшіру Александрға талай уақыт бойы қол астындағы бодан елге ықпал етіп, оларды өз мүдделері шегінде теңдестіре ұстауға

мүмкіндік берді. Бір сөзбен айтқанда, Эллададан үнді Гифасисіне дейінгі ала-құла әрі байтақ империясын біршама уақыт бойы тұрақты ұстап тұруға жағдай туғызды. Сол ежелгі Вавилон тарих толқынында өзінің бірнеше рет атауын өзгерте отырып, астана ретінде бірнеше мың жыл өмір сүрді. Сөйтіп, ақырында Ирактың астанасы – көне де ғажайып қала Багдатқа айналды.

Астаналар өміріндегі тағы бір тарихи елеулі оқиға, атап айтқанда, астананың көне Мәскеуден жас Санкт-Петербургке көшірілуі. Көпшілік осы оқиғаны I Петр алға қойған стратегиялық міндет – «Еуропаға терезе ашу» шешімінің іске асуы ретінде қабылдайды. Нева өзенінің Балтық теңізіне құяр тұсындағы батпақты ойпат 1711 жылы Ресей империясын еуропаландыру процесі басталуы тиіс нүктеге айналды.

Полтава түбінде швед королі Карлды жеңгені I Петрге Ресей Еуропаға тек өзінің қаруының артықшылығымен ғана емес, Балтық деп аталатын ежелгі еуропалық теңіздің жағасында орналасқан, өзінің көз жауын алар астанасымен де лайықты деп пайымдауға шабыт берді.

Дегенмен, егер байыппен үңілсек, Ресейді еуропаландыру жай ғана астананы сауатты Еуропаға жақынырақ көшіре қою есебінен ойдағыдай жүзеге асты деуге келмейді. Өйткені Мәскеу де еуразиялық алып құрлықтың еуропалық бөлігінде орналасқан ғой. Ресей сияқты алып империяны еуропаландыруды сол Мәскеудің өзін еуропаландырудан да бастап жіберуге болатын еді.

I Петрдің боярлар арасына еуропалық мәнерді – олардың сақалын жұлып немесе күзеп, дәстүрлі кафтан шапандар орнына қамзолдар киюге зорлап, ауқатты шонжарлардың балаларын Голландия мен Еуропаның басқа да елдеріне оқуға жіберу арқылы енгізгені туралы сәйқимазак, алып-қашпа әңгімелер талайдың есінде шығар. Бірақ, егер шын-дап қарасак, боярлық сияқты мықты элиталық топтың қасаң

көңіл ауаны Ресейде күшті болғаны соншалық, олармен күллі Русьтің дара билеушісі де есептеспей тұра алмады. «Еуропалық тұрмыс-салтын» енгізумен байланысты боярлардың жаңа ділге көзге көрінбейтін астыртын қарсылығы соншалық, олармен күрес сақал жұлып, оны күзеумен шектелген жоқ. Сондай-ақ боярлардың қарсылығына көне салуға Ұлы Петрдің Ресей өмірін батысеуропалық мәнерде қайта құруға деген мықты ұмтылысы жол бермеді. Сөйтіп, астананы мәртебелі тақ орныққан Мәскеуден өзі алыс, өзін үнемі су басып кете беретін жерге көшіру – Петрдің ескі мен жаңаны өзінше бір ымыраға икемдеуі еді. Ежелден ақсүйек боярлар Мәскеуде қала отырып, өздерінің артықшылықтарын және ғасырлар бойы қалыптасқан тұрмыс-салттарын барынша сақтап қалды. Ресей империясының әкімшілік басқару органдары Санкт-Петербургке көшірілді және ол Ресей халқының «іскер» бөлігі – көпестерден, қолөнершілерден, тіпті кей жағдайларда қара халықтан шыққан өкілдермен толықтырылды.

Әрине, боярлар мен ақсүйектер сөйте тұра мемлекеттік басқару жүйесіндегі жетекшілік орындарынан айырылған жоқ.

Алайда мемлекетті басқарудың жаңа жағдайы және астананың еуропалық талап-тарға жақындығы, қалай болғанда, билеуші тапты іс жүзінде еуропаша ойлауға мәжбүр етті. Оның үстіне, петербургтік ақсүйектер өз шешімдерінде бұдан былай көне Мәскеуге, ондағы ресейлік боярлықтың ғасырлар тереңінен тартқан қуат-күшіне ендігі жерде арқа сүйей алмайтынын білді. Феодалдық қатынастар озбырлығымен әлсіреген Ресей экономикасы жаңа бір лепті талап етті. Ол леп, I Петрдің пікірі бойынша, империяға Еуропада бар нарықтық шаруашылықтың негізін енгізуде жатты. Сондай-ақ Ресей астанасының, шонжарлардың қасарысқан қарсылығына қарамастан, Санкт-Петербургке ауысуы – Петр айқара ашқан «терезе» арқылы алып империяға лап қойған капиталистік қатынастардың діңгегін бекітті.

Әйтсе де, Мәскеудің беделі тіпті осындай жайсыз уақыттың өзінде әрдайым биік, іс жүзінде мызғымай қалды. Беріктігі соншалық, астана Балтық жағалауына көшкенімен, Мәскеу бәрібір елорданың көптеген міндетін сақтай білді, кейбір үкіметтік институттар Мәскеуде қалды. Ал 1728–1732 жылдарда, тағы да төрт жыл бойы қайтадан Ресей империясының астанасы болды.

Бүкіл мемлекеттің дамуы мақсатында астананы көшірудің мұндай мысалдарын астаналар шежіресінен көптеп келтіруге болады.

Айталық, өткен ғасырдың елуінші жылдары Бразилия президенті Жуселину Кубичек ди Оливейра астананы халық аз қоныстанған таулы аймаққа қарай ауыстырып, ел атымен «Бразилиа» деп аталған жаңа қалаға көшірді.

Астананы көшірудің бразилиялық тәжірибесіне, меніңше, айрықша тоқталу қажет.

Бразилиялық мысалдан Қазақстан астанасын көшірудің ұқсастығын көргендіктен емес. Және астананы гүлденген Рио-де-Жанейродан елдің түкпіріне көшіру өзін ақтаған әрі дұрыс шешім болды ма, жоқ па деген түрлі пікірдің барлығынан да емес.

Ең алдымен, Бразилия мысалында астана ауыстырудың барлық дәстүрлі себептері көрінеді және тәп-тәуір дамыған қаладан елдің қайдағы бір қашықтағы, өзі артта қалған аймағына көшіруден туындаған қателіктер мен проблемалар айқын аңғарылып, көшірумен байланысты жетістіктер мен келешек көкжиектер нақты көзге түседі.

Бір қызығы, Бразилияның елордасын алғашқы астана Сан-Сальвадордан және екінші астана Рио-де-Жанейродан көшіру идеясы ел тарихының бүкіл өн бойында қылаң беріп отырады. Оның адамдардың ақыл-ойын билеп алғаны соншалық, 1889 жылы Бразилия республика болып жарияланған кезде жаңа мемлекеттің конституциясына астананы көшіру туралы арнайы тармақ жазылып кетті.

Бразилияны отарлау кезеңінде елдің жағалаудағы аймақтары ғана игерілді. Атлант мұхитының жағалауында кейін мегаполистерге айналған алғашқы қалалар пайда болды. Алайда мемлекеттің ішкі аудандары, әсіресе Бразилия таулы аймақтарының саванна жазиралары іс жүзінде игерілмей әрі халық қоныстанбай бос қалып жатты.

Бірақ уақыт зымырап өтіп жатса да, елдің Конституциясында жазылған астананы көшіру туралы бап орындалмады. Оған саяси ерік-жігердің және көшіруге деген нақты қажеттіліктің жоқтығы әсер етті. Дегенмен Бразилияның одан әрі қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық дамуына орай қолданыстағы Конституцияның осы тармағына көбірек назар аударыла бастады.

Жағалау аймағындағы ірі өнеркәсіпті қалаларда экономикалық қатынастардың дамуына қарай оларда халық «сүт қатқан кофе» деп атап кеткен жағдай қалыптасты.

Атау – бейнелі, оның үстіне мағыналы: әлемге әйгілі бразилиялық кофе мен танымалдығы одан сәл кемдеу бразилиялық ет пен сүт өнімдерін өндіріп, оны сатудан өздерінің байлығын жинаған жергілікті алпауыттарды бразилиялықтар осылай атады.

Сонымен қатар тұрғыны көп Рио-де-Жанейро осы кезде ірі қалаларға, әсіресе әуел бастан құрылыс салудың жете ойластырылған жоспарлары мен қосалқы құрылымын үйлесімді дамыту бағдарламалары жоқ қалаларға тән әлеуметтік проблемалардың бар қиыншылығын көре бастады.

Ақыры, Бразилия үкіметінің тапсырмасымен жаңа астананы орналастыру үшін өткен ғасырдың қырқыншы жылдарының ортасынан бастап елдің бүкіл ұлан-ғайыр аумағы бойынша «жерұйық» іздестіру басталды.

Ұзақ ізденістен соң, түптің түбінде ондай жер табылды да. Сарапшылардың пікірі бойынша, Минас-Жерайс, Гояс және Мату-Гросу атты Бразилияның үш штатының түйіскен тұсы

жаңарған мемлекет астанасы болуға тиіс жаңа қаланы салу үшін ең қолайлы орын деп ұйғарылды.

Астананың болашақ құрылыс орны теңіз деңгейінен 1170 метр шамасындағы биіктікте жатқан шапад деп аталатын бірқатар тау қырқалары еді. Бұл аумаққа шоқ-шоқ тоғайлы жалпақ жазира ұласып жатты. Жанында келешек қаланы қажетті сумен қамтамасыз ететін үлкен су қоймасы болды. Бір сөзбен айтқанда, бұл жер осыған дейін адам аяғы баспаған мүлгіген қалпында тұр еді.

Сонымен, 1956 жылы Бразилияның жаңа астанасын салу туралы шешім қабылданып, жұмыс бірден қызу қолға алынды.

Төрт жыл өткеннен кейін, 1960 жылы 21 сәуірде астана салтанатты түрде ашылды. Колумбия округіндегі айрықша аймақ Вашингтон сияқты, Бразилия астанасы да Федералдық астаналық округ деп аталатын арнайы аймаққа кірді, бұл мемлекеттегі астананың айрықша мәртебесін және экс-аумақтық сипатын білдіреді.

Айта кету керек, астаналар орналасатын осындай арнайы аумақтарды айрықша мәртебемен бөлектеудің үлкен мәні бар.

Бұл жағдайда астана ең басты әкімшілік орталық ретінде тіптен ерекше, бірегей құрылым болады. Ол бүкіл елге және тұрып жатқан жеріне қарамастан әрбір азаматқа тиесілі. Сондықтан астананың айрықша экс-аумақтық мәртебесін айқындау оның ешқандай аймаққа немесе штатқа жатпайтынын, бүкіл елге қатысы барлығын және барлық уақытта өңірлік деңгейде емес, ұлттық деңгейде тұратынын атап көрсетеді.

Расында да, астананы бейтарап аумаққа орналастыруды дәстүрлі құбылыс деуге болады. Мұндай аумақтар астананы түрлі әлеуметтік немесе саяси топтардың мүдделері түйісуінен тысқары және жеке-дара алынған өңірдің проблемаларынан аулақ қояды. Айтып кеткенімдей, 1791 жылы құрылған және

1800 жылы АҚШ астанасына айналған Вашингтон қаласы арнайы аймақ – Колумбия федералдық округінде орналасқан, оны қалыптастыруға жапсарлас жатқан қос штат – Вирджиния мен Мэрилендтен жер бөлінген.

Осыған ұқсас жағдай Австралияда да болды. Австралия одағының астанасы болу құқығына Мельбурн мен Сидней сияқты екі ірі портты қала таласты. Қалалар арасындағы мүдделіктен туындаған қайшылықтарды шиеленістіре бермеу және дау-дамайды одан әрі өршітпеу үшін Австралия үкіметі нағыз даналық шешім қабылдады: 1913 жылы Австралия астаналық аумағы деп аталатын дербес экс-аумақ құрылып, сол араға астана салынды. Ол қала Канберра деген атқа ие болды.

Астананың жаңа орынға көшірілуінің тағы бір себебі – шабуылға ұшырау және басқыншылар тарапынан талауға түсу қаупі.

Мысалы, Қытайда моңғолдарға қарсы Қызыл орамалдылар көтерілісі басшыларының бірі Чжу Юаньчжан 1367 жылы моңғолшыл Юань әулетінің астанасы Пекинді басып алғаннан кейін император болып жарияланды да, жаңа Мин әулетінің билік құруын бастады. Қауіпсіздік мақсатында астана моңғол басқыншыларынан алшағырақ жатқан оңтүстіктегі Нанкин қаласына ауыстырылды. Айта кеткен жөн, сол Пекин солтүстік астана, ал Нанкин оңтүстік астана болып танылды.

Мұндай мысал Ресейдің жаңа тарихында да бар. 1917 жылғы Қазан қарулы көтерілісі мен кеңес республикасы жарияланғаннан кейін жаңа өкімет пен оның институттары өздерінің ықтимал жаулары тікелей төніп тұрған маңайда қала алмады. Азамат соғысы мен әскери басқыншылықтың қиын жағдайында РКФСР астанасы 1918 жылғы 12 наурызда Мәскеу қаласына ауыстырылды.

Осылайша тарихтан астананы бір географиялық орыннан екінші жерге көшіруге түрткі болған талай себептер мен

негіздер белгілі. Нәтижесінде әлемдік қоғамдастық тарихы түрлі алмағайып кезеңдерде және көптеген халықтардың тағдырында астананы көшіру процесін сипаттайтын әрекеттерді молынан біледі.

Мен келтірген астананы көшіру мысалдары – астаналардың «өмірге келуі» мен «өмірден өтуі» жайлы тарихи фактілер мұхитындағы бір тамшы ғана.

Тарих астаналарды көшірудің басқа да көптеген оқиғаларын біледі. «Аспан асты елі» өзінің сан ғасырлық, тіпті сан мыңдаған жылдық тарихы да өз астанасын кемінде алты рет ауыстырды.

Қытай мемлекетінің қазіргі астанасы алғашында елдің Ючжоу деп аталатын ең көне қонысының жұртында бой көтерді. Пекин талай жүздеген жыл бойы Қытайдың саяси орталығы болып келді әрі өзінің атауын Бейцзин, Цзи, Яньцзин, Чжунду, Даду, Бейпин деп жиі-жиі өзгертіп отырды. 1403 жылы қала қазіргі Пекин атауын алып, 1420 жылы Аспан асты империясының айшықты астанасына айналды.

Астана мәртебесін иемденген ғасырлар ішінде Пекин өзінің тарихи міндетін артығымен атқарып шықты: қытай мемлекетін топтастырушы тұғырға және бүкіл Шығыс Азияға қытай ықпалын таратушы ордаға айналды. Біршама шетқақпайлықтан кейін, 1912 жылы Пекин қайтадан Қытай республикасының астанасы болды. Алайда Чан Кай Ши Қытай тарихындағы аласапыранды 1928 жылы астананы Нанкинге қайтарды. Тек жиырма жыл өткен соң, 1949 жылы Мао Цзедун чанкайшишілдерді құрлықтық Қытайдан қуып, Пекинге астана мәртебесін қайтадан алып берді.

Әлемдік қоғамдастықтағы атақты мегаполиске және аса беделді астаналардың біріне айналған Пекин астананы көшірудің айтарлықтай сәтті мысалы екендігі сөзсіз.

Жапон императоры Мейдзи 1868 жылы Эдо (өзен қақпасы) қаласының атын «шығыс астана» дегенді білдіретін

Токио атауымен өзгертті. Сол тұста Эдо Жапонияның аса ірі қаласы саналатын және тұрғындары миллионнан асатын. Эдо ежелгі Киотодан кейін Жапонияның елордасы атанған. Ал оған дейін әр түрлі уақыт аралығында Нара, Нагаоку және Хэйан қалалары Жапонияға астана болды.

Бұл жерде де Жапония астанасының көшуіне ақсүйек сегун Иэясу Токугаваның бөлшек-бөлшек елді біріктіру жолындағы бірбеткей қайсарлығы және елді біршама тұрақты өмір сүруді қамтамасыз етерлік деңгейде дамытуға деген құлшынысы ықпал етті. Токугава өз есебінен жаңылмапты. Бүгін жапон астанасы адамзаттың технотрондық шарықтай дамуының мысалы және әлемдік қоғамдастықтың аса ірі қаржы орталығы болып отыр.

Енді 1800 жылы Құрама Штаттар астанасын Филадельфиядан Вашингтонға көшіруді алайық. Джордж Вашингтон ағылшын королевасынан алған тәуелсіздікті түпкілікті бекіту үшін әлі буыны қатпаған америкалық федерацияның саяси орталығын құру қажеттігін жақсы түсінді.

Астананы көшірудің бұл мысалы да даусыз жеңіспен аяқталды, бүгінде Вашингтон өзінің экономикалық және саяси ықпалын әлемнің барлық құрлығына жүргізіп отырған дүниедегі ең қуатты державаның астанасы.

Испан королі ІІ Филипп астананы Пиреней түбегінің нағыз географиялық кіндігі – Мадридке көшірді. Финляндияның астанасы өткен ғасырдың басында Хельсинкиге, Норвегияның астанасы Ослоға, Үндістанның астанасы Нью-Делиге көшті. 1971 жылы Пәкстанның астанасы Карачиден Исламабадқа ауысты. Кот-ди-Вуардың астанасы Абиджаннан Ямусукураға көшірілді.

Түрік армиясының генералы Мұстафа Ататүрік Түрік Республикасының астанасын 1923 жылы Осман империясының ордасы Стамбулдан Анкараға көшірді. Ол қала Антанта күштеріне қарсы ұлт-азаттық қозғалыстың орталығына,

кейін қауырт та серпінді дамыған Түркияның астанасына айналды.

Нигерияның бұрынғы астанасы, алты миллион тұрғыны бар алып Лагос әкімшілік тізгінін не бары 230 мың халқы бар шағын қала Абуджаға тапсырды.

Сөйтіп, әлем астаналарының «жұлдызды» картасы бір қарағанға ғана жылжымайтын сияқты. Бірақ ол картаға тарихи келешек тұрғысынан мұқият зер салсақ, жұлдыздар да бір орында тұрмайтынын, олардың да жиі-жиі орын ауыстыратынын байқаймыз...

Сонымен, осы баяндалғандардан жасауға болатын тұжырым, меніңше, мейлінше айқын да ашық: астананы көшіру барлық уақытта және барлық елде бір адамның орынсыз талабының немесе темірдей берік ерік-жігерінің арқасы емес. Астананы ауыстыру барлық кезде дерлік мемлекеттің мүддесінен туындап отырды. Бірақ көшірудің өзі егер көрегендік есеп пен мықты саяси ерік-жігер сәтті тоғысқанда ғана, тек сонда ғана оң нәтижелер береді...

АТАУЛАР КЕРУЕНІ...

Көріп тұрғанымыздай, адамзат тарихында мемлекеттер астаналарын көшіру мен қайта атау мысалы жетіп-артылады екен және оның себептері де сан түрлі. Бірақ бір заңдылықты оңай байқауға болады – іс жүзінде әлемде бірде-бір мемлекет, мейлі ол қуаты күшті алып болсын, мейлі орташа болсын, бәрібір астананы көшіру қажеттілігінен қашып құтыла алмапты.

Олардың қатарына өзіміздің Қазақстан да жатады...

Мұны рекорд деп санауға бола ма, білмеймін, бірақ бір ғана жиырмасыншы ғасырдың ішінде тұтас бес қала біздің мемлекетіміздің астанасы болып белгіленді. Бұл тарихи факт өзінше бір рекорд сияқты. Олай дейін десең, тарихтың сол бір

Л.Н.Гумилев атындағы
ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

кезеңінде Қазақстанның тәуелсіз мемлекет еместігін ескеруге мәжбүрсің. Яғни ол кездегі шешімдердің қисыны біздің бүгінгі дербес шешімімізге негіз себеп-салдардан әлдеқайда өзгеше болғаны шындық.

Сөйтіп, аз уақыт аралығында астананы көшіру жөнінен Қазақстан Гиннестің рекордтар кітабына ене ме, жоқ па, оны айту тағы қиын. Бұл біздің міндетіміз емес, астаналарымыздың тарихы жиырмамыншы ғасырмен шектеліп те қалмайды. Өйткені қазақ астаналарын көшіру үрдісі қалай дегенде де XX ғасырда басталған жоқ.

Тарихи материалдарды зерделей отырып, әр түрлі уақытта, Ұлы Дала тағдырының түрлі кезеңінде барша түркі тайпасының бас орда-астаналары нақ осы заманғы Қазақстан аумағындағы қалаларда орналасқанын байқамау мүмкін емес. Атап айтқанда, бұл жайт Суяб, Құлан, Тараз, Баласағұн, Сығанақ және Түркістан сияқты көне қалаларға қатысты.

Ең қызығы, олар белгісіздеу қалалық қоныстар емес, Қазақстанның аты шулы ежелгі қалалары. Олардың гүлденуінің шарықтау кезеңі орта ғасырларда, тіпті одан да ерте тарихи дәуірлерде жатыр.

Сондай-ақ бұлар Еуразияның азиялық бөлігіне ғана емес, Еуропаға да едәуір танымал болған қалалар.

Бұл қалалар өздері арқылы Еуропа мен Азия арасында тауарлар алмасуы жүрген аса маңызды көлік тораптары ретінде Еуропа тарихына күні бүгінге дейін белгілі.

2001 жылы Қазақстанда ресми және достық сапармен болған кезінде Жоғары Шапағатты Рим Папасы Иоанн Павел II-нің сөзінен Батыс пен Шығыстың бағзы сауда қатынастары туралы тарихи шындықты бекіткен үзіндіні осы жерде орнымен келтіре кетейін. Ол: *«Мен бір кездері мәдениет пен сауданың маңызды орталықтары болған Баласағұн, Меркі, Құлан, Тараз, Отырар, Түркістан секілді және басқа қалаларға таңданыспен көз саламын. Оларда Еуропа үшін Аристотельді*

ашқан Әбу Насыр әл-Фарабиден бастап... ғылымның, өнер мен тарихтың көрнекті қайраткерлері тұрған», – деді.

Жетісудағы Шу өзенінің алабында орналасқан Суяб қаласы Түрік қағанатының басты қалаларының бірі және біршама кейіндеу құрылған Батыс Түрік қағанатының астанасы болғаны тарихи шежірелерден белгілі.

Түрік қағанаты Ұлы Даланың ең үлкен мемлекеттік бірлестігі болғанын айта кету керек. Қағанаттың ықпалы мен билік өрісі Еуразияның орасан зор кеңістігіне – Дунай жағалауынан Кореяға дейін, Гоби даласынан Байкал көліне дейін жайылды. Түркілер мемлекетінің негізін қалаушы Бумын болып саналады, ол біздің заманымыздың 551 жылы «түркілер қағаны» деген дәреже алды.

Бумын ұрпақтарының арасындағы қырқыстар нәтижесінде Түрік қағанаты ыдырағаннан кейін, 603 жылы Батыс Түрік қағанаты құрылды, Суяб қаласы оның астанасы болды.

Біздің заманымыздың 704–756 жылдары Суяб қаласы Іле өзені бойында тұрған Күңгіт қаласымен қатар Түркеш қағанатының да астанасы болды.

Ол тайпааралық қақтығыстар мен билеушілердің өзара жанжалдары, сондай-ақ Жетісуға қытайлық Таң империясы жасақтарының шапқыншылығы нәтижесінде Батыс Түрік қағанатының орнында дүниеге келген болатын.

Қулан (қазір Луговая темір жол бекеті) және Тараз (кеңес заманында Жамбыл деп аталды) қалалары Қарлұқ хандығының астаналық ордасы болғаны белгілі.

Жетісудың ірі сауда-кәсіпшілік орталықтарының бірі Баласағұн, Бұхарамен тең дәрежеде біздің заманымыздың 940–1210 жылдары бірқатар түркі тайпаларының мемлекеттік бірлестігі – қуатты Қараханидтер мемлекетінің астанасы болды.

Сығанақ – біздің заманымыздың X ғасырынан 1219 жылға дейін өмір сүрген Қыпшақ хандығының астанасы.

Ортағасырлық араб жылнамашысы Рузбеханидің жазғанына қарағанда, Сығанақ сол кезде гүлденген және бекінісі мықты қала екен. Қаланың айналасы егіншілік алқаптармен қоршалған, қаланың өзі ауқымды құрылыстардан тұрған. Қаланың солтүстік-батысы Сырдарияға қарай құм шағылдарға ұласқан. Рузбехани ол туралы былай деп жазады: *«Естуімізге қарағанда, бұл шағылдар біткен жерден Түркістан аяқталып, Өзбекстан басталады».*

Ресей империясының елімізді отарлау саясаты белең алып, қазақ жүздерінің Ресейге қосылған тұсында Далалық өлкенің астанасы Орынбор болды. Нақ осы Орынборда Түркістан және Далалық өлке генерал-губернаторларының кеңсесі орналасты.

Бірақ бұған қарап аға сұлтандар өз саясатын жүргізу құқығынан толық айырылды деуге болмайтын еді. Орынбормен қатарласа жүздердің, рулардың астаналары пайда болды, астана қызметін аға сұлтандардың ордалары атқарды.

Қазан төңкерісінен кейін 1917 жылғы 5–13 желтоқсанда Орынборда Екінші Жалпықазақ құрылтайы шақырылды.

Құрылтайға жер-жерден көп адам қатысты. Делегаттар қатарында Бөкей ордасының, Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Самарқан облыстарының және Алтай губерниясының өкілдері болды.

Оны қазақ зиялыларының өкілдері және қазақ халқының Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, Е. Омаров, С. Досжанов, М. Дулатов сынды қайраткер ұлдары ұйымдастырған еді. Құрылтайдың қараған өзекті мәселесі Қазақ автономиясын құру болатын.

Ақыры Құрылтайдың бірауызды шешімімен қазақ облыстарының автономиясы дүниеге келді. Қазақстандағы алғашқы баламалы сайлау нәтижесінде, мұны атап өту керек, тәуелсіз Қазақстан Үкіметінің – Жалпықазақ Ұлттық Кеңесінің Төрағасы болып Әлихан Бөкейханов сайланды. «Алаш»

қазақ автономиясының астанасы болып ресми түрде Ертіс жағалауындағы Семей қаласы жарияланып, Семейдің Ертістің сол жағалық бөлігі Алаш қаласы деп қайта аталды.

Бірақ, өкінішке қарай, Қазақ автономиясының ту тіккен қаласы ретінде Семей көп тұра алмады. Ол 1919 жылы «ақтар» мен ұлттық қозғалыс Түркістан мен Сібірде талқандалғанға дейін ғана астана мәртебесін иеленді.

Кеңес өкіметі орныққаннан кейін, 1920 жылы Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасының астанасы Орынбор қаласы болды, сөйтіп оның патша заманындағы өкілеттігі қайта қалпына келтірілді.

Айта кету керек, Орынбор автономиялы кеңестік республиканың уақытша астанасы ретінде қарастырылды, түптің түбінде өткендегі генерал-губернаторлық кезеңінің ауыр мұрасынан Орынбордың арылуы қажет еді. Азамат соғысы аяқталған соң, жағдайдың тұрақталуына байланысты АКСР әкімшілік құрылысына байыпты да байсалды қараған Кеңес өкіметі өлке астанасын бұрынғыға қарағанда жайлы да ыңғайлы жерге көшіру жолдарын қарастыра бастады.

Республиканың оңтүстік облыстарында тұрып жатқан қазақ халқының басым бөлігінің Орынбордан қашық болуы – астананы көшірудің қажеттілігін туғызған шарттардың бірі еді.

Қазақстанға астана болуға үміткерлер ретінде Ақтөбе, Семей, Орал, Ақмола, Шымкент, Әулиеата және Ақмешіт қалалары ұсынылды.

Семей, әрине, бірден өтпей қалды. Өйткені бұл қаланың бір кезде Кеңес өкіметінен тәуелсіз саясат жүргізуге ұмтылған Алаш автономиялық аймағының астанасы болғаны бар еді. Идеологиялық тұрғыдан Орал да сай келмеді – азамат соғысының сұралыл жылдарында Орал ақ казактардың тірегі және өзінше астанасы іспетті болған. Астана болуға Ташкенттің мүмкіндігі үлкен еді, бірақ аумақтық-ұлттық бөліс нәтижесінде

Өзбекстанға қарап кетіп, Қазақстанның астанасы ретіндегі ықтимал мәртебесіне кедергі боп қалды.

Ақырында таңдау Ақмешітке (қазіргі Қызылорда) түсті. 1925 жылы бұрынғы Қоқан хандығының шекаралық қамалы болған Ақмешіт Қазақстанның астанасына айналды. 15–19 сәуірде Ақмешітте Қазақстан кеңестерінің V съезі өтті. Съезд шешімімен Қырғыз АКСР (Қазақстанның революциядан кейінгі атауы) Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасы болып қайта аталды.

Сондай-ақ съезд делегаттары Ақмешіттің патшалық атауын кеңестік заманға әбден лайықтап Қызылорда деп өзгертті.

Сол жылдың ортасында Қызылордаға жас Қазақ республикасының басты ресми мекемелері көшіп келді.

Бірақ, көп ұзамай, Қызылорданың Қазақстанның астанасы болуға тек аты ғана лайық екендігі айқындала бастады.

Басқа барлық өлшемдер бойынша осы тұйық қаладан Қазақ автономиясының кең-байтақ аумағын басқару аса қиын соқты. Бірінші кезекте, бұл көлік тораптарына қатысты еді, оның жоқ болуы салдарынан Қызылорда астана міндетін тиімді атқара алмады.

1927 жылы Транссібір темір жолы магистралі салынды. Ол Қазақстанның ең ірі елді мекені – Алматы қаласы арқылы өтті. Заманында Ресей патшалығының Жетісу және Түркістан өлкесіндегі негізгі тірегі болған бұл қала 1921 жылға дейін Верный аталып келген-ді.

Қаланың географиялық жағынан ыңғайлы орналасуы және оны Ұлы Даланың негізгі көлік жолының басып өтетіндігі басшылыққа алынып, қаланы Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасының астанасы жасау ұйғарылды.

Верный деген бодандыққа берілген атау одан әлдеқайда бейтарап әрі құлаққа жылы Алматы деген атаумен ауыстырылды. Сөйтіп, 1927 жылғы 3 сәуірде Қазақстан картасында

жаңа және біздің баршамызға етене таныс ат – Алматы пайда болды. Бірақ республика үкіметінің жаңа астанаға біржолата көшуі тек 1929 жылы ғана жүзеге асты.

Астананың Қызылордадан көшуіне байланысты бір оқиға еске түседі. Бірде Алматының солтүстігінде Іленің төменгі жағында салт атпен сейілдеп шығуға бос уақыт таптым.

Шексіз жазықтың ортасында әлдебір қираған ескі жұртқа тап болғаным әлі жадымда. Ескі жұртта бір кездері кірпіштен өрілген үйлердің ағаш шатыры, жартылай бұзылған басқадай да құрылыстардың үйінділері кезікті. Осындай опырылған үйлердің біреуінен уақыт табымен өше бастаған «Қазақстан» деген жазуды көзім шалды. Бұл тосын жайт мені қатты қызықтырды.

Кейін анықтағанымдай, сонау 1929 жылы астананы Қызылордадан көшіру туралы мәселе шешілген кезде астананы тың жерге жаңадан салуға ұйғарым болған екен.

Және осы жаңа қала Алматының солтүстігіне қарай 120 шақырым жерде, Іле өзенінің жағасында салынуы тиіс болыпты. Бұл ұсыныс ұсыныс күйінде ғана қалмаған, бастапқы кезде құрылыс жұмыстары азды-көпті басталып кеткен. Вокзал, тұрғын үйлер мен жайлар, қоймалар және басқа да құрылыстар бой көтере бастаған.

Белгісіз себептермен бұл жұмыстар кілт тоқтатылып, ойға алған жоспар іске аспай қалған. Сөйтіп, әлде саяси ерік-жігердің жетіспеуінің, әлде ой-мақсаттың өзі әуел бастан тиянақсыздығының ескерткіш-куәсіндей құрылыс үйінділері әлі күнге жайрап жатыр. Осылайша, сайып келгенде, астаналық мәртебе Алматыға бұйырған.

Тура жетпіс жылдан кейін, 1997 жылғы 20 қазанда менің Жарлығыммен Ақмола – бұрынғы Целиноград Қазақстан Республикасының астанасына айналды. Сәл кейінірек, 8 қарашада мемлекеттік биліктің негізгі нышандық белгілерінің бәрі – республиканың туы, елтаңбасы және президент бәйрағы жаңа астанаға әкелінді.

Бір қызығы, Целиноградтың біршама уақыт астана болғаны да бар. Бірақ Қазақстанның астанасы емес, Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының қақ ортасында әлдебір автономиялық құрылым өмірге келуі тиіс еді. Өз заманында Никита Сергеевич Хрущев Қазақстан құрамында автономиялы әкімшілік-аумақтық субъект – Тың өлкесін құру туралы шешім қабылдаған болатын.

Осы автономияның астанасы Целиноград болды.

Одан да сорақысы, Хрущев Тың өлкесін РКФСР-дың заңдық құзырына беруге ұсыныс жасағаны бар. Бірақ Хрущевтің ойы жүзеге аспай, Тың өлкесі Қазақ КСР құрамында қалды және кейін тың игеру науқаны аяқталған соң, күні өткен аумақтық құрылым ретінде жойылды.

Ақыры Целиноград астанаға айналды: Целиноград – Ақмола – Астана болып дәйекті түрде бірнеше рет қайта атала отырып, тәуелсіз де егемен Қазақстанның кіндік қаласына айналды.

Көріп отырғанымыздай, республикамызда өткен ғасырдың басынан бері мемлекеттің салмақ түсетін орталығы маятник тәрізді әлденеше тербеліп, ауытқыпты. Дегенмен енді Қазақстан астанасын қайта-қайта ауыстыру шежіресіне нүкте қойылды деген үміттемін.

АЛМАТЫ КӨКЖИЕГІ...

Бірде белгілі журналист Дмитрий Савицкий Нью-Йоркте болған кезінде Иосиф Бродскийге *«Сіз Парижді сүйесіз бе?»* деген сұрақ қойыпты. Бродскийдің *«Париждің жолы болмады, мен әуелі Римді көріп қойып едім»* деген жауабы екіұшты көрінсе де, әрі нақты, әрі тосын.

Біздің елімізге бұрыннан, әлденеше рет келіп жүрген шетелдіктер немесе Қазақстанның қос астанасын көрген қазақстандық азаматтар *«Сіз Астананы сүйесіз бе?»* деген сұраққа Бродский сөзімен үндестіріп: *«Астананың жолы*

болмады, мен әуелі Алматыны көріп қойып едім» деп жауап беруі ықтимал.

Мұндай жауап енді бірнеше жылдан кейін де айтылуы әбден мүмкін. Бірақ кім біліпті, Алматы туралы осындай сұраққа, мүмкін, әйтеуір күндердің күнінде: «Алматының жолы болмады, мен әуелі Астананы көріп қойып едім» деген жауапты есітерміз.

Алматы – менің балалық шағымның қаласы. Ол менің балауса естеліктерім мен балғын әсерлерімнің қаласы. Маған көне Алматының әр көшесі мен әр бұрышы таныс болатын. Бүгінгі қалалық әкімшілік тұрған жерде бір кездері, менің балалық ұғымым бойынша, кең көсілген жүгерілік алқап жайқалып жататын. Сәтбаев көшесінен бастап та жайқала толқыған егінжай еді, ал Сарай тұрған жерде бір кезде базар бар-тын. Онша үлкен емес, бірақ керемет батпақты жер болғаны есімде.

Көне көздер базар маңында бойы екі метрлік еңсегей чешен Ақтайды жиі көретіндерін ұмытпаған шығар-ау. Мен өзім оны осы жерде жиі ұшырататынымын және оған аузым ашылып қарап қалатын едім.

Осы алып адам баршамызды, әсіресе, балалар мен жасөспірімдерді қатты қайран қалдыратын.

Әрбір алматылықтың өз қаласын әлемдегі ең әсем шаһар санайтынына еш күмәнданбаймын. Мен Алматыны, оның тамылжыған баулары мен жайнаған парктерін, көкке шаншылған Тянь-Шань шыршаларын, «Көктөбе шамшырағын» және басқа да талай ғажайыптарын ұнатамын дегенім біреуге жаңалық емес. Мен де Алматыны жер жүзіндегі ең әдемі қала деп білем.

Бірақ, өкінішке қарай, әдемінің бәрі әрдайым таңдаулы дегенді білдіре бермейді. Уақыты келгенде немесе уақыт өте келе астана мемлекет пен қоғам мүддесіне сай келетін қолайлы жерде орналасқаны жөн дегенді сезіну мен

түйсіну пайда болады екен. Әйтсе де, сайқымазақтар мен қылжақбастар менің... Алматыға деген сүйіспеншіліктен астананы Алматыдан ауыстырғанымды тілдеріне тиек етуі ықтимал-ау.

Дегенмен, мұнда біршама ақиқат бар деп айтсам, жаңа астананың беделіне нұқсан келе қоймас. Біз Алматының астана ретіндегі техникалық тұрғыдағы проблемалары туралы айтқан кездерде, оларды көбінесе Алматының әрқашан өз дәрежесінде, ең көркем қала болып қала беруін назарға ұстай отырып, шешеміз...

Тоқсаныншы жылдардың басына қарай, тәуелсіздік қарсаңында Алматы ауыр демографиялық салмақты өткір сезіне бастады.

Халқының саны жағынан Алматы тұрғындары миллионнан асты, сөйтіп бір миллион екі жүз мың адамға жетті. Ал бастапқы бас жоспар бойынша қала не бары 400 мың тұрғынға есептелген екен. Алатау бөктеріндегі ауқымы шамалы табиғи қазаншұңқырда орналасқан қала үшін бұл орасан зор жүк еді. Алматыны оңтүстігінен Алатау, солтүстігінен ауыл шаруашылығы мақсатындағы алқаптар, ал шығысы мен батысынан Талғар мен Қаскелең қысып тұрды.

Нәтижесінде Алматы жер таршылығын сезіне бастады. Оңтүстік астанаға ұдайы ағылып көшіп келіп жатқан жаңа адамдарды жайластыру қаланың жаңа бір кеңістіктерді игеру арқылы емес, халықтың тығыздығын арттыру есебінен жүргізілді.

Халықтың тығыздығын арттыру тиісінше қала ішіндегі бос кеңістіктің және бау-бақшалы аймақтардың кемуіне соқтырды, бұл қаланың онсыз да жайсыз экологиялық ахуалының одан әрі нашарлай түсуіне алып келді. Халық саны өсуінің салдарынан қазаншұңқырдағы қаланың табиғи желдетілуінің бәсеңдеуі, оның үстіне көлік нөпірінің күрт өсуі Алматыны бірте-бірте экологиялық тығырыққа тіреді.

Ең ықтимал болжам бойынша, Алматының тұрақты халқы 2005 жылы 1 миллион 200 мыңдай адам болады. Ал жұмыс істейтін алматылықтар саны 550 мың адам шамасына жетпек. Сөйтіп, Алматыға түсетін демографиялық салмақ таяу уақытта да, ұзақ мерзімді келешекте де өскен үстіне өсе береді.

Нәтижесінде мигранттар үшін тартымды астана Қазақстанда халқының саны бойынша ғана емес, қаланың экологиялық қоршаған ортасының ластану деңгейі бойынша да алғашқы орынға шықты.

Қала халқы шектен аса шоғырланды, проблемалық аймақтары көбейді, қала табиғат кешенінің өзін-өзі қалпына келіп отыруға әлеуеті жетпей жатқандықтан қаланың инфрақұрылымы нашарлай түсті. Осыдан барып қала әлеуеті тиісінше тек өздерінің ішкі мәселелерін шешуден артылмады. Алматы мемлекеттің үлкен қаласы ғана емес, астанасы бола тұра бірте-бірте өз-өзімен тұйықтала берді. Бұл оның жеке-дара әрі Қазақстанның қалған барлық елді мекенінен қол үзе оқшау дамуына әкеліп соқты.

Сөйтіп, қала бүкіл ел ауқымында өзінің үйлестіруші және жұмылдырушы орталық геосаяси мәнін жоғалта бастады.

Бұл Алматының, бүкіл мемлекет туралы айтпағанда, іс жүзінде басқа қалалар, тіпті өңірдің таяу қалалары үшін де ешқандай даму серпінін жасай алмауынан көрінді. Оның ұлттық ауқымда ұдайы алға басуға септігі тимей жатты.

Мұны Астананың геосаяси орталық ретінде басқа қалаларды өзімен ілестіре дамуға жетелеген бүгінгі ахуалымен салыстырыңыз. Астананың екпіні мен серпіні бейне еліміздің қан тамырларымен тарап жатқан сияқты, басқа қалалар мен өңірлер де тіршілігін жаңдандырды және белсенділігін еселей түсті. Астанаға орналасуы жағынан жақынырақ Көкшетау, Қарағанды, Қостанай, Павлодар сияқты қала тұрғындары өз қалаларында өркендеу мен прогрестің астаналық рухы сезілетінін, анық аңғарылатынын айтады. Елдің басқа барлық

облыс орталықтарында да жағдай осындай. Барша сала, соның ішінде қала инфрақұрылымы дами бастады. Өкінішке қарай, Алматыдан Қазақстан астанасы ретінде мұндай ықпал байқалмаған еді, ол тым өзімен-өзі болатын. Ал астана мәртебесі тек оны иеленумен ғана емес, соған лайықты міндетті алып жүре білуімен де маңызды. Әрине, объективті өлшемдермен алғанда.

Сөйтіп, қаланың экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, геосаяси және геофизикалық жағдаяттарының жиынтығы, түптеп келгенде, оның аумағының және халқының өсу қабілетін шектеді.

Алматыны өсуге алып келген экономикалық жағдайлар кез келген ірі қаланың жиынтық экономикалық ерекшелігімен әбден сәйкеседі. Расында да, халықтың ағылуынан және астананың жаңа тұрғындарының еңбек мүдделерін қанағаттандыруға тиіс қала өнеркәсібінің өсуінен қала елеулі дәрежеде байыды. Жүк тасқынының артуы, өнім өндіруге кететін шығындарының кемуі, өндірістік қуаттардың өсуі, салық алымдарының көбеюі – осының бәрі Алматыны республикалық бюджетке аса ірі нәр құюшыға айналдырды. Бұл орайда, осы таза экономикалық бағыттағы ахуал Алматы дамуының кеңестік те, кеңестік заманнан кейінгі де кезеңдерінде қолайлы қалыптасты.

Алайда осындай жағдайлардан кейін, күткендей-ақ экономикалық өсудің меймілдеу құбылысы орын алды: қала өзінің даму шегіне барынша тақап келді.

Бірте-бірте қалада өндіріс шығындары өнеркәсіп – көлік – халық қарекеті мейлінше астасқан тіршіліктен алынатын кірістер деңгейінен аса бастады. Және шығындар негізінен таза экономикалық емес, маңызы одан артық болмаса, кем түспейтін экологиялық сипат алды.

Бірақ Алматының проблемасы мен ерекшелігі қалаға шоғырлана түсуге қарсы қолданылған шаралардың оң нәтиже

бермегендігінде еді. Халық сейіле қоймады, өйткені, мен алдында айтып кеткенімдей, қала төңірегіне астана тұрғындарын орналастыру үшін жарамды аймақтар Алматыда іс жүзінде жоқ-ты. Өндірісті одан әрі ұлғайту халықтың қала төңірегіне ойысуына емес, қайта қала аумағында халық тығыздығының арта түсуіне алып келді. Нәтижесінде Алматыдағы әлеуметтік-экологиялық ахуал мейлінше шиеленісіп кетті және ол өзінің шешімін талап етті. Сырттан көшіп келетіндердің баршасы астана болғандықтан да Алматыға ұмтылысатын, бұл жағдай көші-қон мәселесін бақылауды барынша қиындата түсті. Астана мәртебесі бұлайша сақталып қала берген жағдайда теріс жағдаяттар тек күшейе түсетіні, әрі түптің-түбінде экологиялық немесе әлеуметтік апатқа алып келуі әбден мүмкін еді. Автомобильдер лықа толып кеткендіктен Алматының тынысы қалай тарылғанын, «қауырт сағаттарда» қалай тығынша кептеліп тұратындығын біз бүгін бәріміз көріп жүрміз. Ал барлық мемлекеттік мекеме, күллі астаналық шенеунік, астананың инфрақұрылымына ілесетін барлық ұйымдар Алматыда қала бергенде не болатын еді? Шынын айтқанда, елестету қиын...

Алматының қалалық инфрақұрылымына және қоршаған ортасына терең жарақат салған проблемалар жалпы алғанда осындай еді. Қордаланып қалған мәселелер шешуді, тезірек шешуді қажет етті.

Әрине, астананы Ақмолаға көшірудің басқа өзіндік мақсаттары болды және ол Алматының мәселелерін шешудің жолы ғана болған жоқ.

Дей тұрғанмен, астананы көшіру көп ретте жинақталып қалған проблемаларды сейілтуге және оңтүстік астананың қалыптасқан ахуалын айтарлықтай сауықтыруға жағдай жасады.

Бұқара халықтың Қазақстанның солтүстік аудандарына, жаңа астанаға қарай ойысуы нәтижесінде елдің аса ірі екі қаласының демографиялық, сондай-ақ өзге де проблемалары елеулі азайды.

Осы ретте тұрғындарының біразының көшіп кетуі Алматыға пайдалы болды. Ал тұрғындары еселене түскен Есілдегі жаңа астанада табиғи өсім оның дамуына қызмет етуде.

Астанада халықтың өсімі негізінен солтүстік ауылдық аудандар мен сол Алматы халқының көшіп келуі есебінен жүріп жатыр. Қаптаған құрылыс және астаналық инфрақұрылымның қалыптасуы қала қызметтері мен ұйымдарының кәсіби майталман және кәсіби жарамды кадрларға өскелең сұранысын туғызуда. Астана бүгінгі күні қалаға ағылу мен халқының молаю қарқыны жағынан Қазақстандағы ең шапшаң өсіп келе жатқан қала болып отыр.

Көлік тораптары бойындағы қалалар – Балқаш, Шу, Қарағанды және басқа да елді мекендер көз алдымызда жанданып сала берді. Қазіргі кезде урбанизация үрдісі Қарағанды, Көкшетау, Талдықорған, Петропавл, Семей, Өскемен сияқты облыс және аудан орталықтарында да жүріп жатыр.

Бүгінгі күні, ақырында, адамдар әлдебір елді мекеннің астаналық, облыстық немесе өңірлік мәртебесінің жай сөз немесе әсемпаздыққа берілу еместігін түсіне бастады.

Бұл, расында да, болжағанымыздай және іс жүзінде солай болып шыққанындай, қалалар мен облыстардың даму қарқынына қуатты серпін берді.

Көшу сөз болған алғашқы кездерде және көшу біткеннен кейін де талайлардың астананы ауыстыру тоқырауға ұшыраған қалалар мен өңірлерді көтеруге мүмкіндік береді деген ойды сан-саққа жүгіртіп, кекесінге айналдырғаны да есте. Олай болса, республиканың барлық қаласын осылайша көтеріп шыққанша астананы бір қаладан бір қалаға кезек-кезек көшіріп отырайық десті олар.

Асыра сілтеумен және әсіре қызылшылдықпен айналысудың қажеті жоқ. Мемлекет – кіші шахмат тақтасы, ал астана – король.

Ең бастысы, оны шахмат тақтасында пайда болатын барлық ахуалды бақылай және ықпал ете алатындай етіп ыңғайлы орналастыру екенін түсіну қажет. Біз Қазақстан астанасының мейлінше оңтайлы орналасқан жері Астананың қазіргі орны екендігін түсіне де, пайымдай да алдық. Бұл жағдай Астанаға республиканың барлық өңірінің әлеуметтік-экономикалық дамуы мен өркендеу қарқынына біркелкі, тиімді ықпал етуіне мүмкіндік береді.

Біз тоқсаныншы жылдардың басында Қазақстан қоғамының объективті себептермен, айталық, кәдімгідей науқас, әлжуаз күндерінің куәсі болдық. Астаналық құрылым және қалаға шоғырлану қарқыны мемлекеттегі қоғамдық қатынастар жүйесіне, мемлекеттің психологиясы мен денсаулығына жеткілікті дәрежеде тиімді және оң әсер ете алмады. Сондықтан біз алдымызға экономика мен мемлекетті сауықтыру міндетін қойып, мемлекеттегі астананың орны және қалаға шоғырланудың жөні туралы ескі де үйреншікті ұғымдарды түбірімен өзгертуден бастауға тиіс болдық.

Мәселе бұл ретте Алматы енді өзі тап болған объективті себептер салдарынан Қазақстанның астанасы бола алмайды деген тұрғыдан қойылып отырған жоқ.

Мәселе әлдеқайда кең ауқымда қаралды: елдің тек өмір сүруі ғана емес, демократиялық қоғам және мейлінше жоғары дәрежеде өңірлік һәм әлемдік деңгейлерде ықпалдасқан ұлттық нарық құру жолында елдің одан әрі дамуына қолайлы жағдай жасау үшін Қазақстанның геосаяси тұжырымдамасында нені қайта қарау қажет?

Осы ауқымды мәселені бөлшектеп талдайық: Алматы Қазақстан прогресі мен дамуының лайықты орталығы бола ала ма, ол өзінің ықпалымен, серпінімен еліміздің барлық өңірін қамти ала ма?

Бұл тұрғыда, егер азырақ ойлансақ, онда астананы көшіру мәселесінде: Алматы енді елорда бола алмайтындықтан астана көшірілді ме, әлде астананы қалайда көшіруге итер-

мелеген басқа негізі болды ма деген, алдан шығатын қос сұраққа жауап іздейміз.

Бұған бірыңғай және кесімді жауап беруге болады деп ойлаймын: астананы Алматы елорда мәртебесіне қойылатын жаңа талаптарды көтере алмағандықтан және сай келмегендіктен көшірдік, ал нақ солтүстікке көшірілген себебі, тағы да сол – Қазақстан астанасының жаңаша өлшемдеріне сәйкес жаңа елорданы орналастырудың мейлінше қолайлы орталық тұсы солтүстік жаққа тура келді.

Мемлекетіміз бен оны қоршаған сыртқы төңіректің тұрақтылығы кезеңінде Алматының саяси, қоғамдық және әлеуметтік ресурстары оның астана міндетін ойдағыдай орындай беруі үшін толық жеткен болар еді және әлі де жете беретін.

Бірақ КСРО ыдырап, халықаралық қатынастар жүйесі түбегейлі өзгергеннен кейін ТМД елдері аумағында тәуелсіздік пен егемендік қалыптасуының алғашқы жылдарында бұрын бұйығы бұғып жатқан, бірақ ТМД-ның жекелеген мемлекеттері үшін келе-келе маңызы өте артқан жаңа геосаяси фактор ойынға қосылды.

Тәуелсіздік алғаннан кейін ТМД елдерінде көбінесе іріткі салушы процестердің қоздырушысы ретінде геосаяси фактор араласқандықтан, онда орын алған саяси, әлеуметтік, экономикалық және қоғамдық дағдарыс өршіп кетті.

Кеңес заманында халықтарды күштеп көшіру, Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының қалыптасуы кезеңінде шекараларды емін-еркін белгілей салу, алып мемлекеттің бірыңғай экономикалық кешенін ұлттық шаруашылық дәстүрлер ерекшеліктерін назарға алмай ұйымдастыра салу, мұндайда халықтардың мәдениеті, дәстүрі мен тұрмыс-салтын мүлдем ескермеу және басқа да көптеген себептер – осының бәрі жаңа егемен елдердің өзара қарым-қатынасын ғана емес, олардың игілігін де айқындайтын геосаяси факторлардың жойқын күшіне айналды.

Егер Алматы астана міндеттерін, айталық, техникалық тұрғыдан орындай алмаған болса, бұл қиыншылықтың жартысы ғана болып қалатындығын нық сеніммен айтар едім. Түптеп келгенде, әлемнің талай астанасы әлеуметтік, экономикалық, экологиялық және басқа көптеген проблемаларға ұдайы белшесінен батып жататыны рас.

Мәселе тек мұнда ғана емес еді. Бірінші кезекте Алматы тәуелсіздік пен егемендіктің алғашқы және ең алмағайып кезінде ескермеске болмайтын, басым факторға айналған геосаяси жүкті көтере алмады. Мұны нақты тұжырымдасақ, онда мейлінше қарапайым былай деуге болады: тәуелсіздік пен экономика негіздерін қалаудың өтпелі кезеңінде Алматы жаңаша басқара алмады, ал өңірлердің ескіше өмір сүргісі келмеді.

Уақыт қымбат еді, ал Алматы өз «жан дүниесінде» әлі Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының астанасы екендігін сақтай отырып, өзін егемен және тәуелсіз Қазақстан Республикасының елордасы ретінде сезіне алмады.

Елге Алатаудың әсем бөктерінен ойлана қарап тұрған ұлық та маңғаз қала емес, тынысты кеңітер саф ауа тәрізді әрі серпінді, баршаға жақын және ұғынықты, Сарыарқа самалына омырауын айқара ашқан, Ұлы Даланы дүбірлеткен саяси, қоғамдық және әлеуметтік сілкіністерді қаймықпай қабылдап, оларға жедел амал таба алатын астана керек болды.

Бірақ Алматы саяси және геосаяси себептер бойынша ғана емес, таза техникалық тұрғыдан да Қазақстанның астанасы болып қала алмайтын еді. Мұны да назарға алған жөн және оны есептен шығарып тастай алмайсыз.

Бұл орайда, астананы көшірудің жергілікті (техникалық) және жаһандық (геосаяси) себептері бір жерде, бір сәтте түйісе кетті деп айтуға болады...

Және де Алматы астана болуын доғарғанымен, бұдан ол Қазақстанның ең ірі әрі көрікті қаласы болуын тоқтатқан

жоқ. Оны «астана» мәртебесінде ұнатпауға болар, бірақ «шаһар» ретінде жақсы көрмеу тіптен мүмкін емес...

Алматыны астана мәртебесінен айыру туралы шешім – іс жүзінде қаланың инфрақұрылымын экологиялық, әлеуметтік және геофизикалық деп те айтуға болатын, сауықтыруға бағытталған шешім болды.

Алматы тым болмағанда өзін-өзі сақтау үшін астана мәртебесінен бас тартуға тиіс еді. Солай жасады да. Мүмкін қимаған шығар, бірақ, дегенмен, осы шешімнің дұрыстығын сезіне отырып, бұл ұйғарымға бірте-бірте көндікті.

Бірақ бұдан Алматы енді әрі қарай дамымайды деген ұғым тумаса керек. Ендігі даму, былайынша айтқанда, сандық емес, сапалық сипат алады. Тұрғындар санының көптігі немесе халықтың жан басына шаққанда автокөлік мөлшерінен алдыңғы орынды иемденуі Алматы тұрғындарының мақтаншына себеп бола қояр ма екен.

Бірақ егер Алматы, айталық, Орталық Азияның аса ірі қаржы орталығына, ТМД-ның ең сұлу қаласына немесе Қазақстанның экологиялық ең таза қаласына айналса, онда өз қалаң Алматы үшін мақтануға әлдеқайда негіз көп деп ойлаймын...

Бұл тұрғыдан мен Алматы үшін алаңдамаймын. Өйткені Алматының өз дербестігін көрсетуге әлеуеті жететініне және тіршілігі қайнаған қала екендігіне кәміл сенімдімін. Мен мұндай қала үшін астана мәртебесінің мәні соншалықты маңызды еместігіне де сенімдімін, Алматы одан әлсіремейді де, құлдырамайды да. Керек десеңіз, қала бірте-бірте дамуын қарыштай үдетіп, осы заманғы алпауыт мегаполиске айналып барады.

Қазақстанның қайта өрлеуінің жүйелі әрі жұмылдырушы факторы ретіндегі Астанаға келсек, ол өзінің тарихи міндетін орындады – өзінің серпінді тірлік-тынысымен, жаңашылдығымен Қазақстанның барлық аймақтарын про-

гресс пен дамуға бастады. Жаңа астананың жұмылдырушы қуаты Қазақстанның барлық өңірлерінің мүлгіген әлеуетін оятып, Астанаға жақын қалаларды ғана емес, айтарлықтай алыс жатқандарын да қамтыған үдемелі даму толқынын тартып, оң ықпалын тигізуде.

Бүгінгі Қазақстан – өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының басындағы республика емес, сол кездерде біз туралы алдынан аумақтық ыдырау, этностық «тазарту», әлеуметтік-экономикалық тоқырау және көшесінде азаматтары атысып-шабысып жататын елге айналу тосып тұр деп дос та, қас та сәуегейлік жасап еді-ау.

Болжамдар да түрлі-түрлі, тіпті ең шындыққа жуықтарының өзі әрқилы бола береді ғой – біреулері жүзеге асып, енді біреулері сол қиял күйінде қалып жатады. Ал әлгі сәуегейлік әдіре қалды.

Бүгінгі Қазақстан – әлеуметтік-экономикалық даму мен қоғамды қоғамдық-саяси қайта құру жолындағы нық сенімнен айнымай жүріп келе жатқан, тұрақтылық пен ынтымақты бірліктің туын тіккен мемлекет.

Даму қарқыны бойынша Қазақстан нарықтық экономика-ны Қазақстанмен бірге бастаған ТМД-ның көптеген елдерінен алда тұр, кей тұста көш ілгері келеді. Және бұл жерде мәселе Қазақстан жерінің мол қоры мен байлығында ғана емес. Түптеп келгенде, Қазақстанға қарағанда байырақ, геосаяси жағдайы әлдеқайда тиімдірек жерлер жетіп жатыр.

Бар мәселе – Қазақстан халқының өзінің өткені, қазіргісі және болашағы алдындағы орасан зор жауапкершілігін сезінуінде. «Май шелпек» аспаннан жауа қалса дейді, бірақ ол мәңгі үміт қана. Мен қазақстандықтарға ешқашан да жылдам көре қоятын игілікті және мәселелердің жедел шешімін уаде еткен емеспін. Егер Қазақстан халқы кезінде тарихи жағдайды түсінбегенде, өткеннің жүгін және Қазақстанның әлеуеттік мүмкіндіктерін бағаламағанда, онда біздің бүгінгі жетістіктерімізге жете қоюымыз екіталай еді...

Үйреншікті тұрмысқа ұмтылыс және өзгерістер қажеттілігін түсіну жолындағы азаматтық ынтымақ әлемдік қоғамдастықтың ежелгі және осы заманғы тарихында жиі кездесе бермейді. Озыққа ұмтылыс пен қайта қалыптасқан үрдістің қатар өмір сүруі «аса дарынды» халықтарға ғана тән, мен көп ұлтты Қазақстанның барша халқын сондай жұрт деп санаймын. Қазақтарда, орыстарда, немістерде, кәрістерде және Қазақстанның басқа да ұлттары мен ұлыстарының бойында бар жақсы қасиеттің бәрі Қазақстан халқын топтастырды, сөйтіп олар осы бір баріміз үшін күрделі кезеңде өздерін парасат биігінен көрсете білді. Міне, нәтижелердің өзі-ақ осыны айтып тұр.

АСТАНА АЖАРЫ

Бір кезде әйгілі табиғат зерттеушісі Клод Бернар жанды тіршіліктің өмір сүруі туралы осы заманғы түсініктердің негізін құраған түбегейлі ұғым енгізді. Бұл ұғымды Бернар «гомеостазис» деп атады.

Гомеостазистің не екенін түсіну үшін тірі ағзаға орнатылған және сол тірі ағзаның жеткілікті сау-саламат деп атауға болатындай деңгейде оның бүкіл өмірлік қызметін ұстап тұра алатын әлдебір аппаратты ойша елестету қажет.

Күнделікті өмірде тірі ағзаның осындай керемет қасиеті бар екенін біз байқай бермейміз. Тіпті бұл туралы ойланбаймыз да. Расында да, айталық, егер ағза үшін жүректің қалыпты ырғағы минутына 60–70 рет соғуы болса, біз, әдетте, жүрек жұмысының осы өлшемін білумен ғана шектелеміз. Өйткені жүректі ұдайы соқтырып тұрған біз емес қой, ол өзінше соға береді және біздің ол туралы ойлайтын-ойламайтынымызға қарамайды. Біз қалыпты тыныс алуды да бақылай алмаймыз, өкпе өз бетінше тыныстай береді. Біз ауаны жұтып, дем шығарған сайын бұл процесс туралы ойланып жатпаймыз.

Гомеостазистің ең ғажабы – ол барлық өмірлік маңызды органдарымыздың санамыз бен еркімізден тәуелсіз, айталық, адам жүрегі қысылғанын, тұншыққанын және сол сияқтыларды сезінбеуі үшін жұмыс істеуге тиіс режимде өз қызметін атқара береді.

Яғни біздің барлық органымыз қалай болса, солай емес, табиғат берген әлдебір жұмбақ нұсқаулықтарға бұлжымас сәйкестікпен жұмыс жасайды. Ең бастысы, бұл процестер адамның парасаты мен еркінің іс жүзінде ешқандай қатысуынсыз жүріп жатады.

Бірақ егер кенет гомеостазисте елеулі ауытқулар пайда болса, адамның да күйі кетеді. Мұндай өзінді жайсыз сезіну, ауырсыну немесе дел-сал сәттер бізді өз ағзамызды еске алуға мәжбүр етеді, ол осындай қарапайым, бірақ жанға батыра бізге өз гомеостазисімізде бәрі де ойдағыдай еместігін ескертеді.

Өз басым қалалар да адамдар сияқты күрделі «тірі» ағза екендігіне еш күмәнданбаймын. Кез келген күрделі «тірі» ағзадағы сияқты, қаланың да гомеостазис тәрізді оның бүкіл қызметін қалыпты күйде ұстап отыратын сондай бір тетігі бар.

Егер қала гомеостазисі бірқалыпты болса, онда мұндай қаланың тұрғындары, әдетте, өздерінің барлық қажеттіліктерін қанағаттандыру шаруасы қалай жүріп жатқанын сезбейді. Қалалықтар, мысалы, пәтерге ауыз судың қалай келіп тұрғанын немесе қала көшелерінде қоқыстың қалай жиналатынын аңдамайды, бұның бәрі солай болуға тиісті қабылданады. Адамдар қажеттілік басқа түскенде ғана бұларға мән береді. Ал оның артында қала гомеостазисінің қалыпты жұмысын қамтамасыз ететін барлық қызметтің қыруар еңбегі тұр.

Сондықтан, менің ойымша, қаланың мінсіз мэрі, префекті немесе әкімі – өз қам-қарекетінен қала тұрғындары бейхабар және оған жолығуды күнделікті өмірде қажет ете қоймайтын мемлекеттік қызметші.

Өйткені қала гомеостазисі бірқалыпты болса, қала тұрғындарының да тіршілігі бірқалыпты болады.

Есілдің құтты жағалауынан Қазақстанның жаңа астанасын құрып, оның құрылысын ойдағыдай жүргізіп отырып, біз, ең алдымен, астананың – тіпті жете ойластырылса да құрылыстардың жай ғана жиынтығы бола алмайтындығын есте ұстадық. Астана, әрине, қала тұрғыны үшін тіршілік етудің оңтайлы ортасы. Бас жоспар бойынша бірқатар үйлер салып шығумен бірге, оларға лайықты тіршілік тынысын жасау да қажет еді. Астаналық тұрғындар ол үйлерде жақсы тұрып, өркениетті түрде жұмыс істеп, жайдары тыныға алатындай жағдай жасау міндеті қойылды.

Тұрмыс жайлылығын сезіну қала тұрғындары тіршілігінің ең басты ерекшелігі екендігі белгілі.

Осы заманғы қалалардың, астаналар мен қала құрылысының философиясы негізінде тіршілік сапасының философиясы жататындығы да сондықтан. Нақ осы философия Есіл жағасында қанатын жайған жаңа астана үшін неғұрлым оңтайлы қағида ретінде назарға алынды.

Мен пікірталасан аулақпын, бірақ мынаны айта аламын – біз қарастырып отырған тіршілік сапасы философиясының негізіне әрі қарапайым, әрі принципті екі қағида алынған. Біріншісі – қаланың немесе астананың бірегей әрі қайталанбас ажарын қалыптастыру. Екіншісі – қаланың осы бірегейлігі қала орамдарының және қаланың барлық азаматтарының мейлінше жайлылықты сезінуіне ықпал етуге тиіс.

Қала құрылыстарының бірегейлігіне келсек, бұл біздің ең әлсіз тұсымыз. Сәулетшінің сөздігінен «эстетика» ұғымы іс жүзінде шығып қалған кеңестік «ұраншыл» кезеңде біздің бұрынғы кеңес заманындағы қалаларымыз, соның ішінде Целиноград та, бір өңкей «хрущевтік» үйлердің жиынтығына айналды. Олар, әрине, қалалардың бірегей келбетін жасауға да, тұрғындардың жалпы жайлы өмір сүруіне де жағдай жасай алмады.

Біз бүгін сәулет тұжырымдамаларын және сәулет нысандарын өз қалауымызша таңдай аламыз. Мәселе нені таңдап алғанымызда емес. Ең бастысы, өзіміз жасаған сол таңдау қалаларымызда қалай көрінуге тиіс және азаматтарымыз үшін қандай жағдай барынша қолайлы болады деген өзіміздің қазақстандық қажеттілігіміз бен ұстанымдарымызға мейлінше сай келуінде. Бүгін біздің жаңа елордамыз Астана құрылыс пен сәулет саласындағы алуан түрлі көзқарастарды бойына жинақтады. Бірақ елорда сәулет нысандарының арқасында ғана емес, онда тұратын Қазақстан азаматтарының өзінің туған жерін жайнатуға, осы жерден бейбітшілік, келісім мен игілік жазирасын жасауға ұмтылған әлеуетінің арқасында астанаға айналды.

Бүгінде Астананың өзіне ғана тән қайталанбас келбеті бар, ол бай мәдениетіміздің, барлық халықтар мен ұлттардың достық ниетті дарқан мінездерінің үйлесуінен түзілген ғажайып рухани аура қалыптастырған.

Сонымен, бүгінгі Астанамыз қандай қала?

Астана – Қазақстан Республикасының әкімшілік орталығы және 517 300 адам тұрғыны (2004 жылғы 1 маусымдағы жағдай бойынша) әрі елорда тұрғындары мен қонақтарына жайлы тұрмысты қамтамасыз ететін қауырт даму үстіндегі қалалық инфрақұрылымы бар үлкен шаһар.

Тамаша тұрғын үй кешендері, еңсели әкімшілік ғимараттары, гүлзарлары мен фонтандары, әсем монументтері мен сәулет ескерткіштері бар бүгінгі Астана көз алдымызда күн сайын өзінің керемет сымбатымен құлпырып барады. Сәулеттік пішінінің әсемдігі мен сән-салтанаты жағынан көп ұзамай әлемнің көптеген астанасынан кем түспейтін болады. Нысандарының нақышы мен қала тұрмысының орныққан мәнері жағынан Астана таяу уақытта толыққанды елорда әрі дамыған инфрақұрылымы бар қала ретінде лайықты орын алады деп үміттенемін.

Астана – бейне қауыз жарып келе жатқан көп гүлді, мол жапырақты өсімдік тәрізді, байтақ Сарыарқа төсіндегі жеке-дара жап-жасыл жазира.

Есілдің Астана тұсындағы шегенделген жағалауының адемі пішіні жаңа елорда бейне бір өзен арнасының кең айдынында жүзіп келе жатқандай әсерге бөлейді. Есілдің оң жағалауынан қарсы бетке қарасаңыз, Қазақстанның болашақ астанасының зәулім ғимараттар бой көтерген өскелең құрылысын көресіз. Мәдениет пен руханият мекемелері қайталанбас ою-өрнектермен айшықталған. Көз алдымызға суретшінің күн сайын тынымсыз салған, кешке қарай алдебір штрихтар қосып, әрлей түскен картинасы келеді. Қараған жан болашақ Астананың сәулет ажарында ұдайы жаңа өрнек пайда болып, әрдайым жаңарып отыратынын байқайды.

Немесе көне Есіл жағасында келешекке ұмтылған Қазақстанның жаңа әкімшілік орталығының алуан бейнесіне әлдебір оң рең беретін өзгеше тың бояулардың қосылғанын байқайды.

Міне, жапырағын жайып тас шынардай жарқырап Бәйте-рек тұр. Ол Күн нұрымен шағылысып, төңірегіне жарық сәуле шашқан алып шарды – өмір мен мейірім символын әлемге паш етіп тұр.

«Транспорт-Тауэр» алып діңінің төбесі біз тұмсықталып бітеді де, өзінің осы тұлғасымен Ғаламның шексіз кеңістігіне ұмтылған зымыран кешенін еске салады. Ғарыш кемесімен ұқсастық осынау бір қоңырқай түсті зәулім ғимараттың дөңгеленген сүйір тұлғасынан анық байқалады.

«ҚазМұнайГаз» жаңа ғимаратының асқақ ғимараты Сарыарқа төсінде келешекте әлі салынуы ықтимал алып пирамиданың кесіндісі іспетті.

Президент Ақордасының төбесінде ұлттық жалауымыз желбіреген киіз үй сипатты зор күмбез баршаны әрдайым бейбітшілік сүйгіштік пен дәстүрлі ауызбіршіліктен айнымауға

шақырып, қызбалықтың, түсінбестіктің дауылдарынан, өшпенділік сұрапылдарынан сақтандырып тұр.

Ақорда тұрған көкорай төбешіктің қос бүйіріндегі жебе тәрізді зәулім әкімшілік ғимараттарды жолаушының жолына жарық түсіріп, Сарыарқаның әкімшілік жүрегіне төте жолды көрсетіп тұрған шамшырақ деуге келеді. Айнала жаппай тамырын тереңге жіберіп, өркенін молынан жайған әдемі де еңсели құрылыстар: кеңселер, коттедждер, тұрғын үй кешендері жамырай бой көтеруде. Олар бейне кезбе қаңбақ тәрізді, ақыры талай замандық қуаңшылықтан кейін өздерінің өмірге құштарлығын барлық күш-қуатымен паш етуге мүмкіндік берген бұраң бел Есілдің құтты қойнауынан жайлы орын тапқандай.

Өзен үстіндегі қос өткелді кең көпір оң жағалау мен сол жағалаудың арасын жалғап, біртұтас кеңістік ансамблін құрып тұр.

Егер оң жағалаудан көпір арқылы өтсеңіз, онда екі беттегі нысандар мен ауқымдардың әркелкілігі назарыңызды аударар еді. Оң жағалауда сары түсті «Астана-Тауэр» биік ғимараты көпірге төніп тұр.

Ал сол жағалауда – осы заманғы әсіремодерн үлгісіндегі ықшам сәулет нысандары орын тепкен, мұнтаздай жолдар тартылған көкпеңбек жатаған саябақ. Олар Сол жағалаудың беташары іспетті. Олар сізге Есілдің сол жағасы саябақтары мен гүлзарларының түр мен түсі келістірілген, ғимараттары руханият, мәдениет, адам ақыл-ойы жемісінің көз тартар нақыш зерлерімен өрнектелген, биік ғимараттары мен күмбезді құрылыстары сәулет түзілімі өзара тамаша жарастырыла әрі астастырыла салынған, салынып жатқан Астананың бір бөлігі екендігін ескертеді.

Екінші жағынан, қос қанатты барыс қазақ халқының өткен қаһармандық жолын, барша қазақстандықтың кемел келешекке ұмтылысын поэтикалық тұрғыда бейнелеп тұр. Оның

айбынды тұлғасы жарқын істер мен бақытты өмірге лайық күшті әрі дамыған мемлекетті білдіреді.

Есілдің оң жағына көз салсаңыз, бейне бір өзеннің кең айдынына иілген сәмбі талдар секілді тұрғын үйлер кешенін – осы заманғы ғимараттар тізбегін көреміз.

Олар өрнекті плиткалардан қаланған және оюлы металл қоршаулармен көмкерілген жағалауда бейне қамал қабырғасындай самсап тұр. Сөйтіп, бір-біріне иін тіресе мінгеспей, жеңіл де үйлесімді мәнерде іс жүзінде біртұтас ансамбль құрайды.

«Арман» тұрғын үй кешенінің айбынды алып күмбезі Астананың жағалаудағы тұрғын үйлер аймағының жалпы елордаға тән әуезін аңғартып, үйлесімді өң береді.

Республика даңғылы – көлік бір тынбай ағылып жататын астананың күре тамыры іспетті басты қатынас жолы.

Провинциялық қаланың бұрынғы Тыңгерлер даңғылы әп-сәтте елордаға тән барлық белгісімен астананың осы заманғы орталық көшесіне айналып шыға келді.

Астана әкімшілік орталығының қазіргі бас алаңы – әкімшілік және іскерлік шаһарының әсем сәулет келбетіне әр беріп тұрған тұтас бір мүсіндік бейнеге ұқсайды.

Су ағып тұрған үш деңгейдегі ыдыс және алаңның тәжі – суретке түсушілердің қалаулы жері ғана емес, жастардың кездесер орны да.

Бұрынғы Орталық дүкеннің жаңартылған ғимараты, Үкімет ғимаратының мығым да салмақты тұлғасы, Парламенттің шынысы жарқыраған биік қабаттары, қайта жөндеуден өткен «Есіл» қонақ үйінің өрнекті жиектері, осы заманға лайықталған әкімшілік ғимараттар мен ескі үлгідегі құрылыстар, Конгресс-холлдың асимметриялық пішіні – осының бәрі орталық алаңды бүкіл периметрі бойынша күргейлей қоршаған және мүсіндік символдарды, сәулет қиялының байып пен үйлесім астақан маңсаз кейін көрсетіп тұрғандай.

Қаржы министрлігі ғимаратының самалмен тербелген жалауға ұқсаған асқақ келбеті астаналықтарға өз қаласының уақытпен үндесе қадам басып келе жатқанын, бүгінде оған сәулет өнерінің ең озық тәжірибелері мен ең тосын шешімдерін еркін ойланып, еркін қабылдау тән екенін ескерткендей.

Жастар алаңының әсем сәулет ансамблі, Лев Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің бірқатар жаңа корпусы, Ел Анасы монументі, толқында тербеліп тұрғандай осы заманғы спорт кешені, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің зәулім ғимараты, сол секілді фонтан жүйелері орнатылған бірқатар жаңа сәулет ғимараттары – осының бәрі астананың келбетіне жаңа рең береді және ақын-жазушылардың талайының шығармашылық шабытының бастау-қайнарына айналары даусыз.

Ұлы ақындар Абай мен Пушкиннің, Кенесарының және басқа да талай қайраткердің мәрмәр мен қола бейнелері Арқа төсіндегі Астананың сәнін келтірген інжу-маржан, көне Есідің тік құлама жағалауына әр берген гауһар моншақтар іспетті.

Қайда көз салсаңыз да, бұрынғы әрең ілбіген қала тіршілігінің күйбеңнен артылмаған жерлердің бәрінде қайнаған өмір, қозғалыс, қам-қарекет, шаттық, жетістіктер және қазіргі астанаға деген мақтаныш сезіледі. Тың өлкесінің астанасы деген шартты аты ғана болмаса, кәдімгі провинциялық қаланың сіңісті де мүлгіген тұрмыс-салтынан бірдеңе қалды ма екен.

Астананы тікұшақпен айнала ұшып шолып шығуға да болады. Бірақ оның ішкі сұлулығын сезіну, мәнін түсіну, мұнда бас көтеріп келе жатқан құдірет-күшті аңғару, басталған нәрсенің біткен пішінін қиялыңмен көз алдыға әкелу, сөйтіп астананың болашағына үңілу – мұның бәрін егер Астанаға адал ниет, ақ көңілмен және жүректегі сеніммен келіп, өмір сүрсеңіз ғана бастан кешесіз.

Қазақ КСР-інің және тәуелсіз Қазақстанның басшы қызметтеріндегі тәжірибем көрсеткеніндей, қала проблемалары

үкімет қызметінде көп уақытты алады. Кей жағдайларда маңызы жөнінен жалпы мемлекеттік мәселелерден кем түспейді. Бұл, әрине, салынып жатқан және үздіксіз даму үстіндегі Астананың ұдайы шыға беретін проблемаларына ғана қатысты емес. Тіпті ондаған жылдар бойы Қазақстанның астанасы болған Алматының өзінде проблемалар ауқымы жетіп-артылатын. Ол проблемалар бүкіл кеңестік және кеңестік заманнан кейінгі қоғам түйіндерінің, жергілікті мәселеден мемлекеттік және жалпыұлттық мәселеге ұласуының мысалы сияқты еді.

Астаналық әкімдермен кеңес өткізгенде мен муниципалдық билік үшін басым сипат санатында тұруға тиіс негізгі желіні ылғи алға тартып отырамын.

Құрылыс, даму және прогресс – мұның бәрі жақсы әрі қажет. Бірақ Қазақстанның жаңа астанасы басшылығының инфрақұрылымды жан-жақты дамыту бағдарламасында тұжырымдалған негізгі мақсаты, меніңше, үш өмірлік маңызды бастаманы нақты және дәйектілікпен іске асыруында болып табылады және мен мұны қайталаудан жалықпаймын. Бұл принциптер мейлінше қарапайым әрі айқын: қала аумағында кәсіпкерлікті экономикалық қолдау, қала тұрғындарын әлеуметтік жағынан қолдауды қамтамасыз ету, өмір сүруге қолайлы экологиялық орта қалыптастыру. Қаланың өз ішін көгалдандыру мен Астана төңірегіне орман отырғызу айрықша бақылауда тұр. Үш жаңа парк пен ондаған жаңа баулар осылай пайда болды. Астананың айналасына 25 мың гектар орман отырғызылды. Қала төңірегіндегі осы орман алқабын 50 мың гектарға дейін жеткізу көзделіп отыр.

Нақ осы факторлар қаланың мүліктік әлеуетін дамытуды, яғни Астананың елорда ретінде де, қала ретінде де өсуі үшін сыртқы әрі ішкі инвестицияларды тарту жолындағы қолайлы ахуалды қамтамасыз ететініне сенімім кәміл.

- Бұл орайда талай шаруа атқарылғанын батыл айта аламын. Түпкілікті есебін шығаруға әлі ерте, бірақ аралық нәтижелер, шүкір, кәдімгідей көңіл көншітеді.

Қалай дегенде, қабылданған шаралардың арқасында біз Астананың Есіл жағасындағы қала ретінде де, Қазақстан Республикасының астанасы ретінде де бүгінгі күні едәуір сүйіншіті макроэкономикалық көрсеткіштерге қол жеткізгенін айта аламыз.

Инвестициялар ағыны құрылыс пен қала шаруашылығын қорландырудың басқа салаларына ғана емес, адамдар нәпірінің сипатына қарай әрдайым бейімдеп отыруды қажет ететін көлік коммуникацияларына да қатысты. Айталық, біз Астанада Есіл үстінен 22 көпір салуды жоспарлап отырмыз десек, бұған сән қуғандық немесе басы артық сәулет құрылысы деп қарамаған жөн.

Әкімшілік, коммерциялық және сервистік сипаттағы негізгі жұмыс орындарының басым көпшілігі Сол жағалауға орналасқанда, кәсіби адам ресурстары негізінен бұрынғыша Есілдің оң жағалауында тұрып қала беретінін болжау қиын емес.

Сондықтан адамдардың оң жағалаудан сол жағалауға және кері қарай легі екі жағалауды қосатын көлік арналарының тиісті өткізу қабілетімен сәйкес келуге тиіс. Астана ішіндегі жолаушы және жүк айналымы елеулі түрде артатыны да сөзсіз екенін ұмытпайық.

Бір сөзбен айтқанда, кез келген қаладағы сияқты, Астанада да қала халқының тығыздығы, әдетте, қала алаңының бір бірлігіне шаққандағы жұмыс орнының тығыздығымен сай келмейді. Ірі қалаларда және астаналарда әрдайым қаланы бұл тұрғыда: әкімшілік-іскерлік орталық және бұйығы тіршілік аудандары деп аталатын екі аумаққа бөлу кездеседі. Осы орайда, дәл сөйтіп Астананы әкімшілік Сол жағалауға және «бұйығы» Оң жағалауға бөлуге әбден болар еді... Әрине, бұл әлі жүзеге аса қоймаған жоба ғана.

Әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей, қалалар мен астаналардың әкімшілік-іскерлік орталықтарында жұмыс орындарын орналастыру тығыздығы мен тұрғындар тығыздығының арасындағы қатынас 10:1 шамасына жетуі мүмкін, мысалы, бұл қатынас Токиода – 8,4:1.

Сол себепті көлікті және өзге де коммуникацияларды жетілдіру әдетте орталықтан шет аймаққа қарай және кері бағытта түзіледі. Бұл атап көрсетілген сәйкессіздікті әжептәуір түзеуге мүмкіндік береді.

Егер Астанадағы осындай қатынас туралы айтсақ, онда бұл айтарлықтай жоғары деп ойлаймын. Өйткені қаланың орталығында халықтың тығыздығы жұмыс орындарын бөлу тығыздығынан әлдеқайда кем. Астананың әкімшілік бөлігінде, мысалы, Әкімшілікте, Мәжілісте, министрліктерде жұмыс істейтін шенеуніктер мен қызметшілердің басым көпшілігі қаланың шеткері аймағында, мысалы, құрылысын салу кезінде қызыл кірпіштің пайдаланылуына байланысты «қызыл ауыл» атанып кеткен ықшамауданда тұрады.

Бұл жұмыс күшінің тығыздығы мен қаланың орталық аудандары халқының тығыздығы арасында анық сәйкессіздікті туындатады. Бұған жұмыс күнінің аяғы мен демалыс, мереке күндерінде іс жүзінде қаңырап бос қалатын іскер Уолл-Стрит мысал бола алады.

Астананың іскерлік белсенділігінің көрсеткіші, әдетте, іскерлік орталықтарының болуына байланысты. Кәсіпкерлік белсенділіктің ірі ордасы ретінде Астана, әрине, мұндай орталықтарсыз тіршілік ете алмайды. Бұл орталықтарда қаланың және республиканың бизнес элитасы шоғырланар еді. Олар Астанада, Қазақстанда өз істерін өрбітуге бел буған астаналық, шетелдік бизнесмендердің қаржылық және кәсіпкерлік белсенділікті өрістетуіне арналған өзіндік бизнес алаңына айналар еді. Сондықтан Қазақстанның жаңа елордасында осындай іскерлік орталықтарын құру аса құптарлық шаруа.

Мұның өнегесі де бар. 2004 жылғы маусымда мен Мәскеудің мэрі Юрий Лужковпен бірге Мәскеу Іскерлік орталығы құрылысының алғашқы іргетасын қалау рәсіміне қатыстым. Лужков оны «Қазақстан астанасының ең тамаша жерлерінің бірі» деп бағалады.

Жалпы алаңы 70 мың шаршы метр осы 22 қабатты Іскерлік орталықтың құрылысын 2006 жылы аяқтау жоспарланып отыр. Астанада елордадағы іскерлік белсенділікті үйлестіруші және қолдаушы қызметін атқарып отырған бірқатар бизнес орталықтарының бар екенін де ескермеуге болмайды. Мысалы, «Самал» шағын ауданындағы «Астана-Тауэр» бизнес орталығы. Астанадағы, соның ішінде бизнес орталықтарындағы бүгінгі күні қызу іскерлік белсенділіктің арқасында тауар айналымының өскелең серпіні байқалуда.

Қалалық қазына кірісінің көзі тек өнеркәсіп орындары, әкімшілік немесе корпоративтік кәсіпорындары ғана емес, сонымен бірге едәуір дәрежеде шағын және орта бизнес субъектілері де болып табылады.

Астананың қалалық және астаналық инфрақұрылымын дамытуда шағын және орта бизнес субъектілерінің алар орны маңызды және айта аларлық зор. Қала шаруашылығы жүйесіндегі шағын және орта кәсіпкерлік құрылымдар негізінен белгілі бір қуыспен – халыққа қызмет көрсету саласымен айналысады. Қала инфрақұрылымының бұл буыны әлеуметтік-тұрмыстық сервис, техникалық қызметтер, жарнама және имидж, бөлшек сауда, сақтандыру, риэлторлық қызметтер, азаматтық қатынастардың қаржы аясы сияқты және т.б. салалардағы жекеше бастамаларды қамтиды.

Астананың елордалық инфрақұрылымын одан әрі үйлесімді дамыту мақсатында қаланың сол жағалауын тез де ауқымды қарқынмен игеру қажет деп айтқанда, Қазақстан Үкіметі алға міндет қана қояды. Сол ғана. Ал бұл міндетті негізінен жеке инвесторлар мен кәсіпкерлік құрылымдар орындауға тиіс.

Міне, сондықтан да қаланы дамытудың негізгі мақсаты ретінде Сол жағалауды игеру бағдарламасын жариялай отырып, біз бірқатар ынталандырушы және жеңілдікті шаралар қарастырдық, бұл өзіміз көтерген бастамаларды атқарушылардың ойдағыдай аяқтап шығуына мүмкіндік береді. Оған Астананың сол жағалауында Арнайы экономикалық аймақ құру жөніндегі мемлекеттік бастама жатады. Ол қаланың осы келешегі зор ауданын ішкі және сыртқы инвесторлар мен бизнесшілердің игеруіне қуатты қозғау салды.

Мұндай шаралар қалаішілік белсенділікті ғана едәуір ынталандырып қоймайды, сондай-ақ сыртқы экономикалық қызмет көлемін де айтарлықтай арттырады. Қала өседі, қызмет көрсету сапасы жақсарады, қала халқының өнім сапасына қоятын талабы артады. Осының бәрі, сайып келгенде, жаңа астананың шетелдік сауда әріптестерімен тауар айналымын ұлғайтуына ықпал етіп, ынталандыра түседі.

Мемлекеттің «бас менеджері» қызметін ала отырып, Астана қызмет түрлерінің тұтас кешенін өз мойнына жүктейді. Бұлар бүкіл мемлекет экономикасы құрылымының шағын көрінісін бейнелей алады.

«Менеджментке» келсек, онда, әдетте, еліміздің түрлі өңірлерінде жұмыс жасап жатқан ірі компаниялар мен халықаралық корпорациялар астана мәртебесі және сонымен байланысты мүмкіндіктер көп ретте тікелей «жұмыс бабына жақын» болғандағыдан әлдеқайда көп пайда әкелетінін түсініп, өздерінің орталық офистері мен өкілдіктерін елордада ашуға тырысады.

Оның үстіне, негізгі мақсаты бизнес немесе оны қолдау және ұйымдық жағынан қамтамасыз ету болып келетін ірі халықаралық қоғамдық немесе экономикалық құрылымдарды, консультациялық, биржалық сақтандырушы құрылымдарды астана өзіне тарта түседі. Сөйтіп, астана іс жүзінде мемлекеттің

Біздің бастапқы ойымызша Есіл жағасында жағылған астананың жалынды оты барлық өңірлік шырақтарды тұтатып, байтақ Отанымыздың шартарабын жарқыратуға тиісті еді. Солай болып шықты да. Қазір астананы ресми көшіргеннен бергі сегіз жылға толар-толмас мезгілден және көшіру туралы ой туғаннан кейінгі он екі жылдан соң, біз өз есебімізде қателеспепіз деп сеніммен айта аламыз.

Басқа қалалардың тәжірибелерін зерделей отырып, мен ірі қалалар мен астана экономикасының құрылымын өзгерту іргелес жатқан қалалардың да, таяу орналасқан қалалардың да экономикасының құрылымына түбегейлі ықпал ететінін байқадым. Біздің мысалымызда да дәл солай болып шықты.

Астананың тікелей ықпалының нәтижесінде басқа облыс орталықтарында, бір жағынан, Астананың қажетін қанағаттандыруға арналған салалар пайда болып, дами бастаса, екінші жағынан, бұдан қаланың өз қажеттіліктеріне де қозғау салғанын байқау қиын емес.

Қауырт даму үстіндегі Астанадан тараған өрлеу толқыны, айталық, өнеркәсіпті Қарағандыда жаңа өндірістер ашуға және ескілерін жаңдандыруға ынталандырды. Көкшетауда демалыс пен туристік бизнес саласы дамытылуда. Іс жүзінде Көкше өңірінің дамуына Астананың жақсы өркендеген демалыс және туризм саласына деген сұранысы тікелей ықпал етті.

Осындай дүбірлі даму астананы Орталық Қазақстанға көшіру кезінде ескерілген көптеген фактордың бірі ғана болатын. Өйткені республиканың орталық және солтүстік аудандары өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарындағы дағдарыстан кейін әлі де еңсесін көтере алмай келе жатқан-ды.

Осы жерде айтайын дегенім – мұндай мәселелерді шешуде барлық уақытта өз мүмкіндіктеріңді басшылыққа алып отыру керек. Құлаш-құлаш жоспарларды көпіртіп жасап,

ойдағы нәрсені орындалған ақиқаттай көре беруге болар. Бірақ астананы көшіру басқа өңірлердегі экономиканы жандандырудың пәрменді де тиімді тәсілі болатын жағдай туындаған кезде, онда мұндай дайын ережені ескерген жөн болады. Әрине, бұл фактор көшірудің негізгі себебі бола қойған жоқ. Алайда астананы ауыстыру сияқты күрделі істі жүзеге асыру міндетін алдымызға қойған екенбіз, онда біз бұл іске барынша жауапты келуіміз керек, әрі мүмкіндігінше талай мәселенің шешімін бүгіннің де, келешектің де қамын ойлай отырып көбірек қамтуға тиіспіз.

Егер астананы көшіру ұлттық ауқымдағы міндет десек, қала мен елорданы өркендету өңірлік міндет қана болып қалмайды, ол да ұлттық ауқымдағы асқаралы міндеттің алдыңғы шебінде тұрады.

Сондықтан мен *Астананың дамуы – Қазақстанның дамуы* деген қарапайым да ұғынықты өркендеу формуласын ұсындым.

Астана – Алматы, Астана – Көкшетау автомобиль жолдары, «Тальго» испан компаниясының «Астана – Алматы» жүрдек пойызы, барлық облыс орталығына автомобиль жолдары, осының бәрі еліміздің жаңа астанасының арқасында жасалды және жасалуда.

Мұндай қарапайым да айқын заңдылық тоталитарлық экономикадан нарықтық экономиканың негіздеріне дейінгі даму жолынан өтіп жатқан өтпелі кезеңдегі барлық елдер үшін әділетті әрі дәл келеді деп ойлаймын.

Сондықтан мемлекеттің ірі қалалары мен астанасын дамыту кезінде бұл бағыттағы жұмыстарды үйлестіруге бағытталған әкімшілік саясат процесінде осыған байланысты мақсаттардан туындайтын міндеттердің толық кешенін әрқашан басшылыққа алып отырған оңды.

Сондай міндеттердің бірі астана мен өңірлік қалалар арасындағы тығыз әрі ықпалдасқан өзара қарым-қатынасты

дамыту қажеттігіне келіп тіреледі. Муниципалдық органдар арасындағы қатынастармен байланысты мұндай ақпараттық-коммуникациялық бірлік астананың қажеттілігін егжей-тегжейлі айқындауға және сонымен бір мезгілде өңірлік қаланың мүмкіндіктерін дәл айқындауға да септігін тигізуге тиіс. Әрбір провинциялық қала, қайда орналасқанына қарамастан, өз дамуын оңтайландыру мақсатында тек республиканың экономикасынан ғана емес, астананың да экономикасынан өзіне тиесілі еркін бос орынды іздеуі керек.

Сонымен қатар астана өз дамуын жоспарлау кезінде кем дегенде таяу орналасқан қалалардың астана экономикасына кіріге алу жайы мен мүмкіндіктерінің сипаты мен келешегін ескеруге тиіс. Кері, яғни өзара тиімді байланыс мүмкіндігі бар мұндай әлеуметтік-экономикалық қатынастар астананы ғана дамытып қоймай, тиісінше аймақтарды да дамытады. Мысалы, айталық, демалыс аймағына қатты мұқтаж қала ретінде Астанаға өз Бурабайын жасаудың қажеті жоқ. Астанаға елорда тұрғындары мен қонақтары үшін ғажайып демалыс және туризм аймағын жасау үшін жол торабының және машинамен екі сағатта ғана жетіп баруға болатын Бурабай қорықтық аймағына қатысты сервистік құрылымдардың мәселесін шешсе, сол жетіп жатыр.

Астана мен өңірлік қалалардың өзара қарым-қатынасын жетілдірудің мұндай тетігі экономикалық сипаттағы өзара қарым-қатынастарда ғана қолданылмайды. Ол адамның мәдени, қоғамдық, техникалық және басқа қызметінің аясына да тән.

Астананы көшірудің қазақстандық үлгісі жайын қозғаған екенбіз, онда алдын ала айта кетсем, астананы ауыстыруда ең маңызды факторға айнала жаздаған бір мәселені сөз етсем деймін. Бірқатар мән-жайларға байланысты Алматы Қазақстанның бұрынғы астанасы ретінде өз дамуының

серпінін жоғалтты немесе жоғалта бастады. Мұны бұдан әрі талдап, негіздеп берейін. Қала аумағын біркелкі игерудің мүмкін болмауы және соған қабаттаса Алматының проблемаларының тереңдей түсуі оның астана мәртебесіндегі экономикасының дамуын тұралау жағдайына алып келді. Нәтижесінде астанамыз өзі өрістемегендіктен, жапсарлас қалалар мен таяу қалалар үшін де, тұтасымен алғанда күллі республика үшін де дамуға дем беруін тоқтатты.

Бұл айдан анық тұжырым – қалалардың экономикасы өзімен-өзі бола алмайды, ол бүкіл мемлекеттің экономикасымен тығыз байланысқан. Елорда жағдайында бұл заңдылық астана инфрақұрылымының өзін-өзі дамыту мүмкіндігінің болмауы өңірлердің өсу қарқынының баяулауынан бірден көрінеді. Таза практикалық тұрғыдан алғанда, бұл бас қаланың әлеуметтік-экономикалық өзгерістер саласындағы мемлекеттік саясаттың жүргізушісі және «менеджері» болатындығынан емес, астананың мемлекет экономикасының келбетін айқындайтындығынан көрінеді. Нақ сол ғана нұсқаулық немесе кәсіпкерлік тәртіппен мемлекеттік өнімнің барлық түрлері бойынша: ол өнер туындысы болса да, ең соңғы шыққан аспап болса да, сұраныс пен ұсынысты қалыптастырады.

Бұл үрдіс қалалық деңгейде ғана емес, мемлекеттік деңгейде де жүріп жатады. Елорданың ерекшелігі де тап осында. Ол бүкіл мемлекеттің тұтастай алғандағы даму қарқыны мен сипатын айқындайды. Мысалы, Астанада қабылданған елдің индустриалдық-инновациялық даму бағдарламасы сұраныс пен ұсыныс нарығын қала аумағында ғана емес, бүкіл республика бойынша қалыптастыруға жол ашты.

Астананы көшіру сияқты тосын шешім бүкіл Қазақстанды қауырт экономикалық даму жағдайына түсіруге елеулі дәрежеде ықпал еткеніне кәміл сенімдімін.

Бұл шексіз, таусылмас сапардың – Қазақстан Республикасының үздіксіз прогресс пен тұрақты даму жолының бастауы деген сөз...

Соның ішінде бұл жол асқар шыңды Алатаудың бөктерінен ерке Есілдің қамыс көмкерген жағалауына көшкен және бүгінгі күні бүкіл байтақ Қазақстанның өркендеуіне соны сипат пен серпін беріп отырған астананың дамуы арқылы өтіп жатыр...

Қала өсіп келеді. Ол қайталанбас өзіндік ырғағымен өмір сүруде. Жаңа астананың жылнамасы жалғаса береді. Ұлтымыздың Жаңа ғасырдағы жарқын тарихының шежіресі де дәл осы жерде жазылып жатыр...

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДАН-
САНКТ-ПЕТЕРБУРГШЫЛАРҒА
ЖАЛЫНДЫ СӨЛЕМ!
**КАЗАХСТАН И РОССИЯ -
ВЕЧНАЯ ДРУЖБА!**

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

Ақмола

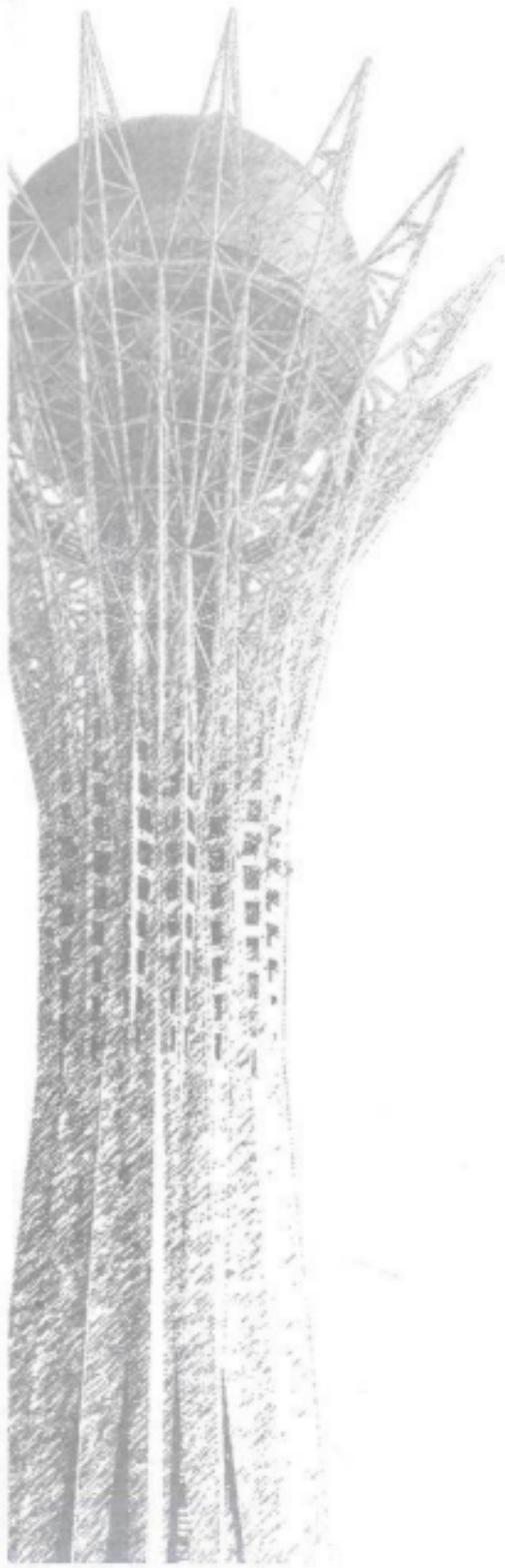

Целиноград

Тарихтың өзі алдында
бас иетін ұлылар біздің ішімізде
соншалықты көп емес,
бірақ әр адам оны сәл де болса өзгерте
алатындай еңбектенуге қабілетті...
Адамзат тарихы өрлік пен сенімнің
қисапсыз үлгілері негізінде жасалады.

Роберт Кеннеди

ЕЖЕЛГІ КОНЫС, ЕСКІ ЖҰРТ...

Талай адам тылсым құбылысқа сенуге біршама бейім және санамыздың әлдебір түкпірінен «кереметке іңкәрлік» деп атауға болатын бір сезім жиі қылаң береді. Көне кезең туралы хабардарлығымыз біздің бүгінгіні білуімізбен салыстырғанда болмашы ғана. Сондықтан да бағзы заман біздің ұғымымызда көбінесе ертегідегідей ғажайып немесе жұмбақ кейіпте елестейді. Табиғат тылсымына терең бойлай бермеген ата-бабаларымыз да өздерін толғантқан мәселелер мен арман-мұңдарын көктегі құдірет иелеріне немесе киелі күштерге сеніп тапсырған. Сөйтіп, бүгінгі күні ақиқатқа айналып отырған қиял іспетті сенім мен таным бізге сонау ерте заманғы бабаларымыздың өсиеті арқылы тарихи мұра ретінде жетті.

Тіпті көне дәуірдің өзінде-ақ әлдебір жердің немесе өңірдің ала бөтен ерекшелігі, әлдеқандай қасиеті болатындығы айрықша аталып келген. Римдіктер бұл ұғымды «genius loci» деп атаған, аударма мағынасы «киелі жер» дегенді білдіреді.

Сол жердің немесе сол аумақтың қасиетіне орай оның желеп-жебеп тұрар иесі бар деген наным болған. Міне, «киелі жеріміз» осы.

Алайда кез келген жердің тек өзіне ғана тән киесі бола бермейтінін нық сеніммен айта алар едім. Тіршілігіне айрықша мән-мағына беретін өзіндік орта мен адам әрдайым

бірден сезіне қоймайтын ерекше қасиет әр аумақтан табыла бермейді.

Аумақтың киелілігі әу бастағы жаратылысынан деп кесіп айтуға болмайды, ол ғасырлар, тіпті мыңдаған жылдар бойы қалыптасады. Осы жерде жүздеген жылдар бойы болған оқиғаның бәрі текке кетпейді. Соның бәрі, сөйтіп, оның айрықша қасиеті түзілуіне табиғи түрде септігін тигізеді.

Көне дәуірден бүгінгі күнге дейінгі Қазақстан тарихын зерделеген сайын біздің бүкіл Ұлы Даламыздың өзіндік айрықша күдірет-болмысы бар екеніне көз жеткізе түсемін. Ал оның орталық аудандарының, соның ішінде осы күнгі Ақмола облысы аумағының бірегей қасиеті – оның өзіне ғана тән киелі келбеті бар.

Археологтар Есіл бойын адамдар ашель-мустьер заманында-ақ қоныстанғанын дәлелдеп отыр. Есілдің жоғарғы жағынан табылған қызықты олжа – тас қарулар нақ осы кезеңге жатады. Егер осынау жәдігерлерге қарап бағаласақ, Есіл бойының бағзы замандағы мекендеушілері аңшылықпен, балық аулаумен және тағамдық өсімдіктер жинаумен шұғылданғаны аңғарылады. Ал жаңа тас дәуірінде (неолит) осы күнгі Ақмола облысының аумағында малшылық пен егіншілік өркендей бастаған.

Кейінгі кезең – қола дәуірінде біздің заманымызға дейінгі II мыңжылдықтың ортасынан бастап б. з. д. I мыңжылдықтың басы кезеңінде Орталық Қазақстанда «Андронов» мәдениеті өркендеді. Табылған айғақтар Ақмола даласын жайлаған тайпалардың шаруашылық жүргізудегі негізінен көшпелі тәсілі осы уақытта біздің заманымызға дейінгі II мыңжылдықтың аяғынан I мыңжылдықтың бас кезінде түпкілікті орныққанын айқын көрсетіп берді.

Қалай болғанда да, үй жануарларының сүйектері, жүн өңдеуге арналған еңбек құралдары, сүйектен жасалған түрлі бұйымдар сияқты археологиялық олжалар «Андронов» мәдениетінің нақ осы кезеңіне жатады.

Бұдан басқа, ерте темір дәуірінде, біздің заманымызға дейінгі VIII–V ғасырларда Орталық Қазақстанды мекендеген сақ тайпалары да егіншілікпен белсенді шұғылданған. Қазба жұмыстары кезінде бұған көптеген айғақтар: қола кетпендер, орақтар, пышақтар және басқа да ауыл шаруашылығы өндірісінің құралдары табылды. Олар бір жақтан әкелінген емес, осы жерде жасалған және пайдаланылған құралдар.

Алайда біздің заманымызға дейінгі II мыңжылдықтан бастап Ұлы Дала аумағындағы ауа райында барған сайын құрғақшылық белең ала бастады. Мұндай жағдайда егіншілікпен шұғылдану қиын ғана емес, тіпті мүмкін болмауға айналды. Нәтижесінде ежелгі Орталық Қазақстан аумағында сақ тайпаларының шаруашылық жүргізудегі негізгі тәсілі ретінде жайылымдық мал шаруашылығы қауырт өркендеп, кең тарады.

VI–VII ғасырларда қазіргі Ақмола облысының аумағында бірінің орнын бірі баса негізінен қарлұқ, қыпшақ, қимақ сияқты түркі тайпаларынан құралған Түрік және Батыс Түрік қағанаттары құрылды. Аттарына салт мініп, садақпен, қайқы қылышпен және қат-қабат терімен қапталған ағаш қалқанмен қаруланған олар даланың дүлей құйыны іспетті Ұлы Даланы және отырықшы көршілерді жайпап өтті.

XI ғасырға қарай Еділден Ертіске дейін созылған Қазақстанның кең-байтақ аумағында қыпшақ, қаңлы, қимақ және басқа да көптеген тайпаны біріктіріп, топтасқан әрі бұрынғыдан әлдеқайда қуатты ұйымдасқан бірлестік пайда болды.

Мемлекеттіктің барлық белгісі, соның ішінде астаналары және бұрыннан отырықшы қоныстар – қалалары мен қорғандары бар орасан зор әрі қуатты Қыпшақ хандығы құрылды.

Археологтардың көне қалалар жұртынан тапқан жәдігерлері нақ осы кезеңге жатады. Бұл олжалар Қыпшақ

хандығының тұсында дала өңірінде қалалар мен тұрақты қоныстар болғандығын дәлелдейді.

1820 жылы Ресейдің императорлық «Сибирский вестник» журналында орыс кен инженері Иван Шангиннің күнделігі жарияланды. Осы күнделік беттерінде Шангин Бас штабтың тапсырмасы бойынша 1816 жылы Есіл мен Нұра арнасын зерттей жүріп, Бозоқ көлінің жағасында көне қаланың орнын тапқанын баяндаған.

Осы деректерге сүйене отырып, мен Астана төңірегінің толық археологиялық картасын жасауға бастама көтердім. Тарихқа көз жеткізіп, Есіл жағалауында әлдебір қалалар болды ма дегенді анықтау қажет еді. Дегенмен, жорамал мен болжам бір басқа, Вольфганг Гете айтқандай: *«Өкінішке қарай, практикасыз теория мәнсіз, сөйтіп өмір ағашы мәңгі көкпеңбек болып тұра береді»*.

Сонымен, 180 жылдан кейін, 1999 жылы осы жұмысты атқаруды зор құлшыныспен қолға алған академик Кемел Ақышевтің басшылығымен жұмыс істеген археологиялық экспедиция қазіргі Астанада он бес шақырым жерде жатқан, жұмыстық атауына «Ақ жол» деп ат берілген әлгі қаланы қазуға кірісті. Кейін анықталғанындай, қаланың нағыз атауы Бозоқ екен. Ғалымдар Бозоқ қаласының гүлдену дәуірі біздің заманымыздың X–XII ғасырына келетінін айғақтады.

Бұл олжаның ең құндылығы сол – осыған дейін Орталық Қазақстанда ежелгі қалалар жұрты табылмаған.

Бұл алғашқы өнеге еді. Ол орта және одан ерте көне ғасырларда Дала өлкесі өз қалалары мен қоныстары болған көшпелі халық мәдениетінің нағыз қайнары және ошағы екендігін анық дәлелдеп отыр.

Көптеген тарихи шежіре нақ Орталық Қазақстан даласы арқылы бір кездері біздің заманымыздың алғашқы мың жылдығының орта шамасында Еуразияның Батысы мен Шығысын жалғастырған Ұлы жол өткенін айғақтайды.

Еуропа мен Азия мемлекеттері арасындағы сауда қатынастары дамыған және нығайған сайын адамзат тарихындағы ең бір заманауи құбылыстардың бірі – Ұлы Жібек жолы бірте-бірте қалыптасты. Тура осы Ұлы Жібек жолының тарам-тарам тармақтары мен салалары бойында өзіне көшпелі және отырықшы мәдениеттер белгілерін тамаша сіңірген бірегей әрі өзгеше Дала өркениеті қалыптасты.

Олжайхан (таураттағы Нұқтың түп тұлғасы) және Оғызхан туралы халық аңыздары нақ Орталық Қазақстанмен байланысты баяндалуы бекер емес. Ортау, Ұлытау, Кішітау, Ордатау және Әскер-құдық сияқты жерлер түрлі кезеңде даланың даңқты да ұлы баһадүрлері: Жошы, Бату, Орда Ежен, Тайбұғы, Көшім, Орыс және Әбілқайыр Шайбанилермен байланысты аталады. Екі құрлықтың түйісінде көсіліп жатқан бұл кеңістік соғыс және басқыншылық шайқастар алаңы ғана болған жоқ. Сонымен бірге ол діндердің, мәдениеттердің, ұлттардың және ұлыстардың басын қосқан орталық еді. Әлемге әйгілі Ұлы Жібек жолына дейін осы даламен Көне Эллада мен Қиыр Шығыс халықтары мен елдерін жалғастырған құба жол өткен-ді.

Арабтар Қазақстан даласын Дешті Қыпшақ деп атады, ерте орта ғасырда Дешті Қыпшақ аумағында қуатты Қыпшақ хандығы болғаны тарихтан белгілі.

Археологтардың пайымдауынша, жақында табылған Бозоқ қаласы қыпшақ хандарының әскери ордасы немесе тіпті резиденциясы болған тәрізді.

Ұшақтан түсірілген сурет Бозоқ үш бөліктен – орталық және шет жағындағы екі бөліктен тұратынын, олардың әрқайсысы орлармен, бөгеттермен қоршалғанын көрсетті.

Орталық бөлік қырда орналасқан, онда ислам мәдениетінің бірқатар рәсімдік құрылыстары: мұнара мен кесене салынған.

Археологиялық қазбалар нәтижелеріне қарап, бұл құрылыстар қадуілгі орталық азиялық сәулет өнерінің үлгілері

екендігін пайымдаймыз. Дәстүр бойынша мұнараның қашап салынған үш белдеу әшекей суреттері болған. Бұл үш белдеу: аспанның, жердің және жер астының нышанын білдіреді.

Қаланың қалған екі бөлігінде тұрғын үйлер, кәсіпшілік ғимараттары және басқа да құрылыстар бар. Қаладағы барлық ғимарат сол кезде Орталық Азияда кең тараған құрылыс материалы қыш кірпіштен салынған.

Көне қала қазіргі Астана қаласынан 15 шақырым жерде Бозоқты көлінің жағасында орналасқан.

Ғалымдар Бозоқ бір кезде Шығыс Еуразияның ірі діни-мәдени орталығы және Ұлы Жібек жолының далалық бөлігінде онымен өткен керуендер үшін аралық нысана болған деп есептейді. Бірақ ең бастысы – қаланың осы жерде орнауы. Көне далада қыпшақтар тек мал бағумен ғана емес, егіншілікпен де айналысқанын дәлелдейді, Бозоқ қаласының маңындағы көне суару құрылыстары соның айғағы.

Бұл туралы және ғылыми ізденістің басқа да көптеген нәтижесі туралы үлкен археолог, тарих ғылымдарының докторы, Лев Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры Кемел Ақышев екеуіміздің 2003 жылғы 28 ақпандағы кездесуімізде маған әңгімелеп берді.

Ақышев экспедициясының төрт жылға созылған дала жұмыстары бекер кетпеді, мен оның университет жанынан тұрақты жұмыс істейтін археологиялық экспедиция құру туралы ұсынысын ықыластана құптадым. Ізденістерді бұдан былай да жалғастыра беру керек: мемлекет астанасының тарихи негіздерін зерделеу тек өткен тарих үшін ғана емес, келешек үшін де қажет.

Сөйтіп, ортағасырлық Бозоқ қаласын Ақмоланың тікелей атасы, ал оның соңғы ұрпағы қазіргі Қазақстанның елордасы Астана деп есептеуге болады.

Есідің Қараөткел деп аталып кеткен осы бөлігінің сол жағалауында айырбас сауданың транзиттік орталығына

айналған керуен сарайы болған деген де қосымша деректер бар. Тарихшылар мен археологтардың зерттеулеріне қарағанда одан бұрынырақ бұл елді мекен атақты Батағай патшалығының атын иемденген екен.

Осының бәрі маған қазіргі Ақмола облысының аумағы көшпелі және отырықшы тұрмыстың бай тарихына ие, мұнда түрлі кезеңде тайпалық бірлестіктер мен тұтас мемлекеттер пайда болып, өздерінен кейін көне қоныстар, рәсімдік құрылыстар, таңбалы зираттар және бір кезде гүлденген қаланың жұртын қалдырып кеткен деп ашық та нақты тұжырым жасауыма мүмкіндік береді...

ТАРИХТАН ТАНАБЫНДА ТАҢБА ҚАЛҒАН...

Тарихи талай оқиға жылнамашылар мен әңгімешілердің баяндауында көбінесе романтикалық реңкте сипатталатынын байқау қиын емес. Тарихшылар әлдебір оқиғаны зерттей талдағанда мұндайға жиі кезігеді. Осындайда бір кезде Исаак Ньютон өз теориясымен сәйкес келмейтін фактіні *«Шындыққа қиянат!»* деп пайымдағаны ойға келеді.

Бірақ біз қалайық-қаламайық, шындық жүзі өткір және ... сонысымен ақиқаттан алшақтатпайды. Уақыт тұманы тұмшалаған ескі заман тарихшылдығының романтикалық сарынымен сипатталған жекелеген адамдардың сүйсінуге лайық ерлік істері терең үңіліп қараған кезде, оның астарында мемлекеттердің мүддесі және тұтас халықтардың қасіреті жатқанын көрсетеді...

XVI ғасырда қазіргі Ақмола облысының солтүстік бөлігі ірі Сібір хандығының құрамына кірді. Сібір ханы Көшім 1598 жылы Ермактың казак отрядтарынан жеңіліс тапқаннан кейін, байтақ даланы, соның ішінде Есіл даласын да, Ресейдің еш кедергісіз отарлау процесі басталды. Тарихшылар бұл

жөнінде «20-жылдары (XVIII ғ.) казак әскерлері қазіргі Көкшетау уезінің шұрайлы (таулы) бөлігін басып алды, сөйтіп қазіргі Ақмоланың, Баянауылдың, Көкшетаудың және Қарқаралының орнында бекіністер пайда болды», – деп жазыпты

Қазақстанның солтүстік аумағы Ресей империясының ұлан-байтақ Азия құрлығына ішкерілей енуі жолындағы алғы шеп ретінде қалыптаса бастады. Ресейге қаратылған дала өңірін уыста ұстауға қызмет ететін сансыз әскери бекіністер қысқа мерзім ішінде көптеп тұрғызылды.

Оңтүстікке қарай жылжыған сайын әскери бекіністер мен қамалдар қазақ жерінің ішіне қарай барынша сұғына бой көтере бастады.

Жасыл шалғынды Қараөткел аузында орналасқан қоныс 1832 жылы Ақмола бекінісі болып қайта құрылды.

1863 жылы Санкт-Петербургте шыққан Ресей империясының географиялық-статистикалық сөздігінде Орталық Қазақстандағы жаңа қала туралы былай деп жазылған: «Ақмола – Сібір қырғыздары облысы Ақмола округінің Есіл өзені бойындағы бас қалашығы. Өзінің орналасқан нүктесіне сәйкес бүкіл облыстың орталығына айналған мекен бекеттер мен шептік желілерді бойлап, шығысында – Қарғалы қаласымен, оңтүстігінде – Ақтау бекінісімен, батысында – Атбасар станицасымен және сол арқылы Көкшетаумен байланысқан».

Егер «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясының тиісті томына жүгінсек, онда оның бетінен мына жолдарды оқуға болады: «Ақмола – аққайрақ тастан әдемілеп жасалған белгілер. Оның қабырғасы төрт бұрышты текше түрінде қаланып, үстіне жартышарға ұқсаған не киіз үйдің төбесі тәрізді күмбез орнатқан. Күмбез жолаушының көзіне алыстан жарқырап көрініп, Есіл өзенінің жағасын 5–6 ғасыр бойы сұлулыққа бөлеп тұрған. Есіл бойына дуан орталығы (1832) салынғаннан

кейін Ақмола солдуанның, одан соң Ақмола қаласының, оның уезінің және облысының ресми атына айналды».

Атаудың шығу түбірі дәл осылай ма, жоқ па айту қиын. Өйткені бұл қаланың аты жайлы әңгімелердің басқа да түрлі нұсқалары бар. Олардың қайсысы дұрыс-бұрыстығын кесіп айта қою оңай мәселе емес.

XIX ғасырға қарай Ақмола әскери бекінісі Дала өлкесінің ең ірі сауда-өнеркәсіп орталығына айналды және XIX ғасырда даланың ірі сауда-өнеркәсіп орталығы болды.

Болашақ Астананың кеңестік кезеңінің тарихы жақсы мәлім, алайда ол тарихтың кейбір жайттарын басқа тарауларда сөз етпекпіз...

ТАБИҒАТ КҮДІРЕТІ...

Туған жерден сұлу не бар? Оның үстіне, ол шынында да көркем болса!

Алатау мен Тянь-Шаньның асқаралы сілемдері және биікте жатқан көкорай шалғындары, Шарын шатқалының қайран қалдырар арналары мен құлама сарқырамалары, сондайдан көз тартар Үстірттің тылсым кеңістігі, інжу-маржан Балқаштың көгілдір айдыны, жасыл желек жазира, самал желмен жайқалған ақ селеулі даласы, кербез сұлу Бурабайдың биідей бұралған ақ қайыңдары мен шыршалы ормандары, өркеш-өркеш таулары мен айна көлдері, толқындары тулаған қарт Каспийдің шетсіз-шексіз шалқар айдыны тамсантпай қояр ма!

Республиканың баға жетпес байлығы, әрине, іс жүзінде Еуразия алып құрлығының қақ ортасын алып жатқан ұлан-байтақ Сарыарқа кеңістігі болды және болып қала беретіні сөзсіз.

Біз әлдебір қаланы егер оның орналасқан жерінің төңірегін қиялмен шолып шықпасақ, толық сипаттап бере ал-

маймыз. Кез келген қаланың нәр мен әр алар қайнары – нақ осы қоршаған табиғаты. Қала мен оның төңірегінің сұлулығы қаланың толыққанды табиғи келбетін және инфра-құрылымын жасайды...

Орталық Қазақстанның солтүстік бөлігінде жатқан қазіргі Ақмола облысының аумағы 96,8 мың шаршы шақырымды құрайды. Осы орасан көлемді аймақта жазық дала ландшафтының сан түрі кездеседі. Облыстың оңтүстігін Сарыарқаның ұсақ шоқылары, орталық бөлігін жазық дала мен өзендер алқабы, Көкшетау қыратының сілемдері алып жатыр. Ақмола облысының аса ірі өзендері деп Есіл мен Нұраны бөліп айтуға болады.

Орталық Азияның әрі кербез, әрі адемі құсы – қызыл қоқиқаз мекендейтін облыстағы шалқар айдынды Теңіз көлінің аты баршаға белгілі. Одан басқа Қарасор, Қорғалжын, Балықтыкөл және Қыпшақ көлдері де біршама ірі көлдердің қатарына жатады.

Облыс жері пайдалы қазбаларға да бай. Оның қойнауынан алтын, уран, боксит, сурьма, мыс, қоңыр көмір, коалин сазы, кварц құмдары және басқа да кендер шығады. Ақмола мен оған іргелес Қазақстанның солтүстік облыстарының аумағындағы қауырт даму үстіндегі кен өнеркәсібінің негізін осылар құрайды. Еліміздегі техникалық алмастың бүкіл қоры, қалайының үштен екісі, цирконийдің 30 пайыздан астамы, уранның 25 пайызы, алтынның 15 пайызы осында шоғырланған.

Ақмола облысының климаты бүкіл Орталық Қазақстанға тән күрт континентальді әрі құрғақ. Ауаның температурасы жыл мезгіліне қарай шұғыл ауысып отырады. Қыста Цельсий бойынша 30 градусқа дейін суытса, жазда 35 градусқа дейін қызады. Қыстыгүні қарлы борандар ұйтқиды, ауаның температурасы әсіресе ақпанда күрт төмендейді. Жазда шаң борайды, аңыздық жел тұрады, күн әсіресе тамызда қатты ысиды.

Бірақ бұл жерде бір нәрсені айтып кетпесе болмайды. Қазір климат жылдан-жылға өзгеріп бара жатқаны баршамызға мәлім. Көне көздердің айтуынша, бұрын Ақмола және Орталық Қазақстанның басқа да қалалары қар астында қалады екен, қардың қалыңдығы кейде жер үйлерді көміп тастаса керек. Бірақ біз кейінгі жылдары қыста қар аз жауып, күн жылы болатынын көріп жүрміз. Жылдан-жылға күн жылып, қыс кеш түсе бастады.

Ауа райының осындай құбылысты өзгерісін елорданы Алматыдан Астанаға көшірген кезден бастан кешудеміз. Осы орайда астаналықтардың алматылықтар жылуды өздерімен бірге ала келді дейтін қалжыңын да естіп жатамыз.

Дегенмен бәрібір жылы оңтүстіктен көшіп келген алматылықтардың көпшілігі үшін Астананың ауа райы тосын. Әйтсе де, оңтүстіктен келгендердің Ақмола облысының қысы мен жазына үйренетіндей уақыты болды.

Бұрынғы алматылық шенеуніктің Астананың қытымыр аязымен қалай «тіл табыса алмағанын» Әділбек Жақсыбековтің айтып бергені есімде. Ақпанның аязды күндерінің бірінде әлдебір шенеунікті (атын айтып жатпай-ақ қояйық, себебі белгілі ғой) Астана емханаларының біріне жеткізіпті. Әжептәуір жоғары қызмет істейтін алпамса денелі кісі есінен танып қалса керек. Сөйтсе, пысынап, жүрегі қысылғаннан екен. Жылы киімдерді бірінің үстіне бірін қабаттап киіп алған оны дәрігерлер қырыққабат аршығандай шешіндіріпті. Ал шенеуніктің кабинетіндегі температураның жылылығы 30 градусқа жетеқабыл екен. Осы жоғары температура оның бойын қыздырып, онсыз да көтеріңкі қан қысымын одан сайын жоғарылатып жіберген. Ол қаланы жылумен және жарықпен қамтамасыз етуді жолға қоюға қатты көңіл бөлініп жатқан кез еді. Сірә, жылу тым артық беріліп кетсе керек...

Екінші жағынан, Астанаға көшіп келген талай адамның қан қысымы орныққаны, науқасынан айыққаны жайлы да

жиі естідік. Биік таулы өңірден жазық далаға келу бойды сергіткені айдан анық. Бұл өлкеге алғаш рет тап болғандар шексіз зеңгір аспанға, даланың ұшы-қиырсыздығына және таза ауасына тамсанатын.

Осы ретте айта кетейін, мен 19 жыл осы өлкеде тұрдым, оқыдым, еңбек еттім. Қызық сәйкестік, осында келгенде 19 жаста едім...

Жазғы дала, шөбі алуан шалғын жер және айнала мүлгіген тыныштық. Ал қысқы борандар ол кезде қиындықтарға қаймықпай қарсы тұру романтикасындай көрінетін. Әдетте, боран кезінде күн жылы болады, сондайда желге қарсы жүру тіпті еліктіретін. Астананы көшіру туралы шешім қабылдағанда, сірә, менің бұл өңірді өз басым жақсы білетінімнің де әсері аз болмауы ықтимал.

Қазақстан – біздің Отанымыз. Оның әр пұшпағы табиғатымен, ауа райымен қоса Алланың берген сыйы. Отанның жаман әлде жақсы жері болмайды. Отанды бар болмысымен, ата-бабаларымыз бізге қалдырып кеткен бағзы қалпымен сүйеміз...

Бүгінгі күні астаналықтар мен елорда қонақтарын Астананың жаңа сәулет келбетінің сән-салтанаты және даланың табиғат байлығы қатты қайран қалдырады.

Расында да, Ақмола облысының өсімдіктер мен жануарлар дүниесі алуан әрі ала-құла. Облыс аумағында жазық жерлерде, тауларда, суларда сүтқоректінің 55 түрі, құстың 80 түрі және балықтың 30 түрі мекендейді. «Қызыл кітапқа» кірген сирек кездесетін жануарлардың да түрлері өте көп.

Арқарлар, ителгілер, бүркіттер, дуадақтар, ақ бас тырнарлар, дала қырандары, бұйра бірқазандар, безгелдектер және алдында айтып кеткен қоқиқаздар – бүкіл осы жан-жануар Орталық Қазақстан өңірін мекендейді. Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан жануар түрлерін қорғау үшін Қорғалжын мемлекеттік қорығы және басқа да мамандандырылған арнайы қорықтар құрылған.

Бұдан басқа, облыста өсімдіктер дүниесінің 66 түрі өседі, оның жасыл екпелік алқабы 4 391,6 гектарды алып жатыр.

Аумағына Қазақстан Республикасының жаңа елордасы орналасқан Ақмола облысының табиғи әлеуеті – Астананың барлық уақытта қолайлы экологиялық ортада болатындығының кепілі. Мұндай ортаның өзін-өзі қалпына келтіріп отыру қарым-қабілеті орасан зор. Астана мен оның төңірегі Ақмола облысының құрамдас бөлігі ретінде табиғаттың биологиялық тегеурінді күшінің қуатты тартылыс өрісінде жатыр. Ол өріс экологиялық тазалықты қалпына келтіруге ықпалды астанаға іргелес аймақтарға шоғырланған. Әңгіме іс жүзінде Астананы барлық жағынан қоршап тұрған табиғат жүйелері туралы болып отыр. Ол Есілдегі жаңа елорданың «экологиялық қарауылы» міндетін өз мойнына алып, оның экосферасын сыртынан да, ішінен де қалпына келтіріп отырады.

Бұл «қарауылдар» – баршаға белгілі Бурабай және көк айдын, жасыл желекті Қорғалжын қорығы...

Байтақ даланың қақ ортасындағы көкөрайдай көркем Бурабайдың көз жауын алар ғажап табиғаты, сан алуан кейіптегі жасыл ормандары мен тау-тастары талай аңыз-жырдың арқауы болған.

Расында да, табиғаттың құдіретіне таң-тамаша қалдыратын әйгілі биші қайыңдар небір аңызды тудырмай ма?

Жартастарының сан алуан мүсіндері мен ала-құла кейіптері осы жердің сиқырлы жаратылысы туралы ойға жетелемей ме? Суы тапшы осынау өлкеде маржандай шашырап жатқан үлкенді-кішілі айна көлдер табиғаттың ғажап құбылысының кездейсоқ еместігі туралы аңыз бейнелерді алға тартпай ма?

Егер Алматы Қазақстанның ең көрікті қаласы екендігі даусыз болса, Бурабай жері Орталық Азиядағы ең сұлу қорық аймағы екендігі ешқандай күмән тудырмайды. Оны даланың «інжу-маржаны», «Қазақстанның Швейцариясы» деп бекер атамайды.

Бурабай, Кіші және Үлкен Шабақты, Шортанды көлдерінің, басқа да көлдердің көгілдір айдындарының арасында алаңқайлар, сыңсыған көктеректер, бұталар мен ақ қайыңдар тоғайлары алма-кезек керіліп жатады. Олар көлдердің дәл жағалауынан көтеріліп шығып, бастарына бұлт қонған биік жартастарға қарай жоғары өрмелеп кетеді. Шынында да, бұл – әр кезеңде көшпелі халыққа құтты қоныс, өсіп-өнген өңір болып келген, қиялға қанат бітіріп, талай аңыз бен ертегіге арқау болған аймақ қой.

Осы ғажап жер, оның бай экологиялық ресурсы, аса қуатты қалпына келтіру әлеуеті Бурабайдың даңқын асыра беретініне кәміл сенімдімін. Көзін тауып ұйымдастыра білсе, Есілдегі астананың тұрғындары мен елордаға ағылған қонақтар бос уақыттарын демалыспен және мәдени-сауықтырумен өткізетін нағыз өркениетті орын нақ осы ара болады.

Осы орайда бүкіл Бурабай аумағын және Зеренді ормандары мен көлдерін мемлекеттің қорғауындағы ұлттық парк деп жарияладым.

Астанадан шығысқа қарай талай ән-жырдың арқауы болған атақты Ерейментау, одан әрі Баянауыл таулары кетеді.

Қазақтың ұсақ шоқылы ұлан-ғайыр аймағында жатқан бұл таулар соншама биік те емес, дегенмен олардың арасында Аққұм секілді биіктігі 1100 метрге дейін жететін шыңдар да кездеседі. Біздің ауыз әдебиетімізде тау аттары затына сай келеді. Мысалы, Күншалғанға күн нұры мейлінше төгіліп тұрса, Қойтас, шынында да, жайылып жатқан қойларға ұқсас. Жібектей төгілген жолдан аумай қалған Айғыртал шоқысы қандай әсем. Алайда бұл өлке тек қана тілсіз тастарымен ғана емес, аса бай жануарлар дүниесімен де әйгілі. Бұл маңды арқар, қасқыр, түлкі, қоянның түр-түрі, борсық, күзен, ақкіс, ондатра, аққу, тырна, бүркіт және т.б. аң мен құстар мекендейді.

Ал Баянауылды ешқандай әсерлеусіз-ақ әлемдегі ең көрікті өңірлердің бірі дей аламыз. Оны адам палеолит

дәуірінен бері мекендеп келеді. Қазақтың ежелгі жыры «Қозы Көрпеш – Баян сұлудың» мазмұнында осы өлкемен тікелей байланысты оқиғалар кездеседі. Баянауыл тауының бөктерін көмкеріп жатқан қарағай ормандарын көптеген шатқалдар мен мөлдір сулы өзендер жарып өтеді. Бұл жерде сүтқоректілердің – 40, құстардың 70 түрі мекендейді.

Астанадан батысқа қарай көлдер шалқыған өңірде дала табиғатының тағы бір кереметі – Қорғалжын қорығы жатыр. Бұл табиғат кешені Теңіз ойпатының оңтүстігінде, одан әрі қазақтың ұсақ шоқылары ұласады. Қорықтың жүрегі – өзара жалғасқан Теңіз және Қорғалжын көлдер жүйесі. Олар жер түзілімінің эоцен дәуірінде қазіргі Орталық Қазақстанды бір кезде тұтас жауып жатқан теңіздің жұрнақтары болып келеді.

Қорғалжын қорығындағы көлдер планетаның биосферасында стратегиялық қызмет атқарады деуге болады.

Олар жыл сайын Африкаға, Оңтүстік Азияға сапарға аттанып, Сібірге және Еуразияның еуропалық бөлігіне кері қайтып келетін миллиондаған құстардың қонып өтер айдыны.

Теңіз көлінің аумағы 159 000 гектарды құрайды, бұл Женева көлінен 2 есе артық. Суының минералдануы әлемдік мұхиттың тұздылығынан 5–6 есе жоғары. Көлде құстар ұя салатын 70 ке жуық үлкенді кішілі арал бар.

Қорғалжын көлі Теңіз көліне мүлдем ұқсамайды. Оның алып су айдынын қамыс пен қоға араласа өскен қопа басқан.

Осы тамаша қорықта өсімдіктер дүниесінің 350-дей түрі өседі, оның 90 пайызы шөптер.

Бұл қорық құстардың ұшып өтетін және ұя салатын, мол шоғырланған жері ретінде Қазақстаннан тысқары жақтарға да жақсы мәлім. Күз бен көктемде осы өңір арқылы миллионнан астам суда жүзетін құс ұшып өтеді. Қорғалжын су айдындарынан құстардың 300-ге жуық түрін бақылауға бо

лады, солардың 32-сі «Қызыл кітапқа» енгізілген. Осы ретте, суда жүзетін құстарды қорғау жөніндегі конвенцияға сай Қорғалжын табиғат кешені «А» санаты бойынша халықаралық маңызы бар сулы-батпақты жерлер тізіміне енгізілген.

Бірақ «бір қарын майды бір құмалақ шірітер» деген емес пе. Табиғаттың аты табиғат, ол көбінесе адамның араласқанын қаламайды, оны өзінен алшақтатуға тырысады. Осы теке тіресте ол адам мен табиғаттың үйлесімді бірлігін және адамның тұрмысын бұзатын уландырушы күшті іске қосады.

Әңгіме Астананың атақты масалары туралы болып отыр. Елордада кез келген оқиға жаһандық ауқым деңгейіне жетеді. Ал егер әңгіме жайсыздықтар немесе проблемалар туралы бола қалса, онда ғаламдық сипат алады. Сөздің тура мағынасында Астанада маса мәселесі түймедейді түйедей еткенмен бірдей болды. Ашығын айтсақ, бұқаралық ақпарат құралдарының бетіндегі маса табиғаттың өзіндегіден әрмен көбейіп кетті. Шынтуайтында, Астанадағы маса өзен жағасында орналасқан басқа қалалардағыдан көп емес еді.

Вашингтонның батпақты жерде салынғанын еске түсірейік. Бір заманда онда маса түгіл, көшелерде жәндіктер қаптап өріп жүрген. Куала-Лумпур батпақты жер дегенді білдіреді. Мұндай мысалдар жетіп-артылады. Олардың қасында Астананы жұмақта түр деуге болады.

Дегенмен астаналықтар өмірінде маса мәселесінің белең алғаны соншалық, тіпті мен өткізетін кеңестердің бірінде өзекті әңгіме қозғалды.

Қоғамдық пікірдің аты қоғамдық пікір, шұғыл түрде «масаға қарсы шайқас жоспары» жасалды.

Қаладағы және оның маңындағы, негізінен, Есіл жағалауындағы қамыстарды құрту – басты шара болып белгіленді. Қаланың ішіндегі барлық ашық алаңдарға көк шөп тұқымын себу, сөйтіп жаппай көгалдандыруға кірісу ұйғарылды.

Есiлдiң жағалауына асфальт төселiнiп, қала маңындағы қамыстар шауып тасталды.

Осылай бiз баспасөзге, қоғамдық пiкiрге және астана-лықтардың көпшiлiгiне маса мәселесiн ұмыттырдық.

Немесе басқа бiр биогеңдiк проблема – қауырт өсiп бара жатқан Астананың пайдаланылған суды ағызу мәселесiн алайық. Қолда бар қуаттар Целиноградтың қажеттiлiгiн өтеуге есептелген. Бiрақ 200 000 халқы бар Целиноград бiр кездегi провинциялық қаладан Қазақстанның жарты миллионнан астам тұрғыны бар астанасына айналып шыға келдi. Тиiсiнше, тазарту қондырғылары қақалып-шашалып, үлкен әбiгерге түстi. 1964 жылы жоспарланып, 1970 жылы iске қосылған негiзгi су жинаушы Талдыкөлге сарқынды судың мұндай мөлшерi сыймай, ернеуiнен асып, сыртқа шығып кеттi. Оның үстiне, өскелең қаланың мүддесi осы су жинаушының өзiн жойып, Талдыкөлдiң түбiндегi қалдық тұнбаларды құрғатуды талап етедi.

Мәселенi шешу үшiн барлық сарқынды су қоймаларын қайта жабдықтау және олардың тәулiктiк орташа өнiмдiлiгiн тым болмағанда 136 000 текше метрге жеткiзу қажет едi.

Бұл орайда бұрын жұмыс iстеген инженерлiк құрылыстарды қайта жабдықтау, оларды бiр мезгiлде қатар пайдалану және маусымдық реттеуге арналған сарқынды суды жинаушы Қарабидайықты пайдалану нұсқасы ұсынылып, қабылданды.

Нәтижесiнде Талдыкөл қоймасына сарқынды су құю тоқтатылды. Астанадан жiберiлген сарқынды судың тазалану деңгейi балық өсiруге жарамды судың құрамы нормативтерiне дейiн жеткiзiледi, су қоймасы табанындағы батпақ қайта өңделедi.

Талдыкөлдiң болашақ тағдырына келсек, бағдарлама толық орындалғаннан кейiн ол жерге теректердiң өнеркәсiптiк плантациялары отырғызылады. Талдыкөл танабында жасыл орман жайқалатын болады.

Елорданың сарқынды суы проблемасы және Астананың Сол жағалауындағы бұрынғы су жинаушы Талдыкөлдің орнында тағы бір табиғатты қалпына келтіру аймағын жасау осылайша орайлы шешіледі.

Астананы сумен жабдықтау мәселесі де дәл осылай ұтымды шешіlmек. Бұл істе бізге жапондықтар көмек береді. 2002 жылы Қазақстан мен Жапония арасында «Астана қаласын сумен жабдықтау және су тарту» жобасы бойынша келісімге қол қойылған болатын. Келісім шартына сай жапон жағы осы жобаны іске асыру үшін 21, 361 миллиард иен (161,7 миллион доллар) береді. Жоба аясында сорап-сүзгісі бар жаңа су тартушы салу, жұмыс істеп тұрған стансаны қайта құру, сондай-ақ астанада жаңа су таратқышты қосу, тозған құбырларды ауыстыру және тың коллекторларды іске қосу арқылы жаңа су тарату құбырлары жүйесін жетілдіру жоспарлануда.

Қазір қаланың негізгі су көзі – Астана (бұрынғы Вячеслав), Сергеев және Петропавл су қоймалары болып отыр. Су тартудың жаңа жүйесі Қазақстан астанасының барлық ауданын сумен қамтамасыз ету мәселесін оңтайлы шешуге мүмкіндік беретініне күмән жоқ. Бұл ретте, осы үш су қоймасы да балық шаруашылығына арналған су айдындары ретінде Астананың және оның төңірегінің табиғи қалпына келтіру әлеуеті жүйесіне кіреді.

Ақмола облысының табиғи қалпына келтіру әлеуеті таразы басын Ақмоланың пайдасына басқан салмақты факторлардың бірі болды. Расында да, табиғаттың осындай қолдауынсыз, өсімдіктер мен жануарлар дүниесінің бай қорынсыз, өлкенің Қорғалжын, Бурабай және Ерейментау сияқты «інжу-маржандарынсыз» Қазақстанның жүрегі ретінде Астана қаласының елордалық инфрақұрылымының толыққандылығы туралы айту қиын болар еді. Өйткені астана өзінде барымен ғана емес, өзін қоршап тұрғандармен де еңселі.

АРҚАДА ТУҒАН АЛЫП...

Кеңес Одағының халық шаруашылығы кешенін қалпына келтіру жөніндегі соғыстан кейінгі бағдарламасы егіншілікте және ауыл шаруашылығында пайдалануға болатын жаңа жерлерді игеруді көздеді.

Түптің түбінде, тың және тыңайған жерлерді игеру бағдарламасын жүзеге асыру үшін қолайлы жер нақ Орталық Қазақстанның жазық алабы болғаны да таңдандырмайды. Содан тың және тыңайған жерлерді игерудің әуел басынан-ақ болашақ Тың орталығы ретінде Ақмола одақтық маңызы бар қалаға айналып шыға келді. Тың өлкесін игеруге келген мыңдаған адам алғашқы қадамдарын осы жерден бастады.

КОКП Орталық Комитетінің жоспары бойынша Ақмола 100 000 халқы бар ірі қала ретінде 1960 жылы Қазақстанның орталығындағы және солтүстігіндегі өңдеуге және егін егуге жарамды барлық жерлерді қамтып арнайы құрылған Тың өлкесінің орталығы болуға тиіс еді.

Келесі жылы Тыңның бейресми астанасы болып келген Ақмола бұл мәртебені ресми иеленді: 1961 жылы Ақмола облысының орталығы Ақмола қаласы Целиноград болып өзгертілді.

Біз, әрине, тың жерлерді игерудің жер эрозиясын туғызып, тоздырып жіберген, қазақтың дәстүрлі мал шаруашылығын құлдыратуға соқтырған жағымсыз салдарын әрдайым есімізден шығармаймыз. Алайда, ең алдымен, Қазақстанға шын көңілден игілік тілеген және өздерінің қажырлы еңбектерімен экономикамыздың дамуына үлес қосқан адамдарды ұмытпау керек деп есептеймін және мені көпшілік түсінеді деп ойлаймын.

Тың және тыңайған жерлерді игерудің 24 жылы ішінде Қазақстан 27,2 миллиард кеңес сомына 250 миллион тонна астық сата алды. Бұл ретте Қазақстан бюджетінің шын

мәнінде алтын дәннен алатын таза пайдасы 6,1 миллиард сом болды.

Ал қала инфрақұрылымы қалай дамыды? Ақмола Целиноградқа айналып қана қоймай, 200 000 халқы бар айтарлықтай үлкен қала деңгейіне жетті. Қазақстан Республикасының картасында ондаған жаңа елді мекендер дүниеге келді.

Тәуелсіздік алғаннан кейін, 1992 жылы қалаға тарихи Ақмола атауы қайтарылып берілді. Бес жыл өткен соң, яғни 1997 жылғы 10 желтоқсанда бұрынғы тыңның астанасы Ақмола қаласы күллі Қазақстанның елордасы болып ресми жарияланды.

Бірақ Ақмола атауы ұзақ тұрмады, 1998 жылы Ақмола Астана болып қайта аталды. Осы атаумен Қазақстан елордасы жаңа мыңжылдыққа енді.

Қазақстанның бүгінгі елордасы Астана – Қазақстанның халық саны бойынша екінші, ал даму қарқыны бойынша бірінші орындағы қаласы. Астана бүгінгі күні республиканың әкімшілік орталығы болса, ал ертең республиканың мәдени, ғылыми және өнеркәсіп орталығына да айналады. Астана бұған табанды да жүйелі түрде бет алып келе жатыр. Елорда инфрақұрылымының бірте-бірте дамуы Астананың келбетін Азияның ең әсем әрі осы заманғы елордаларының бірі ретінде түпкілікті бекіте түседі.

Осы шын мәнінде жоғары мақсатқа жетудің басты шарты – жүйелі тұрғыда жұмыс істеу. Тек Қазақстан астанасының ғана емес, республиканың басқа да қалаларының келбетін қалыптастыруда жүйелілік керек. Өйткені астананың және қаланың инфрақұрылымының үйлесімді дамуы барлық уақытта қала тіршілігінің барша қырын ескеріп отыруды талап етеді. Қала соншалықты күрделі де көп құрамды ағза, оны басқару – қала жүйелері тамырын қолда ұстаудың тұтас бір ғылымын дамытумен парапар.

Бізде, Қазақстанда, біраздан бері қала тіршілігінің барлық мүмкін болатын проблемаларын зерделеуге арналған мамандандырылған құрылым құру туралы мәселе талқыланып келе жатқаны бекер емес.

Мұндай құрылым Қаланы дамыту институты деген шартты атау алды.

Бұл Институт өз қызметінде екі бағытты ұстанатын болады. Біріншісі – қала шаруашылығын, құрылысты, инфрақұрылымды, коммуникацияны қоса алғанда, қала өмірінің «материалдық-техникалық» бөлігін, екіншісі – білімді, ғылымды, мәдениетті, спортты және т.б. қоса алғанда «гуманитарлық» бөлігін зерттеу.

Қаланы дамыту институтының міндеті жетіп-артылады, қызмет ауқымына: қала өмірінің барлық саласының мониторингі, сараптама, болжам, талдау және бағалау мәселелері кіреді. Бірақ Институттың ең басты міндеті – қаланың дамуын, соның ішінде астаналық даму модельдерін сынап байқау болады.

Осындай қаланы дамыту институты Астанада құрылады. Ол қаланың тіршілік ортасының, әсіресе Қазақстан Республикасының елордасы Астана қаласының үйлесімді де тиімді өркендеуінің өте маңызды буынына айналары күмәнсіз...

ЕЛ ҚОНДЫРДЫҚ ЕСІЛГЕ...

Сонымен, 1994 жыл келді. Бір кездегі алып мемлекет бөлшектеніп ыдырап кетті... Ел аса бір алмағайып жағдайды бастан кешіріп жатты.

Төтенше жағдай әдеттегі тәсілдермен шешіле алмайтын еді. Реформалардың созылып, әрі саяси, экономикалық, әлеуметтік және геосаяси сипаттағы проблемалардың шиеленісіп кету қаупі төніп тұрған болатын. Елде қалыптасқан ахуалға мейлінше тиімді әрі парапар ықпал ететін басқа шаралар мен

іс-қимылдар және содан туындайтын тосын әрі тың шешім қажет болды

Баяғы біруақытта, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің Бірінші хатшысы кезімде менің қолыма академик Қаныш Сәтбаевтың баянхатының түскені бар. Ол анау-мынау мәселені емес, Қазақ КСР-ның астанасын Қазақстанның географиялық орталығы Қарағандыға не Целиноградқа көшіруді ұсыныпты. Ардақты ғалым, ардагер қайраткер өз дәлелдерінің бірі ретінде осындай байтақ республиканың астанасы елдің әлдебір шеткері түкпірінде болмауы тиістігін келтірген. Оның үстіне, арадағы қарым-қатынас сол уақытта нашарлап тұрған Қытай Халық Республикасымен шекара да тым іргеде.

Есімде қалғаны осы елеулі мәні бар баянхат Мәскеуге жіберілген екен. Мұндай мәселелер Мәскеусіз шешіلمек түгілі, қолға да алынбайтын еді ғой.

Мәскеу «Басқа істейтін істерің жоқ па?» – деп, келте кесіпті. Осымен астананы көшіру туралы мәселе жабылған. Бұл Хрущевке дейін болған оқиға.

Осыған орайлас мезгілдің бірінде қолыма бір тың ардагерінің кітабы түсті. Онда ол Хрущевтің Қазақстан астанасын Целиноградқа көшірмек ойы болғанын айтқан екен.

Егер Хрущев 1964 жылы «ұшып кетпегенде», оның ойға алғанын жүзеге асыруы мүмкін екендігіне шүбә жоқ.

Қуатты мемлекеттегі бірінші адамның ниеті қаншалықты байыпты болғанын кім біліпті, бірақ Хрущев сырт көзге қарапайым әрі мылжыңдау көрінгенімен, сөзін аяқ асты еткізбейтін. Бұл тұрғыда ол табанды болған және істі көп кешеуілдете бермеген.

Дегенмен, астананы көшіруге бағытталған алғашқы ұйымдық шаралар және нақты қадамдар бәрібір жасалған. Білуімше, Тың өлкесін басқарған ресми адамдар осы мәселемен Мәскеуге бірнеше мәрте барған. Олар Қазақстанның

болашақ астанасы Целиноградқа, Съездер сарайына ұқсас, өзінің ірі Мәдениет сарайы керектігін алға тартқан. Мәскеу бұған ақша берген. Осылай күні бұрын алдарына барғаннан кейін Мәскеу Жастар сарайын, өлкелік комитет үйін, қонақ үйді, шағын аудандарда тұрғын үйлер салуға да ақша бөледі. Энергиямен және сумен жабдықтау біршама шешілген, Тың темір жолы құрылған. Яғни осының бәрі, ерте ме, кеш пе бастапқыда ойластырылғандай, астаналық объектілерге айналуға тиіс еді. Осылайша, Хрущев биліктен тайдырылғанға дейін Целиноград ақырын, елеусіз ғана, болашақта тек Тың өлкесінің ғана емес, бүкіл Қазақстанның астанасы болуға дайындала бастады.

Бұл жоспардың бәрі жалпы алғанда мен үшін, әрине, соншалықты жаңалық та емес еді. Хрущевтің осындай ниеті болғаны туралы бұрын да естігенмін.

Әйтсе де, Қазақстан тәуелсіздігінің алғашқы қадамдары кезінде бұл жайттар маған ой салды.

Астананы көшіру идеясы мені бірте-бірте қатты баурап алды. Мемлекетіміздің басына түсіп тұрған проблемаларды ой елегінде сараптау, оның бүгінгі мен болашағы туралы толғану кезеңдерінде әлгі ойға жиі-жиі берілетін болдым.

Менің айтып өткенімдей, билеуші элитаның және зиялы қауымның қасаң консерватизмі, Қаныш Сәтбаевтың беделі, Хрущевтің ой-ниеті, геосаяси ақиқаттар және басқа да көптеген мән-жайлар астананы көшіру мәселесінде ойға алған істі жүзеге асыруға алып келді. 1993 жылдың басынан бастап мен осыны басшылыққа алдым.

Тура сол кезеңдерде мен облыстарға жиі шығып, өңірлердің тіршілігін бақылап жүрдім.

Адамдардан, жергілікті басшылардан және шаруашылық мамандарынан өздерін астанамыз Алматыдан қаншалықты қашық әрі оқшау сезінетіндіктерін сөз арасында жиі елеусіз

ғана сұрап қоятынмын. Олардың өмірінде астана, елордада орналасқан Үкімет емес, нақ астананың өзі қаншалықты орын алады. Міне, осы сияқты сұрақтарды қойып жүрдім.

Содан кейін мен мемлекет өміріндегі астананың рөлі туралы, оның орналасқан жерінің маңыздылығы және жалпы астананы орналастыруға арналған қолайлы немесе көкейден шығар орын қандай өлшемдермен таңдап алатындығы туралы айқын да анық түсінік беретін талдау және шолу сипатындағы құжаттарды да елеусіз дайындата бастадым. Түрлі адамдардың астананы көшіру жөніндегі ойларын және көшіру кезінде нені басшылыққа алғандарына қаныға беруге ұмтылдым.

Кезінде туысқан республикалардың арасындағы сол тұстағы үрейлі жағдаят пен ахуал көшіру таразысына тағы бір тас болып түсті.

Иә, Кеңес Одағының ішіндегі көп шекара өз заманында тым еркін тұспалмен белгілене салынған екен. Бұл жайт егемендік шеруінен кейін іле-шала кейбір парасатқа бойлай қоймаған әрі жауапсыздау адамдардың бар шекараны қайта қарау қажеттігі туралы тіл безеуіне апарып ұрындырды. Әрине, өз пайдасын ғана күйттеген көзқарастан. Мені әсіресе Александр Солженицынның *«Ресейді қалай жайластырамыз?»* (*«Как нам обустроить Россию?»*) деген мақаласы қатты алаңдатты.

Жазушының Ресейді көгертпек шын ниетін түсінуге болады.

Бірақ бұл жерде Қазақстанның қоныс тебу мәселесінің қандай қатысы бар? Солженицынның күлкі тудыратын көзқарасына қарағанда, қазақтардың ежелгі жері қазіргі Қазақстанның оңтүстік облыстарын ғана қамтитын, оңтүстіктен орталық өңірге дейін созылып жатқан иін екен. Осындай қиялмен қанаттас пиғыл негізінде Александр Солженицын Қазақстанның солтүстік аумағын Ресейге қосып алуды ұсынды.

Сонымен қатар ол Ресейге Украинаны, Беларуссияны Ресеймен славяндық негізде біріктіре салмақ болды, Қырымды нағыз орыс жері деп бөсті. Мұның бәрі, сайып келгенде, жаңа тәуелсіз мемлекеттер арасындағы аумақтық тұтастыққа нұқсан келтіріп, елеулі зардаптарға соқтыратыны, түп негізі соғыс өртің тұтатуға шақыру екендігі сіра оны толғаңдыра қоймаған сияқты.

Жириновскийдің де осы сықылды көкімелері жадымызда. Ол «Ресейлік Қазақстан» арқылы алшандай басып, көктей өтіп, Үнді мұхитына етіктерін шаюды ұсынды. Мұның барлығы Қазақстанда орынды ашу-ыза, қатты қарсылық туғызды. Бұл арандатушылықтың бәрі қайда апаратындығы түсінікті шығар деп ойлаймын.

Расында да, Кеңес Одағы келмеске кетті. Қазақтан өзге халықтың көпшілігі екіұдай күйге түсті: Алматы болса сонау түкпірде, ал Ресей, Мәскеу – міне, іргеде. Бетті қайда бұрған жөн? Бұрынғы Одақ республикаларындағы орыс тілді халықтың сезіміне және сенімсіздігіне неге ши жүгіртіп, ықпал етпеске? Ал олардың ертеңгі күндеріне күмәнді көзқарасы көкейлерінде тұрды. Егер басқа республикаларда болған этникааралық қанды қақтығыстарды еске алсақ, бұл үндеулерге геосаясаттағы бет алды көку деп қарауға болмайтын. Олар шын мәнінде қатер төндіріп тұрды.

Солженицынның бүкпесіз ой-пиғылы бойынша, Қазақстанның солтүстік облыстары осылайша Ресейді жайластыруға белсенді қатысуы тиіс еді. Солтүстік Қазақстанның Ресейді несімен құтқарып қалатыны мен үшін күні бүгінге дейін жұмбақ.

Әйгілі жазушыға саясат пен география арасында нан мен майдың арасындағыдай айырма бар деп қалай түсіндіріп жатарсың.

Нан мен майды, әрине, жағып, бірге қосып жеуге де болады, бірақ олардың әрқайсысы өз бетімен де қоректі тағам.

Географиялық ұғым мен әлдебір аумақтың, жердің қай мемлекетке тиістілігін шатастыру үшін қаншалықты «аңқау» болу керек.

Айталық, Дунай өзені көп мемлекетті басып өтеді. Бірақ Дунай бойындағы әлдебір мемлекеттің өзеннің көп бөлігі нақ соның аумағы арқылы өтетіндігі негізінде бүкіл өзен маған тиесілі дегенін есту қайран қалдырар еді. Сондай-ақ Сібір де саяси да, философиялық та емес, географиялық қана ұғым.

Ермак Сібірді емес, тек сонымен аттас Сібір хандығын басып алды. Аумақтық тұрғыдан алғанда ол хандықтың Сібірге қатыстылығы Қазақстанның Еуразияға қатыстылығындай ғана болатын. Алайда мұндай көңіл ауанын ойдан кетіре де алмайсың, оған күліп қана қоя салмайсың. Өйткені бұл – айтарлықтай астарлы әрі қауіпті көзқарас.

Экономикалық қатынастар жүйесінде Қазақстан іс жүзінде екіге: өнеркәсіпті Солтүстік пен аграрлы Оңтүстікке бөлініп қалған. Осындай тарихи сәйкессіздікті де ескермеуге болмайтын еді.

Қазақстанның негізгі өнеркәсіп қуаттары оның орталық және солтүстік облыстарына шоғырланған. Алайда 1991 жылғы оқиғадан кейін негізінен өнеркәсіп секторында жұмыс істейтін орыс тілді халықтың өздерінің тарихи Отандары – Ресейге, Украинаға және Беларусьсияға көшуі басталды. Немістер де ағылып кете бастады. Германия Федеративтік Республикасының үкіметі олар үшін арнайы тарихи Отанға оралу бағдарламасын жасады.

Республиканың орталық және солтүстік аудандарында қалыптасқан демографиялық дағдарыс нәтижесінде өнеркәсіп қуаттарының тұралауы басталды. Тиісінше, әлеуметтік проблемалар да шиеленісіп кетті.

Бұл уақытта Қазақстанның оңтүстік облыстары халықтың тығыз орналасуынан туындаған қиыншылықтарды бастан кешіп жатты.

Жұмыссыздық бойынша республикадағы ең жоғарғы көрсеткіш осы өңірде еді.

Мұндай процестер Кеңес Одағының бірыңғай халық шаруашылық кешені ыдырауының нәтижесінде пайда болған жалпы экономикалық дағдарыс тұсында тіптен өршіп кетті.

Әрине, астананы көшіру осы проблемалардың бәрін лайықты шешудің бірден-бір амалы бола алмайтын еді. Бірақ басқа барлық маңызды да жеткілікті жағдаяттармен қоса алғанда, нақ осы астананы көшіру сол проблемалардың оң шешілуіне игі ықпал ететін. Атап айтқанда, демографиялық теңгерімді қалпына келтіру, еңбек күшінің орталықтағы және солтүстіктегі өнеркәсіпті аудандарға көшуін ынталандыру, осыған дейін тұрып қалған өнеркәсіптік және индустриалдық қуаттардың ырғақты жұмыс істеуін қалпына келтіру, аграрлы Қазақстанды өнеркәсіптік негізге көшіру, қазақтарды оңтүстіктен солтүстіктің өнеркәсібі дамыған аудандарына көшіру мәселелерін шешуді астананы көшірумен ұштастырдық.

Әрине, Алматы халқының тығыздығы мен экологиялық проблемаларының да елеулі ықпалы болды. Мен ол туралы алдында айтып өттім.

Бір сөзбен қайырғанда, астананы Алматыдан Қазақстанның орталық облыстарына көшіру ойы бір күнде туа қалған жоқ. Қазақстанның алдынан шыққан әрбір ауқымды да елеулі проблема осы ойға итермелей берді. Бұл жерде, әрине, тым әсірелеп жіберудің де қажеті жоқ, бірақ нақ астананы көшіру саяси, қоғамдық, әлеуметтік және геосаяси проблемалар тығырығынан шығарып, бізді белгісіздік пен кеңестік мұрадан алыстататын сара жол еді.

Мен осы ойға жиі-жиі келе бердім және барған сайын ойымның дұрыстығына көз жеткізе түстім...

Астананы көшіру идеясына белді біржолата бекем бұа тұрып, мен ортаға бәрін салатынымды, яғни өзімнің саяси

мансабымды, тіпті, мүмкін, өмірімді бәйгеге тігетінімді сөз жоқ түсіндім. Әрине, мен өмірді қию мағынасында емес, философиялық тұрғыда – ел президенті ретінде қоғам алдындағы өзімнің өмірлік міндеттемелерімді орындау мағынасында айтып тұрмын.

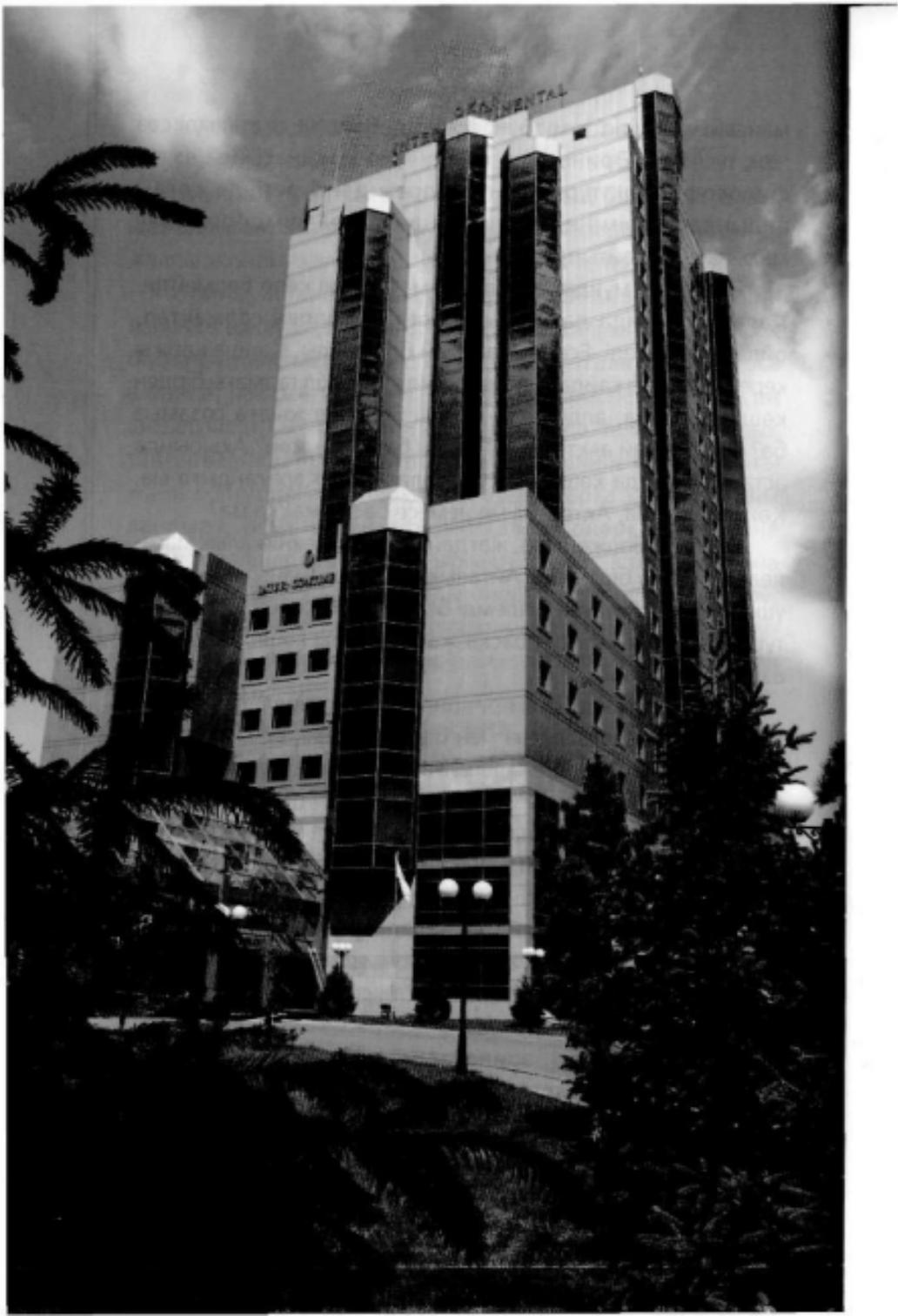
Әйтсе де, мұндай көңіл күй маған жиі келе бермейтін. Қалай болғанда да, мұның бәрін байыппен салмақтап, ойлану керек еді. Есебін жасамай болмайды. Қанша қаржы керек? Оларды қайдан аламыз? Биліктің бүкіл тармағы бірден көшіп бара ма, әлде көші-қонды бірнеше жылға созамыз ба? Ойдағыдай аяқтау үшін неден бастаған жөн? Ақырында астананы қайда көшіреміз, Ақмолаға ма, Қарағандыға ма, Көкшетауға ма, Ақтөбеге ме немесе басқа жаққа ма?

Бірақ біз болжаймыз, жағдай билейді. Техникалық мәселелерді шешу бір басқа. Айталық, жаңа астананы таңдап алу үшін қажетті ондаған өлшемді белгілеу. Мәселені принципті тұрғыда шешу – тіптен басқа жайт. Жалпы көшіру керек пе өзі, әлде жоқ па?

Барлық түйін де осы принципке барып тірелетін. Үкімет, Парламент, кеңесшілерім мен бірқатар серіктерім астананы көшіру туралы жоспарымды алғаш есіткенде, өре түрегелді. Көшкені қалай? Біз онсыз да реформалаудың, қайта құрудың аяқ алғысыз проблемалары мен қиыншылықтарына, өтпелі кезеңнің басқа да ауыртпалықтарына малтығып жатырмыз. Ал енді сол аздай астананы көшіру мәселесі шықты. Сау басқа сақина деген осы. Ең басты дәлел – қаржы-қаражаттың жоқтығы немесе дәлірек айтқанда, оның бюджетте әлеуметтік проблемалар мен саңылауларды тығындауға жетерліктей ғана тапшы болуы.

Қаржы мәселесі, әрине, жаңа астананың пайдасына қызмет етпейтін айтарлықтай елеулі дәлел еді. Бірақ шешуші емес.

Егер біз бүгін осындай қуатты алға ұмтылыс үшін ақша таппасақ, онда барлық уақытта бірыңғай ақша іздеумен

жүретімізді, мұндай көзқараспен қаржының бізге еш уақытта жетпейтінін сезіндім

Сөйтіп, барлығын таразылай келе, мен астана көшеді деген шешімге біржолата нық бекіндім!

Үкімет және Парламент мүшелері бастапқыда «аң таң қалды» дегенім бекершілік

Іс жүзінде менің астананы көшіру қажеттігі туралы алғаш сыртқа шығарып айтқан ойым менің көзімше жымыяспен, ал менің сыртымнан, сірә, күлкімен қабылданды. Ең қызығы, менің босқа сөйлемейтіндігімді білетіндіктен, олардың бәрі дерлік менің көшіру туралы ойымды тым сәтсіздеу, орынсыз дау қалжың деп қабылдады.

1993 жылдың соңында мен өзімнің сөйлеген сөздерімнің бірінде Қазақстанның астанасын Алматыдан басқа қалаға көшіру қажеттігі туралы айтып, аңысты байқадым. Сол кезде көпшілік мені жаңылып кетті не шамалы шаршаған болар деп ойласа керек. Осы жерде Шарль де Голльдің «жоғары билік адамды жалғыздық пен мұңға батырады» деген сөзін еріксіз еске түсіресің. Көмекшілерім, кеңесшілерім және серіктестерім жетерлік, бірақ шешімді қабылдайтын және оның салдары үшін жауап беретін бір өзің ғана.

Сол тұста ойыма Наполеонның «Мен кеңесшілерімді тыңдаған кезде ғана жаңылыстым, бірақ шешімді өзім қабылдағанда қателескен емеспін» деген бір қанатты сөзі түскені бар. Бірақ ол басқа заман, басқарудың басқа мәнері еді. Біздің заманымызда да шешім қабылдау, әрине, өте күрделі.

1994 жылдың басында мен астананы көшіру туралы тағы да айттым. Бұл да сәтсіз әзіл ретінде қабылданды. Бәрі күлді де қойды, сонымен ұмыт болды.

Сөйтіп, 1994 жылдың шілдесіне қарай мен бұл мәселеде пісіп-жетілдім, астананы көшіру туралы ойды нақты ұсыныс ретінде Қазақстан Республикасының Парламентіне шығару

үшін қажетті саяси, әлеуметтік және геосаяси дәйектерді қорыттым

1994 жылғы 6 шілдеде Парламент сессиясының жалпы отырысында астананы Алматыдан республиканың орталық өңірі Ақмолаға көшірудің қажеттілігін қисындық және мән-жайлық тұрғыдан негіздеп сөз сөйлегенім әлі күнге анық жадымда.

Залда отырғандардың зейінді жүздері тым салмақты. Мұны түсінуге болады. Басшыларымыздың алдында күн сайын бүгін шешпесе болмайтын проблемалар үйіліп тұрады. Ал дайын шешім жоқ! Алаңдамасқа амалың қалмайды...

Мінбеге шығып, толқуымды басып, өз көзқарасымды негіздеуге кірістім. Елорданы көшіруді тәуелсіз мемлекетіміздің ең жоғары мүдделері талап ететіндігін айттым. Басқарудың жаңа жүйесі туралы мәселе осыған көп байланысты болмақ.

Елорда мүмкіндігінше елдің орталығында, барлық аймаққа бірдей қашықтықта болуға тиіс. Кең-байтақ Қазақстан үшін бұл жайттың маңызы айрықша.

Депутаттарға жаңа астананы таңдау 32 өлшем бойынша жүргенін тәптіштеп айтып бердім. Олардың ішінде әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер, климат, ландшафт, сейсмикалық жағдаят, қоршаған орта, инженерлік және көліктік инфрақұрылымның болуы, әрі оны дамытудың келешегі, құрылыс кешені, еңбек ресурстары және басқа да өлшемдер болғанына тоқталдым. Елдің стратегиялық мүдделері де алыс болашаққа арнап есептелді.

Жалпы алғанда, астананы көшіру туралы ұсынылып отырған төтен де тосын шешім тыңғылықты дайындалғандығын, мұнда үстірттік те, асығыстық та жоқ екендігін жан-жақты көрсетуге тырыстым.

Жаңа астананы таңдаудың барлық өлшемінің негізінде тәуелсіз Қазақстанның әкімшілік және саяси орталығын Ақмола қаласына орналастыру нұсқасы мейлінше оңтайлы

болып шыққанына тоқталдым. Өз сөзімде Қазақстанның астанасы болуға лайық үміткер ретінде Ақмола қаласының мынадай әлеуеттік артықшылықтарын айрықша атап көрсеттім:

– біріншіден, қала Қазақстанның орталығында дерлік тұр және барлық өңірден бірдей қашықтықта, бұл – басқару міндеттерін шешу, нарықтық инфрақұрылымды дамыту міндеттері көзқарасы тұрғысынан экономикалық тиімді;

– екіншіден, қаланың жағдайы, оның аумағы сәулет-құрылыс міндеттерін икемді шешуге, елдің басқа өңірлеріне қарағанда әлдеқайда тиімді экономикалық жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, бұған іс жүзінде көз жеткіздік;

– үшіншіден, қала тіршілігін қамтамасыз етудің қолда бар жүйелерін қайта құру пәлендей шығынды және күрделі болмайды;

– төртіншіден, қалыптасқан көлік-коммуникация инфрақұрылымының одан әрі даму келешеп жақсы.

Тағы да мұнда қалыпты экологиялық жағдай бар және біздің ортақ күш-жігерімізбен ол одан әрі сақтала беретін болады.

Әдеттен тыс тып-тыныш жағдайда, мүлгіген тыныштықта деп айтуға болады, Жоғарғы Кеңестің еңселі залын менің тосын сөзім кернеп кетті: «*Алматы қазірдің өзінде тәуелсіз мемлекеттің астанасы талаптарына жауап бере алмайды. Халқының саны бір жарым миллионға жақындап қалған оның келешеп үйлесімді де кең кеңістікке орналастыру жағынан шектеулі болып отыр. Мұнда құрылыстардың тығыздығы жоғары және бос алаңдарға сығылысып қалған.*

Қажеттілік бола тұра, оны кеңейтер жер жоқ.

..Менің тапсырмам бойынша мемлекеттің жаңа астанасын оңтайлы орналастырар жерді анықтау үшін тыңғылықты зерттеу жүргізілді. 32 өлшем бойынша жасалған талдау барлық нұсқаның ішінде Ақмола барынша артықшылыққа ие екендігін көрсетті».

Мемлекеттің бірінші басшысының сөзін әсіресе біздің бірауыздан және қызу қолдауға үйренген қоғамдық діліміз жағдайында залдың бір жағындағылардың сирек қол шапалақтаумен, ал залдың екінші бөлігінде сілтідей тыныштықпен қабылдауы өте сирек кездеседі. Жалпы қабылданған ұғымдардан шығып кететін, күнделікті тақырыптар мен қамқарекеттер сырт қалатын бірдеңе айту деген осындай-ақ болар.

Міне, сондай сәт туды.

Бұл жерде салыстыру қаншалықты орынды болатындығын қайдам, бірақ залдың ыңғайы Гогольдің «мылқау көрінісін» еске салды: үрей, таңырқау, нағыз аңыру сөздерден емес, жүздерден көрініп тұрды. Бірақ бұл жерде түп-түгел күтпегендік әсері болды деу жарамас. Дегенмен мен баяндама жасар алдында осындай мәлімдеме дайындалып жатыр екен деген ақпарат депутаттардың арасына тарап кетіпті. Мемлекеттік қызметшілер талқылай бастаған. Бірақ сыбыс бір басқа, Президенттің өз аузынан естудің жөні бір басқа. Үйренген жерді, үйді қалдырып, бөтен қалаға кету мүмкіндігі болжам ғана емес, бұдан былайғы жерде ақиқатқа айналғалы тұр.

Бір сөзбен айтқанда, көшіру туралы шешімге ду қол соғу болмады. Мен өз сөзімді туған күніме орайластырып, мәселенің осындай төтен қойылысына түсіністікпен қарар деген есеп жасағанмын. Бірақ осы сөзімнен кейін, ешкім де менің туған күнім туралы естеріне алған жоқ және өз сөздерінде менің дұрыс-бұрыстығымды ескеріп те жатпады...

Мен Алматының үйреншікті мәртебесін қиғысы келмей тұрған шын көңілін, әрине, ұқтым.

Мен мемлекеттік қызметшілердің үйреншікті жағдайдан және жайлы Алматыдан қыстыгүні боран ұйтқитын, жазда шаң борайтын қайдағы бір жапан далаға, желдің өтіне көшуге құлықсыз шын көңілдерін түсіндім.

Бірақ барлық тартысты жағдайдан кейін депутаттар мемлекеттік істе даурықпаға және шеткері қалаға көшу мәселесінде жеке бастың мүддесіне орын жоқ екендігін көрсетіп, мемлекеттік қайраткерліктерін танытты.

Жоғарғы Кеңестің: «Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың мемлекет астанасын Ақмола қаласына ауыстыру туралы ұсынысына келісім берілсін...» – деп қабылдаған шешімі залда жарияланды.

Сөйтіп, айтулы оқиға жүзеге асты. 1996 жылы 6 шілдеде Қазақстан Республикасының Үкіметі «Қазақстан Республикасының астанасын көшіру туралы» тарихи қаулы қабылдады. Бір жылдан кейін, яғни 1997 жылғы 20 қазанда Қазақстан Республикасы Президентінің «Ақмола қаласын Қазақстан Республикасының астанасы деп жариялау туралы» аса маңызды Жарлығы қабылданды. Ол бүкіл мемлекетіміздің дамуының алғашқы қозғаушысы және серпін берушісі болды.

Шынын айтқанда, астананы көшіру туралы шешім Парламентте осылай жеңіл өтіп кетеді деп күткен жоқ едім. Меніңше, көптеген депутаттың бұл ойға құптай қараған себебі, олар іс жүзінде бұл көш айтарлықтай ұзақ уақытқа созылады деп ойлады білем. Олар іштерінен астана Алатаудың етегінен өзінің ақырғы стансасы Ақмолаға 25 жылдан кейін, мүмкін 30 жылдан кейін қозғалар деп пайымдаса керек.

Біз енді бұл үміттің ақталмағанын білеміз, бірақ мұндай шешімді кері қайтарып ала алмайсың.

Ең қызығы, астананы көшіру қауырт қарқынмен жүргізілді. Мен әуелде басты шаруа Президент Әкімшілігін, Парламентті және Үкіметті апару деп ойлағанмын. Министрліктерге, ведомстволарға, сот органдарына, басқа да үкіметтік және мемлекеттік құрылымдарға келсек, олардың көшу уақыты әлі алда, тап қазір емес, шамамен 2000 жылдың маңында деп пайымдадым.

Кейін таңырқай байқағаным, бәрі де жаңа астанаға көшуге пейіл білдіріп, белсенділік білдіре бастады. Ақмоладан өз беттерінше ғимараттар тауып, оларды жөндеп, өз құрылымдарын жылжытуға кірісті. Бұл процестің қызу да қарқынды сипат алғаны сондай, мен енді оларды тоқтата алмадым. Шынын айтқанда, қарсы болғаным да жоқ.

Оның үстіне, осындай сәттерде көптеген басшының ықтимал ұйымдастырушылық қабілеті анықталады.

Сонымен, парламенттік шешім қабылданды. Ал кез келген шешім орындалуды талап етеді. Сөйтіп, астананы, сол арқылы күллі елді орнынан қозғап жіберу үшін 1994 жылдың өне бойына қаржы-қаражат іздеумен болдым.

Сонан соң құрметті депутаттарымызға қайтадан жүгініп, Қазақстанда тұрғын үй құрылысын дамытуға тұтас 50 миллион доллар бөлдіре алдым. Алға озып айта кетейін, Қазақстан Республикасының жаңа астанасындағы 9-шағын аудан нақ осы ақшаға салынды.

1995 жылы біз Ақмоланы жайластыруды, жаңа әкімшілік ғимараттар және мемлекеттік қызметшілер үшін тұрғын үйлер салуды қаржылай қамтамасыз ету мақсатында «Жаңа астана» арнайы қорын құрдық. Оған мемлекеттік меншікті жекешелендіруден алынатын ақшаның белгілі бір бөлігі құйылып отырды.

Будан басқа, елорданы жайластыру үшін Астана қаласында арнайы экономикалық аймақ құру туралы мәселе алдан шықты. Ақмоланың сол кездегі әкімі Аманжол Бөлекбаевтың менімен кездескен кезінде осы мәселені қойғаны есімде. Расында да, Бөлекбаевтың уәждері сондай сенімді еді және мұндай қадамсыз жаңа астананың қаржы-экономикалық проблемаларын шешу мүмкін еместігін көрсетіп тұрды.

Сөйтіп, ойға алдық та, іске асырдық. 1996 жылы менің жарлығыммен арнайы экономикалық аймақ құрылды, ал сол жылы қарашада А. Бөлекбаевты оның төрағасы етіп тағайындадым.

Осыған орай мен әдейі Ақмолаға келдім. Кеңейтілген кеңес өткізіп, сонда Ақмола ЕЭА құру туралы шешім қабылданды. Бұл қадам жаңа шағын аудандар құрылысын бастау үшін едәуір қаржы жинауға мүмкіндік берді. Өйткені еркін экономикалық аймақ аясында жинаған бүкіл қаржының 60 пайызы қала бюджетінде қалатын, ал қалған 40 пайызы тікелей облыс бюджетіне кететін.

Бұл идеяны Аманжол Бөлекбаев астананың Ақмолаға көшетіні туралы алғаш естігеннен-ақ ойда ұстаған екен.

Қала әкімінің Ақмолада еркін экономикалық аймақ құру туралы Үкіметке бірнеше мәрте жасаған ұсынысы қабылданбай, жауапсыз қалып отырыпты. Бірақ тоқтамауға бел байлаған А. Бөлекбаев менен өзін қабылдауымды өтінді. Бұл 1996 жылдың ортасы еді. Бөлекбаев өзінің ЕЭА құру туралы ойын өткізе алмай, қалай сергелдеңге түскені туралы айтып берді. Үкіметтің айналысып жатқан шаруасы қыруар екенін түсінгеніммен, дәл осындай шарасыздыққа қатты қынжылдым. Қалыптасқан жағдай үндемей аяқтан шалу деп бағалауға лайық еді. Ой дұрыс және ұсыныс уақтылы жасалып отыр, оны қалай да жүзеге асыру керек. Оның үстіне қазақстандық тәжірибеде дәл осындай мысалдар бар. Бұған дейін Қызылордада және Лисаковта арнайы экономикалық аймақтар құрылған болатын. Еліміздің бас қаласына айналғалы тұрған қалада кәсіпкерлікті дамыту және астаналық инфрақұрылымды қалыптастыру мәселелерін шешудің әлдеқайда жеңілдетілген нұсқалары үшін неге барлық жағдайды жасамасқа.

Мен астананы көшіру туралы шешімді селқос қабылдаған облыс әкімі А.Г. Браунды ауыстыруға ұйғардым. Облыс әкімдігіне қаланы және осы өңірді жақсы білетін Ж. Кәрібжанов тағайындалды. Оған шаруашылық міндеттермен қоса өзіндік бір «топономикалық тапсырма» да жүктелді. Көшелердің және барлық ауданның атауларын өзгерту

керек еді. Бұл жер «октябрь, краснознамен, совет, Ленин» деген сияқты өткен заман атауларының тұнып тұрған қорығы десе де болғандай-тын. Ол менің көптеген тапсырмамды, соның ішінде осыны да тәп-тәуір орындап шықты.

1994 жылдан бастап Ақмолаға жиі, іс жүзінде апта сайын келіп, жергілікті жерді зерделей түстім.

Сондықтан 1996 жылдың бір күндері кезекті келгенімде Ақмолада еркін экономикалық аймақ құруға арналған арнайы кеңес өткіздім.

1996 жылғы 6 қазанда Ақмола қаласының аумақтық шекарасы ішінде Ақмола арнайы экономикалық аймағын құру туралы тиісті Жарлыққа қол қойдым және осы Жарлықпен Аманжол Бөлекбаевты оның тұңғыш төрағасы етіп тағайындадым. Осындай пәрменді тәсілмен Үкіметтің жаңа астана Ақмолаға қатысты үндемей аяқтан шалуын тыйдым. Осылайша арнайы экономикалық аймақ арқылы жаңа астананың қалааралық бюджетін түзетуге және сауықтыруға мүмкіндік жасалды.

Ақмола ЕЭА жемісті қызметінің нәтижесінде қала экономикалық аймақ қызметінен түсетін пайданың 60 пайызын алатын болды. Облыс бюджеті де сырт қалған жоқ, оған ЕЭА қаржы түсімдерінің 40 пайызы бөлінді. Сөйтіп, ұзаққа созылған сергелдең мен бұлталақтан кейін Ақмола қаласының еркін экономикалық аймағы жобасы астаналық инфрақұрылымды қауырт та белсенді қалыптастыруда және қаланың аудандарын салуда күшті серпін берді.

Әрине, Астананы салу барысында тек құрылыс проблемалары ғана емес, басқа да маңызы кем түспейтін, мысалы, әлеуметтік сала мәселелерін шешуге тиіс едік. Қаланың, оның үстіне астананың инфрақұрылымы – тек үйлердің әдемі қасбеті мен биік ғимараттар ғана емес. Бұл – астананың әрбір тұрғыны үшін микроклиматты жақсартуға арналған әлеуметтік және қоғамдық проблемаларды ойдағыдай

шешу де. Астананың әлеуметтік инфрақұрылымы үшін қаражат түрлі жолмен табылып жатты. Кей реттерде, бұл сөзді қолданудан қашпаймын, әкімшілік ресурстар да кеңінен пайдаланылды.

Еліміздегі әлеуметтік мәселелер аса бір шиеленісіп тұрған 1994 жылы Ақмолада митинг болды. Алаңға зейнеткерлер, бірнеше мың адам жиналды. Қала басшылығының ішінен адамдармен кездесуге тек Аманжол Бөлекбаев қана шықты. Ол он бес минуттай қала тұрғындарының, былайша айтқанда, қалалық өкімет зейнетақыны уақтылы бере алмай келе жатқаны туралы сындарын, наразылықтарын тістене тыңдап тұрады.

Сол жерде Бөлекбаевқа жақсы таныс бір зейнеткер жақындайды. Ақмолаға таяуда көшіп келген бұл зейнеткер барлық жоғарғы жаққа жазып, кезектен тыс пәтер беруді талап етіп жүрген болатын. Бөлекбаев кезектен тыс беруге қақым жоқ деп бас тартқан. Аманжолды алаңда көріп, ол бұған тақап келеді де, мұнда не бітіріп жүрсің деп тілдеп жібереді. Бөлекбаев та оның жанына жақындап, сыпайылап айтқанда, әлгінің өз тілімен тиесілі жауабын береді.

Осы жерде жиналғандар Бөлекбаевтан: *«Аманжол, не болды?»* – деп сұрайды. Ол: *«Мына кісі ылғи келіп, кезектен тыс пәтер беруді талап етеді, барлық жоғарғы жаққа жазбаған жері жоқ, арызды боратып жүр. Ал менің оған айтарым: мен қалалық атқару комитетінің төрағасы болып тұрғанда, кезектен тыс пәтер ала алмайтыны»,* – дейді.

Алаңдағы шиеленісті жағдай бірден сейіліп сала берген. Бәрі де күліп, әзілдей бастаған. Сол уақытта Бөлекбаев сөз алады да: *«Сіздер маған сенесіздер ме, жоқ па?»* – деп сұрайды. – *Сенеміз,* – деп жауап қатады жиналғандар. Бөлекбаев: *«Онда маған үш-төрт ай мүрсат беріңіздер, мен бұл зейнетақы мәселесін шешемін»,* – дейді. Халық келіседі. Аманжол Бөлекбаев та уақтысында уәдесін орындайды.

Мен Аманжол Бөлекбаевқа Ақмолада еркін экономикалық аймақ құру арқылы астананы салудағы қыруар еңбегі мен сенім-қажыры, бастамашылдығы мен табандылығы үшін айрықша ризашылығымды білдіремін. Аймақ жаңа астананың құрылысын қаржымен қамтамасыз етуде бірқатар елеулі проблеманы шешуге мүмкіндік берді.

Мұндай еркін экономикалық аймақ құрылмағанда 1997 жылдан бастап орындалған құрылыс жұмыстарының осыншама орасан зор көлемін атқару мүмкін болмас еді.

Біз осы қорға 70 миллион доллардай қаржы жинай алдық.

Содан кейін бұрынғы Кеңес Одағынан Қазақстанға қалған материалдық резервке кезек келді.

Ол соғыс жағдайы туа қалса деп жиналған сирек металдар мен темір қорытпалары секілді металлургия өнімдері және құрылыс материалдарынан тұратын еді. Енді тәуелсіз Қазақстан үшін мемлекеттік материалдық резерв ретінде қажетті бөлікті қалдыра отырып, қалған бөлікті саттық та, бұдан түскен жиырма миллион доллардай соманы жаңа астана қорына аудардық.

Бұлардың бәрінен басқа, менің шетелдік инвесторлардан он жыл мерзімге пайызсыз несие ала алуға қолым жетті.

Әрине, Астана құрылысына шетелдіктердің тікелей инвестициялары туралы да ұмытуға болмайды. Менің шетелге барған сапарларымның барлығында Астана сөз болмай қалмайтын. Көбінесе оның дамуына және құрылысына инвестиция салу мәселесі қозғалатын. Өтемсіз инвестициялар есебінен – Астана құрылысына аз да емес, көп те емес, 200 миллион доллар жинай алдым. Оған Астананың көптеген сәулет құрылысы мен кешені салынды. Олар: «Астана-Бәйтерек», әкімдіктің жаңа ғимараты, жаңа Ақорда. Астананың құрылысына Катар, Сауд Арабиясы, БАӘ, АҚШ және Кувейт сияқты елдер бірінші кезекте тікелей өтемсіз көмек көрсетті.

Мысалы, Құрама Штаттарға сапар кезінде мұнай компанияларының өкілдерімен кездесуде 11 миллион доллар жинап алғаным есіме түседі. Ол қаражатқа «Қазақстан» спорт кешені салынды.

Егер тек гранттар мен өтемсіз инвестициялар есебінен салынған объектілерді жай ғана санамалап шықсақ, әжептәуір тізім болар еді. Мысалы, Президент Ақордасы Әбу-Даби даму қорының гранты есебінен салынды. Бұл 72 миллиондай доллар. Парламент Сенатының ғимараты Сауд Арабиясының гранты есебінен бой көтеріп отыр. Бұл 12 миллиондай доллар. Ұлттық кітапхана «Аджип» және «Қарашығанақ Петролеум» инвестицияларының есебінен жасалуда. Бұл 11 миллионнан астам доллар.

Оның үстіне, «Аджип» Үкімет үйінің құрылысына 9 миллиондай доллар және «Оқжетпес» шипажайын қайта құруға 11 миллионнан астам доллар қаржы бөлді. Стадион құрылысын «Испат-Қармет» қаржыландырып отыр. Бұл 38 миллион доллар. «Нұр-Астана» мешіті Катар мемлекетінің 15 миллион доллар гранты есебінен тұрғызылды. Астана қаласы әкімдігінің ғимаратына Кувейт қоры 10 миллион доллар грант бөлді. Құны 33 миллиондай доллар тұратын «Астана-Тауэр» бизнес орталығын Түркияның ABS орталығы қаржыландырды. 5 миллион долларлық Кардиология орталығы Сауд Арабиясы Корольдігінің гранты есебінен салынды. «Қазақмыс» 7 миллион доллар тұратын дипломатиялық қалашық құрылысын қаржыландырды.

Жалпы алғанда, әңгіме жүздеген миллион доллар қаржы тартылғаны туралы болып отыр. Біз бұл объектілерді салуға бюджеттен қаражат бөле алмайтын едік.

Екінші жағынан, осы тартылған қаражаттың көпшілігі Қазақстанға және оның Президентіне тартылған сыйлар.

Алға озып айта кетейін, бүгінгі күні Астана құрылысын қаржыландыру мәселесі іс жүзінде соншалықты өткір емес.

Астананы салуға инвестициялар көлемі 2 миллиардтай долларды құрайды. Бір атап өтерлігі, соның 70 пайыздайы біздің өз инвестициямыз.

Есіл жағалауындағы жаңа астананы салуға арналған бастапқы қаржыны тиыңдап жинай жүріп, ақыры өзіме-өзім: «Алға!» деп айта алдым.

Бірақ бұл, әрине, астаналық объектілерді бастапқы салу кезінде барлық қаржылай қиыншылық шешілген еді дегенді білдірмейді. Мұндай мәселелер ұдайы туып отырды.

Астанада жаңа елорданың дүниеге келуінің алғашқы айларында мен күн сайын немесе, дәлірек айтқанда, әр түн сайын (түнгі сағат 3–4-те) жоспарлау өткізіп отырдым.

Солардың бірінде құрылысшылар жұмыс істеуден бас тартуда, өйткені оларға жалақы төлейтін ақша жоқ деген мәселе туды. Олар екінші ай айлық алмаған. Не істеу керек? Сол кезде жаңа астана құрылысын қадағалап, жетекшілік етіп жүрген Владимир Васильевич Ни осы мәселені шешу үшін маған Алматыға арнайы келді.

Сөйтіп, 1995 жылғы қараша айының бір күні кешкі сағат тоғызда Алматыдағы Ақордаға қабылдауыма В.В. Ни кірді. Оны көріп: «*Володя, неге қабағың түсіңкі?*» – деп сұрадым. Ни айтты: «*Нұрсұлтан Әбішұлы, солай да солай! Құрылысшыларға төлейтін дәнеңе жоқ. Жұмыстар тоқтап қалуы мүмкін. Кө-мектесіңіз. Бұл туралы айту қиын, бірақ Нұрсұлтан Әбішұлы, астанада жағдай өте шиеленісіп тұр. Ақша жоқ, тамағымыз тақұл-тұқыл. Жарты стақан қаймақ, балық пен жұмыртқа*». Мен айттым: «*Ақша болады. Қанша керек?*». Ни батылданып: «Он бес не жиырма миллион доллар керек», – деді. Мен тағы да: «*Ақша болады. Саспа, Володя*», – дедім.

Келесі күні Үкіметке Ақмола құрылысына арналған резервтен қаражат табуды тапсырдым.

Үкімет қаржыны іздеп тапты, сөйтіп, он жеті миллион доллар бөлді. Владимир Васильевичті шақырып алдым да:

«Володя, Ақмолаға бар да, жұмысыңды алаңсыз істей бер. Егер бірдеңе болса, маған дереу хабарлас. Мен саған көмекші боламын», – дедім. В.В. Ни: «Нұрсұлтан Әбішұлы, олай болмайды», – деп күлді...

Жұмыс қайта жалғасты. 1996 жылы 20 ақпанда Ақмолаға ұшып келдім де, объектілерді қарауға кірістім. Үкіметтік және мемлекеттік ғимараттар, министрліктерге арналған ғимараттар қалай қайта салынып жатқанын, басқа да құрылыстарды қарап шықтым. Барлық құрылыс объектісін және алаңдарды аралап өткеннен кейін, бәрін жинап алдым да, тура көшеде: *«1997 жылы Қазақстан Үкіметі Ақмолаға көшіп келеді және бұл жоспардан ешқандай ауытқу болмайды, болдырмаймыз да. Сіздерге тағы бір жыл беремін – 1997 жылға дейін. Сондықтан дайындалыңыздар», – дедім.*

1996 жылғы наурыздың аяғында Владимир Васильевич тағы келді. Не болды деп сұрадым. Ни айтты: *«Нұрсұлтан Әбішұлы, ақша жоқ. Үкімет қаржыландыруды тіпті доғарды, сөйтіп құрылыс тоқтап қалуға айналды. Нұрсұлтан Әбішұлы, түсінбей тұрмын, бұл не – Үкімет тарапынан қарсылық па?»*

Сағат түнгі он бір жарым еді. Трубканы алдым да, Қазақстанның сол кездегі Премьер-министрі Әкежан Қажыгелдинмен және оның орынбасары Александр Павловпен қосуды сұрадым. Оларға тұрғын үй құрылысына бөлінген ақшаны Ақмоланы салуға басым түрде жолдауға тура келетіндігін айттым.

Сөйтіп, мәселені шештік. Ни елу миллион доллар алды да, астананы салуға қайта кетті. Солай, әр машинаның тежеуіші болады ғой. Рас, ол кейде қажет кезінде және дәл сәтінде қосылмай қалады. Бірақ, дегенмен...

Қазақстан Парламентінің тарихи шешімінен кейінгі үш жылда мен Ақмолаға ай сайын дерлік келіп тұрдым.

Бұл жерде астананы Ақмолаға көшіру жөніндегі мемлекеттік комиссия жұмыс істеді. Оны жаратылысы-

нан құрылысшы Н.М. Макиевский басқарды. Ол өзінің сенімділігімен және құлшынысымен тіпті өз сенімім мен құлшынысым жетіп-артылатын менің өзімді еліктіріп жіберетін. Николай Михайловичті талай жыл біле жүріп мен оны кәсіби біліктілігі, құрылысшылардың үлкен ұжымдарын ұйыта білетіні және қашан да қойылған міндетке қол жеткізе білетіні үшін қатты құрметтейтін едім. Жаңа астананың құрылысын ол өзінің жеке міндеттемесі ретінде қабылдады. Ғимараттарды Алматыдан Парламенттің, Үкіметтің көшіп келуіне дайындау, бас алаңды абаттандыру – осының бәрінде оның сіңірген еңбегі аз емес.

Өкінішке қарай, осы бір тамаша адам дүниеден ерте кетті. Бірақ оның бейнесі талай жанның жадында.

Бұған дейін айтып кеткенімдей, қаланы «астана көшін» қабылдап алуға дайындау жөніндегі жедел мәселелермен осында жүрген Президенттің іс басқарушысы Владимир Васильевич Ни айналысты. Ол бұған дейін көп жыл (1984 жылдан) менің көмекшім болып жұмыс істеген еді. Менің ойымды жеріне жеткізе «темірдей қатаң орындаушы» атанған, егер осылай айтуға болатын болса, ол тіпті әр кірпіштің нақ жаңа астананың құрылыс алаңына жетуін қадағалады. Осы қаланың қамқоршысы ретінде барлық мүмкіндігін пайдалана отырып және жергілікті ерекшелікті білетіндігімен Ақмоланың әкімі А. Бөлекбаев Ақмоланы «астаналық мәртебені» қабылдап алуға дайындауға барынша атсалысты.

Астананы көшіру туралы шешім қабылданғаннан кейін 1995 жылғы 14 шілдеде Владимир Васильевич Ниді өзіме шақырдым. Оның бірбет, өте намысқой, өз дегенінде тұра алатын табанды, мәселені мінез көрсетпей-ақ қатаң да нық шеше алатын қасиетін пайдаланғым келді. Байыпты, кең әңгіме болды. Мен оған: *«Володя, кәне, адамдардан бригада жасақта да, Ақмолаға бар. Айнала түгел қарап шық, үкіметтік және мемлекеттік мекемелерді қайда орналастыратыны-*

мызды анықта. Қарап шық, неден бастаймыз, не істейміз, қалай істейміз, тұжырым жаса. Министрліктер қайда болады? Қандай ғимараттарды қайта құруға болады? Қандайын жаңадан салу керек? Жалпы алғанда, зертте, жергілікті жерді өзіңше барла.

Өзіңе бірінші кезекте қажетті адамдарды ал. Кімді қажет деп санайсың, ал. Ең бастысы, созба. Осының бәрін жылдам да жедел орында», – дедім. Содан кейін, «Володя, сен өзің қалай ойлайсың? Астананы ауыстыру керек пе өзі?» – деп сұрадым. Ни сарбазша жауап берді: «Нұрсұлтан Әбішұлы, бұл мәселе талқылауға жатпайды.

Сіздің бастамаңызбен Жоғарғы Кеңес шешім қабылдады, енді оны орындау керек».

Шынын айтқанда, жеңілдеп қалдым. Владимир Васильевич барлық уақытта ашық айтатын, егер астананы көшіру ойы оның көңілінен шықпаған болса, ол маған жарамсақтанып, жағымпаздықпен жай бұлай айта салмас еді. Ал істі ауқымды бастаманың ойдағыдай орындаларына өзі сенбей тұрған адамға тапсыру оны жөргегінде түншықтыру деген сөз.

Осы әңгімеден кейін В. Ни өзі сенетін, тапсырманы орындауға барынша жауапты және істің көзін таба білетін адамдарды жинады.

Ондай адамдар бар еді, олар: құрылысшы Вячеслав Павлович Иванов, Болат Ғазизұлы Нұрпейісов (қазір Президент Іс басқарушысының орынбасары), Президент Іс басқарушысының сол кездегі орынбасары Олег Анатольевич Лесков, Әусадық Әубеков және басқалары.

Олар Ақмолаға келіп, сол кезде қаладағы жалғыз тәуір қонақ үй «Есілге» тоқтайды. Бөлмеге жайласып, әжетханаға кіреді. Су жоқ... Қазір күлкілі, ал ол кезде су нөмірге күніне үш-төрт сағат қана беріледі екен. Олар ұйықтауға шешінбестен жатқан, күн салқын болған. Олар, әрине, бұл қиыншылықтарға төтеп береді, бірақ көшіп келуге құлшыныстары кеміп қалды-ау.

Сол кезде олардың не ойлағаны маған белгісіз...

Сонымен, 16 шілдеде Владимир Васильевич бастаған «ер жүрек жетеу» Ақмолаға жүріп кетті, астанаға келіп «Есіл» қонақ үйіне жайласты. Ізашарлар бригадасы Ақмолада он күн болды. Қайтып келген соң, Ни кіріп, бірден баяндай бастады. Әкімдіктің ғимараты бар. Егер қайта құрса, онда Үкіметті орналастыруға болады. Жобалау институтының ғимараты Парламенттің екі палатасы – Сенат пен Мәжілісті орналастыруға жарайды. Сонан соң Ни: *«Нұрсұлтан Әбішұлы, Сіздің Ақордаңыз үшін болашақ Үкімет үйінің жанынан ғимарат салу керек»*, – деді. Мен оған: *«Неге? Үкімет ғимараты бар емес пе?»* – деп жауап қаттым.

Владимир Ни өз дегенінен қайтпады: *«Ақорда барлық уақытта бөлек тұрады, басқаша болмайды»*. Мен: *«Жарайды, көрерміз...»* – дедім. Сонан соң: *«Ал тұрғын үйді қайтеміз?»* – деп сұрадым. Ни айтты: *«Ақмолада үй жоқ есебі. Салу керек. Көп салу керек»*. Мен оған: *«Солай ма? Кәне, тұрғын үй мәселесін шеш. Алғашқы кезге не салу керек. Мүмкін сатып алармыз? Мүмкін әлдебір жатақханаларды қайта жабдықтауға болар. Мүмкін құрылысы бітпей тұрған үйлер бар шығар»*.

Міне, осылай әңгіме жалғаса берді. Тиянақты әңгіме ұзаққа созылды. Әңгіменің соңында: *«Володя, кәне, былай етейік. Бір аптадан кейін сонда бірге барайық»*, – дедім. Осыған тоқтадық.

Бірнеше аптадан кейін В. Ни екеуміз Ақмолаға келдік. Мен әкімнің бұрын обкомдікі болған резиденциясына тоқтадым. Болашақ астананы аралап шықтық. Міне, мынау болашақта Үкімет орналасатын ғимарат дейді Ни. Жарайды деймін. Жөндеу және қайта қалпына келтіру жұмыстарын жүргізу керек. Үкімет басшысының және Үкімет мүшелерінің кабинеттері қайда орналасатынын ойластырған жөн.

Парламенттің болашақ ғимараты да солай. Барлық ғимарат тозыңқырап қалған екен, қалайда жөндеу қажеттігі туады.

Облыстың сол кездегі әкімі Браунды қоса қала активін жинап алдық. Ақмолаға қалай қоныстану мәселесін шештік. Не салу керектігі айтылды. Қала инфрақұрылымының мәселелері талқыланды. Өйткені сол кезде Ақмола республиканың көптеген қаласы сияқты ыстық және суық сумен, жылумен жабдықтау қиындықтарын көріп жатқан-ды. Басқа да проблемалар жетерлік. Бәрі де Ни айтып келгендей екен: үлкендігі бармақтай масалар, кестемен берілетін су, киімшең ұйықтау, суық қысқы түндер, үрей ұшырарлықтай жайттар. Тіпті облыс әкімі өз кабинетінде пальтомен отырады, жанында жылытқыш...

Онда басқа үй-жайларда жылу қайдан болсын... бұл не қылған әкім деп ойлағаным есімде. Қашаннан жұмыс істейді, қаланың жылуын жолға қоя алмаған.

Сонымен айтқаным: *«Жігіттер, достар! Шегінетін жер жоқ. Кәне, осының бәрін жасайық. Кәне, ешқандай қорықпайық. Кәне, жұмыс істейік»*, – болды.

Бәрі осылай басталды. Бірте-бірте бәрі қозғалысқа келді. Ақмола ғимараттарын қайта қалпына келтіру және тұрғын үй салу жұмыстары басталды. Осы қиын да ауқымды жұмысқа бірте-бірте барған сайын жаңа адамдар тартыла берді, олар нағыз майталмандарға айналды.

Астананың дамуына жаңа елорданың бұрынғы әкімі Әділбек Жақсыбеков зор үлес қосты. Қала инфрақұрылымы тіршілігіне байланысты болған қаланың барлық қызметінің жұмысы нақ соның арқасында тиісті деңгейге жеткізілді. Коммуналдық шаруашылықты, денсаулық сақтауды, сумен жабдықтауды, білім беруді, қаржы бөлуді және энергетиканы күн сайын, сағат сайын қадағалап, үйлестіре білді. Ә. Жақсыбеков қалалық «гомеостазистің» барлық маңызды элементінің қызметін бірқалыпты жұмыс істейтін, айтар едім, астаналық деңгейге көтерді.

Бірге жұмыс істеген бұл адамдардың айрықша құндылығы – мен оларға басшы ретінде қойған талаптан да жоғары әрі қатаң талапты өздеріне қоя білгендігі. Бүгін мен осыларды және басқа да көптеген адамды ризашылық сезіммен еске аламын. Олар ешқашан маған күмәнданған емес және менің тапсырмаларымды, өздерінің жұмыстарын бұлжытпай әрі шығармашылықпен орындап жүрді. Олар – В. Ни, Ә. Жақсыбеков, А. Бөлекбаев, Т. Досмұхамбетов, Н. Макиевский, Ф. Ғалымов, Президент Іс басқарушысының орынбасарлары В.П. Иванов пен Б.Ғ. Нұрпейісов, О.А. Песков, облыс әкімінің бұрынғы бірінші орынбасары Қайсар Омаров, бас мердігер А. Ермагияев, бас мердігер Р. Бекболатов, бас қаржыгер Ә. Әубеков және көптеген басқа да жандар. Қанаттастар, достар, жолдастар.

Астанаға көшіп келер алдында мен Ақмоланың бизнес қайраткерлерін жинадым. «Астананың Ақмолаға көшетініне қуаныштысыздар ма?» деп сұрадым. Олар «Әрине, қуаныштымыз» десті. Онда дедім: «Жігіттер, көмектесіңіздер. Сіздер коттеждерді жаман салмайтын көрінесіздер. Бастапқы кезде көмектесіңіздер, оларды жаңа астанаға сыйлаңыздар. Міне, сіз, Асқар Мәмин «Мәскеу» қонақ үйін сатып алыпсыз. Осы ғимаратты мемлекетке қайтара алар ма едіңіз? Мәмин де, басқа бизнесмендер де менің өтінгенімді ойланбастан орындады. Сол, бұрынғы «Мәскеу» қонақ үйінің ғимаратына ұзақ уақыт Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі орналасты.

Егер мен әлдекімді атамай кетсем, шын көңілден кешірім өтінемін. Расын айтқанда, жаңа астананың қалыптасуына зор үлес қосқандардың бәрінің толық тізімін жасар ма еді. Сірә, тұтас том болатын шығар

Олар жалпы міндетті тамаша түсінді, олар көшіру қажеттілігінің ішкі қисынын ұғынды. Бұл оларға сенім берді және менің өзімнің дұрыстығыма сенім-сезімді нығайта түсті.

Осы жерде Норберт Винердің адамның табысты қызметінің кепілі ретінде оның өз бағытының дұрыстығына сенімі мен сезімі болуын анық көрсетіп: «...Армия офицери дәрежесіндегі адам ержүрек болуы тиіс, бірақ әрбір әскери операция кезінде: «Мен ержүрек адаммын ба?» деп сұрайтын адам жақсы армия офицери бола қояр ма екен», – дегенін еске алған орынды.

Менің ойымды жүзеге асыру жұмыстарымен айналысқан сол біраз адам өздерінің дұрыстықтарына сенімді еді, сондықтан да «Назарбаевтікі дұрыс па?» деген сұрақты өздеріне сирек қойған болар

Астананы Есіл жағалауына көшірудің негізгі орындаушылары сенімді болуының нәтижесі – біз қол жеткізген табыс.

Біз мүмкін еместі болдырдық, ең қысқа мерзім ішінде астана қызметін Алатаудан Сарыарқаға көшіре алдық

Сөйтіп, жұмыс қызып сала берді. Күндіз-түні бірдей жүрді Қада қаққан машиналар күрсілдетіп жатты, қаптаған құрылысшыға, көтергіш крандар мен құрылыс материалдарына толған құрылыс алаңдары у да шу еді. Ана жер, мына жерде құрылыс жылғалары пайда болып, олар бірте-бірте қуатты тасқынға ұласты. Ақмоланың бүкіл орталығы алып құрылыс алаңына айналды

Келетін мемлекеттік қызметшілер мен олардың отбастары үшін тұрғын шағын аудан салуға зор көңіл бөлінді. Мұндай алғашқы шағын ауданды салуға арналған орын таңдау бойынша ұсыныс көп болды. Болашақ құрылыс үшін қазір «Самал» шағын ауданы орналасқан жер мейлінше қолайлы деп табылды. Дегенмен нақ осы ауданда құрылыс салуға қарсылар аз болмады. Батпак, қамыс, ғимарат өзенге құлап кетеді десті. Бірақ әкім мен астана сәулетшілері өз дегендерінде тұрды. Мен оларды қолдадым, сөйтіп осы учаскені құрылыс салуға бөлдік.

Сөйтіп, жаңа елорда картасында Астананың ең бір көрікті, келбетті тұрғын шағын ауданы салынды. Оған «Самал» деген әдемі де айшықты ат берілді.

Кейін Әділбек Жақсыбеков қазіргі «Самал» аумағына құрылыс салуға қарсы болғандардың шын себебін айтты берді. Бұл ара Ақмоланың барлық үлкен дәрежелі шенеунігінің ит қыдыртатын жері болып келген екен. Сөйтіп, осындай ыңғайлы жерден айырылғылары келмепті. Ит, әрине, адамның досы. Бірақ, дегенмен, адамның проблемасы төрт аяқты хайуанның проблемасынан маңыздырақ қой.

Сөйтіп, қауырт құрылыс жұмыстары басталып кеткеннен кейін жоғарғы және орталық мемлекеттік органдарды жаңа астанаға көшіру нақты орындауға кірісерлік межеге жетті.

1997 жылдың жазы мен күзінде Ақмолаға жиірек келіп жүрдім. Астаналық әуежайдың жаңа ұшу-қону алаңын салуды, Президент Әкімшілігінің, Парламенттің әкімшілік ғимараттарын қайта жөндеу мен салу барысын жеке өзім қадағаладым.

Ұшу-қону алаңын салуға айрықша көңіл бөлінді. Қайта қалпына келтіру жұмыстары жүргізілген екі айда тәулігіне 3 000 тонна асфальт қабылдаған кездер де болды.

Нәтижесінде бір жаз ішінде ең қысқа мерзімде ұзындығы 3 000 метр ұшу-қону алаңы салынды. Осы заманғы жарық-белгі беру жүйесімен жарақталды. Бағыттаушы жолдардың тұтас жүйесі жаңадан қосымша салынды. Сөйтіп, Астананың әуе жолы жасалды және елордалық әуежай үлкен әуе кемелерін қабылдай алатын болды. Сондай-ақ келушілерге арналған VIP залы салынды.

Бүгінгі күні Астананың әуежайы тек шағын тоннажды ұшақтарды ғана қабылдай алатын шет аймақ деңгейіндегі әуежай емес.

Бүгінгі күні Астананың әуежайы – жолаушы және жүк терминалдарынан, үлкен жүк ұшақтарын және ірі көлемді

жолаушы ұшақтарын қабылдауға арналған халықаралық желілерден, аэробағыттау объектілерінен, әуеайлақ қызметтерінен, жол коммуникацияларынан тұратын және автотұрақтары бар осы заманғы тұтас инфрақұрылым. Әуежайдың барлық қызметі қуатты әуеайлақ арнайы техникасымен және әуе кемелеріне жерде қызмет көрсету жабдығымен жарақталған. Есіл жағалауындағы астаналық әуежай сапа мен қызмет көрсетудің әлемдік стандарттарына сәйкес салынған еліміздің алғашқы әуе қақпасы болды.

Мен әр сапар сайын министрліктер, ведомстволар, құрылыс ұйымдары басшыларының қатысуымен кеңес өткіздім. Солардың бірінде көшудің нақты мерзімі етіп 1997 жылғы қараша-желтоқсанды белгілеу ұйғарылды.

Құрылыс фирмаларының басшылары күздің басына қарай барлық ғимарат дайын болады деп уәде етті. Көшіп келетін шенеуніктер үшін тұрғын үйлер де жылдың аяғына қарай берілетін болды.

Ешкім де бізді осындай қысқа мерзім ішінде Ақмоланы орталық мемлекеттік органдардың көшіп келуіне дайындап үлгереді деп ойламады. Бірақ біздер, құрылысшылар, астананы көшіру жөніндегі мемлекеттік комиссияның барлық мүшесі, осы іске қатысқанның бәрі, осыны жасай алдық.

1997 жылғы 20 қазанда «Ақмола қаласын Қазақстан Республикасының астанасы деп жариялау туралы» Жарлық шықты. Осы құжатқа сай Ақмола Қазақстанның астанасы құқығын 1997 жылғы 10 желтоқсаннан бастап иеленді. Жаңа астананың ресми тұсаукесер тойы 1998 жылғы 10 маусымға тағайындалды.

Мен сол күні Алматы қаласының мәртебесі туралы Жарлыққа қол қойдым және қала активінің жиналысында шаһарды дамыту жоспарларымды ортаға салып сөз сөйледім.

Өз сөзімде мен еліміз алдағы уақытта да қаланың қуатты әлеуетіне, осында еңбек ететін тамаша адамдарға арқа

сүйей беретін болады деп мәлімдедім Алматы өнеркәсіптік, ғылыми, қаржылық, тарихи және мәдени орталық ретінде қызметін жалғастырып, дәйекті дами беретін болады

Қалаға республикалық қала мәртебесі берілді Оның өкіметі коммуналдық меншік объектілерін иелену, пайдалану және оларға билік етуге өкілеттіктер алды Ол қалада тіркелген ұйымдар акциялары мемлекеттік пакетінің иесі болады

Жаңа жұмыс орындарын құру және қоғамдық жұмыстармен қамтамасыз ету үшін Мемлекеттік жұмыспен қамту қорынан қаражат бөлу басым тәртіпте көзделді

Мен барлық алматылыққа маған сенгені үшін, жасымағандары үшін, сөйтіп білекті сыбанып тастап өздерінің туған қаласын қайта жайластыруды қолға алғандары үшін алғысымды айтамын

Астана солтүстікке көшкен сол күннен бергі өткен уақыт Алматы құлдырауға ұшырайды деп үйде отырып сәуегейлік жасағандардың айтқаны келмегенін көрсетіп берді

Қала – бұрынғысынша ғылым мен мәдениеттің ордасы Мұнда әдеттегідей елдің қоғамдық-саяси, мәдени өміріндегі аса ірі де маңызды оқиғалар өтіп жатады

Үкімет Алматыны өңірдің ірі қаржы орталығына айналдыру бағдарламасын іске асыру қамында

Қаланың инфрақұрылымын дамыту үшін көп нәрсе жасалуда Метро құрылысы қайта жалғасты, жаңа автожолдар салынып жатыр, жаңа бақтар мен гүлзарлар пайда болды және тұрғын үйлер салу толық қарқынмен жүріп жатыр Алматыда осы жылдар ішінде тұрғындар саны кемімеді, қайта көбейе түсті Алдағы уақытта да өсе беретініне сенімдімін

Осы уақытта Ақмолада мемлекеттік қызметшілердің алғашқы эшелонын қабылдауға дайындық толық қарқынмен жүріп жатты

1997 жылғы 8 қарашада Ақмоланың орталығында жаңа астанаға басты мемлекеттік символдардың жеткізілуі салта-

наты жағдайда өтті. Сол күндері жаңа астанаға Президент Әкімшілігі, Үкімет, жетекші министрліктер және ведомстволар қызметкерлерінің алғашқы тобы да келді.

Мен Ақмолаға кетіп бара жатқан Президент Әкімшілігі қызметкерлеріне ақ жол тіледім. Өз сөзімде астананы көшірудің бір маңызды қырына тоқталдым. Астананың қоныс аударуына байланысты іс жүзінде биліктің өзін реформалаудың жаңа кезеңі басталды. Жаңа елордада мемлекеттік қызметшілердің тың толқынын қалыптастыратын боламыз. Бұл жұмысты орталық мемлекеттік органдар қызметкерлерінен бастаймыз.

Бастапқы кезде қиыншылықтар болмайтынына кепілдік бере алмайтынымды айттым.

Бірақ біз қоныс аударған шенеуніктер жақсы үй алуы және мүмкіндігінше ертерек Ақмолаға өз отбастарын көшіріп әкелуі үшін барлық мүмкін нәрсені жасауға тырыстық. Жаңа астанаға алғашқы эшелонмен бара жатқандарға айрықша үміт және зор жауапкершілік жүктеледі. Олар басқарушылардың негізгі легі келгенше жұмыс орындарын дайындаулары керек. Мен кетіп бара жатқандарға осылай сәт сапар тілей отырып, олардың өздеріне жүктелген міндетті ойдағыдай атқаратындықтарына сенім білдірдім.

Ақмоланың аязы – көшіп келген алғашқы алматылықтардың үрейін ұшырғанын жоққа шығара алмаймыз.

Олар үшін даланың бораны мен аязының бүкіл кереметін көру қаншалықты ауыр болғанын білмеймін, бірақ астананың қалыптасуының алғашқы жылдары алматылықтардың негізгі шағымының арқауы нақ осы қақаған қыстың қытымыр аязы еді.

1998 жылы қыс күндерінің бірінде Көкшетаудан Астанаға қатты боранға байланысты пойызбен келгенім есімде.

Перронға шықтым, қатты аяз және боран да аяқтан шалып құлатардай күшпен ұйтқиды. Қарсы алғандарға

келдім де: «Суық па, боран соғып тұр ма?» – деп сұрадым. Бәрі де жамырай «Иә, суық, қатты соғып тұр», – десті. Бірақ мен қосыла кетпей, қайта керісінше: «Соқса соқсын! Бұл денсаулыққа пайдалы», – дедім. Сол жерде тағы да бәрі қосыла: «Иә, әрине, өте пайдалы», – деп жауап беріп жатты. Бұл көріністі әркім әрқалай түсінуі мүмкін. Айталық, кәдімгі шенеуніктік жарамсақтану деп. Бірақ мәселе мұнда емес, әрине. Қорыққанға қос көрінеді деген. Иә, суық. Боран да болмай тұрмайды. Бірақ көшіп келу бізді тек аязға шынығуға жұмылдырып қана қойған жоқ, көшіп келу шенеуніктердің көпшілігін әлдеқайда жауапты болуға жұмылдырды. Оларды мемлекеттік басқару мәселелеріне әлдеқайда жауапты қарауға итермеледі. Тура солай.

Оларды бұған не итермеледі: аязды таза ауа ма, әлде «ұлы көштің» рухы ма, бұл енді маңызды емес.

Барлық министрліктер мен ведомстволарға тек білікті де іскер қызметкерлер ғана барады деген нұсқау берілді. Қалғандары жергілікті жерде таңдап алынады. Бір қызығы, Ақмолаға көшу құқығына ие болу барлық тұрмыстық қиындықтарына қарамастан, нағыз бәсекеге айналды.

Басқарудың орталық органдары қызметкерлерінің Алматыдан Ақмолаға көшуі бірнеше кезеңнен тұрды. 1997 жылғы желтоқсанның басына қарай Президент Әкімшілігінің, Үкімет және Парламент аппараттарының қызметкерлері толық көшті. Көшу ұйымдасқан түрде жүрді, орталық құрылымдар жұмысында ешқандай іркіліс байқалмады.

Сөйтіп, 10 желтоқсанда мен, Үкіметтің және Парламенттің басшылары Қазақстан Республикасының астанасы туралы Қазақстан халқына үндеуге қол қойдық, ол баспасөзде жарияланды. Онда байтақ елдің орталығында осы күннен бастап және ғасырлар бойы халық тағдыры үшін түбегейлі маңызы бар шешімдер қабылданатыны айтылды. Отанымыздың жүрегі енді осы жерде соғады. Қазақстан осы жерде үшінші

мыңжылдықтың қарсаңында өзінің тарихи тағдырын айқындайтын болады.

Сол күні Ақмолада тұңғыш рет Парламент пен Үкіметтің бірлескен отырысы өтті.

Ол Ақмоланың мәртебесі мен қызметі туралы Жарлықтың күшіне енгендігін білдірді. Отырыста Ақмолада қол қойылған алғашқы Жарлық жария етілді. Астананы көшіруге аса қомақты үлес қосқандарға үкіметтік наградалар тапсырылды.

Сонда 1997 жылғы 10 желтоқсанда мен Әділбек Жақсыбековті қаланың әкімі етіп тағайындадым. Ол бұл қызметті 6 жылдай атқарды. Ақмоланың төл тумасы ол бұл қалада бәрі-бәрін, қаланың төңірегінен бастап оның тарихына дейін, мәдениет қайраткерлерінен бастап бизнес адамдарына дейін жақсы білетін.

Бұған дейін ол өзін бизнесте сынап үлгерді, облыс әкімінің бірінші орынбасары, Парламент депутаты болды. Мен таңдаудан қателеспедім. Ол жаңа астанада қыруар істіңдырды. Жұмысқа өте қабілетті, ниеттестер жасағын іріктей алған ол қаланың оңай соқпайтын проблемаларын жедел шешіп отырды. Қаланың ескі бөлігінің бүгінгі келбеті және жаңа алаңға көшуді бастау – осының бәрі соның тұсында жүзеге асты.

Жаңа астанада 12 желтоқсанда алғашқы халықаралық көрме жоғары деңгейде өтті.

Қазақстанның жаңа астаналы болу қуанышына туысқан елдердің басшылары – Түркиядан С. Демирел, Қырғызстаннан А. Ақаев, Тәжікстаннан Э. Рахмонов және Өзбекстаннан И. Каримов құтты болсын айтты.

Біз бірге кеңес өткіздік. Оның барысында Орталық Азия өңірінде экономикалық ынтымақтастықты одан әрі дамытуды, бірыңғай нарықтық кеңістік құру мәселелерін талқыладық. Президенттер Саяси қуғын-сүргін құрбандары ескерткішін ашуға арналған салтанатты митингке, соңынан Тәуелсіздік күні және Ақмоланы Қазақстан Республикасының астанасы

деп жариялау құрметіне арналған салтанатты жиналысқа қатысты.

Мен Қазақстан тарихының осы бір аса маңызды кезінде бізбен бірге болу үшін Ақмолаға келуге мүмкіндік тапқаны үшін оларға шын көңілден ризамын. Бұл – түбі бір, тағдыры ортақ қазақ, қырғыз, өзбек халықтарының достығы мен туысқандығының жарқын дәлелі. Біздің еліміздің адамдары осы теңдессіз байлықты қастерлейді және оны барлық уақытта сақтайды әрі байыта береді.

Қазақстан – еуразиялық мемлекет, оның жаңа астанасы алып Еуразия құрлығының географиялық орталықтарының бірі. Тәуелсіз Қазақстанның астанасы етіп Ақмоланы таңдауда маңызы кем болмаған айқындаушы факторлардың бірі – бұл қала келе-келе осы орасан зор құрлықтың қуатты байланыстырушы орталығына айналатындығы еді.

Жаңа ғасырда даму үстіндегі еуразиялық кеңістіктің экономикалық, технологиялық, ақпараттық ағыны біздің жаңа астана арқылы өтетін болады

1998 жылдың алғашқы жарты жылының өне бойы жаңа астананы таныстыруға дайындық жүрді. Жылдың басына қарай Ақмолаға барлық дерлік министрліктер мен ведомстволар көшіп келді.

Қайталап айтайын, жаңа астана бірде шытынаған аязымен, бірде ұйтқыған боранымен қарсы алды. Бірақ жаңа астанаға көшіп келгенде ауа райының қытымырлығы мемлекеттік аппараттың мыңдаған қызметкері үшін жаңа сапалы пәтерлердің жайлылығы мен жылуы арқасында ұмыт болды. Көктемнен бастап астанаға жиһаздар тасыған машиналар ағылды, отбасылар балаларымен көшіп келіп, мәзмейрам болды. Сол күндері астананың шағын аудандарында мыңдаған қоныс тойы өтті. Жаңа астанадағы өмір бірте-бірте байыпты арнасына түсті.

Астана жаңа орынмен қатар жаңа атау да алды. Бұған дейін бұл қаланы қалай атау туралы сөз көп болды. Түрлі ұсыныстар айтылды. Қаланы елдің атымен Қазақстан деп атау жөнінде, басқа да, соның ішінде Нұрсұлтан деп атау керек деген де ұсыныстар болды.

Қалай болғанда да, Ақмола атауын өзгерту қажеттігі жаппай айтылып жүрді. Оның атауының мағынасы жөнінде көптеген жорамалдар, тіпті қисынсыз тұспалдар айтылды. Ақмоланың орысшаға «белая могила» деп аударылуы баспасөздің сүйікті тақырыптарының бірі болды. Мен бұдан ешқандай өрескелдік көрген жоқпын. Әлемнің көптеген астанасының және қаласының атауларында, мазмұн мен мағына жағынан мәнсіз жайттар аз кездеспейді.

Мен Малайзияның астанасы туралы бұрынырақ мысал келтіріп өткенмін. Оның аудармасы «батпақ» дегенді білдіреді екен. Бірақ Куала-Лумпур тұрғындарының сол атауға ыңғайсызданып жүргендеріне қатты күмәнім бар.

Бұл қала, Қазақстанның жаңа астанасы менің мақтанышым еді, сондықтан оның атауын сан құбылтуға жол бере алмайтын едім. Онда Ақмоланы қалай атаған, дәл айтқанда қалай деп қайта атаған жөн? Ол атау қазақстандықтардың, еліміздің барша ұлты мен ұлысының ғана емес, кірпияз шетелдіктердің де көңілінен шығуы керек.

Мүмкін Қараөткел дерміз? Алматы өзімен бір аттас Алматы шатқалының атымен аталған ғой. Әлде Есіл ме? Сарыарқа ма?

Бірақ көкейге қонар емес. Өзіміздің дәстүрлі, қалаулы, бірақ тым ескі атауларымыз бүгінгі астананы көшірумен және Қазақстанда жүріп жатқан басқа да зор өзгерістермен байланысты жалпы көңіл ауанына жауап бере алмай тұрғандығынан болар.

Шынын айтқанда, астананың атауын ауыстыру ұдайы ойымнан шықпай, ат іздеумен болдым. Сөйтіп жүргенде бір жолы...

Бір жолы түнде, дәлірек айтсам, сағат түнгі екіде Астана деген атау ойыма сап етіп, көкейіме қона кеткені. Астана дегеніміз астана! Қазақша әдемі естіледі. Қомақты, ауыз толады, қысқа да нұсқа, әуезді. Орысша да, ағылшынша да солай естіледі. Бұл атауда батылдык, мығымдық және айқындық реңк бар. Астана! Біздің жалпы көңіл ауанымызды және астананы көшіруден күтерімізді бейнелейтін өте ауқымды әрі қысқа ұран сияқты. Бірақ бұл атауды қазақша пайдаланудың жаңылтпаш сияқты өзіндік ерекшелігі болғалы тұр. Мысалы, астанамыз Астана.

Бірақ әлемдік тәжірибеде мұндай да мысалдар жетіл-артылады. Мысалы, Бразилияның астанасы Бразилиа. Міне, осылай.

Сөйтіп, түн ортасында келген ой – Қазақстан астанасының жаңа атауы Астана көкейге біржолата ұялады.

Бұл атауды жергілікті органдар, Үкімет жанындағы мемлекеттік ономастикалық комиссия, ең бастысы, жаңа астананың тұрғындары қолдады. Жаңа атаудың астана тұрғындарына сіңісіп кеткені бекер емес.

Берген сұхбаттарымның бірінде осы орайда қойылған сұраққа: «...Астана кез келген тілде – қазақша да, орысша да, ағылшынша да жақсы естіледі...»

Ешқандай екіұдай түсінік жоқ. Орысша аудармасы столица дегенді білдіреді. Қысқа әрі анық...» – деп жауап қайтардым.

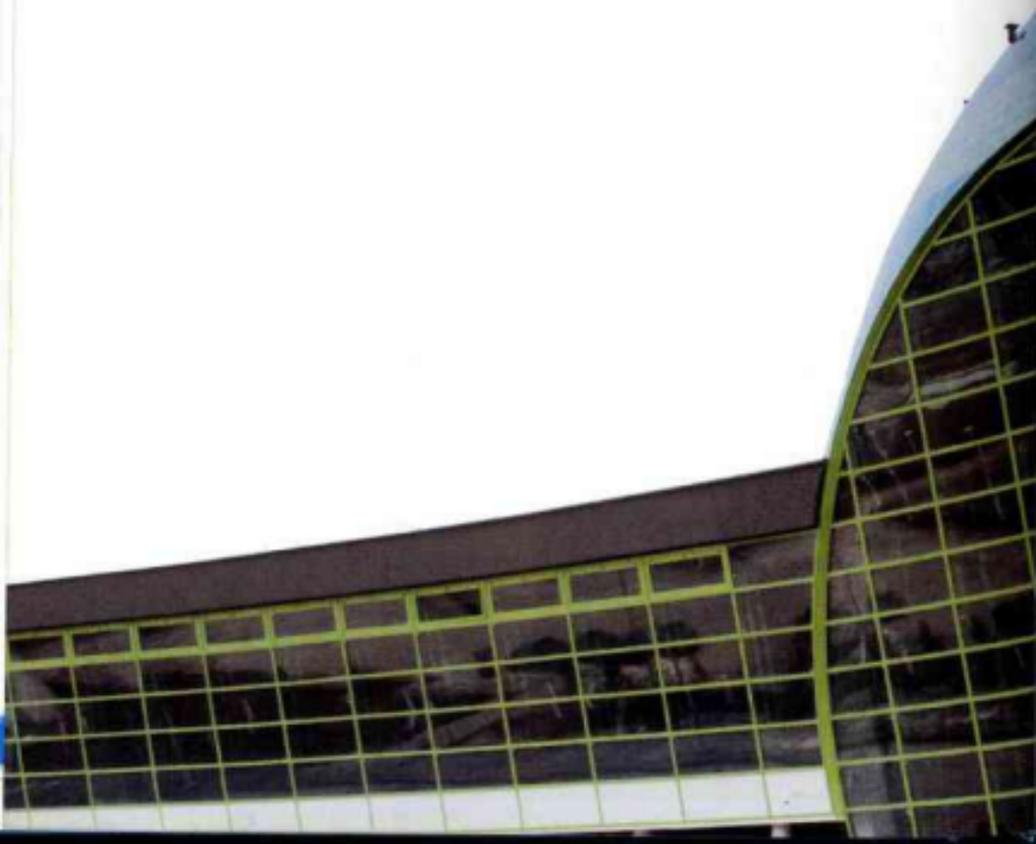
Сөйтіп, 1998 жылғы 6 мамырда «Қазақстан Республикасының астанасы Ақмола қаласын Қазақстан Республикасының астанасы Астана қаласы деп қайта атау туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің тиісті Жарлығы шықты...

Міне, осындай әдемі, әуезді әрі ауқымды атау – Астана атымен Қазақстан Республикасының жаңа елордасы үшінші мыңжылдыққа енді.

Астана осы сөздің тура мағынасында нағыз астанаға айналды. Жаңа тәуелсіз мемлекет – Қазақстан Республикасының астанасына.

Айтпақшы, сол күні «Қазақстан Республикасының астанасы Астана қаласында Сарыарқа және Алматы аудандарын құру туралы» Жарлық қабылданды.

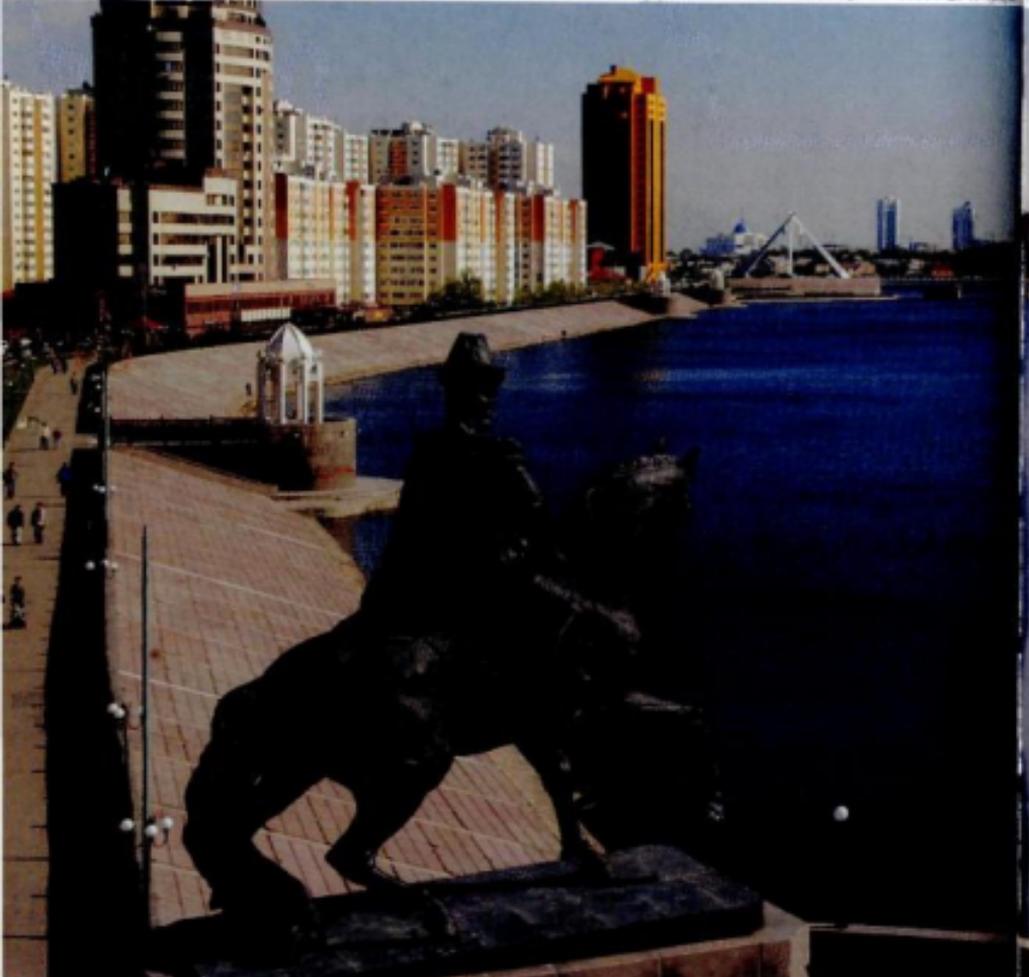
Сөйтіп, Астана қаласының картасында екі аудан пайда болды. Олар астананы екі бөліп тұрған жоқ, қайта біртұтас біріктіріп тұр...

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

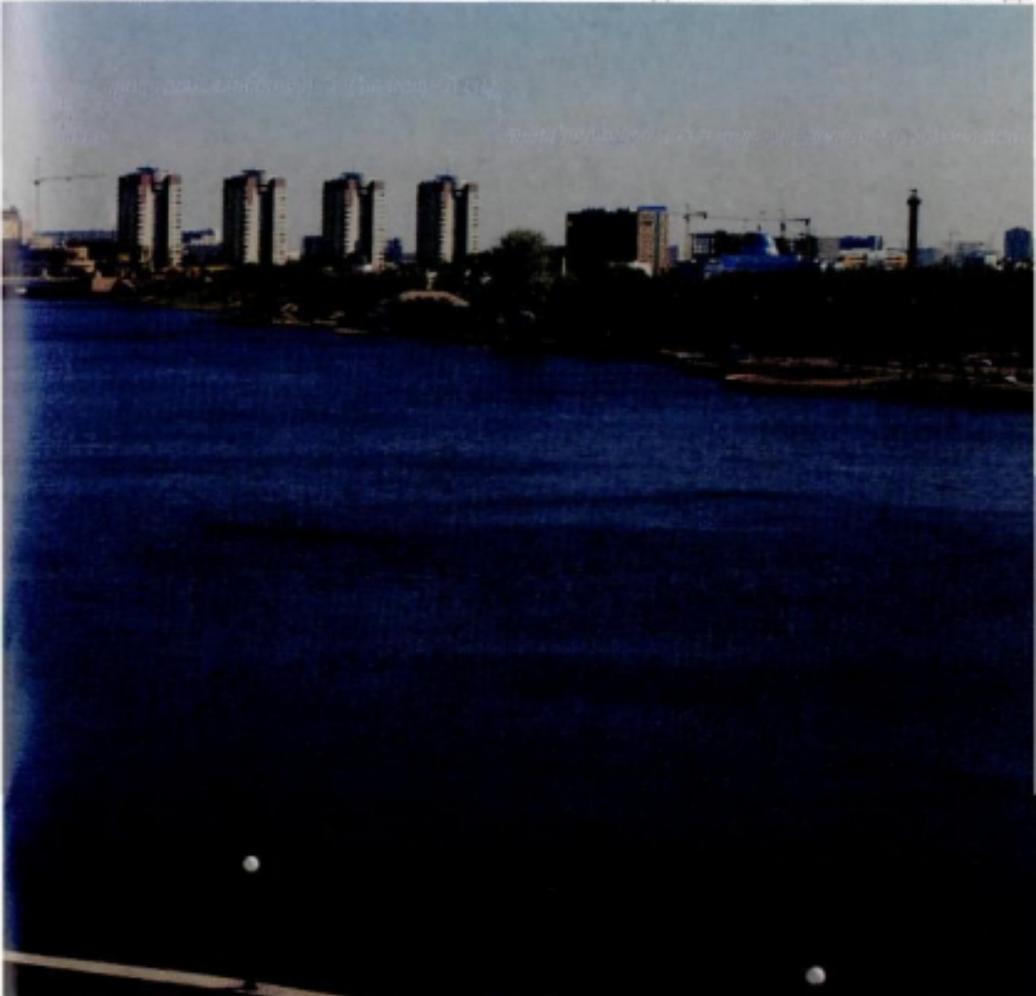

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

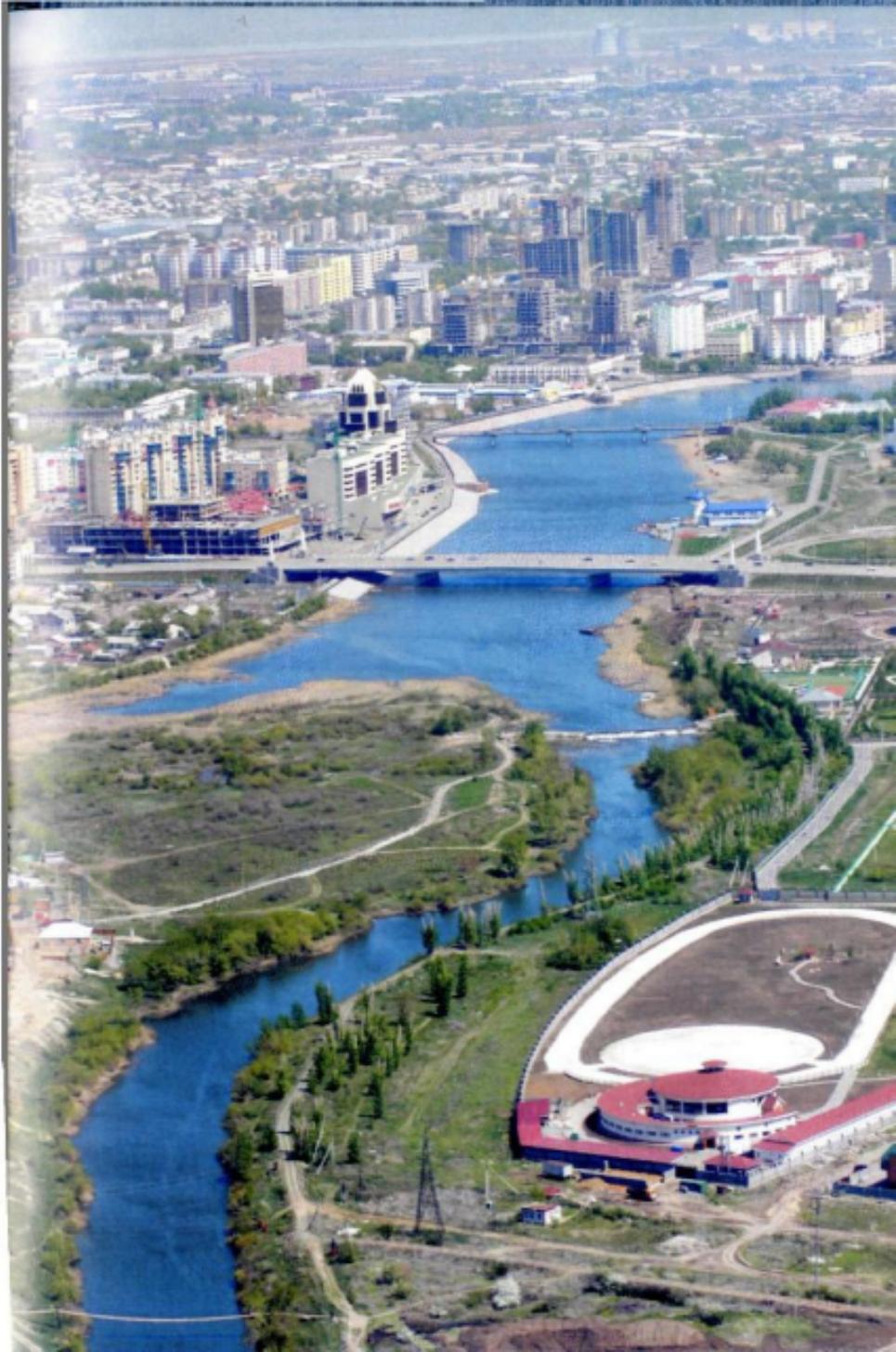
АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

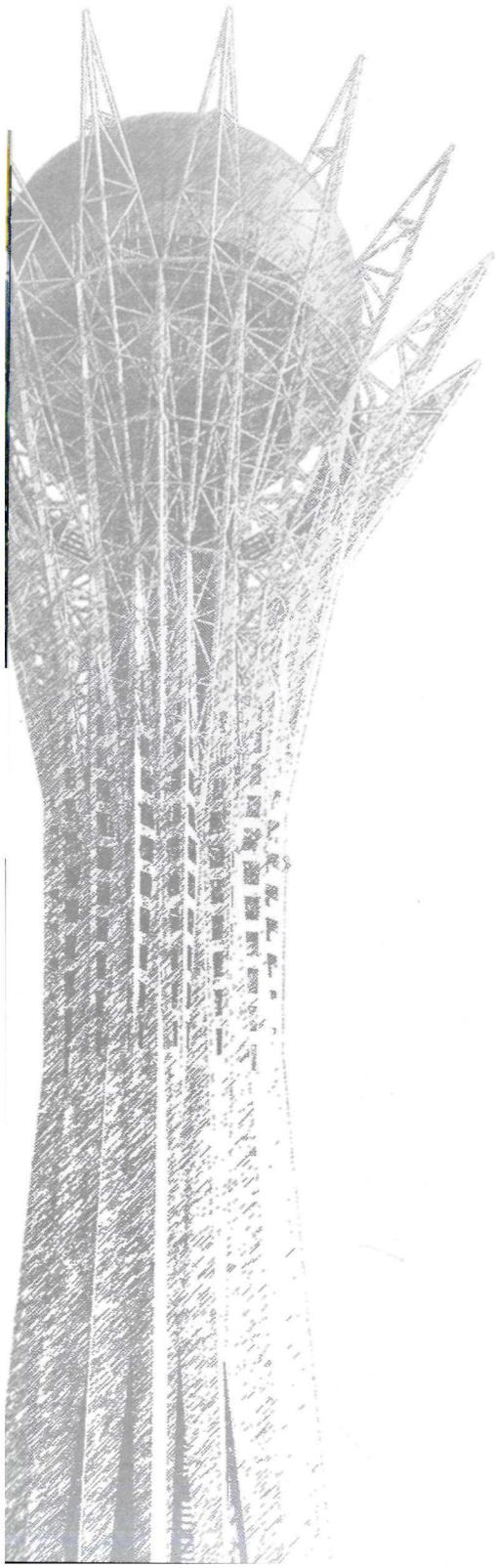

3-ТАРАУ

ЕЛОРДА ЭСТЕТИКАСЫ

Заттардың сыртқы түрі көңіл күйге
сәйкес өзгереді, сондықтан біз
бұлардағы сиқырлық пен сұлулықты
ғана көре аламыз, ал шын мәнінде
сиқырлық пен сұлулық дегеніңіз біздің
өзіміздің өн-бойымызда жатыр.

Жебран Халил Жебран

КЕНГЕ СОЗҒАН КҮЛАШЫН...

Жер шарындағы өсімдіктер дүниесі мен жануарлар әлемін жүйелеп, сыныптаған шведтің ұлы ғалымы Карл Линней өзінің «Ботаника философиясы» атты әйгілі кітабында былай деп жазыпты: *«Жер бетінде кездесетін нәрсенің барлығы да элементтер мен табиғи жаратылысқа тиесілі. Біртуар жаратылыс табиғаттың тас, өсімдік және жануарлар деп аталатын үш патшалығы бойынша бөлінеді. Тастар өседі, өсімдіктер өседі әрі өмір сүреді, жануарлар өседі, өмір сүреді және бәрін сезінеді»*

Бұл насихатқа телінетін сөздер бола қоймас, бірақ тірі нәрсені өлі нәрседен дамытып, оның бойында өмірлік күштердің болуын зерделейтін «витализмді» негіздеуге де көп жанаса қоймайды. Жаратылыс сынақшысы Карл Линней бәрінен бұрын табиғаттағы күллі құбылыстар – «тірілер» де, «өлілер» де ұдайы даму мен өсу үстінде болады деген түсінікті тірліп түр. Демек, өсу деп жай ғана мөлшерді ұлғайтуды ұғатын болсақ, онда тірі денелер мен объектілер ғана мөлшерін арттырып қоймайтынын, мұны жансыз объектілердің де жасай алатынын байқаймыз. Тіпті әлгі тастардың өзі белгілі бір процестердің нәтижесінде пайда болған және бірден пайда бола қалмаған.

Бұл процестер де минералдардың өсуіне ұқсас табиғи жолмен жүріп отырады. Линнейдің ұғымынша, осындай өсу тастарға да тиесілі. Тастар өсімдіктер мен жануарлар сияқты өмір сүріп, бір нәрсені сезіне алмайды, бірақ олардың өсуі

әбден мүмкін. Философия тұңғыығына көп сүңгімей, түйіп айтар болсақ, бәрі де өседі, уақыттың өзі де кеңістікті кеңейте отырып «өсе береді».

Осы құбылыс қалаларға да тән. Қалалар кездейсоқ пайда бола қалмайды, олар өседі. Қалалардың өсу процесі жылдармен, ондаған жылдармен, ғасырлармен, тіпті мыңдаған жылдармен өлшенеді. Ал кірпіш-бетоннан түзілген «сұмпайы үйрек балапанының» қазіргі заманғы сәулеттің сымбатын сіңіріп, астаналық самғауға түсетін «ару аққуға» айналуы үшін жылдар, ондаған жылдар қажет...

Сүйікті елордамыз, Қазақстан Республикасының астанасы – Астана қаласы да көз алдымызда өсіп келеді. Астана – Еуразияның нағыз географиялық кіндігінде орналасқан жаңа, тәуелсіз әрі егемен мемлекеттің бүгінгі және болашақтағы саяси, экономикалық һәм мәдени орталығы ретінде қанат жайып барады.

Қаланың көз алдымызда өскенінің айғағындай таяуда бастан кешірген қысқаша ғана тарихымыздың сәулелі бір суретін айтып өтейін. Бұл мысал қаланың астана ретінде ресми тұсауы кесілген күн – 1998 жылғы 10 маусым жайында. Осынау ауқымды акция Қазақстанның кең-байтақ жазираларында тастардың қалай өскенін, сол тастардан адамның еңбегімен, ой-санасымен астана қалай тұрғызылғанын айқын көрсетеді.

Астананы көшірудің қажеттілігі мен мүмкіндігі туралы мәселенің қойылысын күні кеше ғана талқылаған сияқты едік. Осы ойға алған істеріміздің қуаты шындыққа айналып, Орталық Қазақстандағы қарапайым ғана Целиноград қаласының орнынан мемлекеттің бас қаласы – Астана қаласы өсіп шықты.

Қаланың кеңінен қанат жайып, абаттана түскені соншалық, енді осы шаһарды Қазақстан Республикасының астанасы мәртебесінде ұлықтаудың да кезі келіп қалған еді.

Бұл бағытта жүргізілген жұмыстар ұшан-теңіз еді. Жаңа астана жасау жолындағы көкейтесті мәселелер толғантқан мазасыз күндер мен ұйқысыз түндер әлі есімде. Жаңа астананы қалыптастыруға жауапты барлық қатысушылар мен басшылар үшін тәуліктің күндізгі сағаттарының жетіспегені соншалық, жұмыс бабындағы лездемелер түн ішінде, түнгі сағат екінің шамасында өткізілетін. Нақ осы уақытта, бүкіл еліміз қалың ұйқыға батқанда, жаңа астананы «жасаушылар» өткен күннің нәтижелерін қызу талқылап, келесі күндердің жоспарларын қабылдап жататын.

Бір жолы Владимир Ниді өзіме шақырдым: *«Володя, екі айдан кейін Астананың тұсаукесерін өткіземіз. Мемлекеттердің басшылары, елшілер келеді. Оларды қай жерде қабылдаймыз? Конгресс-холл дайын бола ма, болмай ма?»* – дедім оған. Ол маған: *«Конгресс-холлды қайта жабдықтауға арналған тендерді чехтар ұтып алған. Бірақ құрылыс процесін созып барады. Олар жасай алмайды. Дегенмен Сізге уәде етейін... егер Сіз... чехтарды қуып шығуға... рұқсат етсеңіз... Конгресс-холл тұсаукесерге дейін дайын болады. Олар келісімшарт бойынша жұмыс істеп жатыр, біз келісімшартты қазір бұзбасақ, астананың тұсаукесері Конгресс-холлсыз... көшеде... өтеді. Оның үстіне, алаңды да солар жасауға тиіс. Мына қарқындарымен алаң да дайын болмайтын сияқты»,* – деді.

Не істей аласың, рұқсат бердім. Владимир Ни чехтарды шақырып алып, осылай да осылай, сіздер құрылыс графигін бұзып отырсыздар, сондықтан арадағы келісімшартты бұзуға мәжбүр болып отырмыз дейді. Әрине, бұған чехтар ашуланады, соттасамыз деп дүрлігеді. Соттасыңыздар дейді Ни. Бірақ, айналып келгенде, чехтар құрылыс графигін бұзған өз кінәларын түсініп, соттасуға бармады.

Сөйтіп, «Имсталькон» фирмасымен және түрік фирмаларымен жаңа шарт жасасылды, олар: *«Конгресс-холл мен алаң тұсаукесер күнге әзір болады»,* – деп уәде берді.

Конгресс-холл мен алаңның құрылысына екі мың адам жұмылды! Сонда да жетпей жатты. Ни маған тағы келді: *«Нұрсұлтан Әбішұлы! Ұландардың көмегі керек болып тұр!»*. Мен аң-таңмын, ұландарды қайтеді? Ни қояр емес: *«Нақ солай, ұландардың көмегі қажет»*.

Солай болды. Ұландар алаңды түгелдей тазалап, басқа да көп шаруаның басын қайырып берді. Қайтесіз, әдеттен тыс шешім, бірақ оңды шешім болып шықты. «Қарапайым қозғалыс» деген міне, осы-ақ шығар! Тұсаукесерге, сөйтіп, бәрін тап-тұйнақтай әзір еттік, астананың қонақтары да, тұрғындары да бұған көз жеткізді.

Конгресс-холл мен оның алдындағы алаң дайын дейік. Ал енді астананың тұсаукесеріне келетін атаулы қонақтар қайда тұрады? Тағы да Ни сөйлесін: *«Нұрсұлтан Әбішұлы! Қонақ үй жасаймыз!»* – дейді ол. Менің сенгім келмейді: *«Не айтып тұрсың, Володя? Қайдағы қонақ үй, осынша қысқа уақытта ондай қонақ үйді қалай әзірлейміз? Ал енді бұл үшін не керектігін айтшы?»* – деймін оған. Владимир Васильевич тағы бір тың шешім ұсынып тұр: *«Нұрсұлтан Әбішұлы, шетелдік жұмыс күшін әкелуге арналған лимит бар. Бір жолы 500-ге жуық адамды әкелуге болады. Мәселе мынада – осы лимитті уақытша тоқтату керек не айналып өту қажет»*. Бұл сөзімен менің мүлде келісім жоқ: *«Тоқтату керек, айналып өту қажет дегенің қай сөз, не айтып тұрсың, Володя?»* – деймін оған. Ни қояр емес, өз пікірінде мығым тұр: *«Лимиттің күшін тоқтата тұрмасақ, ештеңені істеп үлгере алмаймыз. Мен түрік мердігерлерінен қонақ үй құрылысын он бес күн ішінде аяқтай аласыңдар ма деп сұрап білдім. Олар аяқтай аламыз, тек лимит тоқтатыла тұрсын дейді»*.

Сөйтіп, мен жеңілдім. Шетелдік жұмыс күшін әкелуге арналған лимитті тоқтата тұруға рұқсат бердім.

Түріктер ұшақпен үш мың жұмысшы жеткізді, нәтижесінде Астананың қонақтары үшін жаңа «Интерконтиненталь» қонақ

үйінің құрылысын жаңа астанамыздың тұсаукесеріне қарай аяқтап үлгердік. «Интерконтиненталь» қонақ үйі салынып жатқан кезде мен Нимен бірге бірнеше мәрте осы объектіні барып көрдім. Ал бұл жолғы келуім бақылап көру еді. Лифтілерге көзім түсіп, сонымен көтерілейік дедім. *«Нұрсұлтан Әбішұлы! Бұл жұмыс лифтілері ғой, онымен жүктерді жоғары көтереді»*, – дейді Владимир Ни. Мен: «Ештеңе етпейді, кеттік», – дедім. Күзет қызметінің көзі алақандай болып, бәрі әбігерленіп қалды. Владимир Ни, Фарид Галимов және басқалар бір лифтіге мінді, мен екі жұмысшымен бірге басқа лифтіге міндім. Жанрдың заңы солай дегендей, әрине, лифтілер жарты жолда тұралады. Электр өшіп қалды. Оның үстіне, екінші лифтідегі арқан үзіліп кетті. Ақыры, осындай әрі-сәрі күйді кешіп, ең биік қабатқа да жеттік-ау.

Айналаның бәрін қарап шыққан соң, қонақ үйдің тұсау-кесер күніне толық әзір болуы мүмкін екендігіне көз жеткіздім. Солай болып шықты да.

Кірбінді жайлар да болмай қалмады. Бұл Президенттің резиденциясына байланысты туды. Үкімет ғимаратына жапсыра салынатын, Қазақстан Республикасы Президентінің резиденциясы болуға тиіс құрылыс қарқыны туралы маған күн сайын баяндап-ақ тұратын. Бірақ қанша сенсең де, өзіңнің бір тексергеніңнің артықтығы бола ма? Кезекті кеңестегі құрылыс қарқыны туралы жалынды рапорттан кейін, түнгі сағат 2-3-тің шамасында күзетімді ертіп, резиденцияға лайықтаған құрылыс алаңын аралап өтуді ұйғардым.

Алайда... кеңесте мәлімделген нәрселерден ештеңе көре алмадым. Іргетас үшін қазылған ешқандай шұңқыр болмай шықты. Шұңқырдың ырымы бар шығар-ау, бірақ менің көргенім іргетас құюға дайындықтың, әзірліктің ешбір нышанын байқатпайтын еді.

Таңертең құрылысқа жауапты адамдарды шақыртып алып, осы орайдағы ойларымды жайып салдым. Содан бастап

құрылыс процесінде және жаңа объектілерді салуда ешкім көзбояушылықпен соншалықты «тұрпайы» түрде айналысқан жоқ. Бірақ жұмыс әлі де баяу жүріп жатқан сияқты. Маған солай көрінді де тұрды. Осыны өзімнің серіктерім мен әрбір учаске үшін жауапты адамдарға әлденеше мәрте ескерттім. Оларды басшылықтың жылдам қарқынына, құрылыстың екпінін тексеруге бейімдеуге тырыстым.

Көптен күткен күніміз, аса жауапты әрі байсалды ісіміз – жаңа астананың тұсаукесері келіп жетті.

Бұған біз әзір едік. Мені Астана үшін, сол арқылы бүкіл Қазақстан үшін көп нәрсе істеген бір топ адамдарға астананың тұсаукесеріне орай арнайы шығарылған «Астана» ескерткіш медалін тапсыру зор қанағат сезіміне бөледі. Әрине, олардың арасында «темірдей тегеурінді» Владимир Ни, «өжет те қайсар» Аманжол Бөлекбаев, «қажымайтын, талмайтын» Әділбек Жақсыбеков және басқа да көптеген адамдар бар еді.

«Астана» медалін тапсыру рәсімінің жаныма жағатын және бір жайттары бар-ды. Өйткені қысылып-қымтырылмай-ақ айтар болсам, бұл медальдің дүниеге келуіне тікелей өзімнің қатысым болып еді.

Осындай медаль туралы ой көптен көкейімде жүретін. Қазақстанның жаңа астанасының тұсаукесерін өткізу идеясы туғанда сол ойларым қайта өрбіді. Талай мәрте «Астана» медалінің астыңғы-үстіңгі қос беті қандай болуы керек деп ойша эскиздер сызғанмын. Ақырында, менің бұл ойларым тиісті нобайға айналып, осы эскиздер медаль әзірлеуге негіз болды. Сол уақытта көз алдымнан сәулет өнерінің көріністері ұдайы көлбеңдеп өтіп жататынын айта кеткенім жөн шығар. Астанадағы көптеген ғимараттар мен құрылыстардың алдын ала нобайын мен сол кездері жасадым.

Бұлардың арасында Ұлттық мұражай, Қабылдау үйі, фондандар, резиденция және басқа да көптеген объектілер мен

сәулеттік құрылыстар бар болатын. Әрине, кейіннен бұлар кәсіби сәулеттік және құрылыстық пысықтаулардан өтті.

Сол себепті мемлекет басшысы ғимараттар жобаларының суретін майлық-сулық қағазға салған екен, ертеңіне-ақ тасқа, бетонға, металға айналып шыға келіпті деп жүрген аңыздардың бәрі жалған. Мен кәсіби адамдардың бір қарағанда субъективті болып көрінетін, тіпті тартымсыздау болса да өз көзқарасын табандылықпен қорғайтын пікірлерін құрметтей білетін адаммын. Шынында, менің идеяларымның бір бөлігі астана келбетіне кіріккені рас, бірақ бұлардың бәрі де сарапшылардың мұқият бағалауынан кейін ғана жүзеге асты.

Тұсаукесерге жоспарлы түрде әзірлену үшін арнайы қысқа мерзімді бағдарлама дайындалды, мұны іске асыруға 217 қазақстандық және шетелдік компаниялар қатысты.

Бұл акция өкілдер құрамы жағынан да ауқымды болуға тиісті еді. Біз өте көп мемлекеттердің, халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдардың басшыларына шақыру жібердік. Менің ерекше қанағат ететінім – біздің шақыруымызға олардың басым көпшілігі өзінің келу сапарымен жауап бергені.

Тұсаукесерге келетін қонақтарды Астанада тұңғыш рет бой түзеген, түріктің «Окан» фирмасы салған бес жұлдызды зәулім «Интерконтиненталь» қонақ үйі күтіп тұрды.

Тұсаукесер рәсіміне ең бірінші болып біздің еліміздің үлкен досы және ірі саяси қайраткер – Түрік Республикасының президенті Сүлейман Демирель келді. Айтпақшы, ол келген бойда өзінің елдестері – түрік құрылысшылары салған «Интерконтиненталь» қонақ үйінің және басқа да астаналық біршама объектілердің ашылу салтанатына қатысты.

Тұсаукесерге бір күн қалғанда Астанаға Әзірбайжанның, Қырғызстанның, Өзбекстанның, Украинаның президенттері келіп жетті. Ресейден көптеген ресми адамдар келді. ТМД-дағы көршілерімізден басқа, алыс шетелдердің көптеген өкілдері мен делегациялары қатысты.

Біздің қонақжай халық екенімізді жұрттың бәрі біледі. Біз *«жақсы қонақпен бірге үйіңе құт-береке кіреді»* дейміз

Астананың орасан көп тұрғындары қосылған ең бұқаралық іс-шаралардың бірі 9 маусым күні кешкісін болып өтті. Оның атауы да соншалықты әуезді еді: «Бүгіннен бастап, ғасырлар бойы, ел жүрегі – Астана!» деп аталды. Бұл театрландырылған спорттық іс-шара, бірінші кезекте астана тұрғындары мен қонақтарының көңілін аулауды көздеді. Іс-шараның белгілі бір үгіттік элементі де болмай қалмады: спорттық көрсетілімдер, көңілді де ақ жарқын күлкі негізінен салауатты өмір салтын айқын айғақтап тұр еді.

Сонымен, ақырында, 10 маусым күні жылдың ең басты іс-шарасы – жаңа астананың ресми тұсаукесері болып өтті. Жаңа күн астанаға арналған салтанатты отырыспен ашылды. Көп адам сөйледі, әрбір сөйлеушінің сөзі Қазақстанның жаңа туған жас астанасына деген ыстық ықыласқа толы болғанын құрметпен атап өтуге тиіспін. Кім сөйлесе де, өз сөзінде жаңа астанаға деген шынайы тілегін, кіршіксіз көңілін білдірмей қала алмады. Бәрі де көп ұлтты Қазақстан халқының жаңа астанасына, оны салған құрылысшыларға ақ тілегін арнады. Халық айтқандай, бұл *«жақсы ісіңе алыстағы достың сүйінуі»* еді.

Толғана тұрып, барлық көп ұлтты Қазақстан халқының атынан және өз атымынан мен мемлекеттерге, ұйымдарға және мәртебелі қонақтарға бізге көрсеткен шын қадірлі сезімдері үшін, бізге деген құрметтері, ынтымақтастығы, достығы үшін риясыз көңілімді білдірдім.

Бұдан кейін тағы да бірқатар іс-шаралар өткізілді. Оның ең бастысы – қазақстандық мәдениет және өнер қайраткерлерінің астаналық Конгресс-холлдың орасан кең залындағы концерті еді.

Сонымен, ақырында, бүкіл бағдарламаның мық шегесі – Астананың басты алаңындағы сала-концерт басталды.

Өкінішке қарай, ауа райы қолайлы бола қоймады. Бірақ бұл күні ешкім де табиғаттың тосын құбылысына айрықша көңіл аударма қоймаған шығар, өйткені жан-жүрегі ән салып тұрған адам күннің қай райын елейтін еді?!

Осы кешке жиналған халықты кенет күшті динамик арқылы тікелей ғарыштан естілген адам даусы терең тебіреніске бөледі. Бұл – осы кезде «Мир» орбиталық станциясында жұмыс істеп жатқан қазақстандық ғарышкер Талғат Мұсабаевтың даусы еді. Ол ғарыш төрінен төл астанасы мен өз халқына табыс пен бақыт тіледі.

Ұшуды басқару орталығына рақмет, осы Орталық телекөпір арқылы маған қазақстандық ғарышкер, Ресейдің орбиталық кешені экипажының командирімен және оның ресейлік әріптесі бортинженер Николай Бударинмен сұхбаттасуға мүмкіндік берді. Мен оларға: «Жерге аман-сау оралыңдар! Жер-ана өздеріңді күтеді!» – деп кіршіксіз тілегімді жолдадым.

Міне, осындай өмірге күштар асқақ үнмен жаңа елордамыз Астананың тұңғыш тұсаукесері аяқталды...

Тегінде, бұл жай ғана астананың тұсаукесері емес еді.

Бұл планетаның саяси картасында жаңа, тәуелсіз, егемен мемлекеттің дүниеге келгенін бүкіл әлемге жариялап, паш етудің біртуар мүмкіндігі болатын. Мыңдаған, он мыңдаған қазақстандықтардың қажырлы ұмтылысы арқасында біз мұны жасай алдық. Және ойдағыдай жасадық.

10 маусым сол күннен бастап Астана күні ретінде үздіксіз аталып өтіп келеді. Бұл дата ешқашан өзгермейді (кейде кейбір қалалардың күнін өткізу датасы өзгеріп жатады ғой). Біздің ресми мерекелеріміздің күнтізбесінде «10 маусым» жоқ болса да, іс жүзінде бұл күн – нағыз ұлттық мереке. Нақ сол 1998 жылғы 10 маусымда тәуелсіз Қазақстан бүкіл әлемге өзінің жаңа, жас, жасампаз елордасы – Астанасын көрсетті.

Мереке қарсаңында Астана өз қонақтарын ылғи да апашық ауа райымен қарсы ала бермейді. Мұнда мистикалық бірдеңе де бар сияқты – дәл осы күні қалада әрқашан жап-жайлы ауа райы орнай қалады! Дегенмен, көп нәрсе өзімізге де байланысты-ау...

Әлі есімде, кезекті Астана Күні қарсаңында – 9 маусымда салынып жатқан құрылыстарды аралауға шықтық. Бізғырық желден ықтаған қасымдағы адамдар пальтосы мен плащын қымтанып алған. Күн салқын, бұлыңғыр. Ауа райы маған ілесіп жүрген адамдардың да жүздері мен көңіл күйлеріне көшкен тәрізді. Біз саябаққа келіп, кең-байтақ еліміздің барлық даңқты орындары кішірейтіліп жасалған атақты «Қазақстан картасын» аралап көріп жүргенде, мен қасымдағы адамдардың бәрін көзіммен шолып, жымия қарадым да, Ә. Жақсыбековке: *«Көңілдерің бұзылмай-ақ қойсын, ертең, мейрам күні жып-жылы, күншуақ болады»*, – дедім. Әрине, көпшілігі еріксіз күлген болды, ешқайсысы сенбеді... Ал келесі 10 маусымның таңы шынында астананың барлық тұрғындары мен қонақтарын ашық та жарқын шырайымен қарсы алды. Аспанда кешегі қорғасын бұлттардан мысқалдай да түйіршік қалмапты. Жұрттың бәрінің көңіл күйі көтеріңкі болатыны түсінікті, әрине...

Сол мереке Есіл өзені үстіндегі сән алуан бояумен құбылған лазер-шоу, ойын-сауық, соңы ғаламат от-шашумен аяқталды.

Астана Қазақстан жерінде жаңа идеяларды енгізудің полигоны болғаны, бола беретіні сөзсіз. Қоршаған әлемге деген жаңа технологиялық көзқарастың алдында жүретін жаңа астананың озық рөлін мен осылай көремін. Әрине, бұл аясы тар мақсат емес, бірақ әлемдік қоғамдастыққа лайықты кіруге ұмтылатын болсақ, бүгінде әлемдік қоғамдастықты байытып отырған барлық жетістіктерге бағдар ұстанбағанымыз дұрыс болмас еді.

Қала құрылысының және жалпы құрылыстың жаңа технологияларын енгізу саласынан Қазақстандағы құрылыс индустриясын дамыту үшін ғана емес, сонымен бірге ұлттық қала құрылысы индустриясының жай-күйіне тікелей немесе жанама байланысты болатын халық шаруашылығының басқа да салаларын өрістететін қуатты базаны көремін. Сол себепті, сәулет және құрылыс ұйымдары қазіргі заманғы ең озық технологияларды пайдалана отырып, ғимараттарды жобалағанда және салғанда, бұл өзінен-өзі астананың инфрақұрылымын ғана емес, сонымен бірге бүкіл Қазақстанның өнеркәсіптік және өндірістік мәдениетін дамытуға қосылған маңызды үлес болып табылады деп санаймын.

Құрылыс экономиканың саласы ретінде, барлық уақытта және барлық елдерде мемлекеттің экономикалық дамуына серпін беріп келді. Астана құрылысының мемлекеттің астанасы ретінде қаулап өсуі көз алдымызда Қазақстанның құрылыспен төтелей немесе өзгеше байланысты және, жалпы алғанда, қалалық инфрақұрылымның жұмыс істеп тұруымен сабақтас бүкіл экономикасын күрт көтергенін батыл айта аламын.

Астана құрылысына бүгінде үш жүзге таяу құрылыс-монтаж басқармалары қатысуда, оларда жиырма екі мыңға жуық адам еңбек етеді. Қалалық инфрақұрылымды дамытуға бұған қоса 240 шағын бизнес кәсіпорындары атсалысады. Астананың сәулеттік келбетін жасауға 30-ға тарта жобалау және сәулет ұйымдары қатысты және қатысуда.

Бұл фирмалардың барлығы тізбекті реакцияның әсерін тудырады, астананың ғана емес, сонымен бірге республиканың басқа қалаларының қалалық инфрақұрылым мен өнеркәсіпті құрумен айналысатын өзге де жүздеген, мыңдаған фирмалардың іскерлік белсенділігінің пайда болуына бастайды.

Нақ осы құрылыста көптеген өлшемдерді есепке алу және әр түрлі идеялар мен саймандарды пайдалану еңбектің мүлде жаңа мәдениетінің пайда болуына жағдай тудырады, біз мұны еңбекке деген өркениетті қатынас деп атаймыз.

Осының бәрі әр түрлі нұсқаларында және тіпті ұсақ-түйектерде де көрініс беріп отыр.

Әлгі бір фильмде айтылатындай, «әр кірпіш кәдеге жарағысы келеді». Шын мәнінде, құрылысшының ескі досы – осы кірпіш, ол ескі конструкциядағы барлық ғимараттар мен құрылыстардың негізі болып табылады. Бірақ астананы жалғыз кірпішпен ғана сала алмайсың. Бір құрылысшының айтқанындай, егер біз «қоңды» кірпішті, соған сәйкес ескірген технологияларды ғана пайдаланатын болсақ, тұрғын үй құрылысын толық әрі қарқынды түрде шешу мәселесін ешқашан жүзеге асыра алмаймыз.

Мәселен, біз құрылыс процесінде Астана Еуразияның өзіне тән күрт-өзгергіш белдеуіндегі барынша қатал климаттық жағдайда тұрғызылып жатқанын ескеруіміз қажет. Сол себепті көптеген жағдайларда жаңа әкімшілік және тұрғын үй ғимараттарын салған кезде ойықты блоктар деп аталатындарды пайдалануға негізделген жаңа технологиялар барынша кеңінен пайдаланылады. Және Астананың батпақты жерде бой көтеріп жатқанын да ескерген жөн. Осы жағдаят іргетастар тұрғызу кезінде бұрғылау-көтеру тіреулерін жаппай пайдалануға себепші болды.

Астананың жаңа объектілерін салу мерзімінің барынша қысқа екенін де ескеру керек еді. Астананың жағдайында біз уақыттан жоғалтқанымызды кеңістіктен ұтуға ұмтылдық. Жаңа астананың біршама жайсыздығы, сәулетшілік қызмет пен қиял үшін өрістің кеңдігі, астананы тездетіп салуға қажетті преференциялардың барынша болуы, міне осының бәрі қарым-қатынастың жаңа кеңістігі жағдайында уақыт жағынан барынша үнем жасауға мүмкіндік берді.

Жаңа астанада құрылыс объектілерін жылдамдатып салу мақсатында әрі құрылыс сапасын нашарлатпас үшін металл мен темірбетоннан жасалған қаңқалы құрылыс технологиясы қолданылды.

Мәселен, астананың символы – «Бәйтерек» кешені ең қысқа мерзімде бой көтергені есімде. Жалпы біздің және шетелдің құрылыс компаниялары өзім Астананың құрылыс алаңдарында атауын тұңғыш рет естіген, «мембраналық-гидрофикациялық жүйе», «селективті жылытқышы бар мембраналық жапқы», «жоғары қысымдағы полиэтилен трубалар», «алюкобонд» және т.б. сияқты, біздің ойымызша, «экзотикалық» құрылыс технологияларын кеңінен пайдаланды.

Әрине, жетілген технологиялар ғимараттарға ғана емес, сонымен бірге астана инфрақұрылымының басқа да объектілеріне қатысты қолданылды. Мысалы, Сол жағалауға баратын жолды алайық. Немесе Астананың оң жағалауындағы сонау Целиноград аталған кезінен бері ешқашан жоспарланбай келген жауын-шашын суағарларын айтайық. Соның салдарынан Астананың көшелері жаңбырдан кейін саз-балшыққа бөгіп, ағын суға толып қалатын. Бүгінде Астананың Сол жағалауындағы жолдар топырақ сулары мен жауын-шашын ағыстары әсер етпейтін арнаулы қорғанышы бар бетонды негіздермен жабдықталған көп қатпарлы конструкциядан түзілген.

Мұның бәрі ешбір жаңалығы жоқ бос сөз болып көрінуі де ғажап емес. Кеңестік уақытта, өндіріс мәдениеті оншалықты дамымаған кезде, осы технологиялардың бәрі Орталық Қазақстан жағдайының өзінде мүлде қолданылмаған еді.

Мен Астананың барлық құрылысшыларына, барлық тұрғындарына осы салтанаттарға әзірлену кезіндегі баға жеткісіз үлестері мен еңбектері үшін, жаңа астанамызды салу арқылы отандастарымыз бен болашақ ұрпаққа осындай таңғажайып сыйлық жасағаны үшін шексіз ризамын.

Астана қаласы көз алдымызда көркейіп, күн сайын өзгеріп барады. Ол жыл өткен сайын түбегейлі жаңара береді, қалаға бұдан екі-үш жыл бұрын келіп кеткен адамдар сәті

түсіп қайта оралғанда астананы мүлде танымай қалатыны өтірік емес.

Қаланың бұрынғы әкімі, қазір Президенттің Іс басқарушысы болып істейтін Темірхан Досмұхамбетовтің былай дегені бар еді: *«Бір жолы ұшақ үстінде Германияның бір азаматын кездестіріп қалдым. Ол маған: «Баяғыда Ақмолада болып едім, бірақ қазір мүлде басқа қалаға тап болып тұрмын. Мына қаланы әрең таныдым!»* – деді.

Расында, бұл мадақтау орайындағы жалаң пікір болмаса керек. Барынша күшті әрі жарқын құбылыс – Астананың қаулап өсіп бара жатқанына риясыз таңғалған адамның сөзі екенінде дау жоқ.

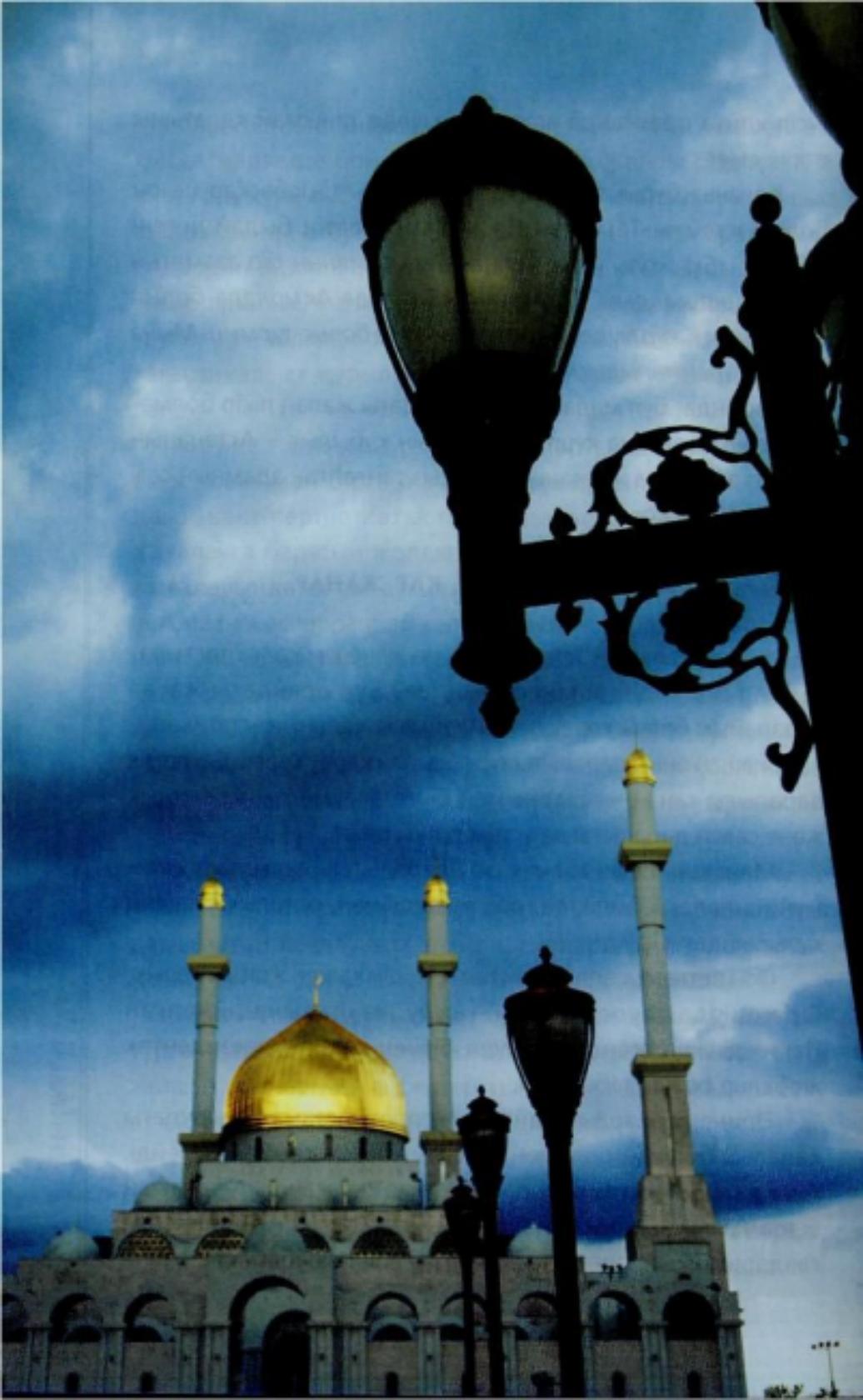
ҚАЛАУЫН ТАПСА, ҚАР ЖАНАР...

Жалпы қаланың эстетикасын не және кім қалыптастырады? Ал бір елдің астанасының ше? Бұл орайдағы жауап қарапайым болуы керек деп ойлаймын: қаланың эстетикасына әрқашан оның даралығы тұрғысынан қарау керек. Сәулеттік даралығы ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік, қоғамдық және саяси даралығы да үстем тұруы шарт.

Меніңше, қаланың нақ осы даралығын қалыптастыру – муниципалдық биліктен гөрі, ең алдымен, орталық биліктің құзырындағы іс.

Осы ретте мысалды алыстан іздеудің қажеті жоқ. Айталық, Францияда сәулет өнерінің сұлу жауһарына айналған Париждің көптеген объектілері, бірінші кезекте, президенттік жобалар болып табылады.

Әрине, шаһардың лайықты келбетін қалыптастырудағы қалалық биліктің рөлі мен маңызын төмендеткім келмейді. Алайда мемлекеттің елордасы ретінде қарағанда, Астананың эстетикалық нысаны мен түрін алдымен биліктің орталық органдары айқындауға тиіс екендігіне ешбір шүбәм жоқ.

жұмыс сонау 1994 жылдан басталған болатын. Астананың ең басты көшесі – Республика даңғылы (бұрынғы Тыңгерлер даңғылы) сол кезден бастап қазіргі заманғы түрін алып, негізгі көлік тасқынын көтере алатындай дәрежеде толықтай қайта жасалды.

Республика даңғылы – астана инфрақұрылымы ішіндегі басты, маңызды, тіпті стратегиялық объектілердің бірі.

Осы учаске үшін ең алғашқы күннен бастап жауапты болған Аманжол Бөлекбаевтың күн сайын таңертең Жастар сарайынан шығып, көпірге дейінгі аралықта бүкіл даңғылды жаяу аралап, қаланың ең басты күре тамырын абаттандыру жөніндегі құрылыс жұмыстарының әрбір учаскесін мұқият қадағалап жүргені тегін емес.

Іс жүзінде Республика даңғылын Аманжол Бөлекбаевтың төл перзенті десек жарасады. Даңғылды үнемді, ұтымды және тиімді етіп қайта жасап, қазіргі заманғы түріне кіргізу үшін осы азамат барлық күш-жігерін жұмсады.

Оның бұл мәселедегі принципті көзқарасы есімде қалыпты. 1994 жылы Республика даңғылын және әуежайға баратын жаңа жолды асфальттау туралы мәселе қозғалғанда, Үкімет аса қымбат тұратын жапонның жол-құрылыс және асфальт төсегіш техникасын іске қосу туралы шешім қабылдайды. Бірақ Аманжол Бөлекбаев Үкіметтің бұл шешімін орындаудан бас тартады. Егер қарапайым асфальт төсеудің бағасы шынымен асыра қойылмаса, дәл осы техника үшін төрт миллион доллар төлеу тым ұшқарылық деп өз уәжін айтады. Бұдан басқа, техника жапондікі болса да, Польшада жасалыпты, мұның өзі оның «жапондық» сапасына кепілдік бере алмайды, дәл осындай техниканы бұдан әлдеқайда аз бағаға, сондай жұмыс сапасымен, мәселен, Германиядан сатып алуға болар еді дейді ол.

Сөйтіп, Үкіметтің «тоқпағынан» кейін Бөлекбаевтың қайтадан маған жүгінуіне тура келді. Ол «асфальт» мәселе-

сіндегі өз позициясын және Үкіметтің бұл орайдағы позициясымен принципті түрде келіспеушілігін түсіндіргеннен кейін, мен оған: *«Егер сен бұған келіспесең және осы үшін жауапкершілікті толық өз мойныңа алатын болсаң, онда Германияға бар»,* – дедім.

Бөлекбаев көп кідірместен, қаңтар айында асфальт төсейтін техника сатып алу үшін Германияға жүріп кетті. Керекті техниканы «үкіметтік» төрт миллион долларға емес, «мемлекеттік» бар болғаны 800 000 долларға сатып алды.

Бұл техника сәуір айында келіп жетті, нақ соның көмегімен Республика даңғылына және әуежайға баратын жолға сапалық жаңа асфальт төселді.

Республика даңғылын жаңбыр жауғаннан кейін лай-батпақ басып кететін, ал ол лай-батпақ кепкеннен соң шаң болып көтерілетін. Мұның әр түрлі себебі айтылып жүрді. Кейбір «ақылмандар» тіпті бұл дала төсіндегі қалалардың табиғи ерекшелігі деп те сайрады. Бірақ даңғылға жарыса салынған көптеген көшелер соқпақ жол күйінде еді, осы көшелермен жүріп өткен автомобильдер даңғыл төсіне шыққанда, дөңгелектеріне жабысқан лай-батпақты шашып кетіп жататын. Осыны дәлелдеу үшін Астананың құрылысы мен дамуы жөніндегі кеңестен кейін, жауын-шашынды, лай-батпақты күндердің бірінде аяқ астынан қаланың басшылығын автобусқа отырғыздым да, орталыққа жақындау орналасқан ең лас жерлерге алып бардым. Бұл жерлерді етіксіз аралап шықтық, мұны көрген басқалар енді «Қай жерді жинаймыз, қалай жинаймыз, қанша жинаймыз» деген тақырыпта талқылау басталады деп ойлады. Бірақ мен бұл ниетті қолдай қойғаным жоқ. Өйткені осы проблемаға барынша кешенді түрде қарағым келді. Міне, осындай ойлардан бастап тозығы жеткен ескі үйлерді бұзудың, қажетті инфрақұрылымдар салудың және де қала аумақтарын көгалдандырудың жүйелі бағдарламасының негізі қалана берді. Қаланың барлық

көшелерін жаңартудың нақты шаруасы, іргелі бағдарламасы осылай басталды.

Астана өзгере берді. Ол бейне бір «Қазақстан астанасы деген орнымды алуға әзірмін!» дегендей жаңа түрге еніп келе жатты...

Осынау орасан зор жобаның барлық қатысушыларының: тұсаукесерді ұйымдастырушылардың, құрылыс қызметтері мен компанияларының, муниципалды органдардың және жүздеген басқа адамдардың жаңа астананы астана ретінде «жарыққа шығару» әзірлігін қамтамасыз еткен күн сайынғы қажырлы жұмысы жемісін берді.

Сонымен, тұсаукесерге әзірлік кезіндегі ең басты нәрсе – құрылыс салу мен жаңа объектілерді іске қосу шешімін тапты.

Біздің басталқы ойымыз бойынша, жаңа астананың ресми тұсаукесеріне дейін аз болса да, көп болса да, 57 объектіні іске қосуды жоспарлап едік. Бұл үшін құрылысшылардың мақтануына әбден болады, осынау орасан зор жоспар ойдағыдай орындалды: барлық объектілер уақытында пайдалануға берілді!

Бүкіл өзен жағалауы жинақы, салиқалы түрге енді. Оның түйетайлы жағалары әшекейлі плиткалармен көмкерілді, жағалауды бойлай төбесі күмбезделген бағаналы беседкалар салынды, жағалау су айдынынан өрнекті темір қоршаумен бөлініп, өзенді қуалай асфальт соқпақтар тартылды.

Есіл айдынының қақ төрінен гүлдің алып қауашағына ұқсас фонтан «өсіп» шықты. Күн сәулесімен шағылысып, айналасын шағын кемпірқосақтарға толтырып, су астынан тым биікке атыла шапшыған фонтанның сиқырын қарап тұрудың өзі ғажап. Есілге тым таяу жерден «Қиял әлемі» деп аталатын «Айя» мәдени ойын-сауық орталығы бой көтерді, онда кемпірқосақтың сан алуан түсімен құбылған қазіргі заманғы әсем аттракциондар бар. Кенесары көшесінің бо-

йында тұрған, халқымыздың даңқты палуаны Қажымұқан Мұңайтпасов атындағы Орталық стадион толығымен қайта жасалып, жаңғыртылды, сөйтіп бұл бұқаралық іс-шаралар мен салтанатты мерекелерді өткізуге әрқашан әзір тұрған нағыз астаналық стадионға айналды. Қазақтың кемеңгер абыздары: Төле бидің, Қазыбек бидің және Әйтеке бидің ескерткіштерін ашу рәсімі болып өтті.

Бүкіл астаналық инфрақұрылымды қайта жасау қарқын ала түсті: мөлтек аудандар мен көшелер абаттандырылып, көркейтілді, жолдар жөнделіп, қайта жасалды.

Тұсаукесер астана келбетін ұдайы және айнымас қалыппен жетілдіре түсудің бір үзігі ғана сияқты еді.

Астананың тұсаукесері өткізілген күннен бері бар болғаны жеті жыл өтті.

Алайда осы мерзім ішінде қаншама істер атқарылды десеңізші! Темір жол вокзалы толығымен қайта жасалып, қазіргі заманғы көркіне енді, Астанаға келіп-кетушілер үшін қолайлы жағдай жасайтын сыртқы және ішкі жаңа кешендер пайда болды.

Сөйтіп, ақырында, Астана нағыз астаналық вокзалға ие болды! Күрделі қайта жасау жұмыстары жүргізілгеннен кейін вокзал сыртқы сұлбасы бұзылмай-ақ, адам танымастай өзгеріп кетті. Іші де, сырты да өзгерді.

Біріншіден, инженерлік коммуникациясы толығымен жаңартылды, жаңа терминалдық жабдықтар пайда болды, күту залдары кеңейтіліп, жаңғыртылды.

Енді вокзалдың тәулік сайынғы өткізгіштік қабілеті 5800 жолаушыға дейін артты. Вокзалдың ішкі холы ақпараттық табломен, бейнеқадағалаумен жарақтандырылды. Жолаушыларға қолайлы болуы үшін ғимараттың ішінде бар мен кафе, бейнезал, демалыс бөлмесі орналасқан, тіпті шағын маркет те бар.

Екіншіден, перронның тап үстінде жолаушыларды желден, жаңбырдан, қардан қорғайтын арнайы қалқа орнатылған.

Астананың тұрғындары мен қонақтарына қолайлы жағдай жасау мақсатында вокзал әйнек витраждардан әзірленген конкорсты өткелмен, мүгедектерге арналған арнаулы лифтімен және эскалаторлармен толықтырылған.

Астананың темір жол қақпасы енді жаңа астананың көз тартарлық ғимараттары ішінен өзінің берік орнын алатыны сөзсіз...

Астананың жаңа мәдени, ойын-сауық объектілері ашылды, бұлардың ішінен Күләш Байсейітова атындағы Опера және балет театрының классикалық пішінін, модерн стилінде орындалған «Синема-Сити» кинотеатрын, мұражай-көрме залы, кітапхана, мәжіліс-залы орналасқан Президенттік мәдениет орталығының зәулім күмбезін атап өткен жөн.

2004 жылдың қаңтар айында біз Ресей Президенті Владимир Путинмен бірге оның ресми сапары кезінде Президенттік мәдениет орталығына бардық. Сонда Путиннің қазақтың киіз үйінің жасаулары мен оның көшпелі тұрмысының бұйымдарын аса қызығушылықпен қарағанын байқадым. Мәртебелі мейманымыз сәуле шаша жарқыраған әйгілі «Алтын адамның» түр-тұлғасына қадала қарап, таң-тамаша қалды.

Қазақстан Қаржы министрлігінің ғимараты да өзінің желбіреген жалаудай ерекше пішінімен көз тартады. Ғимарат кейде тербелген толқынды елестетеді. Десек те, Астананың көзі өткір кейбір тұрғындары бұл ғимараттың пішінінен американдық доллардың сұлбасын көре қалыпты. Сөйтіп, бұл ғимаратымыз «Доллар» атанып кетті.

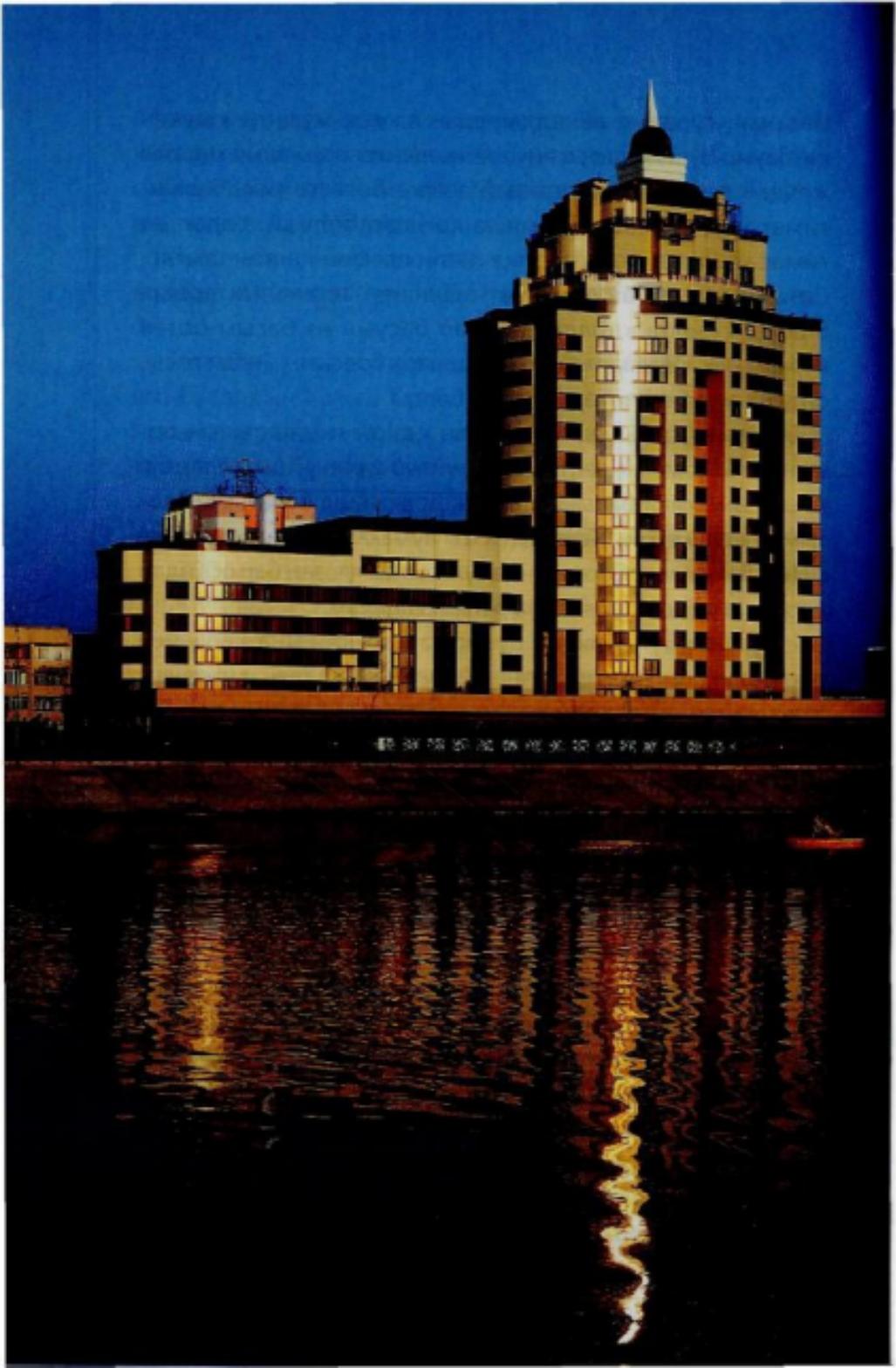
Астанадағы осы көз тартарлық ғимараттың бас сәулетшісі, сәулет және қала құрылысы департаментінің директоры Владимир Лаптевтің түсіндіруінше, бұл ең басында Қазақстан Республикасы туының тасқа айналған бейнесі ретінде ойластырылған екен. Сәулетшілердің пікірінше, көгілдір қасбетке шағылысқан күн сәулесі ғимаратты жайылған

матаның суретіне айналдырады, ал көк жүзінде көшкен қазбауыр бұлттардың жөңкілген көлеңкесі осы алып матаны желдей желбіретіп тұрғандай әсерге бөлеуге тиіс. Бәлкім, ғимараттың қасбеті барынша көгілдір болмай, содан да ғимарат-тудың әсері жұртқа жетіңкіремей қалған шығар. Соған қарамастан, ғимарат пішінінен астаналықтардың бірінші кезекте «долларды» тап басуын өз басым бөтен көрмеймін. «Доллар» болса, «доллар» болсын... Ең бастысы, сұлу да сүйкімді ғимарат пайда болды.

Бұрын Қаржы министрлігінің қазіргі ғимаратының орнында «обкомдікі» деп аталатын үйлер тұратын-ды. Бұлар бір кезде заманына барынша лайық болған, ал бүгінгі күн үшін тым ескіріп кеткен үйлер еді. Осы аумақты аралап жүргенде мен астананың қақ ортасында ауласында клозеті бар осындай дербес үйлердің тұрғанына реніш білдірдім.

Дұрысы бұл үйлерді бұзып тастап, орнына қала мен республиканың қажеттілігіне жауап бере алатын, мейлінше жаңа заманға тән құрылыстар салған жөн болатын еді. Бұл үйлерді бұзуға қаланың байырғы тұрғыны, әкім Ә. Жақсыбеков әзер келісті. Өйткені ол бала кезінен-ақ бұл үйлерге ерекше бір ізетпен қарауды үйренген. Былайша айтқанда, осы жер ескі Ақмоладағы «дворяндар ұясы» сияқты еді. Сөйтіп, нақ осы аумақта іс жүзінде жаңа аудан – Қаржы министрлігі, фондандары бар саябақ және басқа қазіргі заманғы құрылыстар пайда болды.

Бүгінгі «Алатау» спорт сарайы бұрынғы КСРО Ауыр арнаулы құрылыс министрлігінің аяқталмай қалған корпусы екенін көп адам ұмытып та қалған шығар. Оның айналасында бір-біріне жабыса салынып, бетон панельдердің сынығынан жасалған жабайы гараждар тұратын. Мұндай гараждар әр жерде бар-ды. Қала келбетін бұзып тұрған осындай гараждарды аяусыз қиратқан кезде Ә. Жақсыбековтің қандай қарсылыққа төтеп бергені маған жақсы мәлім.

Сөз ретінде Қаржы министрлігін, басқа да көптеген көз тартар ғимараттарды Астана мен Қазақстанның аса ірі құрылыс компанияларының бірі «Базис-А» корпорациясының салғанын айтып өткім келеді. Бұл – құрылыс нарығында өзін орнықты әрі сенімді түрде көрсеткен, ауқымды жобалардан сескенбейтін, орындау сапасы тұрғысынан, өз қызметкерлері мен қызметшілерінің кәсіби шеберлігі жағынан әлемдік стандарттарға сай компания. Энергетика министрлігінің, «ҚазМұнайГаздың» Есідің сол жағалауында пайдалануға беріліп үлгерген аспанмен таласқан «Транспорт-Тауэр» зәулім ғимаратын тұрғызу абыройы осы компанияға тиесілі.

«Транспорт-Тауэр» зәулім ғимаратын жобалау мен салуға арналған тапсырысты алу үшін бірнеше шетелдік және отандық компаниялар күресті.

Бірақ осынау даңқы зор конкурста «Базис-А» компаниясының талантты сәулетшілері мен дизайнерлерінің жобасымен ешкім бәсекелесе алмады. Орындалу шеберлігінен басқа, бұл жоба ең бір үнемді жоба болып шықты. Ғимарат құрылысын салу кезінде 10 миллионға жуық доллар қаражат үнемдеуге мүмкіндік туды...

Қаладағы спорттың жайы да ұмыт қалған жоқ. Қысқа мерзім ішінде айнадай жарқыраған «Алатау» спорт сарайы, сыртқы пішіні өзінің өткір қырларымен кеңістікті жарып келе жатқан алып мұхит кемесін елестететін «Қазақстан» спорт сарайы пайдалануға берілді. Жаңа ипподром, есу каналы, сегіз ашық корттан тұратын теннис орталығы, бизнес орталығының биік ғимараты және басқа да көптеген құрылыстар салынды.

«Қазақстан» спорт сарайының түгелімен меценаттар қаражатына салынғанын және осынау бірегей құрылысқа 11 миллионнан астам доллар жұмсалғанын еске сала өтейін. Бұл қаражаттар «Шеврон», «Эксон-Мобил», «Испат-Қармет»,

«Қазақстан алюминийі», «Ақсес Индастриз», «Филипп Моррис», «Эке», «Паркер дрилинг» сияқты белгілі фирмалардан, Дөң мен Соколов-Сарыбай кен-байыту комбинаттарынан, Қазхромнан және Ақсу ферроқорытпа зауытынан түсті. Менің өтінішіме дер кезінде көңіл бөлгендері үшін бұлардың баршасына ризашылығымды білдіремін. Осы спорт кешенінің тұтастай отандық материалдардан салынғанын да есте ұстаған жөн. Мұның ең үлкен мұзды залы бес мыңға дейінгі көрерменді сыйғыза алады. Олимпиадалық стандарттағы 1 200 орындық көрермен залы бар жүзу бассейні де осында. Басқа да көптеген дүниелері бар.

Бір сөзбен айтқанда, жаңа астананың спорт кешендері де талапқа сай деңгейге көтерілді. Бүгінде жаңа спорттық құрылыстар астана тұрғындары мен қонақтарының ең көп баратын сүйікті орындарына айналды.

Әрине, жаңа астананың бірегей объектісі «Думан» ойынауық кешені болып табылады.

Астананың тұрғындары мен қонақтары әлемдік мұхиттардан бірнеше мыңдаған шақырым қашықта тұрса да, теңіз суларымен толтырылған 13 орасан аквариумға орналасқан, теңіз бен мұхит тұңғиығын мекендеушілердің құпия өмірінің қойнауына шынымен бойлай алады. Сөйтіп, кең дала төсінде бой көтерген астананың тіршілігін айтарлықтай жадыратып, жаңдандыруды мақсат тұтқан бұл өзі кереметтей қызық әрі ғаламат күрделі жобаның әсемдігі мен маңыздылығын сезіне түседі.

Әйнекті коридорды бойлай жүріп, жан-жағыңды көзбен шолып, құдды бір капитан Немо құсап, басыңды көтеріп қарасаң, тура көз алдында мұхит пен теңіз тұңғиығының бейтанық мекендеушілерін көресің, бұлар да бүгін Қазақстан астанасына тұрақтапты. Мен ихтиолог емеспін, сол себепті «Думан» океанариумында көрген теңіз жәндіктерінің бәрінің атын атап, түсін түстеу оңайға түспейді. Бірақ мәселе сонда ғана ма? Ең

бастысы, бұдан былай астана тұрғындары мен қонақтарының осынау бірегей, ғажайып кешенге барғанда, өздерін толық құқылы теңіз жағалауындағы қалалар тұрғындары сияқты сезінетіндігінде ғой. Айтпақшы, океанариумның ішкі жағында қазіргі заманғы кинозал мен тіпті теңіз суын өндіретін зауытқа дейін бар.

Өзіміз бір мәрте айтып өткендей, астананың ажарын аша түсетін этнопарк жасалды. Ол Қазақстанның картасын қайталай отырып, республиканың қалалары бойынша Қазақстанның бүкіл сәулет өнеріндегі інжу-маржан: Оңтүстік астанадағы асқақтаған әсем жаңа мешіт пен алтын күмбезі жарқыраған Воскресенск соборынан бастап, Жетісудың жоғалған алқасындай болған Отырардың тас мұнарасы, жұмбақ сырлы кәрі Алтай тауы бөктерінің қарағайлы қара орманы сияқты бабаларымыздан қалған мұраларға дейін жинақталған.

Астана, албетте, әлеуметтік-сауықтыру объектілерін де ұмыт қалдырған жоқ. Бұлар болмаса, қала мен астананың толық мәніндегі инфрақұрылымының өмір сүруі әсте мүмкін емес.

Жаңа медициналық мекемелер салып, оларды қазіргі заманғы техникамен толықтыру арқылы денсаулық сақтау жүйесін жақсарту жаңа астана тұрғындары үшін жақсы сыйлық болды ғой деп ойлаймын.

Балаларға және олардың дені сау болуына қамқорлық жасау жай ғана міндет емес, бұл біздің парызымыз. Ұдайы қамқорлық жасай отырып, өскелең ұрпақтың бақыты мен болашақ денсаулығы үшін жаныңның бір бөлшегін бергеннен артық не бар?

Мысал үшін, Астананың Сол жағалауында 2003 жылы ашылған, ашылу рәсіміне менің қатысуыма тура келген Кардиохирургиялық орталықты алайық. Бұл объект – Сауд Арабиясындағы ханзада Сұлтанның жеке сыйлығы. 30 орынға

есептелген және жүректің ишемиялық ауруымен, жүректің кейін пайда болған және туа біткен ақауымен ауыратын адамдарға арнайы хирургиялық көмек көрсету мақсатын көздейтін бұл орталық – тұтастай Орталық Азиядағы осындай тұрпатты бірегей және жалғыз медициналық мекеме болып табылады. Орталықта қазіргі заманға қажетті барлық аппараттар: «Филипс» (Голландия) фирмасының ангиографиялық қондырғысы, немістің «Дрегер» фирмасы шығарған қазіргі заманғы наркоз және қадағалау аппаратымен, «Сток» (АҚШ) фирмасы шығарған жасанды қан айналысы аппаратымен, 8 төсектік реанимациялық блокпен, немістің «Би Браун» фирмасы шығарған екі қан ыдырату аппаратымен жарақтандырылған қос операция бөлмесі бар.

Қаладағы №2 балалар ауруханасының келбетінің күрт өзгергені мені ерекше қуантады. Сонау 1999 жылы Токиода болғанымда Жапон үкіметімен медициналық қызмет көрсетуді жақсарту жөніндегі жобаны Қазақстанда іске асыру туралы келісімге қол қойып едім. Осы келісімнің қағаз жүзінде ғана қалмағаны қандай сүйінішті десеңізші, 2001 жылы Астананың үш балалар ауруханасы жалпы сомасы 10 миллион доллар тұратын тамаша медициналық жабдықтарға ие болды! №2 ауруханада томограф, әртүрлі диагностикалық және зертханалық техника, операциялық бөлмелердің жабдықтары орнатылды.

Осынау өз балаларымызға қарай бір қадам аттаудың арқасында қаншама сәбилердің өмірі мен денсаулығын сақтауға мүмкіндік туды және дәл солай бола бермек.

Енді қарасаңыз, деңгейі қазіргі заманғыдан да асып түсетін осы ауруханада жыл сайын жаңа астананың 7-8 мың бүлдіршіні емделіп жүр!

Астананың балаларын айтпағанда, мұнда бүкіл Қазақстанның балалары емделуде. Бұл сыйлықтың жалғыз Астана үшін емес, тұтастай Қазақстан үшін толымды тарту болғаны күмәнсіз...

Өте жаңа, мейлінше бірегей техникамен жарақтанғандардың бірі – Республикалық клиникалық аурухана болып отыр. 2001 жылғы қыркүйекте оның ашылу рәсіміне қатыстым. Маған айтуынша, бұл медициналық кешенге ТМД елдерінде теңдес келетін ештеңе жоқ, ол он жыл мерзімге 88 миллион доллар мөлшерінде жеңілдікті кредит бөлген Ұлыбритания үкіметінің қаражатына салынды. Кешен бір мезгілде 240 ересек пациенттерді қабылдай алады, клиниканың жергілікті және республикалық бюджеттерден қаржыландырылуына байланысты олар тегін емделеді.

Әрине, біздің балаларымыздың психологиялық денсаулығына да назар аудармауға болмайтын еді. Бізде шаңырағы шайқалған отбасылар, түрлі себептердің салдарынан ата-анасынан ерте айырылып, ананың аялы алақанын, әкенің үлгісін көрмей-білмей өсіп келе жатқан балалардың бары жасырын емес. Әсіресе осыларға қиын. Жүйкенің жарақаты дене жарақатынан гөрі ауыр болады. Дене жарақатының емін табуға болар-ау, алайда айналасынан әрдайым мейірім мен жылылықты күтетін баланың жан жарасын қалай емдерсің?

Сондықтан 2001 жылғы маусымда халықаралық «СОС Киндердорф-Астана» балалар ауылының ашылу салтанатына – шын мәніндегі балалар мерекесіне қатысу мені ерекше қанағат сезіміне бөледі.

Мұның жайын естімегендер үшін айта кетейін. Мемлекеттік емес «СОС Киндердорф Халықаралық қоры» қайырымдылық ұйымы бұдан жарты ғасырға таяу уақыт бұрын соғыстан кейінгі Австрияда құрылған. Мұны құрған Герман Гмайер кейін оның бірінші президенті болды.

Бұл ұйым өзіне аса ізгілікті міндетті, яғни нәсілі мен дініне қарамастан, ата-анасын жоғалтқан барлық балаларды тұрақты үймен қамтамасыз етуді қолға алды. Осы үйде балалар ересек өмірге лайықты енуге, қоғамның толыққанды мүшесі болуға дайындалады.

Қазақстан «Баланың құқығы туралы» Конвенцияға қол қойды және 2000 жылғы желтоқсанда біз «Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері туралы» Заң қабылдадық. Бұдан бұрын, 1994 жылғы тамыз айында менің зайыбым Сара Назарбаева «СОС – Қазақстанның балалар ауылдары» қорын құрған болатын. Қазір мұндай балалар ауылдары Алматы мен Астанада жұмыс істеп тұр. Осындай балалар ауылының бірі Теміртау қаласында салынууда.

Дәл осы қордың құрылуы 2000 жылғы балалар ауылдары туралы заң қабылдануының тұңғыш хабаршысы болды.

Астанадағы балалар ауылы жай ғана тұрғын үйлер емес. Бұл тұтастай балалар қалашығы, мұнда ауылдың жас тұрғындары үшін толық жабдықталған, қолайлы жағдай жасайтын қажетті инфрақұрылымның бәрі бар. Жылы ұядай үй-жайлар, балабақша, медициналық пункт, қонақ қабылдайтын үй, спорт алаңдары, қызметтік құрылыстар – Қазақстан астанасындағы тұтас бір балалар қаласы, міне, осындай!

Бұл мөлтек қалада 108 бүлдіршін тұрады, олардың әрбірі өзінше дара, шетінен талантты және Қазақстан Республикасының азаматы ретінде үлкен өмірге араласып кетулеріне толық мүмкіндіктері бар.

Әрине, астананың ажарына ажар қосқан, жаңа корпустарымен қала ландшафтына тамаша кірігіп кеткен Лев Гумилев атындағы Еуразия университетін айтпай тұра алмаймыз.

Бұл күндері шетелдік мәртебелі қонақтарды Еуразия университетінің қабырғасында қабылдап жүргенде, өз басым осынау оқу ордасының үйлесімді де әдемі сәулетіне әрдайым таңдана қараймын. Мұндай таңданыстарын осында келген меймандарымыз да жасыра алмайды. «Астананың мәдени капиталы» деген ұғым Еуразия университетіне көз түскен сәттен-ақ адам санасында нақты бейнеге айналады деп ойлаймын.

2001 жылғы қаңтарда мен Астана қаласында қазақ-түрік лицейінің айшықты әрі қазіргі заманға сай етіп салынған

ғимаратының ашылуында болдым. Негізі 1994 жылы қаланған осы лицейде бүгінде білікті де тәжірибелі оқытушылар өз шәкірттеріне Еуразияның төрт тілінде – қазақ, түрік, орыс және ағылшын тілдерінде дәріс беруде. Оқу сапасының жоғары екендігі соншалық, лицейді бітірген түлектердің 98 пайызға жуығы өз білімдерін қазақстандық және шетелдік жоғары оқу орындарында табыспен жалғастырып жатыр.

Әлбетте, мұндай бірлескен білім беру ордаларының болуының Қазақстан мен Түркия арасындағы, Қазақстан мен Ресей арасындағы, Қазақстан мен Ұлыбритания арасындағы – халықтар достығының символы ретінде терең саяси мән-мағынасы бар. Бір сөзбен айтқанда, бұл – Қазақстан мен бүкіл әлемдік қоғамдастық арасындағы достық.

1998 жылы Қазақстан мен Ресей арасында білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы шартқа қол қойылып, оған Қазақстан-Ресей университетін құру туралы бір тармақ енгізілген-ді. Шарттың осы тармағы 2003 жылы іске асты. 2003 жылғы 10 маусымда мен жаңа астананың Сол жағалауында Қазақстан-Ресей университетінің жаңа корпусының ашылуына қатыстым. Жаңа университеттің қосымша құрылтайшылары мен әріптестерінің арасында Ресейдегі және ТМД-дағы аса ірі білім беру мекемесі – Мәскеудің қазіргі заманғы Гуманитарлық Университеті бар екенін айтып өткен жөн.

Менің өкімім бойынша, 1994 жылы құрылған Қазақ мемлекеттік заң академиясының жаңа ғимараты құрылыс материалдарының соңғы үлгілерін қолдана отырып, жинақы сәулеттік стильде орындалды.

Қазіргі заманғы сауатты басқарушыларды көптеп тілеп отырған қалаға, қаулап өсіп келе жатқан Астанамызға нақ осы заң академиясы ауадай қажет деп білем. Өйткені бүгінде Жоғарғы Сот, Бас Прокуратура, министрліктер мен ведомстволардың бәрі де осы жаңа астанада орналасқан. 2001 жылғы маусымда осы жоғары оқу орны студенттерінің

алдында сөз сөйлегенде, мен жаһандық әлем жүйесіне қосылу сияқты басты міндетті біз қалай шешуіміз керектігі жөнінде өз ойларыммен бөлістім. Және бұл міндеттердің бәрі көп жағдайда нақ осы білім жолымен, бірінші кезекте заңгерлік білім арқылы шешілетінін жастардың есіне салдым. Қазақстан азаматтары үшін соншалықты өмірлік маңызы бар осы міндеттерді ойдағыдай орындайтын болашақ заңгерлер мен құқықтанушылар емес пе!

Инновациялық бағдарламалар орталығы да мені өзгеше жақсы әсерге бөлейді. Мұнда республиканың Білім және ғылым министрлігі жанындағы білім беруші төрт ұйымы бар. Олар Республикалық «Дарын» орталығы, халықаралық «Білім» орталығы, Ыбырай Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясы және Білім беру мен тестілеу мемлекеттік стандарттарының ұлттық орталығы.

«Дарын» орталығының компьютерлерінде сирек ұшырасатын деректер базасы – біздің еліміздің барлық дарынды балаларының деректер банкі бар екенін білгенде, қатты таңдандым. Бұл дегеніңіз, Қазақстанның жоғары оқу орындары мен мектептеріндегі алты мыңнан астам студенттер мен оқушылар ғой. Еліміздегі жас таланттар мен дарынды балалардың саны бұдан әлдеқайда көп болуы керек деп ойлаймын және осы деректер базасын жасаушылардың мұны ұдайы жетілдіріп отыруға, толықтырып отыруға ынтасы да, қабілеттері де жетеді деген үміттемін.

Ал халықаралық «Білім» орталығының ауқымды ақпараттық компьютерлік желі құру жоспарын алыңыз.

Орталықтың түпкі ойы бойынша, бұл желі біздің кеңбайтақ Отанымыздың барлық қалалық және ауылдық мектептерін қамтуға тиіс. Болашақ оқушылар нақ осы желіден барлық қажетті ақпаратты электронды кітаптардағы білім қазынасын таба алады.

Енді Ұлттық академиялық кітапхананың әсем де айбынды ғимаратына келейік. Мұны кезекті Астана күніне орай, 2004 жылғы 10 маусымда Юрий Лужков екеуміз ашып едік. Айтпақшы, Лужков жаңа кітапханаға шын мәнінде «астаналық» сыйлық жасады, орыс әдебиеті классиктерінің тура үш мың томдық шығармаларын сыйға тартты.

Әрине, білім беру мекемелері жүйесін құру қажет. Сонымен бірге студенттердің өмірі мен тұрмысы үшін қолайлы жағдайлар жасайтын тиісті инфрақұрылымды да жасау керек. Бұл орайда неғұрлым көрнекті мысал – Студенттер үйі болады, ол 500 студентке арналған Лев Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті жанындағы тоғыз қабатты жатақхана. Студенттерге арналған пәтер үлгісіндегі осы әдемі де жинақы бөлмелерді аралап көру ерекше қуанышқа кенелткендей. Бөлмелердің бәріне телефон орнатылған. Ғимараттың өз ішінде керекті нәрсенің бәрі бар – кітапхана, оқу залы, асхана, буфет, кір жуатын бөлме, би залы, тіпті алыстан келген ата-аналарға арналған қонақ үй, барлығы да осында.

Біз студент болып жүргенде мұндай нәрсе өңіміз түгіл, түсімізге кірмеуші еді. Тіпті студент осындай жағдайда тұруы мүмкін-ау дегенді көз алдымызға елестете де алмайтынбыз. Шамасы, біздің тәрбиеміз басқашалау болды білем...

Дегенмен Астанадағы білім жайын айрықша айтқым келеді. Мәселенің төтенше маңыздылығы оны әңгіме арқауы етуге сұранып-ақ тұр.

Еліміз үшін зияткерлік ресурстарды даярлау мәселесі – Астана мен Қазақстанды бұдан әрі дамыту жолындағы ең маңызды мәселе, ол біздің бүкіл білім беру жүйесінің «тиянақты императиві» болып отыр.

Осынау стратегиялық маңызы бар мәселеге мен әрдайым барынша назар аударуға тырысып келемін. Білім және ғылым қызметкерлерінің II съезінде сөз сөйлеген кезімде құрылымдап, жүйелеп баяндап беруге тырысқан ойларымның

Үкімет қабылдаған «Қалада бастауыш және орта кәсіптік білім беруді дамыту, Астана қаласындағы кадрлар даярлау процесі мен жұмыспен қамтылмаған халықты реттеу жөніндегі 2003–2006 жылдарға арналған Өңірлік бағдарламаға» кіргені мені әлбетте қанағаттандырады.

Өңірлік бағдарламаға білім беру жүйесін реформалау мен жаңғыртуға қатысты көптеген ресми қабылданған базалық құжаттар енген.

Бірінші кезекте, бұлар – Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Қазақстан Республикасында бастауыш және орта кәсіптік білім беруді одан әрі дамыту жөніндегі шаралар туралы» 2000 жылғы 15 мамырдағы қаулысы, Астана қаласын әлеуметтік-экономикалық дамытудың 2005 жылға дейінгі «Астананың гүлденуі – Қазақстанның гүлденуі» Бағдарламасы, Астана қаласының 2005 жылға дейінгі «Астаналық білім беру» Бағдарламасы.

Қаулап өсіп келе жатқан Астана қаласы үшін, оның үстіне Қазақстанның елордасы ретінде білім беру жүйесін дамыту мен жетілдіруде айрықша басымдықтар бөлініп отырғаны қуантады. Қазірдің өзінде Астанада кәсіби кадрлар мен бейінді мамандардың тапшылығы қатты сезілуде. Бұл проблеманың өткірлігі соншалық, ол дәл бүгін шешуді талап етеді.

Аталған бағытта алғашқы қадамдар жасалды. Қазір астанада кәсіби кадрлар даярлаумен 26-ға тарта ұйымдар айналысады. Бұл оқу құрылымдарында 11 000-нан астам оқушылар білім алуда.

Кәсіптік білім беретін оқу орындары жүйесі 20 жұмыс бейіндері мен 25 мамандық бойынша мамандар дайындап шығаруды жүзеге асыруда.

Білім беру процесіне мемлекеттік құрылымдардан басқа, жеке меншік құрылымдардың да атсалысып жатқаны айрықша қуантады.

Сайып келгенде, білім беру бағдарламаларын орындау нәтижесінде біз неге қол жеткіземіз және астаналық

инфрақұрылымды кәсіби кадрлармен қамтамасыз етуге байланысты қандай проблемаларды шешуіміз керек?

Бірінші кезекте, бейінді оқу орындарында кәсіби кадрлар даярлау жүйесінің икемді әрі жетілдірілген жүйесі құрылатын болады. Бұл астаналық еңбек нарығын айтарлықтай оңтайландыруға мүмкіндік береді, соның шеңберінде жұмыс күшіне деген ұсыныстарды барлық талап етілетін және қажетті мамандықтар мен кәсіптер бойынша кәсіптік ресурстарға арналған сұраныс барынша толық қанағаттандыратын болады.

Бұдан басқа, еңбек нарығын болжау мен талдаудың жүйелі қызметі құрылмақ. Еңбек нарығының даму серпіні бойынша мұндай талдаулар жасау кез келген мамандық немесе кәсіп бойынша жұмыс күшінің тапшылығы немесе артылып жатуы сияқты қолайсыз құбылыстардан қысқа мерзімді және орташа мерзімді перспективада арылуға мүмкіндік беретіні күмән тудырмайды ғой деп ойлаймын.

Кәсіптік білім беру жүйесінің материалдық-техникалық базасы да елеулі түрде нығаяды және жаңғыртылады.

Жалпы алғанда, жұмыспен қамту нарығының проблемаларын шешуге мүмкіндік беретін осындай және басқа да көптеген нәтижелерге қол жеткізу үшін кәсіптік білім беру жүйесін жаңа сапалық деңгейге көшіру қажет.

Астананың дамуы – астаналық инфрақұрылымды жетілдірудің үздіксіз процесі.

Неғұрлым жетілдірілген әрі кең өрісті астаналық инфрақұрылым барған сайын күрделі әрі технологиялық сипат алып келеді.

Сол себепті оны ұдайы тиісті деңгейде ұстап тұру және одан әрі дамыта түсу үшін, бірінші кезекте Қазақстанның жаңа астанасына нағыз қазіргі заманғы мамандықтарды игерген, ең бастысы, кәсіби шеберлігі жоғары қызметкерлер мен қызметші кадрларды даярлау проблемасын шешу қажет.

СТИЛЬ КЕПІЛДІКТЕРІ...

Кез келген қаланың, соның ішінде ел астанасының даңқын шығаратын оның ғимараттары мен құрылыстары ғана емес екендігін сеніммен айта аламын. Бұлар айбынды да ғаламат болуы мүмкін. Айрықша дара немесе оншалық ерекшелігі жоқ та болуы мүмкін. Солай бола тұра, қаланың қайталанбас келбетін бұлардан гөрі, халықтың жан жүрегі мен ұлттық мәдениетінің бір бөлшегін бойында ұстаған сол шаһардағы символдық объектілер дәлірек көрсетеді. Яғни бұл жолғы сөз жаңа астананың әр жерінде тұрған сәулет пен тарих ескерткіштері жайында болмақ. Егер сәулет пен тарих ескерткіштері болмаса, Астанамыз үсті-үстіне үйіле берген темірбетон жиынтығы сияқты болып көрінуі әбден мүмкін.

Қала мен астананың эстетикалық пішінін көп ретте дәл осы ескерткіштер айқындайды, солар қалыптастырады. Ескерткіштер функциясы мұнымен де шектеліп қалмайды. Сәулет ескерткіштері мен сәулеттік нысандар қала тұрғындарының туған шаһарының эстетикасын өздері сезініп, түйсінуіне мүмкіндік жасай отырып, олардың бойында жоғары талғамды тәрбиелейді.

Астанада көркем стильдің үлгісі бола аларлықтай ескерткіштер соншалықты көп деп айта алмайсың. Бірақ, меніңше, мұндай мәселеде саннан гөрі, сапаның үстем тұруы шарт. Егер бір сәулеттік нысан көңілдің күйін қозғап, өзі рәміздеп тұрған бейнеге деген сезімге бөлеп, ойға батырар болса, онда бұл бір-бірінен айнымайтын тұғырға қонып алып, бірін-бірі қайталайтын һәм ешқандай әсер етпейтін тақылеттес тас үйінділерден әлдеқайда артық.

Ескінің өз орнын жаңаға босатуға мәжбүр болатын жағдайы өмірде жиі болып тұрады.

Мысалы, таяу жылдарға дейін Целиноградтың орталық алаңында, Парламент үйінің қарсы алдында тұрған Ле-

нин ескерткішінің жайы солай болды. Қаланың байырғы тұрғындары мен соғыс ардагерлері Ленин ескерткішін алып тастауға үзілді-кесілді қарсы тұрды, оларды түсінуге де болатын еді. Тіпті мен де олардың көзқарасына қосыла жаздадым. Бірақ, қалай айтсақ та, бұл ескерткіш астананың әкімшілік орталығының сәулеттік келбетіне түбегейлі қарама-қайшы еді. Осы проблеманы Аманжол Бөлекбаев шешті. Ол алаңға соғыс ардагерлері мен қаланың байырғы тұрғындарын жинап алып, бір жарым сағат бойы қадірменді ақсақалдармен әңгімелесті. Қаланың қақ ортасында жаңа тәуелсіз және егемен мемлекеттің заң шығарушы билігінің тура қас маңдайында Ленин ескерткішінің тұрғаны қалай болмақ, соны ұзақ-ұзақ түсіндірді. Бір жарым сағат бойы тамақтары қарлыққанша дауласып-шуласты. Қала тұрғындары ақыры әкімнің көзқарасын түсініп, келісім берді.

Целиноградтың бұрынғы өзіндік кескініне орай тағы бір жағдайды айтайын. Қазіргі Президенттік мәдениет орталығының күмбезі жарқырап тұрған жерде, қалаға кірер жолдағы биік тұғырда бұрын К-700 тракторы тұратын. Қалай айтсаңыз да, Тың астанасының нағыз символы сол еді. Шынында оның ешкімге бөгеті болған жоқ, бірақ жаңа астананың жаңа сәулетіне тіпті кірікпей қойды. Не істейміз? Аманжол Бөлекбаев көп ойланбастан осы тракторды «Целина» деп аталатын аты да тыңға үйлесіп тұрған кеңшарға сыйлай салды. Жай ғана сыйға тартты. Кеңшар адамдары бұл тракторды өздері келіп алып кетті. Елдің айтуынша, осы трактор әлі күнге дейін бабында көрінеді, тіпті бір бүйірінде «Аманжол» деген жазуы бар деседі...

Орайы келген сәтті пайдаланып мен де оқырманмен бірге жаңа астананың сәулеттік құрылыстарын аралап өтейін.

Әуежайдан қалаға қарай шығатын даңғылды бойлап Есілге тірелер тұста, бір қарағанда дағдыдан тыс сияқты көрінетін оқшау құрылыс көзге түседі: 27 метр биік төбе

басындағы ұзын үрлік. Бұл үрліктің өзіндік оқшау тұрпатты ерекшелігі де сол – алыстан көрген кезде оның не мақсатпен қойылған монумент екенін ешкім тап баса алмайды.

Биік төбеге қарай созылған 55 сатыны басып көтерілгенде ғана мұның кең жайылған ГУЛАГ архипелагының лагерь-аралдарында дүниеден өткен миллиондаған жазықсыз жандарға, саяси қуғын-сүргін құрбандарына арналған жады мемориалы екенін ұғуға болады. Бұл монументтің іргетасы Қазақстан Халықтары ассамблеясының 4-сессиясы ашылған күні қаланды. Төбе басындағы барельефтер тұтастай халықтардың және ең қымбат нәрсе – өмірі қиылған жеке-леген адамдардың қатал тағдырына үнсіз ғана куәлік етеді. Не үшін дейсіз ғой? Өздерін мерт қылған жеңдеттерден гөрі, отанын артықтау сүйгендері үшін.

Мұнда бір символдық мағына бар деп ойладым мен. Монументтің мәні оған тікелей жақындап келгенде ғана ашылады. Ақиқатты алыстан көре алмайсың, осы жан түршігерлік оқиғаны еске салатын жерге тым жақындап келгеніңде адамдар трагедиясын жаныңмен сезінесің. Монумент биігіне көтерілген әрбір Қазақстан азаматы, тек сол жерге – құрбан болғандар жайында баяндайтын барельефтерге тақап келгенде ғана сталиндік дәуірдің бүкіл трагизмін неғұрлым толық сезіне алады. Бұл кешеннің сәулеттік және тұжырымдамалық құндылығы маған нақ осы эстетикалық образдардан көңіл күй ауанына қарай біртіндеп ауысатын ерекшелігінен көрінеді.

Әуежай жақтан құрылыс қаулап салынып жатқан сол жағалаудан қалаға ескі көпір үстімен кіріп келе жатқаныңызда, аспанға найзадай шаншылған үш тіректің, арка тәріздес әшекейлі құрылыстың астынан өтесіз. Арканың ұшы дөңгелекке барып тіреледі, ол дөңгелек кейде күн сәулесімен құбылып шыр айналып тұрғандай әсер етеді.

Бұл арка қазақтың кәдімгі «ақ батасын» бейнелейді. Қандай да бір ұлы іске бел буғанда, ұзақ-сонар сапарға аттанар ал-

дында жолың болсын, іске сәт деп ақсақалдардың бата беруі – халқымыздың байырғы дәстүрі. Сол себепті бұл символдық мәні бар «бата» қалаға келе жатқан, қаладан кетіп бара жатқан әрбір жолаушыға көпір үстінен ақ жол айтып, сәттілік тілеп тұрады. Сол көпірдің келесі басында тас барыстар тұр. Бұларды қаланың символдық қорғаушылары дегеннен гөрі, бүкіл Қазақстанның қарышты дамуын бейнелейтін нышан деп ұғынған абзал. Өйткені Қар Барысы – жаңа жалпыәлемдік құндылықтар негізіндегі өркеніміздің символы және тас барыстардың қалаға «кіріп» келе жатқан әр адамның көзіне алдымен түсуі – оларға біздің негізгі басымдықтарымызды үздіксіз еске салып тұруға тиіс. Тегінде, мұндай жағдайларда осындай образдардың идеологиялық тұрғыдан дұрыс қабылдануын шама келгенше ұмытпаған жөн. Барыстың күші мен шапшаңдығы ешбір жағдайда агрессиялық пиғылды туғызбайды және туғызбауға тиіс, өйткені мұндай символдық бейнелердің күші мен қуаты әрқашан мемлекеттің прогресс пен даму жолындағы айнымас және табанды ұмтылысын бейнелейді.

Республика даңғылымен жүріп өтіп, Қазақстан Республикасы Үкіметінің және Парламентінің ғимараттарына қарай бұрылсаңыз, сіз астананың орталық алаңынан келіп шығасыз.

Алаңның Үкімет пен Парламентті қоршап тұрған бөлігі жартылай ашық, ал Кенесары көшесіне тірелетін қалған жарымында бірқатар фонтандар мен өзге де скульптуралық композициялар орналасқан. Бұлардың ішіндегі кесе пішінде үш деңгейлі етіп жасалып, алаңның қақ ортасына орнатылған үлкен фонтан айрықша көз тартады. Су әуелі ең жоғарғы қабаттан ортаңғы кесеге тасып құйылып жатыр. Ортаңғы кесе толып болған соң, су енді төменгі әшекейлі алып кесеге сарқырайды. Фонтан пішіні бейбітшіліктің ұштаған суретін білдіретін Тіршілік ағашының символы іспетті. Төменгі бө-

лігі – біздің өткен шағымыз. Ортаңғы кесе – бүгінгі күніміз. Ал суойнақтың тәжі – бәрімізге ортақ болашағымызды бейнелейді.

Фонтанның периметрін бойлай Айдаһар, Түйе, Бұқа, Тоқты сияқты хайуанаттардың бейнесі жасалған. Оны жасаушылардың бастапқы ойы бойынша, бұл төрт хайуанат бір мезгілде төрт стихияға: Даналыққа, Жерге, Суға және Отқа сәйкес келеді. Осы төрт стихиядан туған өмірдің мәңгілік қозғалысының белгісі ретінде әр аңның аузынан сыздықтап су ағып тұрады.

Алаңнан онша алыс емес, біреуі Есілдің бергі жағалауында, енді бірі Республика даңғылы мен Абай көшесінің қиылысында екі ескерткіш бар. Халқымыздың аяулы қос перзентіне арналған ескерткіштер. Оның біріншісі – Кенесары ханға, екіншісі ұлы Абайға орнатылған.

Кенесары хан бір сәтке терең ойға батып, арғымақ аттың үстінде мығым отыр. Бейне бір осы сұсымен жауын жасқап, ұрпағына рух беріп, ұлы ерліктерге үндегендей.

Қазақ халқының тарихына Кенесары өз отанының тәуелсіздігін қарулы күреспен сақтап қалуға тырысқан қазақтың соңғы ханы ретінде енді. Ол – қазақ мемлекеттігін қалпына келтіру жолындағы халықтық күрестің қаһарманы, отаршылдыққа қарсы көтерілістің көсемі. Есіл өзені жағасында сұлтан Кенесары Қасымовтың бастауымен өршіген осы көтерілістің даңқы алысқа жайылғаны соншалық, Кенесары француздың қиялгер жазушысы Жюль Верннің бір романының басты кейіпкеріне айналды.

Мүсінші Нұрлан Далбаев пен сәулетші Шота Уәлиханов шығармашылығынан туған биіктігі 13 метр (тұғырымен қоса) Кенесары хан ескерткіші Есіл жағалауында асқақтап, тәуелсіздіктің ешқашан оң-оңай келе қалмайтынын, тәуелсіздікті жеңіп алумен қатар, табанды түрде қорғай да білу керектігін қараған адамның бәрінің санасына салып тұр.

2001 жылғы мамыр айында Кенесары ханның айбынды ескерткішін ашу рәсімінде монумент іргесіне гүл шоқтарын қойып тұрып, бостандық пен тәуелсіздікке жан ұшыра ұмтылған Кене ханын мәңгілік ұмытпай жүрген өз ұлтыма ішімнен мың алғысымды арнадым. Кезінде оның есімін халық жадынан өшіруге тырысушылық та болды ғой.

Енді мінеки, қазақтың билеушісі әрі қолбасшысы Кенесарының қола тұлғасы Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 10 жылдығының символы ретінде Есіл айдынының оң жағалауында маңғаз асқақтайды.

Қазақтың данышпан ойшылы Абайға арналған ескерткіште ұлы ақын қолына кітап ұстап, қиырға көз шалып, тұңғиық ойда тұрған сәтінде бейнеленген. Туған халқының тағдыры толғантқан «қола Абайдың» ақиқат сапарының ұзақ жолында сәл аялдап, ойланып қалған бір сәті сияқты.

Абайдың 3,5 метрлік асқақ бейнесі қала тұрғындарының сүйікті демалыс орнына айналған орталық бауда орналасқан.

Жоғарғы Соттың жанында қазақ халқының үш ұлы биінің ескерткіші орын тепкен. Сонау «ақтабан шұбырынды, алқакөл сұлама» заманында алауыз болған хандарды бітімге келтіріп, қазақ халқының басын біріктірген, жоңғар басқыншыларына қарсы ұлы жорыққа көтерген әулиелер бұлар. Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би бабаларымыз – әділеттіктің, бірліктің, даналықтың, ұлттық рухтың символы ретінде қазақ халқының тарихынан мәңгілік орын алған ұлы тұлғалар. Олардың айбынды мүсіндері бірлік жоқ жерде тірлік жоқ екендігін, даналық болмаса даму болмайтынын әрдайым біздің есімізге салып тұрғандай.

Аты аңызға айналған қасиетті Қаратаудың күнгеі бетінде, Ордабасы биігінде 1726 жылы қазақтың үш жүзінің хандары мен билері, бектері мен батырлары, елге сыйлы батагөй ақсақалдары ұлы құрылтайға жиналды.

Осынау үш ұлы би даңқы жер жарған сол хандар мен батырларға тура қарап тұрып, қазақ халқының басына түскен ауыр күндер жайында толғанады: ел басына күн туған шақта, исі қазақ баласы бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығарып, жұдырықтай түйілмесе, қазақ құриды, қазақтың ертеңгі таңы енді атпайды. Әне, ата-бабаңның жеріне басып кірген Галдан-Церен, ойраттың қалың қолы ұлынды құл, қызынды күң етіп, ойрандап келе жатыр деп жар салады.

Төле, Қазыбек, Әйтеке сынды біртуар билердің қазақ халқы арасындағы шексіз беделінің арқасында, үшеуі үш жақтан толғағаннан кейін құрылтайға жиналғандар бұрынғы өзара реніш-өкпені тастап, ел-жұртты аман сақтап қалуға бір кісідей ант беріседі...

Астанадағы Заң академиясына іргелес жатқан баудың дәл ортасында қазақтың көрнекті ақыны Сәкен Сейфуллиннің ескерткіші бар. Бұл ескерткіш қазіргі заманғы қазақ әдебиетінің негізін салушы Сәкен Сейфуллиннің 100 жылдық мерейтойы салтанаты күндері орнатылды.

Ескерткіш орындықта отырған адам түрінде жасалған. Сәкеннің байыпты, байсалды һәм ойлы жүзі оның ақындық шабытын да бейнелегендей. Әне-міне дегенше қаламын қолына алып, ақ қағаздың бетіне нұрлы жырлар нөсерін түйдек-түйдек төгіп жібергелі тұрғандай.

Астана – ақындар қаласы. Бұл тұжырым қаланың ежелден-ақ ән-жырдың ордасы болғандығынан гөрі, шаһарда орныққан жалпы жай-күйге орайлас келеді. Бір кездері далалық өлкемізді молынан зерттеген Григорий Потанин: «Маған бүкіл қазақ даласы ән салып тұрған сияқты көрінеді», – деген еді. Сол Потанинге ұқсата айтсақ: «Маған бүкіл Астана ән салып тұрғандай болып көрінеді». Бұл әндер Қазақстанның барлық халықтарының тілінде шырқалады. Жүректі жарып шыққан осы әндер мен ақындық бейнелі суреттердің бір бөлігі сәулеттік нысандарда көрініс тапқан.

Астананың орталық бөлігіндегі гүл жайнап тұрған баудың бірінде орыстың ұлы ақыны Александр Сергеевич Пушкиннің ескерткіші бой көтерді. Скульптор ұлы ақынның шабытқа беріліп, көңіліне қанат байлағандай болған қас қағым сәтін қалт жібермеген. Шабыт үстіндегі дәл осы сәтінде ақын өзінің ұлы жырларын туындатып жатқандай. Жүрегін нұрландырып жаңа ғана ойға келген сәтті жырларды іштей қайталап, сол бейнелі сөздердің сиқырын ұстап қалуға асығып бара жатқан сияқты. Пушкинге қойылған ескерткіштер ішіндегі аса бір сәтті шыққан туынды осы тәрізді көрінеді маған...

Әрі ол – өн бойына шығармашылық бастау мен поэзиялық шаттықты үйлесімді сіңірген, Астананың ең бір әсерлі ескерткіштерінің бірі. Пушкиннің Мәскеудегі ескерткішін де жақсы білеміз. Ол ескерткіш, бәрінен бұрын, ақынның ұлылығы мен зияткерлік кемеңгерлігін, адамдық парасатының терең де қуатты рухани қайнарын бейнелегендей-ді. Ал Астанадағы ескерткіш – ақынның ұшқын атқан поэтикалық және шығармашылық бастауының әсерлі көрінісі.

Астанада кеңінен созылған тағы бір ашық кеңістік бар. Ол жер бүгінде астана тұрғындары мен меймандарының жиі баратын демалыс орнына айналып кетті. Бұл орасан кеңістік – есу каналының қос жағалауын өрнектеген парктік аймақ.

Бұл парктік жағалауды Л. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Ішкі істер министрлігі, католиктердің костелі мен синагога, тұрғын үй және ойын-сауық кешендері қоршап жатыр.

Алайда осы аймақтың ең басты көркі – үлкен алаң ортасында тұрған «Отан қорғаушылар» монументі. Мұны Ұлы Отан соғысының қан майдандарында соғысқан және туған жерге әрбір екіншісі ғана аман оралған миллиондаған қазақстандықтар туралы естелік болсын деп жаңа астанаға Қарағанды тұрғындары сыйға тартты.

Мамыр айындағы Отан қорғаушылар күніне арналған мерекелердің бірінде менің ойыма әлдебір алып та айбынды құрылыстың пішіні келді. Ол ұрпақтар сабақтастығы мен дәуір байланысының символы ретінде біздің ата-бабаларымыздың өшпес рухын біріктірсе деп қиялдадым. Сөйтіп, мүсінші Юрий Баймұқашевтың, сәулетші Бақтыбай Тайталиевтің, суретші Мақаш Әлиакпаровтың және Қарағанды көркемөнер қорының директоры Александр Курицынның күш-жігері арқасында менің идеям нақтылы іске асты...

Зеңгір көкке ұмтылған қола масақтар бауының алып-тығы мен айбыны таңғалдырады. Металл үрліктердің биіктігі 37,5 метр болса, баудың өзі 101 масақтан тұрады.

Бұл ғаламат құрылыстың символдық мәні қарапайым да түсінікті: ол барлық қазақстандықтардың бірлігі мен ізгілікті ұмтылысын айшықтайды. Күрделі әшекейлер белдеулеген алып шардың пішіні біздің Отанымыздың байлығы мен қуатын еселеп тұрған рухани мұрамыз туралы парасатты ойды өрістетіп, үрліктің символдық конструкциясын толықтыра түседі.

Осынау алып монументтің өзегінде көп ұлтты Қазақстан тұрғындарын, өз ұлдарын күлімдеп қарсы алып тұрған Ел Анасының бейнесі тұлғаланған. Ұрпағына сүйіспеншілік пен ақ батаның алтын кесесін ұсынып тұрған Ел Анасының жарқын бейнесі қасиетті де ежелгі Қазақстан жеріндегі бейбітшіліктің, тыныштық пен тұрақтылықтың ең мықты символы емес пе?

«Отан қорғаушылар» монументінің тұғырын көмкерген барельефтер еліміздегі бейбіт те тату-тәтті тірлігіміз кескілескен ауыр күреспен келгенін еске салғандай.

Міне, кеңестік жауынгерлердің бір тобы өлім сепкен неміс-фашист басқыншыларына қарсы аяусыз ұрысқа ұмтылып барады. Ал келесі бір барельеф қазақтың батырлары мен сарбаздарының кезінде барша қазақ халқын жер бетінен жойып жібере жаздаған жоңғар басқыншыларына

қарсы шайқасының сәттерін бейнелейді. Орасан зор осынау монумент-кешенді оның табанында жалындаған Мәңгілік алау тұйықтайды.

Бұл Мәңгілік алау Алматыдан жеткізілді және 28 батыр-панфиловшылар мемориалы алдында жанып тұрған алаудың оты болып табылады. 2001 жылғы 9 мамырда, Отан қорғаушыларды еске түсіру мемориалының салтанатты ашылу рәсімі кезінде, осы алау да Астанадан тұрағын тапты. Бұл күні мен де өзімнің қаһарман-отандастарымды еске алып, тағзым етіп басымды идім.

Кешеннің ерекшелікті тағы бір себебі - 2001 жылы Астанаға келген Жоғары Шапағатты Рим Папасы Иоанн Павел II өз мессасын тура соның жанында өткізді. Діні мен мәдениетіне қарамастан Қазақстан халықтарының бірлігі мен бейбітшілік сүйгіштігін бейнелейтін монумент жанында Қасиетті понтифик, рим-католик шіркеуінің басшысы халықтардың бір-біріне деген сүйіспеншілігі мен сыйластық құрметін, бейбітшілік ниеттерінің сенімін нығайту қажеттігі туралы ойларын айтып, Қазақстан тұрғындарына өзінің мынадай тілек сөздерін жеткізді. *«...Сіздердің ұлттық туларыңыздың түсіне қарай отырып, сіздер үшін, қымбатты қазақтар, мен Құдіреті күшті Құдайдан көк түс символы болып табылатын беріктік пен ашықтықты, ондағы алтын түс бейнелейтін береке мен бейбітшілікті тілеймін. Саған, Қазақстан және сенің барлық тұрғындарыңа Құдайым рақымын түсіріп, сенің болашағыңа келісім мен бейбітшіліктің нұрын төксін!»*

Қазақстан астанасының ажарын ашып тұрған ескерткіштер мен сәулеттік кешендер ғана емес. Есіл үстінен салынып, «Сарыарқа» деген атқа ие болған жаңа көпірді де еске алмай тұра алмаймыз. Бұл көпір жаңа астананың дамып келе жатқан Сол жағалауы мен неғұрлым қаулап өсіп бара жатқан Оң жағалауының арасын жалғастырушы бірінші қатынас буыны болды.

Жаңа көпірдің ұзындығы – 214 метр, ал ені – 33 метр. Бұл көпір ескі көпір сияқты тура әуежай мен Қорғалжын тасжолына шығады да, елорданың қақпасы қызметін атқарады. Үш қатар жолы бар көпір әрқайсысының салмағы үш мың тоннаға жуық металл конструкциялардан құрастырылған, 15 тоннаға дейінгі шынжыр табан трактордың салмағын көтере алады. Жаңа көпірдің тәулік сайын 25 мыңға жуық машинаны өткізуге мүмкіндігі бар.

Астананың ажар-көркі туралы сөз болғанда, Астананың ресми гербін айналып өту әділетсіздік болар еді. Әрине, герб сәулет өнерінің ескерткіші емес, бірақ ел ордасының барлық орталық көшелері мен ғимараттардың маңдайларында Астана гербі бейнеленген әлем-жәлем жалаулар мен көркем плакаттарды байқамай өту мүмкін емес.

Желмен желбіреген Астана гербі елорданың эстетикалық өзіндік келбетін түзейтіні әрі қаланың қайталанбас сәулеттік бейнесін қалыптастыруға әсер ететіні сөзсіз.

Еске сала кетейін, Астана гербінің жаңа нұсқасы 1999 жылғы маусымда, қаланың ресми тұсаукесерінен кейін бір жыл өткен соң бекітілді.

Жаңа гербтің авторлары – талантты суретші-дизайнерлер Дембай Салауат пен Аманжол Чеканаев. Гербтің негізі – дөңгелек шығыстық қалқан. Күрең қызыл түсті қамал қабырғасы астарында дөңгеленген көкшіл даладан ақ қанатты сақ барысы көрінеді. Барыстың бейнесі қазақ хандарының бас киімі түрінде келетін алтын тәжді скифтік аң стилінде салынған. Мұның мәнін маған кейіннен қаланың тағдырлы тарихының, қазақтың соңғы ханы Кенесарының ерлігі мен жанқиярлық күресінің, сондай-ақ қайта туған мемлекеттің астанасын көшіру туралы шешім қабылдаған республиканың тұңғыш Президентінің даналығы мен батылдығының символы деп түсіндірді.

Күрең қызыл түсті қамал пішіні қаланың Есіл өзенінің жағасында қамал-қала ретінде пайда болу тарихын еске са-

лады. Ақ түс қазақ ұлтының ой-ниетінің пәктігі мен тілегінің мөлдірлігін бейнелейді.

Геральдикалық қалқанының жиегі айнала алтындалған жолақпен әдіптелген. Алтын жолақтың ұшар басында шаңырақ, бұл – қазақ халқы ошағының символы. Қалқанның сол жағында да, оң жағында да – Тың өңірінің белгісіндей бидайдың алтын масақтары. Жолақтың төменгі бөлігінде «Астана» деген жазу бар.

Сайып келгенде, Астананың гербі мемлекеттің және еліміздегі халықтар тарихының, олардың ізгі мұратты тілегінің символ-бейнесі бола отырып, халықаралық геральдикалық символиканың барлық канондарына толығымен жауап береді.

ӘСЕМДІККЕ ІҢКӨРЛІК...

Болашақ жоспарланып қойылғанда ғана жетіле түседі. Бұл тұжырым, бәлкім, тым кесіп айтылған шығар. Десек те, бүгінгіні түзету мен жақсартуға тырысқан кезде мүмкін болатын кемшіліктер мен қателіктерді жібермес үшін жоспар жасап алудың ең тиімді құрал екендігіне ешкім күмән келтіре қоймас. Оқырман көңіліне «Астана ауқымды құрылыстары әйтеуір неғұрлым көп, неғұрлым тез салынса екен дейтін ұранмен жүргізіліпті» дегендей әсер ұяламас деп ойлаймын.

Әлбетте, қала салу, оның үстіне мемлекеттің астанасын тұрғызу сияқты аса жауапты істе нақты ойластырылған әрі ақылға салып өлшенген жоспар болмаса, өсіп келе жатқан қаланың барлық ерекшеліктерін үйлестіре ескеру, қала орамдарының ретсіз салынуы кезінде міндетті түрде пайда болатын өрескел проблемалар мен келеңсіздіктерді айналып өту мүмкін емес.

Менің білуімше, американың Детройтында «Даму бағдарламасына ескерткіш» деп жазылған ескерткіш-тұғыр бар

екен. Міне, мақтануға лайық естелік тап осы! Өйткені осыдан отыз жылға жуық уақыт бұрын қабылданған дәл сол даму бағдарламасының арқасында Детройт әсіре урбанизацияның болмай қоймайтын алуан проблемаларынан арылды. Сөйтіп, жұрт қатарлы дамыған, қалыпты тірліктегі қалаға айналды.

Астана (сол кездегі Ақмола) құрылысының алғашқы бас жоспары тұңғыш рет 1840 жылы, яғни қамал-қаланың іргесі қаланған соң, он жыл өткеннен кейін әзірленді деседі.

Арада жүз жылдан астам уақыт өткенде, кеңестік кезеңде, 1957 жылы «Казгорсельстройпроект» жобалау институты әзірлеген Ақмоланы дамытудың Бас жоспары қабылданды.

Бас жоспардың негізіне қаланың орталығын нақты айқындауды, қала орамдарын ірілендіруді және жұмыс істеп тұрған жолдарды жөндей отырып, қала ішінде жаңадан автомагистральдарды іске қосу, сол арқылы жол құрылысын дамытуды жүзеге асыра отырып, жалпы қаланың инфрақұрылымын одан әрі өркендетудің бірқатар міндеттері енгізілді. Мысалы, қаланың орталығын тікелей вокзал алаңымен байланыстыратын жаңа магистраль салынып, ол «Мир көшесі» деген атау алды (қазіргі Бейбітшілік көшесі).

Бас жоспарға орай және КСРО Министрлер Кеңесінің 1961 жылғы арнаулы қаулысына сәйкес 1961 жылғы 11 наурыздан бастап Целиноград деп аталған Ақмолада қарапайым жұртшылық «хрущевка» деп кеткен ірі панельді тұрғын үйлердің жаппай құрылысы басталды.

Тың өлкесі астанасының өсу шамасына орай және ішкіодақтық көші-қон мен Тыңның игерілуі салдарынан арта түскен қала халқының көбею қарқынына әрең үлгеріп отырған қала инфрақұрылымын да күрт дамуына байланысты қаланы Қазақстандағы ғана емес, бүкіл Кеңес Одағындағы ірі орталық ретінде одан әрі өркендету үшін бұдан былай жоспарлау ісіне барынша тыңғылықты және жан-жақты қарау қажеттігі туды.

1962 жылы Ленинградтың «Горстройпроект» институтының Г.Я. Гладштейн басқарған бір топ сәулетшісі Целиноград қаласының – Тың өлкесі астанасының Бас жоспарын жасады. Бұл сол уақыттағы Бас жоспарлар ішіндегі ең озық әртіянақталған жоспар болатын.

Бас жоспардың негізіне тұрғын үй, әкімшілік, қоғамдық және өнеркәсіптік объектілерін қамтитын аумақтардың функционалдық зоналарын құру есебінен қала ландшафтының құрылымдық тұжырымдамасы салынды.

Астаналық «Астанагорпроект» институты директорының ғылым жөніндегі орынбасары Нұрбек Ғабдулхамитұлы Аужанов өзінің «Астана – ХХІ ғасырға секіріс» атты кітабында былайша жазады: «*Жобаланған мерзімде (1980 ж.) қала тұрғындары 350 мың адам болады деп айқындалды. Қаланың қазіргі және жаңа бөлігінің шекарасындағы жаппай тұрғын үй құрылысының оңтүстік-шығысқа қарай айтарлықтай екпінмен дамуына байланысты Ащыбұлақ ауданы жалпықалалық орталық болады деп көзделді. Қалыптасқан орталықтың жаппай құрылыс аймағына қатысты алғанда шеткері орналасуы еркін аумақтарда Тың өлкесі орталығының жаңа әкімшілік-қоғамдық мекемелерін салу үшін неғұрлым бай мүмкіндіктер беруге тиіс еді. Ғылыми және жобалау ұйымдарына тұрғын үйлер құрылысының орталығынан оңтүстікке қарай айтарлықтай аумақ бөлінді. Қаланың оң жағалаудағы бөлігінде Есілді бойлайтын парк аймағы функционалдық аймақтардың кезегін тұйықтап тұрды. Жоба бойынша халқының саны 5 мыңнан 100 мыңға дейін жететін бес қалалық аудан ұйымдастыру көзделді.*»

Бұрын қаланы дамыту жоспарларының негізіне функционалдық аймақтардың шоғырлану принципі салынып, бұл қаланың (немесе астананың) әкімшілік орталығы – орталық шеңберді және орталықтың айналасына шоғырланатын әр түрлі функционалдық сипаттары бар шеңберлер тобын қамти-

тын Орталық шеңберден кейінгі екінші сақина – тұрғын үй (адамдар тұратын) аудандарын, ал үшінші сақина өндірістік және өнеркәсіптік кәсіпорындар мен кешендерді қамтитын Парк аймақтары мен демалыс аймақтары мұндай құрылымда қаланың барлық функционалдық шеңберлерінде орналасатын

Целиноградтың жағдайында дөңгелене тұйықталу принципінен гөрі функционалдық аймақтардың тік сызықты параллельдік принципі алынғанын көріп отырмыз

Аймақтар түзу сызық бойына созылып, бір-бірімен тығыз байланысқан кең белдеулерді еске салатын және аксиальді бағытта іс жүзінде шексіз дами алатын Мұндай тұжырымдаманың авторы Н. Милютиннің ойы бойынша, бір-біріне жалғасып жатқан өнеркәсіптік, тұрғын үй және парк аймақтарын қоса, қаланың барлық функционалдық аймақтарының өзара іс-әрекетіне осындай тәсілмен барынша қол жеткізілетін. Бұл ретте Целиноград жағдайында парк аймағы Есіл жағалауына барып тірелетін

Егер Астананың алғашқы пайда болған жылдарындағы картасына көз салсақ, Милютиннің жорамалы бойынша, белдеулік қаланың тұжырымдамасы шынымен іске асырылғанын айқын көруге болады. Қаланың өзі созылған пішінде, көзге ап-анық үш белдеулік аймақтан тұратын әлдебір «сэндвич» сияқты көрінеді. Есіл өзенін жағалай парктік аймақ созылып жатыр, ал орталық демалыс паркінің өзі өзеннің сол жағалауында орналасқан. Бұдан кейін қалалық орамдарды құрайтын, негізінен ірі панельді тұрғын үйлер ғимараттарынан тұратын белдеуі орын телкен. Ақырында, осы «тұрғын үй» белдеуінің артында Астананың индустриялық объектілері мен өнеркәсіптік кәсіпорындары орналасқан өнеркәсіптік аймақ жалғасқан.

1987 жылы мемлекеттік «Казгипроград» жобалау институты әзірлеген Целиноградты салудың жаңа Бас жоспары

қабылданды. Шын мәнінде жаңа Бас жоспарда бұрынғы, 1962 жылғы Бас жоспардың негізіне салынған тұжырымдама сақталған болатын. Сайып келгенде, «Казгипроградтың» бұл жобасы Тың өлкесінің бұрыннан бар және табысты іске асырылып жатқан Бас жоспарының жаңғыртылған нұсқасы болды.

Жаңа жоспарда қала аумағын одан әрі кеңейтудің стратегиялық векторы шығыс бағытта деп нақтыланды. Бұдан басқа, Есілдің сол жағалауындағы кең кеңістікті жеке құрылыстар салуға, бірқатар сауықтыру, ойын-сауық кешендерін және қала тұрғындарының демалыс орны ретінде пайдаланылатын парк аймақтарын салу мақсатында пайдалану ұсынылды.

Тәуелсіздікке ие болып, ел ордасын Ақмолаға көшіру туралы шешім қабылданғаннан кейін қаланы дамытудың қолда бар тұжырымдамасы жаңа өзгерісті қанағаттандыра алмады. Астаналық мәртебе жағдайында функционалдық аймақтар жүйесіне жаңа да ауқымды бөлік – әкімшілік аймақты ойластыра отырып, ұтымды кіріктіру қажет болды.

Нақ осы жаңа аймақ қала қалыптастыру функциясын өзіне алып, республикалық қана емес, халықаралық мәртебені иемденген қаланы өркендетудің алдағы кездегі бағыттарының жүйелі және айқындаушы факторы болуға тиіс еді. Осының бәрі Астананы дамытудың мүлде жаңа өзіндік әрі озық Бас жоспары қажет екендігіне көз жеткізді. Оның тездетілгені тіпті жақсы еді...

Өкінішке қарай, асығыстық бізді тәлкекке салды. 1995 жылғы қарашада болашақ астананың Бас жоспарының тұжырымдамасын әзірлеуге конкурс жарияланды. Оның бәріне тура бір ай ғана мерзім берілді. Соған сәйкес 1995 жылғы 13 желтоқсанда сарапшылар конкурс талаптары мен бастапқы ойымызға жауап бере алмайтын 17 жобаны амалсыз талқылауға кірісті.

Қалыптасқан жағдайды және мұндай жауапты іс-шараға әдістемелік тұрғыда барынша сауатты келу қажеттігін еске-

ре отырып, біз жаңа астананың орталығын дамытудың бас жоспарының эскиз-идеясына ашық халықаралық конкурс өткізуді ұйғардық.

Жарияланған конкурс жетекші өңірлік және әлемдік сәулет-қала құрылысы орталықтары арасында шын қызығушылық тудырды.

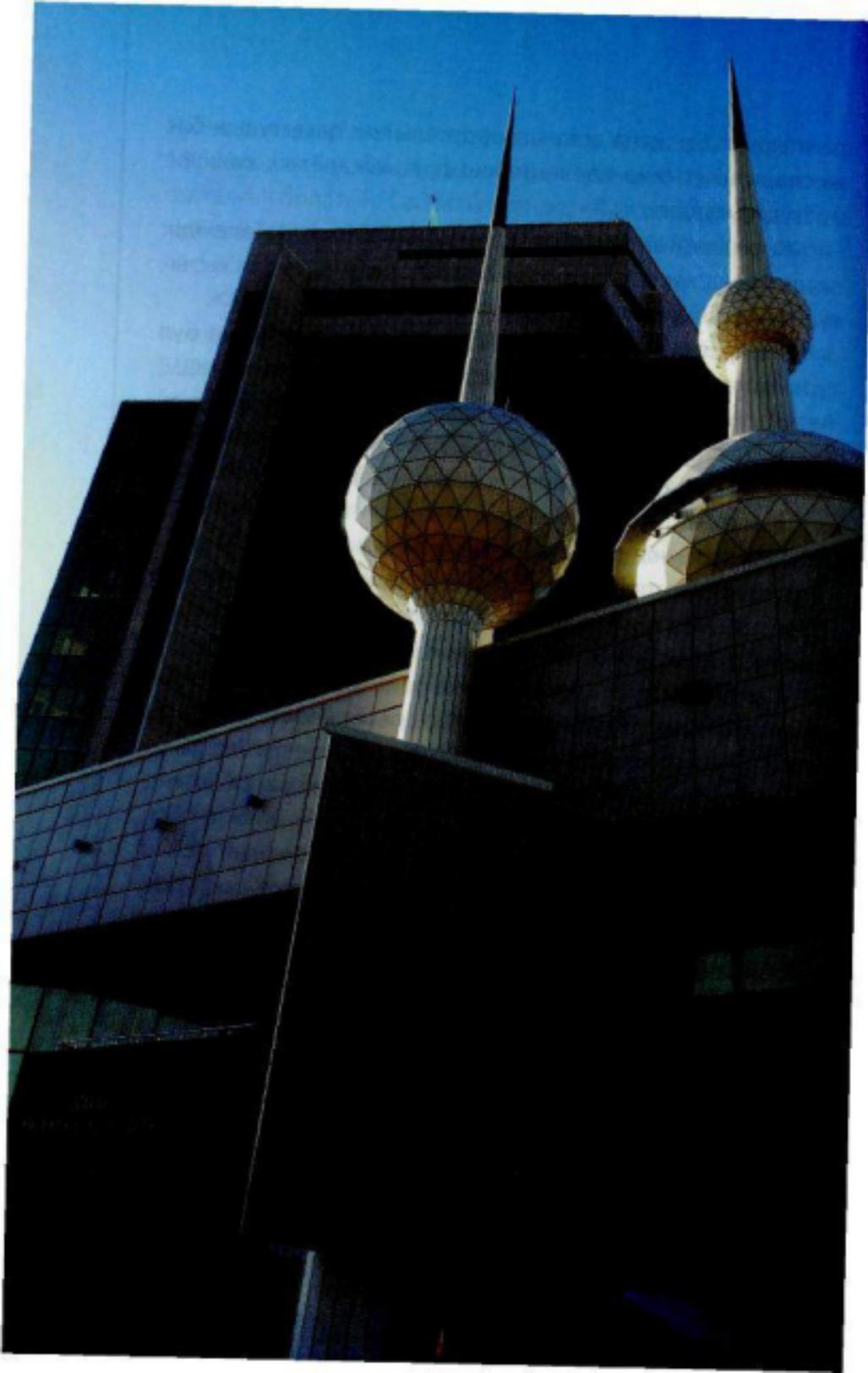
Конкурсқа айтулы сәулет державаларынан және бұл тұрғыда әлемге жайылған атақтары бар: Жапония, АҚШ, Австралия, Италия, Франция, Германия, Ресей, Финляндия, Корея, Болгария, Пәкстан, Польша, Чехия, Украина, Өзбекстан, Қырғызстан және Латвия сияқты елдерден 50-ден астам жоба түсті. Барлық жобалар Конгресс-холлға қойылды, сөйтіп олармен әркімнің танысуына толық мүмкіндік туды.

Ұсыныстар топтамасының ішінен халықаралық конкурстың шарттары мен талаптарына жауап бере алатын 27 жобалық әзірлеме беделді жюридің қарауына іріктелді.

Сөйтіп, конкурс қорытындысы бойынша, Қазақстанның жаңа астанасын салудың бас жоспары ретінде заманымыздың аса көрнекті сәулетшілерінің бірі – жапон концептуалисі Кисе Курокаваның (шын аты Нориаки деп біршама басқаша аталады) жобасы қабылданды.

1934 жылы дүниеге келген Кисе Курокаваның есімін бүгінде әрбір сәулетші құрметпен атайды. Ал оның атақ-дәрежесі тіпті зор: ол АҚШ-тағы Америкалық Сәулетшілер институтының құрметті мүшесі, Ұлыбритания Корольдік Өнер Академиясының мүшесі, Жапонияның Өнер Академиясының академигі, Жапонияның Ландшафты Ұйымдастыру жөніндегі қоғамының төрағасы, көптеген кәсіби наградалардың иегері, халықаралық конкурстардың лауреаты және... Қазақстан Республикасы Премьер-министрінің кеңесшісі болып табылады.

Даңқы жер жарған сәулетшінің шығармашылық тізімі тұтастай қазіргі заманғы сәулет өнерінің тасқа айналған

инжу-маржан үлгілерінен тұрады, бұлар Жапонияның Осака қаласындағы Ұлттық экологиялық мұражай, «Сони» корпорациясының мұнарасы, ГФР астанасындағы Жапон-герман орталығы, Болгариядағы «Витоша» отелі, Жапонның «Бунраку» ұлттық қуыршақ театры, Хиросимадағы, Вакаямадағы, Нагоядағы ғылым, қазіргі заманғы өнер және этнография мұражайлары, сол сияқты басқа да адамзат сәулет өнері жетістіктерінің алтын қорына кірген көптеген туындылар

Ұлы сәулетші әрі архитектураның саңлақ шебері Кисе Курокаваны сәулет саласында Кеңзо Танге ұсынған жаңа бағыттың ең жарқын ұстанушысы, тіпті нағыз соның жолын қуушы деуге болады. Бұл бағыт «метаболизм» деп аталып, табиғат-ана төңірегіндегі ойларға жетелейді.

1960 жылы Жапонияның Сауда палатасы өткізген дизайн жөніндегі Халықаралық конференцияда Кисе Курокава жаңа бағытты осы «метаболизм» терминімен тұжырымдамалық тұрғыдан жария етті.

Осы тұжырымдаманың көптеген элементтері Курокава әзірлеп ұсынған Астананы дамытудың Бас жоспарының тұжырымдамасына салынғандықтан, бұған біршама тоқталып өткім келеді.

Сонымен, метоболизм тұжырымдамасының негізіне екі құрылымның симбиозы – сәулеттік элементтердің кейбір мызғымайтын конструкциялық іргетасы мен серпінді ансамбли алынған.

«Метаболизшілер» қала сәулетін элементтері әр түрлі жылдамдықта, әр түрлі қарқынмен дамытын және «жоғалатын» бірқалыпты емес өрістеу ортасы деп қарайды. Егер қала ландшафтының әрбір элементіне метоболизмнің әр түрлі жылдамдығы (тірі организм процесіне ұқсастыру осыдан шыққан) тән екендігі ескерілмесе, онда қала ландшафтының ескіруі жеделдей түседі, өйткені қозғалмайтын конструкциялар барынша аз «өмір уақытына» есептелген. Соған орай,

Танге мен Курокаваның ойы бойынша, әрбір сәулеттік нысан, біріншіден, сән мен үрдіске қарамастан барлық уақытта өмірге қабілетті, мығым да «ұзақ өмір сүретін» каркастан тұруға тиіс. Екіншіден, уақыт пен сәннің рухына жауап беретін жаңа тұжырымдаманың шешімдерімен алмастыра отырып жаңартуға болатын, тез «өлетін» қозғалмалы және жылдам ауыстырылатын элементтерден құралғаны жөн.

Мәселен, 1971 жылы Жапония астанасындағы көп пәтерлі «Нагаки» тұрғын үйі осы принцип бойынша салынды. Ағашқа ұқсайтын бұл үй бүкіл коммуникация мен жабдықтау жүйесін жасырып, жауып тұратын қуатты «іргетас-оқпаннан», сондай-ақ осы оқпанға кіргізіп қойылатын «капсул-пәтерлерден» тұрды.

Ал жаңа капсулдарды ауыстырып, монтаждау бірнеше сағат қана уақыт алады. Тірі организм ретінде бұл тұрғын үй конструкциясы бұдан әрі өсе де алады, ал капсулдар оқпанның өсу шамасына қарай монтаждалып отырады.

Кисе Курокаваның өз баяндауында, «метаболизм» тұжырымдамасының анық та нақты көрінісі бар: *«Мен адамның өзіне-өзі ұқсастығын сақтауға және сәулет пен технологиялардың дамуын біртұтас бақылау арқылы сәулеттің өзіне адамдық кейіп берсем деп үміттендім...»*

Бұл реттегі сөз жаппай тұрғын үй өндірісі туралы ғана емес, сонымен бірге өзгерістер мен өсуге қабілетті сәулетті қалыптастыру туралы да болып отыр. Тұрғындарының өзі жобалау ісіне шынымен қатыса алатын мұндай сәулетті «өзін-өзі ұйымдастыру» жүйесі ретінде суреттеп жазуға болар еді».

Сөйтіп, осы Жапонияның халықаралық ынтымақтастық жөніндегі агенттігінің өкілі, қазіргі заманғы озық ойлы заңғар сәулетшілердің бірі жарияланған халықаралық конкурста бірінші орынды жеңіп алып, Қазақстанның жаңа астанасын дамытудың Бас жоспарының авторы атанды. Енді Астананың қала құрылысының тұжырымдамасын түпнұсқада, автордың

өз аузынан естіген лазым: «Жиырмасыншы ғасыр механикалық принцип үстемдік еткен дәуір болды, жиырма бірінші ғасыр Өмір Принципіне ауысқан дәуір болады. Өмірлік принциптің үстемдік ету тұжырымдамасы: метаболизм, жаңару, симбиоз, экология және жаһандық қоршаған орта сияқты тиекті сөздерден білінеді. Осы аталған тұжырымдаманы бойына сіңірген Астана 21-ғасырдың қаласы, симбиоздық қала болуға бейім.

Жаңа елорда ескі Ақмола мен жаңадан бой көтерген Астана тарихының үйлесімді ұштасуының негізінде пайда болады. Қала құрылысының құрылымы «шығыс-батыс» темір жол білігімен және оңтүстік шығыстан солтүстік батысқа қарай ағып жатқан Есіл өзені арнасымен қалыптастырылған...

Жаңа Астана қаласы Сена, Темза немесе Мәскеу өзені сияқты қаланы қақ жарып ағып жатқан өзен жағасында бой көтереді.

Қала орталығы композициясының эстетикалық құндылығы көркемдік сапасына және «адам көзінің ракурсымен» түйсінуге жағынан қарағандағы сәулеттік нысандардың орналасу тәсілдеріне байланысты болады.

Мұндай түйсінудің тірекші элементтері ретінде төрт байтақ-кеңістікті композиция: Президент резиденциясы, Әкімшіліктің ғимараты мен Парламенттің ғимараты (шығыс жағынан орталықтың «қақпасын» нақты көрсетеді), Монумент орнатылған Тәуелсіздік алаңы және мәдени ойынсауық алаңы цирк ғимаратымен қоса қызмет етеді. Осы объектілермен бірлікте ғимараттар биіктігінің кезектесіп тұру ырғағы реттеледі, бұл бой көтерген байтақ-кеңістік композициясына серпінді мәнер беретін болады. Қаланың орталығы екпінін, музыкалық вариациясын өзгерте отырып «концерттік» орындаудың өзіндік ырғақты композициясы принципі бойынша жобаланған, бұл қала ортасының айрықша атмосферасын жасайды. Аспан көкжиегінің айналасы деп аталатын көк

күмбезінің биіктігі, қаланың қызулы сергектігі, байтақ сәулет доминанттары бар парктің тыныштығы мен сырбаздығы – бұл парктің батыс бөлігіндегі аудан, парктегі Мемлекеттік тәуелсіздік монументі, Президент Әкімшілігі мен Парламенттің (көше жақ қақпалардың көз арбайтын әсері) ғимараттары және Президент Резиденциясы. Үкіметтік орталықтың шығыс-батыс бөлігін жағалай орналасқан Орталық қалалық паркте әр түрлі суқондырғылары (фонтандар, каскадтар салу) жобаланған, бұлар айналаның сәулетін құлпыртып, микроклиматты жақсартады, парктер мен баулар ішін жандандырады».

Мен келтірген дәйексөз ұзақтау болып шықты, бірақ мұның ақтап алар дәлелі бар: өйткені Курокаваның қала салу жөніндегі теориясы мен тәжірибесін жетік білмейтін оқырманға бұл ойларды Курокаваның өзінен, яғни автордан артық ешкім де тәптіштеп, нақты сипаттап бере алмайды.

Дегенмен осы ұзақ сөзге қарамастан, әлде де қалалық сәулет пен астаналық инфрақұрылымның барлық астарын егжей-тегжейлі баяндар мүмкіндік жетерлік. Қалай болғанда да, бәлкім, біз ортақ іске нұқсан келтірмей, Астанамыздың одан әрі үйлесімді де оңтайлы дамуы үшін Курокаваның жобасына неғұрлым шығармашылықпен келген шығармыз.

2001 жылғы 15 маусымда Үкіметтің «Астана қаласының Бас жоспары туралы» қаулысы қабылданды. Онда: «Қазақстан Республикасының бас қаласын кешенді дамытуды қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасының Үкіметі қаулы етеді: 1. Қосымшаға сәйкес Астана қаласының мәслихаты ұсынып отырған Халықаралық ынтымақтастық жөніндегі жапон агенттігінің зерттеу тобы әзірлеген Астана қаласы Бас жоспарының жобасы негізгі техникалық-экономикалық көрсеткіштерімен бірге бекітілсін...» – деп жазылды.

Өз атымнан қосар болсам, қаланың тарамдалған-сақиналы композициясы мен оның өрісті нысанын ұсынатын Курокаваның Бас жоспары біздің көшпелі ата-бабамыздан

жеткен ұлттық серпінді сезімді ескеретіндіктен және қаланың орталық бөлігінің ландшафт ерекшелігі номадтардың ежелгі көшпелі тұрақтарының пішінін еске салатындықтан, көп жағдайда жаныма жақын сезіледі.

Сонымен бірге қаланың жаңа орталығының функционалдық аймақтарының мінсіз шоғырлануы қазіргі заманғы әлемдік астаналардың қатаң ландшафтын ойға әкеледі, ал бұл біздің қаламызды сәулет өнерінің талаптары тұрғысынан қарағанда, тұжырымдамалық жағынан алға ұмтылған әрі озық шаһарға айналдырады. Курокаваның бізді толық қанағаттандырған жоспарының стратегиялық ұстанымына таласпастан, оған былайша айтқанда, бірқатар тактикалық элементтер енгіздік, мұның өзі астаналық ландшафтың ұлттық колоритін күшейтіп, айшықтай түсті.

Бірінші кезекте, бұл жаңа астананың тұрғын үй және әкімшілік ғимараттарының күмбез тектес болуын тәжірибеде іске асыруға қатысты болды. Шынында, Астананың көптеген сәулет құрылыстары мен кешендерін безендіріп тұрған күмбездердің көп екенін аңғару қиын емес. Мысал ретінде Президент Резиденциясын, Президенттік мәдени орталықты, Есіл жағасындағы биік үйлерді, сол жағалаудағы тұрғын үй кешендерін айтсақ та жеткілікті.

Күмбез – сәулет өнеріндегі біздің ұлттық ерекшелікті белгіміздің көрінісі болып табылады. Біз арканың неғұрлым ұзақ ғұмырлы және берік нысанын есептеу, сынау жолдарымен айқындаған әл-Фарабидің тұңғыш сәулетші екенін қалай мақтан етпейміз? Ұлы әл-Фараби жебе тұрпатты қысқартылған арканың жер сілкінісіне барынша төзімді пішіндерін есептеудің формуласына қол жеткізген. Әдетте, аркалардың барлық түрлеріне созылу күші әсер етіп тұрады, ал әл-Фарабидің аркасына сығымдаудан ғана күш түсетін болған. Сәулетшілердің таңдаулы жаратындысы ретінде бой көтерген Орталық Азиядағы, Иран мен Пәкістандағы

сарайлар мен мешіттер нақ сол әл-Фараби аркасы түрінде орындалған

Астананың қазіргі күмбездерінің мәдениеттің дәстүрлілігі мен сабақтастығы рухында орындалған ұқсастықтарына қатысты айтар болсақ, күмбездердің ұлттық дәстүрге орай бірден-бір көзге түсетін үйлесімі қазақтың киіз үйіне ұқсайтындығынан көрінеді:

Шығыстанушы С. Руденконың пікірі бойынша, киіз үйден *«конструкциясы жағынан бірде бір көшпелі халық асып түскен жоқ және ол көшпелі баспаналар ішіндегі ең бір жетілдірілген түр болып табылады»* Бұл сөздерде сәулеттік дәстүрмен қатар, символдық сабақтастық та айтылып тұрғанын байқаймыз. *Киіз үй, оның құрылымының өзі, қаңқалы болып түзілуі структурализм үлгісін – көшпелі өмір аңыздарында ежелден кең жайылған Әлемдік Өмір Ағашын кейіптейді*

Құрылыстың күмбез үлгісіндеп нысаны шығыстың әдемілігі мен айбындылығы жағынан таңғалдыратын барлық сарайлары мен мазарларында, діни ғимараттарында іс жүзінде көрініс тапқан Сайрам, Тараз, Меркі, Отырар, Айша бибі, Түркістан күмбезді ескерткіштері және басқалар осыған айғақ

Егер біз Ұлы Даланың жаңа астанасының сәулеттік салтанатында тап осы күмбезді-әшекейлі стильді ұстанбасақ, бұл адам түсінбестік іс болар еді

Сонымен, Үкімет Астананы салудың жаңа Бас жоспарын бекітті. Астана қаласын әлеуметтік-экономикалық жағынан дамытудың 2005 жылға дейінгі кезеңге арналған «Астананың гүлденуі – Қазақстанның гүлденуі» Мемлекеттік бағдарламасы мұны шығармашылықпен дамытатын қосымша ретінде қабылданды

Сөзімді қорыта келе, әлемдік сәулет-жобалау ақыл-ойының барлық таңдаулы жетістіктері астананы салудың Бас жоспарында өз көрінісін тапқанын еске сала кеткім келеді. Әлемдік астаналар стандартына рухы да, мүддесі де сай

келетін Астананы көркейту жоспары идеялық, ресурстық және инвестициялық қажеттіліктермен толық қамтамасыз етілген

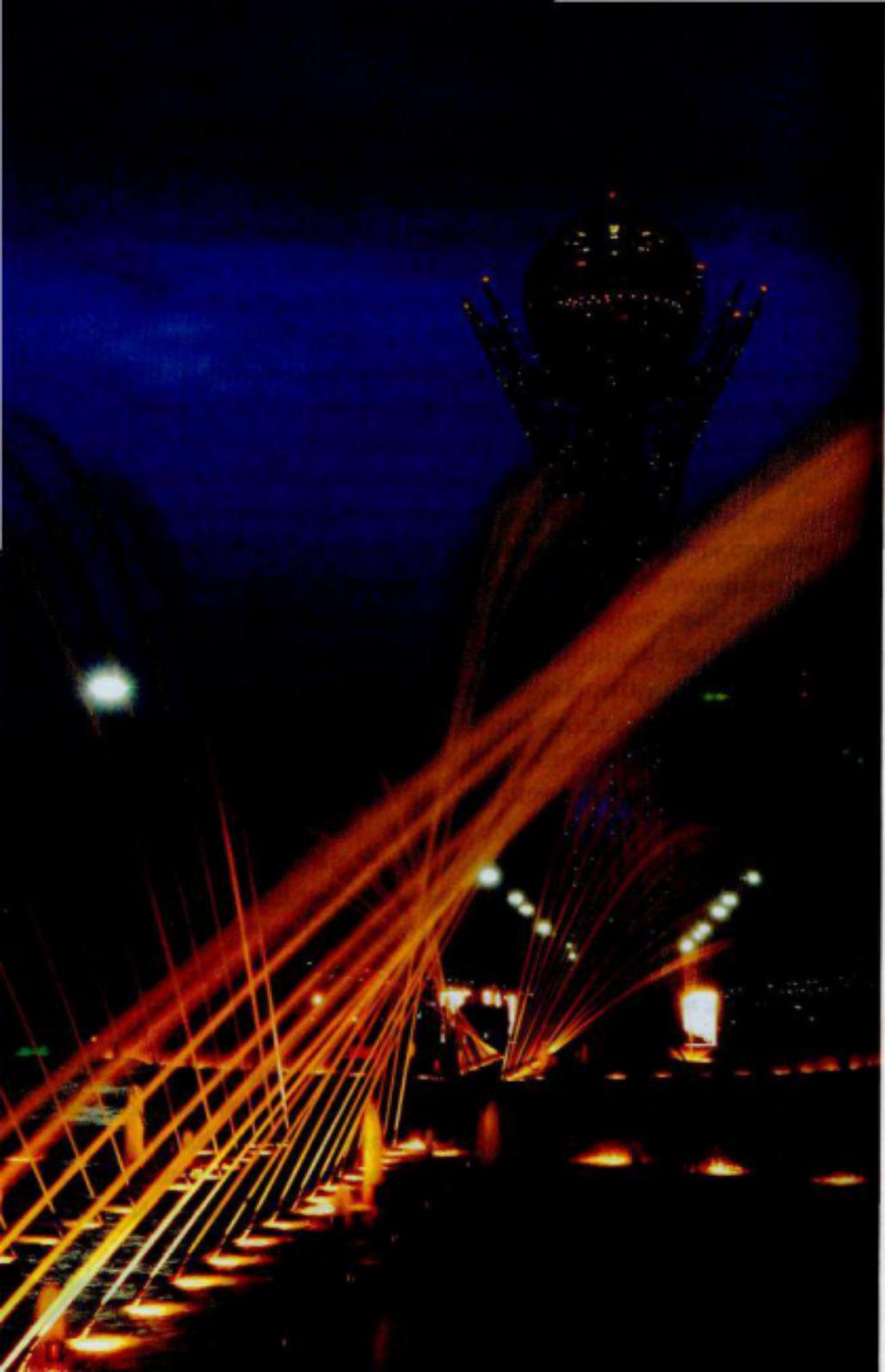
Ең бастысы, астананың болашағы мен кемелденетініне деген сенімсіздіктен арылу. Халқымыз «Көз қорқақ, қол батыр» деп тегін айтпаған. Қазақстанның жаңа астанасының шынайы келбетін қалыптастырып жатқанда бізде мұндай жүрексіну атымен жоқ. Егер бүгінгі астаналық ділімізді ескере келіп, жоғарыдағы мақалды басқаша айтар болсақ, «Көзде батыр, қол да батыр».

Әрине, сәулеттік процесс бір орнында тұрмайды. Бүгінде ақыл-ойды билеп, үстемдік ала бастаған басқа авангардтық идеялар жобалау ісінде жетекші күшке ие. Бір сөзбен айтқанда, сәнге айналып барады. Қазір Рэм Калхаас, Максимилиано Фуксас, Эрик Ван Эгераат, Заха Хадид, Пьер де Мерон, Норманн Фостер, Жан Нувель, Ричард Мейер сияқты жаңа әрі сәнге айналған атақты сәулетшілерді атауға болады.

Симбиоздық табиғат пен мекендеу орны бірлігінің идеясы деп қазір саналмайды, бүгінде «Hi-Tech архитектура» деп аталатын техника мен өнер синтезінің идеясы сәнге айналып келеді.

Индустриалдық прогрестің бүгінгі деңгейі қазіргі заманғы суретшілер қиялында жүрген ең қиын деген сәулеттік нысандарды ойдағыдай жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы сәулет өнерінің негізгі өзегі, шамамен айтқанда, мынадай: егер өнер сөйлей бастаса, сәулетке де тіл бітіп, сайрап сала береді. Мұндай «сөйлемпаз» сәулеттің жемістері күннен-күнге артып келеді. Мысалы, сәулетші Ренцо Пианоның Жапониядағы Кансай әуежайындағы терминалы, уругвайлық Рафаэль Виньолидің Токиодағы мәдени кешені. Бір сөзбен айтқанда, қазіргі заманғы сәулет – компьютерлік графика мен адамның озық қиялына негізделген жоғары технологиялы сәулет.

Алайда мен Кисе Курокаваның есімі ескірді деп айтпас едім. Бәлкім, оған деген әсемпаздық ықылас азайған шығар, бірақ ешбір ескірген жоқ. Оның идеялары қазақстандықтардың ғана емес, жалпы адамзаттың да ой-пікірімен толық үндеседі. Өйткені жаңа жиырма бірінші ғасыр табиғаттың қалаға қайта оралған ғасыры болады деп тегін айтылып жүрген жоқ. Ал бұл үрдістерге Кисе Курокаваның мектебінен басқа кім сәйкес келеді? Басқа идеяларға қарағанда, нақ осы Курокаваның сәулетшілік идеялары адам қалалық ортаны барынша қолайлы өмір сүре алатындай етумен қатар, сәулетті өзінің жеке-дара қабілетіне бейімдей де алатындай жолмен құруға ұмтылып отыр.

Оның үстіне, Курокаваның сәулет өнері іс жүзінде каллиграфия өнерімен туыстас. Тіпті Кисе Курокаваның шығармашылығының өзін сәулетшілік каллиграфия деп айтуға болады.

Сондықтан бізді өз заманының сәнге еңбеген сәулетшісін таңдады деп санау дұрыс емес. Біз сән қуалаудан бұрын, ұлттық-мәдени ерекшелігімізді табиғатпен, қоршаған ортамен бірігіп, тұтастыққа ұмтылысымыз барынша айқын көрінетін ерекшелігімізді неғұрлым толық сезіне алатын сәулетші табуға тырыстық.

Мұндай сәулетші өзінің сәулетшілік метаболизм идеясы бар жапондық Кисе Курокава болып шықты.

Сонымен бірге біз Курокаваның бас жоспарына көзсіз еріп кеткеніміз жоқ. Ара-арасында бұған қажетті түзетулер енгізіп отырғанымыз өз-өзінен түсінікті.

Мәселен, Курокава Сол жағалаудағы әкімшілік ғимараттарды әр түрлі биіктікте салуды ұсынды. Сырттай қарағанда, бұл өзінше ғимараттар симфониясы сияқты көрінетін. Үкімет ғимараты 27 қабат, басқа әкімшілік ғимарат 28 қабат болуға тиіс еді. Бірде сол жағалауды аралап жүрген кезімде мен ғимараттар биіктігін азайтуды, тиісінше 21 және 22 қабат

қылып салуды ұсындым. Қазақстанда жер жетпей жатқан жоқ қой? Айтты – істелді. Ал қазір нақ осы «жерге жақындаңыраған» ғимараттар әлдеқайда түзу, әдемі, қолайлы, сәулетшінің бастапқы ойынан гөрі орнықтылау шыққандай көрінеді.

АЙРЫҚША НАЗАР АЙМАҒЫНДА...

Мықты шаруамыздың бәрін кейде біз ерікті-еріксіз түрде белгілі бір шеңберге салып, шекарамен шектеп қоятынымыз бар.

Қалаларымыз бен астанамыздың жарқын болашағы туралы ойларымыз да осылай шығып жатады. Біз өзіміздің сәулетшілік армандарымыздың өмірде іске асуы жолында барлық жағдайларды жасауға ұмтылып қана қоймай, оған қоса ой-ниет пен шығармашылық ізденістеріміздің жемісін де тезірек көру үшін болашақты осы шаққа неғұрлым жақындата түсуге тырысамыз.

Әзірге нәзік күйдегі сәулетшілік идеяларымыздың, қала салу жоспарларымыз бен экономикалық ойларымыздың өзінше бір оранжереялары – Еркін Экономикалық Аймақтар (ЕЭА) осылай туады.

2001 жылғы 29 маусымда мен «Астана – жаңа қала» еркін экономикалық аймағын құру туралы Жарлыққа қол қойдым. Астана шежіресіндеп жаңа кезең – Сол жағалауды игеру және қаланың «нөлден бастап» деп аталатын мүлде жаңа бөлігін құру кезеңі басталды. Сөйтіп, бұл Жарлық Астананы және оның Есіл өзенінің сол жағалауындағы басты әкімшілік бөлігін дамытуымыздың ұзақ мерзімді жоспарларының қисынды жалғасы болды.

Жалпы сәулетшілік жоспарларымыздың іске асуы үшін инвестиция тасқынын ынталандыра отырып, Астананы дамытудың бас жоспарына салынған идеологиялық іргетас астына біз еркін экономикалық аймақ құру арқылы экономикалық және қаржы базасын қаладық.

«Астана – жаңа қала» арнаулы экономикалық аймағы 2002 жылғы 1 қаңтардан жұмыс істей бастады. Бұл арнаулы аймақ Қазақстанның жаңа астанасын әлеуметтік-экономикалық дамытудың ең пәрменді моделіне айналды, мұнда инвесторлардың нарықтық мүдделері мен ел Үкіметінің мемлекеттік басымдықтары оңтайлы түрде ұштасты.

«Астана – жаңа қала» арнаулы экономикалық аймағы Бас дирекциясының бірінші директоры – тәжірибелі басқарушы және кәсіби құрылысшы Николай Петрович Тихонюк болды. Осы жергілікті экономикалық кеңістікте тиімді құрылыс салу және инвестицияларды ынталандыру үшін жеті жылдық кезеңге арналған еркін экономикалық аймақтың бүкіл әлеуетті артықшылықтарын іске асыру міндеті тікелей соған жүктелді. Менің пікірімше, оның басқарушылық тәжірибесі, жоғары кәсіби шеберлігі және туғаннан бастап (Н. Тихонюк – қаланың тұрғылықты тұрғыны) Астананы жақсы білетіндігі еркін экономикалық аймақты басқару жөніндегі ұйымдастырушылық қабілетін көрсетуге мүмкіндік беруге тиіс.

Николай Петровичтің сіңірген еңбегін мойындау керек, басынан бастап ЕЭА шеңберінде өте көп, ауқымды жұмыстар орындалды, бұл осындай аймақ құру жөніндегі бастамамыз текке кеткен жоқ деп айтуға мүмкіндік береді. Еркін экономикалық аймаққа инвестициялар қаржы-қаражаттары түрінде де, құрылыс технологиялары түрінде де судай ағылды. Бұған бірінші кезекте еркін экономикалық аймаққа беріп отырған преференциялар мен жеңілдікті салық салу режимі кең жол ашты. Ал олар тіпті де аз емес!

Әлеуетті инвесторға ЕЭА не беретінін қарап көрейік: біріншіден, тауарларды (жұмыстарды, қызметтер көрсетуді) өткізу жөніндегі айналымды қосымша құн салығынан (ҚҚС) босату, екіншіден, тауарлар мен жабдықтарды өткізу кезінде қосылған құн салығының нөлдік ставкасын қолдану;

үшіншіден, жер учаскелері бойынша жер салығынан босату; және төртіншіден, заңды және жеке тұлғалардың ғимараттары мен құрылыстарының қалдық сомасы мүлік салығын салу объектісі болып табылмайды.

Арнаулы аймақ аумағында бүгінде 358 құрылыс-монтаж мердігерлік ұйымдары жұмыс істейді, олардың 12-сі шетелдікі, қалғандары – қазақстандықтар. Ал қосымша күн салығынан босатылған айналым 47 миллиард 901 миллион теңгеге жуық.

ЕЭА жанында дербес салық және кеден комитеттері құрылған. Алты учаскеге бөлінген еркін экономикалық аймақ аумағының жалпы көлемі – 1052,6 га. «Астана – жаңа қала» ЕЭА ені – 1500 метр және ұзындығы – 2500 метр болатын бүкіл периметрі бойынша қоршалған, ал барлық кіру нүктелеріне кеден қызметінің сегіз бақылау-руқсатнама пункті орнатылған. Аймақ аумағында құрылыс материалдарын уақытша сақтайтын арнаулы алаңдар жабдықталған.

Егер біз бұрын жаңа астананың ең алғашқы объектілерін салу кезінде шетелдік компаниялардың тәжірибесі мен білімін пайдалануға еліктеген болсақ, осы тәжірибені қазақстандықтардың игеру дәрежесіне қарай, кейіннен құрылыс нарығы отандық құрылыс материалдарымен табиғи түрде толықтырыла бастағанын атап өткен жөн.

Қазақстандық компаниялардың Астана құрылысын жүргізу құқығына қол жеткізуі олардың батыстық стандарттарға айтарлықтай жақындағаны, сондай-ақ құрылысты енді шетелдік мамандардан кем салмайды деген сөз.

Осыған орай, алғаш құрылыс салына бастаған жылдары Астана құрылысын отандық компаниялар емес, шетелдік компаниялар неге салады деген сын-ескертпелер айтылып жүрді. Мұның технологияларды игеру маңыздылығын түсінбеуден және әлемдік стандарттарға сай келмеуден туғанын мойындауға тиіспіз.

Сын-ескертпе айтушылардың қарапайым нәрсені – әдеттегі «хрущевкалар» салудың жөні бір басқа (шүкір, бұл жағынан тәжірибеміз жетіп жатыр), әлемдік аса жаңа технологиялар бойынша биік әрі көп пәтерлі ғимараттар салудың жөні мүлде басқа екендігін түсінгісі келмейтіні таңғалдырады.

Осының бәрін құрылыс салу процесінде үйреніп жүре аласың ба...

Сосын есі дұрыс адам үйренуші шәкірттер салған «тәжірибелік-өнеркәсіптік» үйде тұра қояр ма еді? Тегінде, бір нәрсені біреуден артық жасағың келсе, алдымен соларша істеп үйрен, болмағанда солардың білетін дүниесін біліп ал.

Қазір жағдай өзгерді – біздің мамандарымыз сәулет пен сұңғыла сәулетшіліктің әлемдік стандарттарының ең талғампаз талаптары мен шарттары бойынша құрылыс салуды үйренді. Оның үстіне қазақстандықтарды ұзақ оқытуға тура келген жоқ, барлық шетелдік технологияларды шын мәнінде қағып алды...

Біздің құрылыс компанияларымыз тақымды қыса түсті! Бірде Республика даңғылымен өтіп бара жатып «Империал» ойын-сауық кешенінің қарсы алдында тұрған тамаша тұрғын үй кешенін көрдім. Шетелдіктердің салғаны бірден белгілі ғой деп ойладым. Олай емес екен. Осы бір ғажап үйді құрамында бірде-бір шетелдік маман жоқ өзіміздің қазақстандық фирмаларымыз тұрғызыпты. Ниет болса, шіркін, қолдан келмейтін не бар!

Еркін экономикалық аймақтағы жұмыс көлемі күн сайын арта түсуде. Мұны көзбен көріп, күнделікті байқап отырмыз. Әлі де ондаған объектілер салынуға тиіс. Маған белгілі болып отырғанындай, бүгінде 21 құрылыс учаскесінен тұратын ЕЭА аумағында бір мезгілде 82 объект бой көтеріп келеді, бұған Қазақстан Президентінің Резиденциясын, Мәжіліс пен Сенаттың ғимараттарын қоса алғанда, 16 әкімшілік ғимараттары да кіреді.

Будан басқа 17 тұрғын үй кешені мен әлеуметтік маңызы бар 18 объекті салынууда. Әрине, жолдар мен инженерлік

инфрақұрылым объектілері және бар. Бұлардың жалпы саны – 31.

Құрылыспен айналысатын инженер-техник қызметкерлер мен жұмысшылар саны 20 000-ға жуықтайды. Құрылыс қарқыны бір минут та толастамайды, өйткені құрылыс ұйымдары алдында 2007 жылға дейін «Астана – жаңа қала» еркін экономикалық аймағын дамытуға салынған 238,6 миллиард теңге инвестицияны игеру міндеті тұр.

Есідің сол жағалауындағы құрылыс объектілері бойынша 2004 жылы ғана мен 230-ға тарта тапсырмалар берген екенмін.

Осы тапсырмалардың ішінен салынып біткен мешітті, «Отырар», «Алматы» тұрғын үй кешендерін қоса, басқа да тұрғын үйлер кешенін, дипломатиялық қалашықты, цирк ғимаратын, мемлекеттік органдарға арналған серверлік орталықтың ғимаратын, Қазақстан Парламенті Палаталарының бірлескен отырыс залын, Бас және Дөңгелек алаңдарды, инженерлік желілер мен коммуникацияларды бөліп көрсетуге болады. Және «Сол жағалаудың орталығы – Абылай хан даңғылы» магистралды автожолы бар.

2004 жылы Астананың мынадай әкімшілік объектілері тапсырылды және тапсырылады деп жоспарланған: Резиденция, Мәжіліс ғимараты, Үкімет үйі, Жоғарғы Сот, Сыртқы істер министрлігі, мешіт, Ұлттық академиялық кітапхана, Басты және Дөңгелек алаңдар мен жаңа әкімшілік орталықты Абылай хан даңғылымен жалғастыратын магистралды автожол.

Алтын күмбезді жаңа «Нұр-Астана» мешіті астананың, соның ішінде Сол жағалаудың сәулеттік жетістігі болатындығына күмән жоқ.

Мешіттің ақшаңқан мұнаралары, жарқыраған күмбездері кереметтей әсерлі көрінеді. Бүкіл алып кешен әрқайсысының ұзындығы 63 метр болатын төрт мұнарадан және тиісті инфрақұрылымдары бар бас ғимараттан тұрады, бұған

имамның үйі, «тәрбие» корпусы мен тұтастай бақ-парк кіреді. Бұл «Нұр-Астана» мешіті – Қатар әмірінің Астанаға сыйлығы болды, ол аталған құрылысқа арнап 6 миллион 840 мың АҚШ долларын бөлді.

Қалған объектілер биыл аяқталатын болады. Қазір салынып жатқан объектілерге инженерлік-техникалық коммуникациялар тартылуда.

Қазірге дейін 180 километрден астам электр желілері, 62 километр су құбыры мен кәріз құбырлары, 50 километр телефон сымдары тартылды.

Мен айтып өткендей, көптеген объектілер Астананы дамытудың Бас жоспарына сәйкес іске қосылып та үлгерді. Мысал үшін «Думан» мәдени ойын-сауық орталығын, «Астана-Бәйтерек» монументін, 1200 оқушыға арналған мектепті, Қорғаныс министрлігінің ғимаратын, «Транспорт-Тауэр» ғимаратын, «ҚазМұнайГаз» Ұлттық компаниясының ғимаратын, Ұлттық академиялық кітапхананы және кейбір басқа да объектілерді атауға болады.

Ал салына бастаған кезден-ақ кешендік бейнесі Қазақстанның жаңа астанасына жарқырай енген, ел-жұртты елең еткізген құбылыс болған, жаңа астананың символына айналған «Астана-Бәйтерек» туралы сөз басқа...

МӘУЕЛІ БӘЙТЕРЕК...

Қазақ ертегілерінің ішінде жұрттың бәріне таныс ең сүйікті кейіпкер Ер Төстік шығар. Ер Төстіктің айшылық алыс жолдардан, асу-асу белдерден өтіп, жерасты патшалығына тап болатыны бар емес пе еді? Сонда ол өмірдің бастауын бейнелейтін алып ағашты көретін еді ғой?

Түркі халықтарының аңызы бойынша, осы алып ағаштың ұшар басына аңыздағы Самұрық құс жыл сайын жалғыз ғана алтын жұмыртқа салады екен, сол жұмыртқа өмірдің

символындай бүкіл тіршілікке жан беріп тұрады екен. Бірақ жылдың белгілі бір мезгілінде осынау Ұлы құстың жыл сайынғы жалғыз балапаны өліп қала береді. Жұмыртқадан балапан жарып шыққан бойда бір айдаһар-жылан алып ағаштың діңімен жоғары өрмелеп барып қорғансыз, күнәсіз балапанды жұтып қояды екен. Жерасты патшалығына түскен Ер Төстік балапанға ұмтылған айдаһарды садақпен атып өлтіреді. Бұған риза болған Самұрық балапанын ажалдан алып қалғаны үшін Ер Төстікті жер астынан жер үстіне алып шығады.

Әдетте, ертегіде мұндай алып ағаштың нақты мөлшері көрсетілмейді. Ертегі арқылы қиялдағы нысандар мен заттардың пішін тұлғасын да айқындау мүмкін емес. Бірақ өмірде қиялдың шындыққа айналуы бола береді, мұндай шындық өз мөлшері мен нысанының абсолютті дәлдігін талап етеді.

Жаңа астананы басқа астаналардан айшықтап, өзгешелеп тұратын қандай да бір атаулы символдың қажеттігі туралы ой астананың әкімшілік орталығын сол жағалауға көшіру жөніндегі шешіммен бір мезгілде туып еді.

Бір кездері бұл туралы сан алуан ұсыныстар болды. Зураб Церетели қызық жоба ұсынды. Оның ойынша, Астананың символы биіктігі 200 метрлік алып арка болуға тиіс, оның ең ұшар басына алтын киімді жауынгердің бейнесі орнатылады.

Ұсыныс, әрине, елең еткізерлік. Бірақ осыған ұқсас ескерткіш Алматыда Республика алаңында орнатылғанын ескергендіктен, символдарды қайталап, қосарлауды өз басым онша қалаған жоқпын.

Араб мамандары биіктігі 200 метрлік шошақ төбе тұрғызуды ұсынды, оның етегінде киіз үй түріндегі алып құрылыс орналастырылады.

Астаналық символымызға байланысты жаңа эскиздерді қараған сайын, әрқайсысының іс жүзінде қалай болып шы-

ғатынын ойша елестете отырып, бәріне де көңілім көншімейтін.

Сондайда бұл символымыз өзіндік ерекше, мағынасы да барынша түсінікті болса шіркін дейтінмін. Жаңа астананың символы нақты не болуға тиіс? Қандай дүние біздің ұлттық тыныс-тіршілігімізді, бет-бейнемізді дәл бейнелей алады әрі бір көргеннен бәріне түсінікті бола кетеді? Мен өзімнің жеке тәжірибем мен Ұлы Даланың мәдениеті, тарихы, мифологиясы туралы оқығандарыма сүйеніп, ойша көп образдарды сомдап шықтым. Ойым онға, санам санға бөліне келе, ақыр аяғында Бәйтерек символына тоқтадым. Бала кезде оқыған Ер Төстік ертегісінің әсері ақыры өз дегенін істеді. Мен ойымдағы Бәйтеректің долбар-пішіндерін қағазға түсірдім. Осы ойымды біршама жеткізе алдым-ау деген сөзбаларымды Сәулетшілер одағының қатаң қазылығына ұсындым.

Сәулетшілерге бұл идея қатты ұнады, олар жұмысқа қызу кірісті. Ақырында кәсіби іскерлер Бәйтеректің нақты пішінін жасап шықты. Бұл эскиздің шеберлікпен жасалғаны соншалық, бір қарағанда салынып біткен объектінің фотосуреті сияқты болып көрінді.

Әрине, кез келген сәулеттік конструкцияны таңдау негізінде экономикалық себептер жататынын айтуымыз керек. Іс жүзінде шетелдік жобалардың бәрі дерлік бірнеше ондаған миллион доллар тұрды. Церетелидің жобасының өзі 60 миллион долларға бағаланды. Ал өз жобамыз – «Бәйтерек» бізге бар болғаны бес миллион долларға түсті. Бұл ақша «ССС» инвестициялық компаниясының сыйлығы болатын.

Сондықтан ол рухы жағынан да, мағынасы жағынан да бізге барынша жақын.

Сонымен, жаңа астананың символы қандай болатыны белгілі болды. Осы болашақ символ жұрттың бәрінің көңілінен шықты. Өйткені Бәйтерек Даланың көркем дәстүрлерін, байырғы Қазақстан мәдениетін және ағаш жемісі өмірдің

өзі болып табылатын идеяны меззейтін еді. Енді «Астана-Бәйтерек» деген жұмыс атауын алған бүкіл кешеннің жобасын әзірлейтін мезгіл туды.

Астананың сол жағалаудағы болашақ әкімшілік орталығының қақ төрінен бір кезде қиялда жүрген, ал енді шындыққа айналған нағыз зәулім «Бәйтерек» бой көтерді. Бір айта кететін жайт – бұл объектінің силуэтінен бастап геометриялық өлшемдеріне дейін бәрінің символдық мәні бар.

Бәйтеректің биіктігі тура 97 метр екендігінен бастайық. Бұл елдің ордасы Алматыдан Астанаға көшіп келген жылдың соңғы екі цифрына, 1997 жылға сәйкес келеді. Біздің «Бәйтерегіміздің» аса бірегей болып табылатынын және әлемде бұған ұқсас объекті жоқ екендігін атап көрсетуге тиіспін. Мысалы, осындай шарды биіктікке орнатудың сәулеттік тәжірибесі кездесетін кейбір қалалар бар. Мәселен, Эмираттарда осындай шар 56 метр биіктікке көтеріліп қойылған, Италияда 20 метр биіктікте тұр. Бұларды біздің биіктігі 97 метр «Бәйтерегімізбен» салыстырып көріңіз...

Бәйтеректің ашылуына арналған тұсаукесерде Бәйтеректің сұлулық пен биіктікке деген мәңгілік ұмтылысын бейнелеген түрлі түсті мыңдаған шарлардың аспан төсінде қалықтағаны есімде.

Жалпы Бәйтерек ашылған күн жаңа астанадағы тың объектілерді іске қосудың байланысты есте қалатын күндердің бірі болды. Сол кезде-ақ басында алтын шар ілініп тұрған биік ағаш түрінде пайда болған жаңа алып құрылыстың әдеттен тыс әрі үйреншікті емес сипаты Бәйтеректің қаланың ажарына айналумен бірге, енді оның символы, тіпті тұмары сияқты болатындығы туралы ойлар да келіп еді...

Шын мәнінде, Бәйтерек «жапырақ жайып» үлгерем дегенше-ақ жаңа астананың символына айналып жүре берді. Теледидар экрандары мен газет-журнал беттерінде, плакаттар мен билбордтарда Бәйтеректің көз үйреніп қалған

силуэтін көре бастадық. Астананың символына айналған Бәйтерек енді елордамыздың халық ең көп баратын жеріне айналды. Бәйтерекке байланысты сұхбатымның бірінде: *«Бұл жаңа астананың, біздің бақытты болашағымыздың символы, «Бәйтеректің» қала тұрғындарының сүйікті демалыс орнына, жаңа астананың беташар карточкасына айналатындығына сенемін...»* дегенім есімде.

Осылай болатынына ешбір күмәнім жоқ. Бәйтерек өзінің сыпайы сұлулығымен, сәулеттік сымбатымен адамды тарта түседі. Бес жүзге жуық реңкке бөлейтін тұғырлардан төгілген сан алуан сәулелермен түрлі-түрлі құбылған жүз метрге таяу селдір үрліктер. Әсіресе, бәйтеректің ұшар басына орналасқан, үш қатпарлы тіліктен жасалған алтын шар әсіресе көз арбағандай. Оның әйнекпен әдіптелген алаңының өзі 1,5 мың шаршы метрге жуықтайды. Бәйтерек монументі ашылатын қарсаңда жерден соншалықты биік тұрған алтын шарды бірнеше альпинист көз шағылысатындай етіп жалтыратып, мұқият тазалап шықты.

Сөйтіп, металдан, әйнектен және темірбетоннан жымдаса өрілген Бәйтерек бой көтеріп, Астананың барлық тұрғындарының көз қуанышына айналды, өзінің жарқыраған сәулесімен елорда үстіне нұрын төгіп тұр.

Мен айтып өткендей, осынау таңғажайып алып құрылыстың биіктігі тура 97 метр. Негізгі есікке бастайтын әшекейлі темірбетон саты жер бетінен 4,8 метр жоғары орналасқан.

Салмағы 85 тонна жапқы материал Бәйтеректің «оқланын» ылғалдан қорғайды. Мұнараның табанының ішінде кең холл бар, онда екі жүрдек лифт және инженерлік үй-жайлар – трансформаторлық шағын станция, желдету камерасы, электр қалқаны, насос станциясы және басқа техникалық объектілер жайғастырылған. Бұлар бүкіл «Астана-Бәйтерек» алып кешенінің үздіксіз жұмыс істеп тұруын қамтамасыз етеді.

Алтын шардың өзі 76,9 метр биіктікте орналасқан. Сәулеттік жағынан қарағанда, алтын шар Фуллердің геодезиялық күмбезіне ұқсайтын өзекті қабық сияқты. Бір қызығы – жақында ғана атомдары дәл осылайша орналасқан заттың жаңа күйі ашылды. Осы жаңалығы үшін Нобель сыйлығын алған ғалымдар бұл атомаралық кешендерді атақты сәулетші Фуллердің құрметіне фуллерендер деп атапты.

Арнайы шыны пакеттермен әйнектелген күмбездің салмағы 70 тонна тартады, ал алтын шардың үстіңгі ауданы 1 553 шаршы метр. Осынау ғаламат шардың ішінде панорамалық зал бар, одан жаңа астананың ертегіге айналған «ескі» және «жаңа» пейзажы кең ашылады. Алтын шар мен ғимараттың негізгі кіре берісі бір-бірімен «оқпан» деп аталатын салмағы 695 тонна металл конструкциямен жалғастырылған. Осылардың бәрін айтпағанда, «Астана-Бәйтерек» кешенінде келушілердің келісті демалып, асықпай отырып төңірегін тамашалауға мүмкіндік беретін кафе мен буфет те бар.

Орайы келген мүмкіндікті пайдалана отырып, осынау жаңа астананың жарқын символына айналған жасанды кереметті өмірге әкелген адамдарға шынайы, кіршіксіз алғысымды жеткізім келеді.

Бұл, ең алдымен, «Астана-Бәйтерек» кешенін жобалаған топтың жетекшісі – Қазақстан Сәулетшілер одағының президенті, талантты сәулетші Ақмырза Рүстембековке тікелей қатысты.

Астананың символын жасаған бұл топқа сәулетшілер С. Базарбаев пен Ж. Айтбалаев, инженер-конструктор М. Вайнштейн, интерьер дизайнері А. Оспанов сияқты тамаша мамандар кірді.

Жарты жыл ішінде салынып біткен Бәйтерек құрылысын тәжірибелі әрі майталман құрылысшы В.Т. Кананыхин бас директор болып істейтін «Имсталькон» ААҚ құрылыс компаниясы салды. «Астана-Бәйтерек» жобасын жасауға «Аэропроект»

ААҚ, «ЭМК» ЖШС, «Архфонд» ЖАҚ, Саулетшілер одағы және «Алуа» ЖШС секілді қазақстандық жетекші фирмалардың мамандары қатысты.

Ішкі интерьерлеріне, олардың көркемдік сипаты мен стильдік дәлдігіне келер болсақ, бұл орайда астаналық «Астана-Жарнама» фирмасының дизайнер-мамандары мен саулетшілеріне алғыс айтқанымыз орынды.

Бір ғана нәрсені айтып өтейін: бұл адамдар болмаса, нақтырақ айтқанда, мұндай адамдар болмаса, Астана құрылысы кең құлаш жая алмаған болар еді, нәтижелер осыншалық әсерлі болмас еді.

Осы жобаға қатысқан барлық адамдар үшін мақтаныш туғызатын мына бір фактіні айналып өту қиын: Астанада Саулетшілер одағының Халықаралық қауымдастығы өткізген X конкурста беделді халықаралық жюри Достастық елдері арасындағы 2002 жылғы ең таңдаулы жоба және ең таңдаулы құрылыс ретінде «Астана-Бәйтерек» монументіне Гран-при үздік айырым белгісін табыстады.

ЕСІЛДІҢ СОЛ ЖАҒАСЫ, ОҢ ЖАҒАСЫ...

Сонымен, Астана өсіп барады. Бір кездегі жалғыз ғана даңғылы бар қаладан қазір ол көлемді, көп қырлы мегаполиске біртіндеп айналып келеді; елорданың жаңа астаналық келбеті бұрынғы целиноградтық сәнін әлдеқашан көмкеріп әкетті. Қазірдің өзінде Астананың өсе беретіні, шексіз дами түсетіні айдай ақиқат болып отыр. Оның аумағы да, халқының саны да өсетін болады. Әрине, болашақта жаңа астана халқының санын шектеудің белгілі бір жоспарлары жасалады. Мәселен, Астана халқының 2030 жылға қарай жоспарланып отырған 850 000 адам болатын мөлшері. Алайда өмір шындығы өз дегенін істейді. Елестетіп көріңіз, Астанада халық саны 2020 жылға қарай 500 000 адам болады деп жобалаған едік,

бүгіннің өзінде, яғни одан 15 жыл ертерек жарты миллионнан асып кетті!

Сол себепті жоспар-жоспарымен, 800 000 деген санға да біз әлдеқайда ертерек жетеріміз даусыз. Осы орайда қалалардың шексіз өсу тақырыбына тоқталып өткен біршама пайдалы болар деп ойлаймын. Урбанизация мен адам қоғамдастығының әлеуметтік құрылымының болашақ тағдыры қалай болатынын айта алмаймын, мұны тек жобалай ғана аламын. Қала құрылысының әлемдік тәжірибесі мен қалалар теориясынан халық тығыз орналасқан немесе өмір деңгейі жоғары елдердегі қалалардың өсуі мен мегаполистердің және суперагломерациялардың құрылуының іс жүзінде басым үрдісін көре алдым.

Әлбетте, біз өткенге жүгінеміз де бүгінгі шаққа қайта ораламыз.

Тарихи хроникаға сәйкес адамзат тарихының алғашқы қалалары Азияның үш ауданында пайда болған, бұл жерлерде алғашқы ірі өркениеттің ошағы дамыған. Менің білуімше, жер бетінде қазіргі өмір сүріп тұрған қалалардың ішіндегі ең ежелгісі Иерихон.

Оның жасы 10 мың жыл шамасында. Көптеген қалалардың пайда болу кезеңі біздің эрамызға дейінгі 3–4-мыңжылдықтарға сәйкес келеді. Бұлардың бәрі бір мезгілде: Солтүстік Қытайда – Хуанхэ өзенінің бойында, Батыс Үндістанда – Инд алабында, ежелгі Мысырда – Ніл алқабында, ал Месопотамияда қос өзен – Тигр мен Евфраттың бойында пайда бола бастады.

Мұндай қалалардағы тұрғындар саны бүкіл мемлекеттің халқының санына сәйкес өсіп отырды. Біртіндеп қалалардың көлемі де, сол сияқты саны да өсе берді. Орта ғасырларда халқының саны жағынан планетадағы ең үлкен қала қытайдың Нанкин қаласы саналды. Нанкиннің сол кездің өзінде адам таңғалғандай көп халқы – 470 мың тұрғыны болды. Бұдан

кейінгі орындарды халқының саны 450 мың адам болған мысырдың Каир қаласы, 350 мың тұрғыны бар үндінің Виджаванагар қаласы иеленді. Ал орта ғасырлардағы Еуропадағы ең ірі қала Париж болатын. Мұнда 275 мыңға жуық адам тұрыпты.

Халқының саны жағынан Еуропа әлемнің басқа өңірлерінен айтарлықтай кейін қалса да, менің байқағанымдай, нақ осы Еуропада қалалық инфрақұрылымды үдемелі дамыту процесі, қала тұрғындары мен қалалардың саны сияқты урбанизация құбылысы пайда болды немесе таныла бастады.

Аумақтық құрылым ретінде қарасақ, қала урбанизация процесінің, тек соның ғана жемісі болып табылады. Сонымен бірге, менің білуімше, осы уақытқа дейін «қала» деген ұғымның өзінің дәл де анық өлшемдері жоқ екендігін айту қажет. Нақтырақ айтқанда, «қала» деген терминологияға қатысты осы күнге дейін «қала дегеніміз не?» дейтін сұраққа тиянақты жауап бере алатын әлемдік стандарттар болмай отыр. Айталық, аудан орталығы Қаскелең қала болып табыла ма, әлде қала үлгісіндегі кент пе? Егер халықтың абсолютті санын алатын болсақ, Қаскелең басқа шағын қалалардан ешбір кем түспейді.

Мәселен, салқын Исландияда халқының саны небары 200 адам болатын елді мекендер қала деп есептеле береді. Құрама Штаттарда халқының саны 2,5 мың адамнан кем елді мекендер қалаға жатпайды.

Демек, бүгінгі күні қала деген ұғымның халықтың саны қаншаға жеткенде басталып, қаншаға кемгенде аяқталатынын кесіп айту қиын. Қалалық инфрақұрылымның қазіргі заманғы даму үрдісі қалалар алып жатқан аумақ пен онда тұратын тұрғындар санының шексіз артуын айғақтайды. Бұл орайда жоғарыда сөз еткен Қаскелеңді қалаға жатқызу біршама қиын, өйткені онда біз қалалық инфрақұрылым деп атайтын нәрселер жеткілікті дами қоймаған. Тегінде, нақ осы қалалық

инфрақұрылымның барлығы және оның даму дәрежесі үлкен деревняны шағын қаладан айырып тұрады.

Кейде қалалардың өсіп кететіні соншалық, таяу жатқан қалалардың өзара шекаралары жойылып, іс жүзінде біртұтас қалалық кеңістік құрылады да, мегаполис немесе мегалополис деген атауға ие болады. Біздің эрамызға дейінгі 370 жылы гректердің 35 мекен-тұрағынан «түзілген» қала тура осылай Мегалополис деп аталған. Қалалардың бір-біріне кірігіп, сіңісу құбылысы әсіресе халық өте тығыз қоныстанған елдерге тән. Мұның нақты мысалын 100 миллионнан астам тұрғыны бар, аралда орналасқан Жапония мемлекетінен көреміз.

Адам сенгісіз қысқа уақыт ішінде феодалдық қоғамнан постиндустриалды қоғамға қарай жол ашқан Жапония экономикасының 20-ғасырдағы күрт қаулап өсуі нәтижесінде өзара таяу орналасқан Токио, Нагоя, Осака, Кобе және Киото сияқты бірнеше қалалардың шекарасы іс жүзінде араласып кетті, сөйтіп қалалық алып бір ландшафт құрылды. Халқының саны бірнеше ондаған миллион адамға жеткен Токайдо деп аталатын мегалополис пайда болды.

Мегаполистер мен мегалополистердің бұлайша құрылу құбылысы әлемдік қоғамдастықтың көптеген елдеріне (АҚШ, ГФР, Ұлыбритания, Мексика, Қытай, Үндістан, т.б.) тән.

Кім біледі, күндердің күнінде Сарыарқа төсінде де, айталық, Астананың, Көкшетаудың, Қарағандының бірі-бірімен қосылуы есебінен әлдебір мегалополис құрылуы мүмкін-ау.

Бүкіл әлемде жаңа қалалардың пайда болуы, ескілерінің кеңеюі және жаңа қалалық жүйелер – агломерациялардың, мегаполистер мен мегалополистердің дүниеге келуі есебінен қала халқы санының шексіз өсуінің айқын білінетін үрдісі аңғарылады. Планета қалаларында тұратын халықтың саны бүгінде екі миллиард адамға жетіп қалды. Яғни бұл Жер шарындағы халықтың үштен бірі қалаларда тұрады деген сөз. Әлемнің көптеген елдерінде қала тұрғындарының саны ауыл

тұрғындарының санынан әлдеқашан асып түсті. Бұл әсіресе технологиялық жағынан дамыған елдерге немесе қарқынды экономикалық прогресс сатысындағы елдерге қатысты.

Әрине, астаналардың саны қалалардың санынан әлдеқайда аз. Бірақ сонымен бірге дәл осы астаналарда қалалардың сан қырлы проблемалары өткір әрі тайға таңба басқандай айқын көрінетінін байқамауға болмайды. Мұның себебі, бірінші кезекте, осындай астаналарда қалалық процестердің катализдік реакциядағы сияқты тез де қызу өтетіндігінде, соның салдарынан проблемалар өткір әрі жанға бататындай сипат алады.

Мегаполистер осылай пайда болған, осылай пайда бола береді де. Әлемнің қазіргі заманғы ірі қалаларының өсуге бейімделген шексіз үрдісі – бүгінде қала құрылысының ең нәзік әрі өзекті тақырыбы болып отыр. Осы ретте гректің қала құрылысшысы К. Доксиадистің «қала-динаполис», яғни қаланың қатаң шектеулі бағытпен – коммуникациялар сызығы бойымен өсуіне қатысты тұжырымдаманың әділеттілігін жанын сала дәлелдеген осы мәселедегі өзгеше көзқарасын ғана атап өтуге болады.

Бірақ, әрине, біздің қазақстандық жағдайымызда мұндай динаполистер құру туралы сөз әзірге таза болжамдық қарастырудың арқауы болып табылады.

Соған қарамастан, халық саны әлі аз Астананың қарқынды өсіп бара жатқан жергілікті жағдайының өзінде де қалалардың құрылымдалуы мен өсуінің әлемдік үрдістерін әрқашан ескеру қажет. Оның үстіне астананың микроқұрылымы әрқашан бүкіл республиканың кеңістікті құрылымының одан әрі дамуының айқындаушы немесе директивалық факторы болып табылатындығын да ескеріп отырған жөн.

Сондықтан Қазақстанның кеңістікті құрылымының орталық және солтүстік аудандарын қоса қамтитын солтүстік белдеудегі халықтың қоныстануының қалыптасу сипаты

астананың келешек келбетінің қалай орнығатындығына байланысты болатындығына мен ешбір шүбә келтірмеймін.

Осыған орай біз Астананы дамытудың жоспарлы сипаттан гөрі, стихиялық сипат алып кететін кейбір ықтимал нұсқаларына да қол сілтемегеніміз жөн. Егер Астананың жаңа әкімшілік орталығы қалай дамитынын жеткілікті дәрежедегі дәлдікпен болжап біле алсақ, онда одан көп төмен дәлдікпен, бірақ жеткілікті түрдегі ықтималдықпен қаланың қалған бөлігінің алдағы өсуі қалай болатынын да болжай аламыз. Бұл ретте жаңа астананың немесе нақтылап айтсақ, оның шет жақтарының стихиялық түрде өсу факторы әлемдік үрдістердің жазылып қойылған схемаларына сыйысатыны анық көрінеді. Астананың дәл осы орталықтан шалғай және шет жақтағы аудандары транспорттық коммуникациялар сызығын бойлай өсуді бастан кешіретін болады.

Жеке өз басым астананың стихиялық өсуінің белгілі бір үрдісі екі коммуникациялық бағыт бойынша байқалатынын аңғардым. Бірінші коммуникациялық бағыт – Астана – Қарағанды, екіншісі Астана – Көкшетау тасжолдарын бойлай созылған.

Бүгіннің өзінде Астананың кеңістік-аумақтық ұлғаюының нақты схемасы өзіндік үшбұрыш түрінде қалыптасатындығын жеткілікті болжауға болады.

Бірінші бұрыш – Астананың әкімшілік орталығы дамуының астаналық әуежай бағытындағы «батыстық» векторы. Екінші бұрыш – Астана–Қарағанды қатынас өзегі бойымен дамитын қала қоныстары мен орамдарының «оңтүстік» векторы. Үшінші бұрыш – қала орамдарының Астана – Бурабай қатынас өзегі бойымен дамитын «солтүстік» векторы.

Қаланың өсу үрдісін бөліп көрсете отырып, оның объективті сипатымен толық келісе отырып, бізге қаланың өсу бағытын ғана емес, сонымен бірге өсу қарқынын да ескере білу қажет. Көп жағдайда біз астаналық инфрақұрылымды

қалай дамытсақ, республиканың басқа өңірлерінің өсу қарқыны да бұған сондай дәрежеде байланысты болады.

Соған орай мен астана құрылысын кең құлашпен өрістету керек деп ұдайы атап көрсетіп келемін. Астананың барынша қарқынды өсуіне үрейлене қараудың немесе алаңдаудың ешбір керегі жоқ. Бұл бірінші кезекте елдің стратегиялық мүдделеріне жауап беріп отыр. Және бұлайша дамыту үшін бізде қажетті ресурстардың бәрі де бар.

Біріншіден, Қазақстан экономикасы экономикалық өсу жолына түсті, сөйтіп кең өрісті қаржылық және материалдық мүмкіндіктер тудырып, отандық тауар өндірушілердің дербес материалдары мен шикізаттарын кеңінен қолдануы үшін қолайлы жағдайлар жасап отыр. Бүгіннің өзінде Қазақстанның инвестициялық рейтингі ТМД елдері арасында ең жоғары болып табылады, ал экономикалық дамудың деңгейі мен қарқыны бойынша біздің еліміздің ТМД-дағы реформалардың көш басында келе жатқаны – көзіміз көріп отырған және жалпы жұрт таныған факт.

Екіншіден, бізде әлемнің әр түрлі елдеріндегі алдыңғы қатарлы оқу орындарында білім алған жоғары білімді және кәсіби шыңдалған жас кадрлар бар. Кадрлардың қалыптасуына білім берудің Лиссабондық жүйесінің рухына сай келетін әлемдік стандарттар негізіндегі қазақстандық білім беру реформасы да елеулі ықпал етеді.

Бұдан басқа, қазірдің өзінде әлемнің алдыңғы қатарлы университеттерінің үлгісі бойынша дербес оқу орындарын алдымен Астанада ұйымдастыру үшін жағдайлар жасалып отыр.

Үшіншіден, астаналық қала мәртебесі және оның дамытылуы үшін мемлекет жасап отырған қолдампаздық Астанаға білімді, асқан кәсіби, айқын мақсатты жастарды үсті-үстіне тарта түседі.

Осы жағдай бізден республикада ТМД-ның барлық елдерінің еңбек ресурстары үшін неғұрлым қолайлы бола алатын еңбек нарығы климатын құру жоспарын жасауды талап етеді.

Төртіншіден, жаңа компьютерлік техникаға, технологиялар мен бағдарламалық құралдарға негізделген жаһандық ақпараттық желі жаңа астананың дамуы үшін кез келген идеялар мен ғылыми жетістіктердің, инновациялық жобалар мен өнімдердің қол жеткізерліктей болуына кең өріс ашады.

Бұл ретте Астананы әлемнің дамыған астаналары қатарына оның экономикасын дамытудың қуып жету моделі емес, шабуылдаушы моделі ғана шығара алатындығына толық көзім жетеді. Сондықтан астаналық инфрақұрылымды дамыту бүгінде алға шығып, басып озу қарқынымен жүргізілуге тиіс. Біз Астананың өлшемдерін қазіргі күннің барынша тездетіліп, қатаңдана түскен талаптарына «лайықтауымыз» керек. Тәуелсіз, егемен Қазақстанның әлемдік және өңірлік шаруашылыққа әлемдік қоғамдастықтың толық құқылы мүшесі ретінде кіретін күні де алыс қалған жоқ. Біз Дүниежүзілік Сауда Ұйымының мүшесі болуға ұмтылып отырмыз. Осынау қуатты геосаяси және геоэкономикалық жақындасуға Астана мемлекеттің нағыз астанасы ретінде әзір болуға, ең бастысы, уақытында әзір тұруға тиіс.

Біз Еуразиядан есетін барлық самал желге ашық болуға тиіспіз. Біздің алдымыздағы жалғыз жол – жаһандандудың өскелең қарқыны жағдайындағы барынша ашық экономика мен оңтайлы басқару жолы.

Қазақстанның жаңа еуразиялық бас қаласының қалыпты жұмыс істеп тұрған астаналық инфрақұрылымын құрудың барынша жедел қарқынын ұдайы талап етіп келе жатқаным, міне, осы мақсаттарға байланысты.

Еркін экономикалық аймақтың ойдағыдай жұмыс істеуі, астаналық инфрақұрылымды дамытудың басқа да

жоспарларын іске асыру және Астананы дамытудың бас жоспарын мүлтіксіз сақтау – гүлденген Астананың әлемдік қоғамдастықтың өкілдерімен тең тұрғыда сөйлесуінің ең маңызды, ең қажетті шарттары.

Қазақстанның басты геосаяси орталығының пішіні бүгінгі өзінде айқын көріне бастады. Енді біраз уақыттан соң, Астана сәулет пен сұңғыла сәулетшіліктің, ұлттық нақыш пен өзіндік ерекшеліктің, еуразиялық діл мен мәдениеттің жаңа үрдістерін өзіне үйлесімді сіңірген нағыз қазіргі заманғы ірі қала ретінде айбындана түсетін болады.

Бұл Есілдің екі жағасын бойлай орналасқан көрікті әрі жинақы кіндік қала болады. Әсіресе жаңа әкімшілік-іскерлік орталықтың сымбатты да әсерлі келбеті, сөз жоқ, қазіргі сәулет өнерінің зор жетістігі, біздің сәулетшілеріміздің шежіреге ай-налар шеберлігінің жарқын куәсі.

Астана халқының болашақ саны жөніндегі мәселеге орай белгілі сәулетші, «Астанагенплан» жетекшісі Байыр Досмағамбетовтің ой-пікірлері қызықты көрінеді.

Ол былай дейді: «...Біздің қазақстандық мамандар 2030 жылға қарай Астанада 1,5 миллион адам тұратын болады деп 1996 жылдың өзінде-ақ есептеп шығарып еді. Бірақ бас жоспармен жұмыс аяқталған жоқ-ты. Сосын арабтар келіп, бас жоспармен жұмыс жасауға еуропалық мамандарды тартты. Еуропадан келген мамандар 2030 жылға қарай халық саны ең көп дегенде 650 мыңға ғана жететінін есептеп шығарды.

Бұдан кейінірек келген жапондар, қаланың адам сен-бес қарқынмен дамып жатқанын көріп, 2030 жылға қарай астанада 800 мың адам тұрады деген қорытындыға келді. Қолданыстағы бас жоспар да осы цифрға негізделіп отыр».

Әрине, Солтүстік астанадағы халық санының артуы тұрғын үй алаңдарының артуымен бірдей жүруге тиіс. Қала басшы-лары бұл ретте барынша іскерлікпен, кең өрісті жұмыстар жүргізуде. Мысалы, 2005–2007 жылдарға арналған тұрғын

үй құрылысын дамытудың Өңірлік бағдарламасына сәйкес, Астанада 1 миллион 750 мың шаршы метрге жуық тұрғын үйді іске қосу белгіленген. Бұл үшін үш жыл ішінде 21,4 миллиард теңгеге жуық бюджеттік қаражатты игеру көзделген. Мамандардың есептеулері бойынша, тұрғын үй құрылысы бағдарламасын іске асыру астаналық 26 мыңнан астам отбасын тұрғын үймен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ал жаңа тұрғын үйлердің құрылысы халыққа сервистік қызмет көрсетудің қазіргі заманғы қалалық инфрақұрылымын жасаумен қатар жүргізілетініне күмән жоқ.

Астананың қазіргі және болашақ барлық тұрғындарын әлеуметтік-тұрмыстық сала қызметімен толық мәнінде қамтамасыз ету үшін жаңа астананың әкімдігі Астананың бұрын қабылданған 2003–2005 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық дамуының индикативтік жоспарының директиваларын орындауда.

Бұл құжат Астананың экономикалық секторларының бағдарлары мен даму қарқынын, муниципалды биліктің елордада барынша қолайлы іскерлік климатын жасау жөніндегі саясатының сипаты мен ерекшеліктерін және қала тұрғындарының әл-ауқатын арттыру үшін қажетті жағдайларды айқындайды.

Бүгінгі таңда Астананың экономикалық дамуының өзіндік ерекшеліктері, бәрінен бұрын, индустрияның көптеген салаларында импортты алмастыратын және экспортқа икемделген өнімдер түрін өндіруді дамытуға бағытталған.

Бұл бағытта айрықша және басымдылық тұрғыдағы бос қуысты инновациялық сипаттағы ғылымды көп қажет ететін және жоғары технологиялы өнімдер толтыруға тиіс. Мұның қала экономикасының көлік пен байланыс, инженерлік-техникалық коммуникациялар мен құрылыс, сервис және қызметтер көрсету сияқты маңызды секторларына тікелей қатысы бар.

Индикативтік даму жоспарында әлеуметтік салаға айрықша мән берілген. Кәсіпкерлік пен бизнестің өсуі астана бюджетінің кіріс бөлігінің артуына ықпал етпей қоймайды, сөйтіп қала өмірінің осынау маңызды саласына айрықша назар аударуға мүмкіндік береді.

Қала тұрғындарының барлық топтарын қамтитын денсаулық сақтау саласы түбегейлі қайта құрылып, барынша кеңейтілетін болады. Қала тұрғындарының ең төменгі жалақысын, ең төменгі жәрдемақылары мен зейнетақыларының мөлшерін арттыру жоспарлануда. Әлеуметтік іс-шаралардың жалпы кешені 2005 жылдың соңына қарай кедейшілік деңгейін жаңа астана халқының абсолютті санының 2 пайызына дейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Таяудағы жылдары мәдени, спорттық-сауықтыру, әлеуметтік және медициналық мекемелер мен ұйымдар желісін дамыту көзделген.

2005 жылдың соңына қарай сол жағалауда және мөлтек аудандарда балабақшалар, кәсіптік мектептер мен колледждер салу жоспарланып отыр.

Астананың мәдени секторының дамуы да назардан тыс қалмайды. 2002 жылы қабылданған *«Астана мәдениеті»* бағдарламасының өзінде-ақ жаңа астананың мәдени құрылысының стратегиясы айқындалған болатын.

700 орындық орталық залы бар Мемлекеттік филармонияның, қазіргі заманғы манежы бар мемлекеттік цирктің, хайуанаттар бағының, Есіл өзені жағасындағы аквапарктің, көрме орталығының құрылысы басталды. Бүгіннің өзінде мәдени сала Астана болашағында – көзге көрінерлік пішінге ие болып отыр.

Бұл күндері Астанада Ұлттық опера және балет театрының балет труппасы, «Астана» эстрада-симфониялық оркестрі, симфониялық оркестр мен хор, драма театрлары және Президенттің мәдениет орталығында, «Жастар» сарайында, Конгресс-холлда мұражайлар жұмыс істеуде.

Ботаникалық бақ пен дендрарийдің негізін қалау, этно-мемориалдық паркті одан әрі дамыту, жаңа «Жерұйық» паркін салу, «Жастар» сарайын, орталық мәдениет және демалыс паркін қайта жаңғырту көзделіп отыр.

Салауатты және белсенді өмір салтын қалыптастыру мақсатында қалалық паркте футбол алаңы, ипподром, велосипедтік трек, ат спорты кешені, теннис корттары, жаттығу залдары, есу каналы, шаңғы базасы салынатын болады.

Есіл өзені қаланың құрылымы мен архитектуралық бейнесін қалыптастыруда аса маңызды элемент болып табылады. Өзеннің қала шекарасындағы жағалауына құрылыс салу және оны көркейтуді жоспарлау жобалары осы жағдайды ескере отырып жасалды.

Жобада өзеннің қос ернеуін бойлай созылған бүкіл жағалық белдеу жағажай, бау, спорт, сауда, демалыс және ойын-сауық объектілерімен бірге ұзыннан созылған жағалаулық парк ретінде қарастырылады.

Өзен аймағында абаттандырылған көгалды кеңістіктер құру экологияны, жапсарлас аумақтардың микроклиматын жақсартуға және кең көлемді демалыс аймағын құруға мүмкіндік береді.

«Астананың гүлденуі – Қазақстанның гүлденуі» Мемлекеттік бағдарламасын орындау нәтижесінде тәуелсіз Қазақстан астанасының әлеуметтік-экономикалық жағынан жедел дамуының негізі қаланатын болады.

Қазірдің өзінде қалада үйлесімді дамыған орта қалыптасты. Бұл астананың әкімшілік және іскерлік функцияларын жүзеге асыруына ғана емес, сонымен бірге халықтың өмірі мен әл-ауқатының сапалық биік деңгейге жетуіне де мүмкіндік береді, әрі елдің барлық өңірлерінің дамуы мен гүлденуіне ықпал ететін болады. Сол жағалауда Астананың жаңа орталығы іске қосылуымен сандық және сапалық жағынан бұл орта бұдан да биік деңгейге көтерілмек. Астана

қаласының үшінші мыңжылдықтардың табалдырығында дүниеге келген тәуелсіз және егемен Қазақстанның бас қаласы ретінде пайда болуы ешқандай жайбарақаттықтың нысанасы бола алмайды. Бұл – астананы, оның инфрақұрылымы мен геосаяси мәртебесін одан әрі дамыта түсу үшін қажетті негіз бен тұғырнама ғана.

Астананың толық мағынасында астана ретіндегі мәртебесін алуы үшін, бірінші кезекте оның астаналық инфрақұрылымын қалыптастыруды аяқтау қажет. Бұл орайда мен соншалықты бір кедергілер мен проблемаларды көріп тұрғаным жоқ. Құрылыстың бас жоспары айқындалған, құрылыс салудың ауқымы мен қарқыны барынша жоғары, қалалық инфрақұрылымды дамытудың жеделдігі де ойдағыдай жоғары дәрежеде.

Дамудың таза перспективалық жоспарына орай жаңа астананың болашақ инфрақұрылымы неге қатысты немесе, дәлірек айтқанда, ненің төңірегінде тізіледі деген бағдарды бүтіндей бөліп көрсету қажет. Астананың мүмкіндігінше көп функциялы болуға тиіс және солай болатын әкімшілік орталығының болашағын біз қалай көріп отырмыз деген сұраққа бұл нақты жауап бола алады.

Осы ретте біз болашақ пішінін қазірдің өзінде көріп отырған бұл әкімшілік орталық сәулет, инфрақұрылым, эстетикалық құндылық, қоғамдық және әлеуметтік мақсатқа сәйкестік бағытындағы және экономикалық топ-менеджмент пен басшылықтың саяси стилі саласындағы қазіргі заманғы ең үздік жетістіктерді өз бойында үйлесімді ұштастыруға тиіс.

Сонымен, Астананың Есіл өзенінің сол жағалауында орналасқан жаңа әкімшілік орталығы дегеніміз не?

Құрылымдық тұрғыдан, бұл Орталық бірінші кезекте 67 гектарға жуық жерге орналасқан. Ол аумақтық жағынан ғана емес, сонымен бірге функционалдық жағынан да бөлінген үш алаңды қамтиды.

Бұл алаңдар міндетінің аясына мемлекеттік әкімшілік жүргізу, кәсіпкерлік пен сауда, әлеуметтік және тұрмыстық құрылыс, астана тұрғындары мен қонақтарының мәдени демалысы кіреді.

Әкімшілік және қоғамдық ғимараттардан басқа, осы Орталықта компаниялардың, қаржы институттарының офистері, сауда орталықтары, қонақ үйлер, отельдер, көрмелік, жарнамалық залдар және елдің бас қаласының өзге де объектілері орналасады. Әлеуметтік-мәдени орталық театрлар, мұражайлар, демалыс аймақтары, спорттық және ойын-сауық көрсететін орындар жүйесін қамтитын болады. Ғылым-білім беру орталығын университеттер, институттар, колледждер, мамандандырылған лицейлер мен кәсіптік мектептер құрайды.

Бизнес-орталықта шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің сауда, қызмет көрсету объектілері, көрмелік, жарнамалық және өзге де залдар болады.

Өнеркәсіптік белдеу қаланың шет жағына, көбіне қала маңына орналастырылады.

Азық-түлік белдеуі қала маңындағы ауыл шаруашылық аудандары мен қала шегінде орналасқан тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарын қамтиды.

Өнеркәсіп негізінен шағын және орта кәсіпорындардан, соның ішінде ғылымды көп қажет ететін салалар мен жоғары технологиялы салалардан тұратын болады.

Өнеркәсіптің дамуының мұндай стратегиясы астананың әкімшілік-іскерлік функциясын көлеңкеде қалдырмайды.

Әкімшілік орталықтың басты алаңы Қазақстан Президентінің резиденциясына барынша таяу, Есіл өзенінің жағасына өте жақын орналасатын болады. Болашақ алаңның ауданы, менің ойымша, резиденцияның көлемімен және силуэтімен оңтайлы үндесуі шарт. Ал оның ұзындығы – 600, ені 120 метр.

Алаңның табанына қалыңдығы 10 сантиметрлік гранит плиталар төселеді. Бұл ауыр техниканы пайдалана отырып әскери парад өткізуге мүмкіндік береді.

Әлбетте, сол жағалаудың басты алаңын көмкеріп жатқан жалғыз ғимарат резиденция ғана емес. Республиканың ресми орталығы ретінде бұл басты алаң орталық биліктің де шоғырланған жері, соған сәйкес ол атқарушы, өкілді және сот билігі органдары – Үкімет, Сенат пен Мәжіліс, Жоғарғы Сот орналасатын ғимараттар кешенін де қамтиды.

Билік органдарының бұл аумақтық шоғырлануын «ыдырату» үшін құрылыстың бас жоспары шеңберінде осы орталық алаңға Ұлттық опера және балет театрын орналастыру көзделген. Сөйтіп, басты алаң республиканың ресми орталығы болуымен бірге, Қазақстанның көп ұлтты мәдениетінің де ордасына айналады.

Орталық алаңмен іргелес жатқан тағы бір алаң бар, бұл жоспар бойынша, Қазақстанның және Астананың жеке өзінің символдарының алаңы болуға тиіс. Әрине, орталық символ қашанда жұрт әбден таныған «Астана-Бәйтерек» монументі болып қала беретініне күмән жоқ.

Өзінің символдық мақсатына сай, осынау ұшар басы заңғар биікке ұмтылған өмір ағашы салынып болған немесе салынып жатқан, сондай-ақ жобалау сатысындағы көптеген әкімшілік, мәдени және тұрғын үй-тұрмыстық кешендерінің тартылыс күшінің орталығына айналатын болады.

Мәселен, Бәйтерекпен қатар тұрған Қорғаныс министрлігінің ғимараты пайдалануға берілді, ал қарама-қарсы бетінде, өмір ағашының солтүстік жағынан Сыртқы істер министрлігінің ғимараты бой көтерді.

Қазіргі заманғы ғимараттар ансамблін «Астана-Бәйтерек» кешенінен Көлік және коммуникациялар министрлігіне дейін созылатын екі сатылы жабық бульвар тұйықтайтын болады.

Бульвардың жабық болуға тиіс екендігі жөніндегі идея амалсыз жасауға тура келген шара ретінде пайда болды. Өйткені біз Орталық Қазақстанның құбылмалы континентальді климатымен санасуға мәжбүрміз. Астанада жазда қатты ыстық болып кететіні, ал қыста қақаған суық түсе қалатыны ешкімге тосын емес. Ауа температурасының күрт өзгеріп отыратыны жаңа астананың әкімшілік орталығын аралап көргісі келетін астана тұрғындары мен қонақтары үшін соншалықты қолайлы бола қояды деп ойламаймын.

Бұл бәрі емес. Сәулетшілер мен дизайнерлердің бастапқы ойы бойынша, бульварлық кешеннің жоғарғы жабық бөлігі жарқыраған, түрлі түсті гүлдермен безендірілмек. Ондай жағдайда бульвар іші былайғы гүл шөптермен қосылып жайнап, жанданып кетері сөзсіз.

Маңызы жағынан емес, саны жағынан үшінші болып есептелетін тағы бір дөңгелек алаң пайда болады. Оның периметрі бойынша Астанадағы нағыз қазіргі заманға сай, (әрине, бүгінгі күнге дейінгі) көркем әрі зәулім ғимараттар тізбегі тізілетін болады. Дөңгелек алаңды бір жағынан Энергетика министрлігі мен «ҚазМұнайГаз» Ұлттық компаниясының іргелі де келісті ғимараты көмкеріп тұрады.

Алаңның периметрінің қарама-қарсы жағын біздің елдегі аспанмен таласқан тұңғыш зәулім үй – Көлік және коммуникациялар министрлігінің асқақ ғимараты тұйықтайды. Оның бір қалыпты пішіні осындай биіктіктегі инедей ұшты төбесімен жалғасып, бейне бір аспаннан төнген бұлттарды шаншып алатындай әсерге бөлеп тұр. Бұл – Қазақстандағы ең биік ғимарат, оның 36 қабатында Қазақстан Үкіметінің көптеген министрліктері мен ведомстволары: Көлік және коммуникациялар министрлігі, Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі, Ақпараттандыру және байланыс агенттігі орналасқан. Сондай-ақ жаңа астананың негізгі алаңдарының бірінің дөңгелеген

ансамблін осы алаңға жанастыра салынған әкімшілік-тұрғын үй кешені аяқтап тұр.

Дегенмен бұл дөңгелек алаңның негізгі ерекшелігі, тіпті артықшылық сипаты – алаң үстінен заулап өтетін, әуежайдан қалаға қарай тартылған автомагистраль эстакадасы.

Бастапқыда менің идеям – алаң астымен өтетін жерасты туннелін салу еді. Бірақ сәулетшілер одан гөрі нақ осы эстакада дұрыс болады деп иландырды. Көпір үстінен жүріп бара жатқан адамдар Бәйтерекке дейінгі, одан арғы да үш километрлік жап-жасыл, фонтандары шапшыған бульвардың бар әсемдігін көретін болады. Мен бұған келістім. Нәтижесі жаман бола қойған жоқ...

Алаңның өзі ғимараттардан тысқары. Ол сан алуан фонтандардың, шағын сәулеттік нысандардың, анфиладалардың, мүсіндік композициялардың және астана тұрғындары мен қонақтары демалатын беседкалар мен орындықтардың үйлесімімен құралған. Ең бастысы, бұл алаң түрлі түсті гүлдер мен жасыл желекке көміліп тұруға тиіс.

Эстетикалық және практикалық жағынан қарағанда, бұл алаң Астананың сол жағалауындағы ең әдемі әрі неғұрлым халық көп келетін алаң болады. Алаңның дөңгелеген келбеті, периметрін қоршай орналасқан зәулім үйлер, көздің жауын алатын жасыл желек пен сан алуан гүлдер, фонтандар мен мүсіндер бұл жерге өзгеше бір тұйық микроклимат орнатып, жайлы ахуал орнықтырып, қолайлылық әкеледі.

Басты үш алаң – орталық алаң, «Бәйтерек» алаңы және дөңгелек алаң ортақ бір ансамбльге бірігіп, ұзындығы үш километрге жуық жабық бульвар арқылы байланысып тұратын болады.

Бульвардың екі жағынан сан алуан офистік және тұрғын үй-қонақ үй кешендері, көп қабатты гараждар, мәдени ойын-сауық ғимараттары, тұрмыстық және сервистік қызмет көрсететін объектілердің тұтас бір ансамблі орналасады.

Сол жағалаудағы жаңа әкімшілік кешендерінен оң жағалаудың тым оқшауланып қалмауы үшін болашақта Есіл өзені арқылы, аз болсын, көп болсын, 22 көпір салуды жобалап отырмыз.

Осыншама көпір Есілдің сол жағалауы мен оң жағалауы арасындағы ықтимал қарым-қатынас тапшылығын толық өтеуге тиіс деп ойлаймын...

Қазірдің өзінде соңғы жылдары салынған «Сарыарқа» көпірі орталық көшелерге түсетін салмақты айтарлықтай азайтып, қаладағы автомобиль қозғалысы тасқынын ұтымды жүйелеуге жеткізіп отыр.

Өзен жағасына орналасқан әрбір астана сияқты, Астана да су көлігін айналып өте алмайды. Бұл орайдағы сөз жүк тасымалы туралы болып отырмағаны, Есілдің Еділ өзені емес екендігі белгілі, әрине.

Соған қарамастан Есіл үстімен, Астананың шекарасын бойлай жүйелі туристік рейстерді ұйымдастыруға, мәселен, су көлігін пайдалана отырып, басқа да мәдени-көпшілік шараларды ұйымдастыруға болар еді. Бұлай етсек, Астананың тұрғындары мен қонақтары үшін Есіл айдынында жүзіп серуен құру кең өріс алатындығына, мұның жұртты біршама рақатқа бөлейтініне толық сенімдімін. Айтпақшы, Резиденцияға таяу жерден, Есілдің жағасынан жасалады деп жоспарланып отырған Президенттік парктің өзен вокзалы болады, бұған демалып жүрген жолаушыларды қыдыртатын катерлер, ұсақ жайпақ табан кемелер аялдап тұрады.

Жалпы парк аймақтары мен жасанды ормандар жаңа астананың ең басты ерекшеліктерінің бірі болуға тиіс.

Біз ол үшін, Бурабаймен бірге Астананың аумағы да Орталық Қазақстанның кең даласындағы тағы бір жасыл оазиске айналуы үшін, барлық күш-жігерімізді жұмсауға тиіспіз.

Мұның қаланың ішіндегі, сондай-ақ оның шекарасынан тысқары жерлердегі барлық жасыл екпелерге қатысы бар.

Осы орайда қаланы қоршай жасыл қорғаныш белдеуін құруға зор мән берілетін болады, бұл ісіміз арқылы қыстың қатал үскірігі мен жаздың шаңды бораны сияқты қолайсыз табиғи факторларды біршама жұмсартуға мүмкіндік аламыз...

АСТАНАНЫҢ БАС ҚАЛКАНЫ...

Жанды да, жансыз да бақтар бар. Өсімдік бақтары және жай тастардан жасалған бақтар. Адам жанына қайсысы жақын? Әрине, табиғи жаратылыс пен қолдан жасалған жасанды желектің әдемі жарасымы. Өмірге парасат пайымымен қарайтын жапондардың тылсым тас бақтарын тамсана қызықтаймыз, ол тас бақтар шешек атқан сакураға, жазғы гүлдерге толы жапон бақтары мен бауларының бір пұшпағы ғана екенін аңдай қоймаймыз. Қалалардың қолымызбен жасап, гүлдендіріп жатқан жасанды желегі қала тұрғындарына жайлы да жайдары өмір сүруге мүмкіндік беретін қалалық инфрақұрылымды түзеді. Бірақ тегінде, тас меңіреуде құстардың құйқылжыған үні өшіп, қаулаған өсімдіктер ажарынан айырылып, семіп қалатыны сияқты, табиғатпен үндестігін жоғалтқан қала тұрғындарының да жан-сезімі мұқала береді. Қолдан жасалған жан-жақты қолайлылыққа әбден бой үйретіп алған адам біртіндеп өмірді сезінуден, табиғатпен тілдесуден қалады. Бұл адамның рухани ғана емес, физикалық жағынан да азуына әкелері ақиқат.

Адам қиялының шексіздігі мен ой ұшқырлығын бейнелейтін қаланың сәулетіне, әдемі де сан алуан мақсаттағы ғимараттар мен кешендер салып, соған назарды көбірек аударуға да болады.

Қаланың жаяу жолдары мен көше қиылыстарына таяу тұстар қанық бояуымен, реңк молдығымен көз қуантуға тиіс.

Металл мен айнадан соғылған қабырғалар келешекке қол созып, сәулет пен қала құрылысы саласында өркениеттің ең

соңғы жетістіктеріне жанасқандай сезімге бөлейді. Түрлі түсті неоншам маңдайшалар мен алуан түске боянған құбылмалы жарнамалар астананың айрықша райын айғақтайды. Ал өткен кезеңдер мен дәуірлердің жәдігері ортақол, сүреңсіздеу ғимараттар күнделікті қарбаласта аптықпай бір сәт бөгеліп, уақыт байланысы туралы ойға шақырады, ұрпақтар мен дәстүр сабақтастығы жайында ойлануға мәжбүр етеді. Қала көшелері мен бауларында орнын тауып орнатылған сан түрлі ескерткіштер мен сәулет нысандары бізді қала көркін жақсартып, оған қайталанбас әр беруге, жаңа ізденістерге шақырып, шабытымызға шабыт қосады, ой-мақсатымызды ізгілікке бөлейді.

Егер биіктен ой жүгіртіп қарағанда қала қаулаған жасыл желегімен көз қуантпай тұрса, онда қаланың немесе астананың осы айшықты бояулары бәрібір жансыз, жалынсыз көрінетіндігімен келіспеске амал жоқ. Гүлдері мен гүлзарлары, көк шөптері мен ағаштары жоқ қалада ықылас-ниет те, әр тұрғынға соншалықты қажет табиғатпен астасу сезімі де болмайды. Жаппай қалалану мен тас қамалды құрайттан қашып құтылудың қиындығы жайында қаншама пікір сайыстырсақта, өсімдіктер дүниесі қалыптаспаған қаланың, қалай айтқанмен, шөл даладан түк те айырмасы жоқ.

Бүгінде тым қалаланып кеткен шаһарлар мен сол шаһарлардағы көңіл күйді «жаңа қалалардың мұңы» деп дәл де нақты аталып жүрген құбылыс билеп алды.

Байырғы абзал Англияда сол кездің өзінде қолайлы, жанға жайлы қала үйлеріне қоныс аударған адамдардың жиі-жиі ауырып қала беретіні, өздерін мазасыз сезінетіндері байқалған. Әркім де аңғаратын шығар, қаладағы адамдардың көпшілігі халықтың тығыз қоныстанғанына және көрші-қолаңның көптігіне қарамастан, өздерін топ ішіндегі жалғыздай сезінеді.

Ал Астана жөнінде әңгіме басқа. Даланың самал желіне кеудесін айқара ашқан қала ауасы таза байтақ сахараның өмір шырынынан нәр алған тіршілік қызықтарына толы. Талай адам әлемнің біраз астанасының ауасынан Астана ауасының ғажайып өзгешелігі осы тазалығы мен тұнықтығында деп, бұл жағдайға бірден назар аударады.

Қалаланудың өскелең қарқыны жаңа астанада да білініп отыр. Астана-қалада пайда бола бастаған экологиялық проблемалар қолданылып жүрген жабдықтардың ескіргеніне және олардың экологиялық нормаларға сәйкес келмейтіндігіне көбірек байланысты.

Астана өнеркәсіптік секторының дамытылуы, әрине, игілікті шаруа. Бірақ ерте ме, кеш пе индустриалдық әлеуеттің тұрғын үйлермен көршілес орналасуы қала экологиясына әсер етпей қоймайды. Оның үстіне қала ішіндегі орташа температураның қала төңірегіндегі орташа температурадан әрқашан біршама жоғары болатыны белгілі. Өнеркәсіптік әлеует астана маңайына шоғырланған және шоғырланатын болады.

Нәтижесінде температураның көтерілуіне орай қаланың ауасы да көтеріледі, оның орнына қала маңындағы өнеркәсіп қалдықтарын сіңірген ауа ағыны қалаға беттейді. Астананы «жаңа қалалардың мұңы» жаулап алды деп ойламаймын, бірақ мұның алдын алу шараларын қазірдің өзінде ойластыруымыз қажет немесе астананың тұрғын үй және әкімшілік орамдарын жоспарлау мен салу процесінде жүзеге асыруға тиіспіз.

Бұның амалы оп-оңай. Қала мұңын жасыл желек пен бетонның оңтайлы ұштасуы ғана сейілте алады. Оның үстіне қалалық орамдардың жасыл жамылғысы оттегі генераторының міндетін ғана атқармай, сонымен бірге қаланың әуе кеңістігі мен астана төңірегінің ауа жамылғысы арасындағы температураның үйлесімін тең ұстап тұруға да

қызмет етуге тиіс. Нақ осы жасанды қолайлылық пен табиғи өміршеңдіктің арасындағы өзара оңтайлы ұштасу Астананы нағыз мемлекеттің астанасына һәм Еуразияның лайықты қаласына айналдыра алады.

XIX ғасырдың аяғында-ақ және XX ғасырдың отызыншы жылдарының өзінде Э. Гоуард пен Ле Корбюзье жай қала емес, қала-бақ салуды ұсынған, олардың ойынша мұндай қалалардағы тұрғын үй ғимараттары жасыл желек теңізіне шомылған шағын аралдар сияқты болуы тиіс.

Астананы салудың Кисе Курокава ұсынған бас жоспары көп жағдайда қала үшін сөзсіз өмірлік маңызы бар Гоуард пен Корбюзьенің осынау ойын ескеретіні қуантады.

«Жаңа қалалардың мұңына» астананың бой ұруын болдырмас үшін кемелденген астаналық инфрақұрылымды қалыптастыру жөніндегі ең басты міндеттің бірі – Астананы жасыл желекті қалаға айналдыру, табиғат апаттарынан жасыл қалқанмен қорғап, пайдалы да жан сергітер таза ауаның тығыз қабаттарымен бүркеу...

Алматының күн сайын жан тыныштығын сыйлап, жайдары сезімге бөлейтін мол жасыл желегінен кейін, жаңа астанадағы жасыл екпелердің тым аздығы біршама жайсыздық туғызды және туғызып та отыр.

Қазақстанның жаңа астанасын көгалдандыру туралы мәселені тым тез болмаса да, жүйелі түрде нақты проблеманы алға қоя отырып шешу қажет еді.

Астананы көгалдандыру жөніндегі мәселені шешу алғаш алға қойылған кездің өзінде, біз қолда бар ресурстарға сүйене отырып, таяу болашақта Қазақстанның жаңа астанасын ғана емес, Сарыарқа төсінде пайда болған жаңа қала-бақтың гүлденуі үшін қолдан келгеннің бәрін жасауға тырыстық.

Астананың көптеген жаңа объектілері бойынша қала басшылары мен құрылысшылар есеп берген бірқатар кеңес өткізуіме тура келді. Осындай кеңестерде бәрінен бұрын қала

мен оның төңірегін көгалдандыруға айрықша назар аударып отырдық. Ғалымдардың, жергілікті көгалдандырушылардың баяндамаларын тыңдадық, шетелдік мамандардың ақыл-кеңестерін есепке алдық.

Алайда алдымен қаладағы барлық ашық жерге көгал шөптерін егіп шығу қажет болды. Ескі Ақмоланың қою шаңы жаңа астананың келбетін келістірмей тұрды. Бірнеше қайтара жүргізілген ғылыми тәжірибеден кейін, біздің жер жағдайымызға біршама жақсы үйлесетін канадалық шөптердің сортына тоқтадық.

Менің тапсыруым бойынша, Табиғи ресурстар және қоршаған ортаны қорғау министрлігі астананы көгалдандырудың кешенді бағдарламасын әзірлей бастады. Осы бағдарлама негізінде бірінші кезекте Астананың айналасында орман екпелерінің тұтас кешенін жасау ойластырылды. Астананың бұл жасыл белдеуі көгалы аз қаланың осы олқылығының орнын толтырумен бірге, жаңа астана тұрғындарының тұрмыс-тіршілігі үшін қолайлылықты айтарлықтай арттыруға тиіс бірқатар міндетті шешуге септігін тигізуі керек болатын. Мұндай жасыл белдеу, ең алдымен, астаналықтар үшін қолайсыз климаттық ахуал туғызып отырған ызғарлы суық жел мен бораннан қорғайтын қалқан бола алады. Қуатты жасыл қалқан жолын бөгеген соң, жаздағы шаңды бұрқасын мен қыстағы қарлы боранның Астананы айналып өтуіне тура келеді.

Күнделікті тіршіліктің қарбаласынан соң, астананың тұрғындары қала сыртындағы саялы тоғайлар мен орман алаңқайларында қыдырып, демалу мүмкіндігіне ие болуы шарт. Бұл астаналықтардың шаһардың сыртқы түріне ғана емес, елорданың әрбір тұрғынының ішкі сезімінің жарасымды жетілуіне қамқорлық жасайтын бас қалада тұратындықтарын сезіне түсуіне жол ашады.

Астананың айналасындағы жасанды орман алқаптары осындай міндетті орындауға тиіс.

2002 жылғы 10 қаңтарда Қазақстан Үкіметі Астананы көгалдандыру бағдарламасын бекітті, ол «Республика астанасы Астана қаласының жасыл аймағын құру жөніндегі 2002–2010 жылдарға арналған салалық бағдарлама» деп қысқа да нұсқа аталды.

Кез келген бағдарлама, әсіресе осындай ауқымды бағдарлама көп ресурсты, ең бастысы көп уақытты талап етеді. Соған орай бұл бағдарламаның негізіне нақты мерзімдер қойылған: 2005 жылға дейін 25 мың гектарға жуық алқапта орман отырғызу жұмыстарын жүргізу, ал 2010 жылға қарай Қазақстан елордасы – Астана қаласының қалқаны жасыл аймақты жасауды толық аяқтап шығу.

Орман екпелері ғалымдардың ұдайы бақылап, тікелей қатысуымен жүргізілді. Ағаштар мен бұта-шілік сорттарының жерсінуін солар зерттеді. Арнаулы тәлімбақтар құрылып, ағаштар мен гүлзарлық шөптердің әр түрлі сорттары сынақтан өткізілді.

Бүгінде Астана төңірегінде, 20 мың гектардан астам алқапта, әзірге биіктігі 7–8 метрдей болатын жасанды орман өсіп тұр. Орманды алқап көлемін 50 мың гектарға дейін жеткізу міндеті қойылды. Көкшетау ормандарын Астанаға қарай жақындата түсіп, темір жол мен автомобиль жолдарын жағалата ағаш отырғызылатын болады.

Әр жыл сайын жазда мен осы ормандарды аралап шығамын. 1997–1998 жылдары алғаш отырғызылған көшеттердің қазір кейбір жерлерде 10 метрге дейін биіктеп өскенін көргенде, әрине жүректі қуаныш кернейді. Жаңа орман алқаптарының ауқымын байқау үшін тікұшақпен де ұшып, үстінен қараймын. Астананың айналасында қалың ну орман болатынына кәміл сенімдімін. Қазақстанда ешқашан осынша қысқа мерзім ішінде осынша алқапқа орман отырғызылған емес.

Біздің бұл уақытымыз бен ісіміздің тегеуріні, бәлкім, күндердің күнінде осынау толғанысты онжылдықта өмірге келген мынау жайқалған шыршалардың жел ойнаған ұшар басының сыбдырымен де еске түсер...

Қаланың өзін көгалдандыру – оның болашақ экологиялық салауаттылығының маңызды буыны. Бүгінде Астанада шамамен 1 миллион 200 шаршы метр көгал алаңдар бар. Олардың 500 мыңы қаланың орталық бөлігінде орналасқан. Бұл көгал алаңдардың бәрі бірдей толық бабына келтірілген деуге болмайды. Дегенмен, оларды біртіндеп көркейту: жаңа технологияларды тарта отырып баптау, тұрақты суару жүйесімен жабдықтауды қалалық өкімет күнделікті қарауында ұстауы тиіс. Сонда ғана көгал алаңдар қаланың және Қазақстан жаңа астанасының нағыз жасыл әшекейіне айналады.

Әрине, қала шегіндегі жасыл екпелердің жоспарланғаны жақсы, сонымен бірге олар эстетикалық жағынан да ғажайып көркем болуға тиіс. Дәл осы әдемі безендірілген жасыл баулар мен саябақ аймақтары қалалар мен астаналарға барынша, жетілген түр беріп тұрады. Біз мұны ұмытқанымыз жоқ, әрине. Сол себепті қаланың тура ортасынан, «Самал», «Жастар» тұрғын үй алаптарына таяу жерден «Жыл мезгілдері» деп аталатын тамаша жасыл бау өсіп шықты.

Мұнда алма ағашының, шыршаның, қайыңның, теректің, шегршіннің, сары үйеңкі мен пальманың сирек кездесетін сорттарының бір жарым мыңнан астам жасыл екпесі мұқият топтастырылған. Және жылдың кез келген мезгілінде осынау 6,5 гектарды алып жатқан бау үнемі жап-жасыл болып тұратындай етіп жоспарланған. «Жыл мезгілдері» деген атауына сайма-сай!

Нақ осы бауда мен авангардтық сәулет пен қаланы көгалдандыру тұжырымдамасының өте қызық ұштасуын көрдім. Баудың қақ ортасында Мебиустің шексіз қосарланған таспасы кейпінде мүсін орналасқан. Бейне бір өмірге де-

ген шексіз күштарлық, біздің өміріміз қас қағым сәттерден тұратын өмірдің шексіз тізбектері екендігін сездіріп тұрғандай.

Енді біршама уақыт өткеннен кейін Астанаға қай тұсынан кірсеңіз де, жаңа астананың көкке қол созған сәулетті күмбездері мен көк тіреген үйлерінің күнге шағылысқан жарқылын көру үшін қатар тізілген жасыл екпелер мен жасанды ну орманның ішінен өтуіңізге тура келетін шығар.

Біздің бас қаламызда көкке өрлеген «Бәйтеректің» ұшар басынан бастап өскелең Астананың – Қазақстан Республикасы деп мақтанышпен айтатын өркендеген мемлекет елордасының саябақ аймақтарын көмкерген кішкентай гүлдеріне дейін өмірдің құндылығын ойға салып тұруы тиіс...

Барша жасыл желекті қар бүркеп тастайтын қыс күндерінде де қаланың көз тартарлықтай болуына назар аударып келеміз.

Бұл қыстың аппақ ажарын жасыл дақтарымен оймыштаған мәңгі жасыл қылқан жапырақты шоқ-шоқ ағаштар ғана емес. Астана ғимараттарының айшықты бояуының өзі қырағы көзге көп нәрсені аңғартады. Астана ғимараттары жарық, ашық әрі тартымды жылы түстермен боялған. Осы жылы түстегі бояулардың астаса құбылуы қыста қала кеңістігіне барынша жан бере түседі.

Ерке Есіл жағасында бой көтерген, ерекше сәулеттік ландшафты бар, бірегей мүсіндік нышандары сап түзеген, жоғары технологиялы болашаққа қол созған, өзгені сыйлап, өзінің жаңа астанасы мен өз елін шексіз мақтаныш тұтатын көп ұлтты және көпдінді халқы бар әсем де мейірлі астанамыз, міне осындай қала...

Бұл Қазақстанның жаңа астанасы эстетикасының табиғаты мен ерекшеліктері жөніндегі сұраққа сай лайықты жауап та болады...

КЕМЕЛ КЕЛЕШЕКТІ СЕЗІНУ...

Әдетте, іске асырылу сатысында тұрған көптеген мәселелерді түсінбеу – негізсіз үрей туғызатыны табиғи нәрсе. Ол сезім, нәтижелерге қол жеткізген кезде өзінен-өзі тарқайды.

Мен сәуегей емеспін, астананы ауыстыруға ниет еткенде, оның нәтижесі қандай болып шығатынына алдын ала кепілдік бере алмағаным рас. Ал бүгін астананы ауыстырдық деп батыл айта аламын. Ауыстырғанда да ойдағыдай етіп ауыстырдық. Астана нағыз астаналық полистің шынайы пішініне кірді.

Өткен жылдардың шиеленісі біртіндеп бәсеңсіп келеді, Қазақстанның көптеген азаматы өзі үшін де, тұтастай Қазақстан үшін де астананы ауыстырудың шүбәсіз пайдалы болғанын жақсы ұғынып, жаңа астананы ежелгідей қабылдайтынын сезіп те жүрмін.

Әрине, Астананы дамытудың проблемалары әлі де аз емес екендігін жоққа шығаруға болмайды.

Кеңестік уақыттағы Целиноградтың жүйесіздеу салынған құрылысы аясында Астананы дамытудың Бас жоспарындағы сәулеттік жобалауға қарағанда, бас қаланың пішіні әлі де қыстырма эпизод сияқты көрінеді. Астананың орталық көшелері мен алаңдары жаңа еуразиялық астананың тыныс-тіршілігін көрсетіп тұрса да, орталық көшеден оңға не солға бұрылып, әлдебір аулаға кіріп кетсеңіз, қарсы алдыңыздан ескі Целиноградтың «қотыр үйлі, қисық жолды» хрущевтік бейнесі ашылып салады. Бұл жағдай әзірге өзекті де зәру мәселе ретінде қалып отыр.

Осыған орай мыңдаған метр ескі, тозған тұрғын үйлер бұзылып, олардың орнына мұнтаздай жайлы үйлер салынды. Мыңдаған астаналық отбасы бұдан бірнеше жыл бұрын қиялына да кірмеген қазіргі заманның барлық стандарттарына жауап беретін жаңа тұрғын үйлерге көшті.

Еске сала кетейін: 1997–2004 жылдары Астанада бір миллион алты жүз мың шаршы метр тұрғын үйлер пайдалануға берілді.

2005 жылы тағы да 400 мың шаршы метр тұрғын үйлер салынуға тиіс. Астанада құрылыс дүбірі толассыз жалғасып жатыр. 2005–2007 жылдар ішінде астанада бұған қосымша бір миллион бес жүз тоқсан мың шаршы метр тұрғын үйлер салынатын болады. Іс жүзінде 10 жыл ішінде жарты миллион халыққа арнап үш миллион шаршы метрден астам мұнша жаңа тұрғын үй салу – бұрындары ешқашан болмаған қарқын.

Сол жағалаудың ел аз қоныстанған жазық та «шексіз» кеңістігі мен Оң жағалаудағы тығыз орналасқан ескі де жаңа үйлердің, машина мен адам тасқынының нөпірі арасындағы айырмашылық әзірге бірден көзге түседі. Бірақ Сол жағалаудың жаңа пішіні бүкіл қалаға өң беріп, оң жағалаудағы құрылыстарды етек-жеңдерін жиюға, жапондық және қазақстандық сәулетшілердің сәулеткерлік шеберлігі туындатқан жаңа стандарттарға қарай ұмтылуға мәжбүр етіп отыр.

Есіл өзені тура мағынасында шекара сияқты, астананың сәулеттік келбетінде қалыптасқан қос суретті – Оң жағалаудағы хрущевтік ескі үйлердің бей-берекет шоғыры мен кейбір жаңа құрылыстарды және Сол жағалаудың зәулім-нышандық мәредегі тұтастығын қак бөліп тұр

Біздің жаңа астанамыз бір миллион тұрғыны бар қала мәртебесінің жартысына енді ғана жетті, бірақ қазірдің өзінде Астана болашақ мегаполистің белгілерін бойына жинақтауда.

Астаналық объектілер тезірек қаулап өссе екен деп армандаумен, жыл мезгілдері түгіл, тәуліктің сағаттарын да жиі ұмытып кететін кездерді бастан кешірдім. Жаңа астана құрылысының алғашқы күндері мен алғашқы айларында

уақытпен санаспай, түні бойы өзім де ұйықтамай, біраз азаматтардың да ұйқысын бөліп, көп әуреге салғаным есімде.

Қазір де кейде түн ортасы ауғанша Астана келбетіне қатысты кейбір сәулет туындыларын немесе қала құрылысының жаңа бір тұжырымдамасын талдап қарап отыруыма тура келеді. Менің жиырмасыншы ғасырдың жетпісінші жылдары Қарағанды металлургия комбинаты мен жас Теміртау қаласын салуға қатысқан тәжірибем бар-ды. Бұл құрылыстар бұрынғы КСРО-ның түкпір-түкпірінен келген көптеген адамдар атсалысқан аса ауқымды еңбек алаңы болғаны белгілі. Менің алғашқы құрылысшылық мамандықтарымның бірі – бетоншы кәсібі болатын.

Сол кезде салынып жатқан өнеркәсіптік қаланың басшысы бола жүріп, құрылыс ісінің кейбір ирімдерін жан-жақты игеруге тура келді. Астана құрылысын салу кезінде осы құрылысшылық мамандықтарым кәдеге жарады, әрине. Бірақ ол басқа тарих, басқа уақыт, басқа ауқымдағы істер болатын.

Мен кәсіби сәулетші емеспін, оның үстіне кәнігі қала салушы да бола қойған жоқпын. Алайда көптеген ірі қала салушылардың да кәсіптік білім алмағандығы көңілге сабыр шақырғандай болатын. Екінші жағынан, кәсіби сәулетшілермен қарым-қатынас жасау тәжірибесі қала құрылысының көптеген ұсақ-түйегі әрі жақын, әрі түсінікті болуына жеткізді.

Тегінде, қазіргі заманғы қала құрылысы жалғыз сәулеттен тұрмайды, сонымен бірге бұл әрі экономика, әрі экология, қала берді нағыз саясат. Соған орай менің саяси қайраткер ретіндегі тәжірибем де сәулетшілер мен қала құрылысшыларының кәсіби ортасында өгейсіген жоқ.

Өйткені біздің жоспарлап, жобалап салғанымыз жай қала емес қой. Біз мемлекеттің астанасын тұрғыздық және Қазақстанның жаңа геосаяси ландшафтын жасадық. Ал астана дегеніңіз елдің нағыз илгері басқан, озық қаласы ғана емес, сонымен бірге тұтастай мемлекеттің түпкі ойының, ұмтылыстарының және... проблемаларының түйіскен ортасы.

Астана – елдің барлық өңіріне өң беретін және мемлекет жүрегінің жұмыс қабілетіне жаңғырық болып жететін барша қоғамдық қатынастың жиынтығы. Өңірлерде шыр айналып өршіген қоғамдық проблемалар ерте ме, кеш пе бәрібір бір арнаға – мемлекет астанасына келіп тоғысады.

Сонымен бірге бүкіл ел үшін, бүкіл республика үшін, бүкіл Қазақстан үшін Астана технологиялық прогрестің орталығы әрі Қазақстан қоғамы өркениетінің асқар шыңы болуға тиіс. Бұл елдің саяси ресурстарының ғана емес, сонымен бірге мәдени және технологиялық құндылықтарының да түйінді тоғысатын тұсы. Астана мемлекеттің осындай өркениеттік орталығы деп тұжырымдау әзірге қиындау.

Техникалық жағынан алғанда, бұл бағытта әсіресе іске асырылып жатқан мемлекет дамуының индустриалдық-инновациялық стратегиясы шеңберінде көптеген жұмыс істелуде. Ғылыми мекемелер желісі кеңейтілуде, жоғары технологиялы құрылымдар қалыптастырылуда. Мұның мысалы ретінде Еуразия Ұлттық университеті жанынан құрылатын Ядролық физика және ғарыштық мониторинг орталығын, Астанаға таяу жерден құру жоспарланып отырған Биотехнологиялық орталықты айтуға болады. Аталған бағытта әлі де талай жұмыс күтіп тұр.

Астананың ақпараттық қоғамның астанасы болатынына да күмән жоқ.

Бәрінен бұрын мен Астананы аты шулы «цифрлық кедергіні» жеңудің көш басынан көргім келеді.

Менің Оңтүстік Шығыс Азияға сапарым кезінде бір арнаулы тілші қасымда еріп жүрді. Ол ноутбук, цифрлы фотоаппарат, цифрлы диктофон, цифрлы стандартты ұялы телефон сияқты неше түрлі цифрлық аппаратура мен жарақты барша асай-мүсейімен қоса ала шыққан екен.

Осының бәріне қарамастан ол жаңалық ақпаратты бере алмай қойды, өйткені осынау ақылды техниканы дұрыс

пайдалана алмады. Әсіресе Астанадағы орталық кеңсеге жаңалықты жедел де тез беру үшін байланыстың сымсыз инфрақызыл арнасы бойынша ақпаратты ноутбуктен ұялы телефонға көшірерде қатты қиналды. Ол инфрақызыл сәуле кәдуілгі радиотолқын еместігін, бұл диапазондағы қабылдау мен беру компьютердің «инфрақызыл» кішкентай терезесі мен телефон бір-біріне қарама-қарсы орналастырылғанда таза техникалық жолмен жүзеге асырылатындығын білмеді.

Міне, осындай жағдайды «цифрлық кедергі» деп атауға болады. Бұл кедергіні жеңе алмаған адам ақпараттық техника беретін барлық артықшылық игіліктерді пайдалана алмайды. Керісінше ол мұндай адамдардың тұрмысы мен жұмысын қиындата түседі.

Әрине, бұл сияқты кедергіні жеңу халықтың тұрмыс деңгейін күрт арттыруға алып келмейді және игіліктерді де тезірек бере қоймайды. «Цифрлық кедергіні» жеңу дамуға дем береді, олай болмаса, техникалық прогресс теориялық жағынан да, практикалық жағынан да өрістей алмайды, соған сәйкес мемлекет пен оның азаматтарының әл-ауқатын одан әрі арттыруға да кедергі түседі. Мұның тұтастай Қазақстанға да, жас елордамыз Астанаға да қатысы бар...

Сол себепті Астананы ақпараттық қала ретінде дамытып, Қазақстан қоғамын ақпараттандырудың ұлттық бағдарламасын қабылдай отырып, мен бәрінен бұрын бұл тапсырманы нақты параметр бойынша орындамақпын. Оның мәні мынада: таяу болашақта Есіл жағасындағы қала ақпараттық қоғамның астанасына айналады, ал Қазақстан Республикасы, бас қаласы Астанасымен қоса, тұтастай ақпараттық қоғам болады.

Болашақ осы шақты ғана емес, сонымен бірге өткен шақты да бойына сіңіріп тұратындай етіп құрылуы қажет. Болашақтың конструкциясында өткен уақыт «кірпішінің» көзге көрінбей қаланып тұруы – біз ұдайы айтып жүретін халықтың мәдениеті мен өркениеті сол болады.

Біз Сарыарқа төсінен қазіргі заманғы астаналық қала құрылысының келешек үлгісіне лайық және соны еске салатын өткен күндердің іздерін Қазақстанның кең-байтақ атыраптарынан табуға тырысқан кезде жай ғана өзімізге деген сенімділікті іздемейміз немесе астананы Тянь-Шань тауы тарамдарынан Ұлы Даланың бетегелі байтағына көшіруге қатысты өз ісіміздің дұрыстығына растама табуға да ұмтылмаймыз.

Өткен күндер іздерінің әрбір халық үшін, мысалы, ақсүйек жанның шежіресі оны өз ісінің парасатты дұрыстығын іздеуге немесе қаһармандық ерліктер мен мейірбан мақсаттарға итермелейтіні сияқты, озық та сындарлы әсері бар.

Сондықтан адамзат дамуына жарқын болашақ туралы армандармен бірге өткен заманның жәдігерлері де қуат береді.

Астананың қазіргі орнында ежелде, қазақтардың Бозоқ деп аталған қонысы болғандығы туралы дәлелдер қолға түскен кезде, біз әлбетте, жаңа астананың неғұрлым ескі іргетасын табуға ғана ұмтылмаймыз, сонымен бірге қазақ халқы санасындағы «әлеуметтік жады» деп аталатын ұғымды да қалпына келтіруге тырысамыз. Бәрінен бұрын, адамдарды өз халқының мәдениетін ұстаушы ретінде ұрпақ алдындағы жауапкершілікпен бірге ата-баба алдындағы парыз да алға сүйейді.

Сол себепті мені Есіл жағасындағы ескі қала қалдықтарының суреті де, жаңа астананың жаңғырған әрі жақсы ойластырылған жоспары да бірдей әсерге бөлейді. Осындай сәттерде мұндай ғаламат астаналық өрлеу қазіргі заман мен болашақтың талаптарына сай келуімен бірге, маған кең-байтақ атырапта ұлы даланың өркениетін құрған алыстағы ата-баба – көшпелілердің еркі мен парызын орындауға да мүмкіндік беріп отырғанын тереңірек сезіне түсемін.

Өткен уақытпен тығыз байланыстың тағы бір астарына – адам мен табиғаттың бірлігіне назар аударғым келеді. Бұл біз бүгінде экология деп атап жүрген мәселе.

Қазіргі кезде экологияның өзі дерексіз ұғымға айналып барады, күнделікті күйбең тіршіліктің әсерімен біз оны ұмытыңқырап кетіп жүрміз. Ата-бабаларымыздың заманында экология деген түсініктің болмағанын да естен шығарған сияқтымыз.

Тегінде, бұл олардың білімсіздігінен білмегені емес, керісінше тұжырымды даналығының арқасында болдырмаған түсінігі. Өйткені олардың орныққан пікірі табиғатты адамға бағындыру қажет деген мақсаттың шексіз зердесіздік екенін ап-айқын көрсетіп береді. Қалай болғанда да, айталық, адамға сөзсіз бағынып, оның айтқанын бұлжытпай орындайтын роботтан табиғат әлдеқайда үстем.

Адам табиғатқа бағынып жүрсін деген талап та қойылмақ емес. Мұндай бағыныштылық сатысын біздің ата-бабаларымыз мүлде жат санаған. Біз де мұны есте ұстауға тиіспіз. Өз құштарлығымызды табиғаттың мүмкіндігімен ұштастырып, табиғатпен үйлесімді өмір сүру – міне, адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасынан осы ғана талап етіледі. Табиғатты бағындыру үшін оған зорлық-зомбылық жасау – бұл бүгінде жеке басының игілігін ертеңгі имансыз рухсыздықтан, табиғаттың иесіз қаңырауынан жоғары қоятындардың жазмыш-тағдыры.

Сол себепті, адамның іс-әрекетінің өнімі ретіндегі биосфера мен ноосфера туралы ұғымдарды тереңдетпей, қала құрылысының заңдары мен үрдістерін түсіну мүмкін емес. Ал адамның іс-әрекеті қоршаған ортаға әрдайым игі әсер ете бермейтіндігі белгілі.

Егер қалалардың ішіндеп және оның төңірегіндеп биосфераны өзгерту қажеттігі туралы айтатын болсақ, онда бұл сәулетшілердің кәсіби қажеттіліктерін басшылыққа ала отырып емес, қайта адамның тіршілік ортасы мен қалған бүкіл табиғаттың тіршілік ортасының жарасымды өмір сүруін уағыздайтын жаңаша пайым тұрғысынан мейлінше абай әрі парасатты жасалуға тиіс.

Мұндай әрекеттер талай рет жасалған. Осы орайда өзінің қала салу тұжырымдамасын сәулетті де сәнді ғана емес, сонымен бірге экосфера талаптарын да ескере отырып қалыптастырған белгілі Кендзо Тангенің есімін еске түсірейік. Тангенің ой-ниеті қазіргі заманғы аса ірі мегаполистердің бірі – Жапонияның астанасы Токио қаласын қайта салу жобасында іске асырылды.

Тангенің тұжырымдамасына сәйкес, Токионың негізгі әкімшілік және тұрғын үй кешендері Токио шығанағына қарай сұғына төселген жасанды жерді бойлай тартылған көлік коммуникацияларын жағалай орналасуға тиіс.

Кендзо Тангенің идеялары әзірге сол қалпында іске асырылып жатқан жоқ, бірақ шығанақта жаппай жасанды аралдар тұрғызылып, оларда сәулеттік пішіндер мен сан алуан саябақ аймақтары пайда бола бастағаны рас.

Экологиялық сананы біз меңгерген жоқпыз, бұл сана бізге өзі келді және өзінің құқықтарын қалпына келтіруді талап ете келді. Ал қалаларды одан әрі дамыту орайында экологиялық факторды ескеру қажеттігімен санасуымызға тура келеді.

Мұның жарқын мысалы – жергілікті биозкосфераның құлдылау қаупіне байланысты Алматыны одан әрі ауқымды да кеңістікті тұрғыда дамытудың мүмкін еместігі. Алматының экологиясы біздің санамызға басып кіріп, алматылық мегаполисті ғана емес, тұтастай республиканы одан әрі дамыту жөніндегі тұжырымдамаларымызды қайта қарауға мәжбүр етті.

Мен қаланы бұдан әрі, әсірере модерндік тұрғыда жетілдіре түсу жағында емеспін. Астананы дамытудың Бас жоспарында біз бейнелеген болашақ астананың пішіндері жай ғана қысқа мерзімді не орташа мерзімді келешек емес. Мұны Қазақстан астанасының сәулеттік келбетінің соңғы бекеті деп санағым келеді.

Мұндай мәселелерде, сәулет өнерінің және болашақ қала салушылар ұрпағы келіп қарайтын жаңа енгізілімдердің

сырттан келген соқлағына түсіп алып, тақымды қысып тарта бермей, әрдайым дер шағында аялдай білген жөн. Сәулет үшін сәулет жасау – қала мен астананың үдемелі дамуының емес, мешеу қалуының кепілі.

Біздің болашағымыздың қаласы сәулеттік қағидаттарды дамытудан гөрі, бірінші кезекте жергілікті және жаһандық сипаттағы шынайы проблемаларды шешуге тәуелді. Болашақ қала құрылысының ең негізгі қағидаты – жаңа нысандарды салу емес, осы күнгі қолда барды жетілдіре түсу.

Бұл, әрине, сәулет өнері өлуге тиіс дегенді білдірмейді. Қала келбетінің маңыздылығына қарай, сәулет өнері өз орнын экологияға, коммуникациялар прогресіне, тұрмыстық жағдайларды жаңарту және қалалық сана мен ділді жетілдіру ұстанымдарына беруі керек деген сөз.

Біздің барынша шектеулі әлеуетіміз жағдайында, әлеуметтік және азаматтық жайлылықтың бұл топтамасын ұғынып, қабылдап алу сәулет ісі тізгін тарта тұрғанда ғана мүмкін болады.

Адами тұрмыстың барлық қалған саласы мен қалалық инфрақұрылымның салалық деңгейі бастапқы сәулеттік ой-ниетпен сәйкестікке жеткізілгенше, Астананың сәулетіне уақытша дамыл беруге тура келетін кез де туады. Әйтпесе біз жер үстіндегі, жер астындағы жетілмеген коммуникацияны жетілдіреміз деп баяғыдай асфальт қопарып, қайта бұзушылыққа ұшыраймыз. Әйнектері жарқырап, биікке ұмтылған зәулім үйлердің жанынан тағы да ұра қазып, ойшұқырды тегістеп, баяғыша әлекке түсумен боламыз.

Сәулеттік шапшаң бұлқыныстардан гөрі қалалық қоғамдастықтың мекендеу ортасы мен өмір сүру жағдайларын жақсарту – міне, Астананың қалалық құрылысының таяу уақыттың өзінде дамытылуға тиіс бағыты осындай.

Біз өткен заманды бүгінге жеткен әлдебір жәдігердің жарқыншақ бөлшектеріне қарап және бұл жарқыншақтардың кезінде біртұтас дүние болғанын елестете отырып бағалаймыз.

Ал шығармашылық қиялымызға әлі ешқандай да із тастап үлгімеген келешекті бағалай аламыз ба? Сөзсіз бағалай аламыз. Өйткені болашақ бізге... армандарымыз арқылы із тастап отырады.

Көз алдымда өсіп-өркендеп жатқан Астананың күн санап құлпыра түскенін көргенде, оның жасыл желегі жайқалып, аспанмен таласқан ақшаңқан үйлері көз арбап, көңіл толқытатын сол бір күндерін сағынышпен армандай бастаймын.

Иә, біздің Астана сәулет өнерінің жауһар туындыларына, үздік үлгідегі ескерткіштерге, алуан гүлдермен өрнектелген бау-бақшаға оранған, Шығыс пен Батыстың ең озық рухани құндылықтарын талғаммен бойына жинаған жоғары мәдениетті қалаға айналған сол бір жарқын күндер-ай десеңізші, шіркін!

Нұрсұлтан Назарбаев,
1993–2005

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ - АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

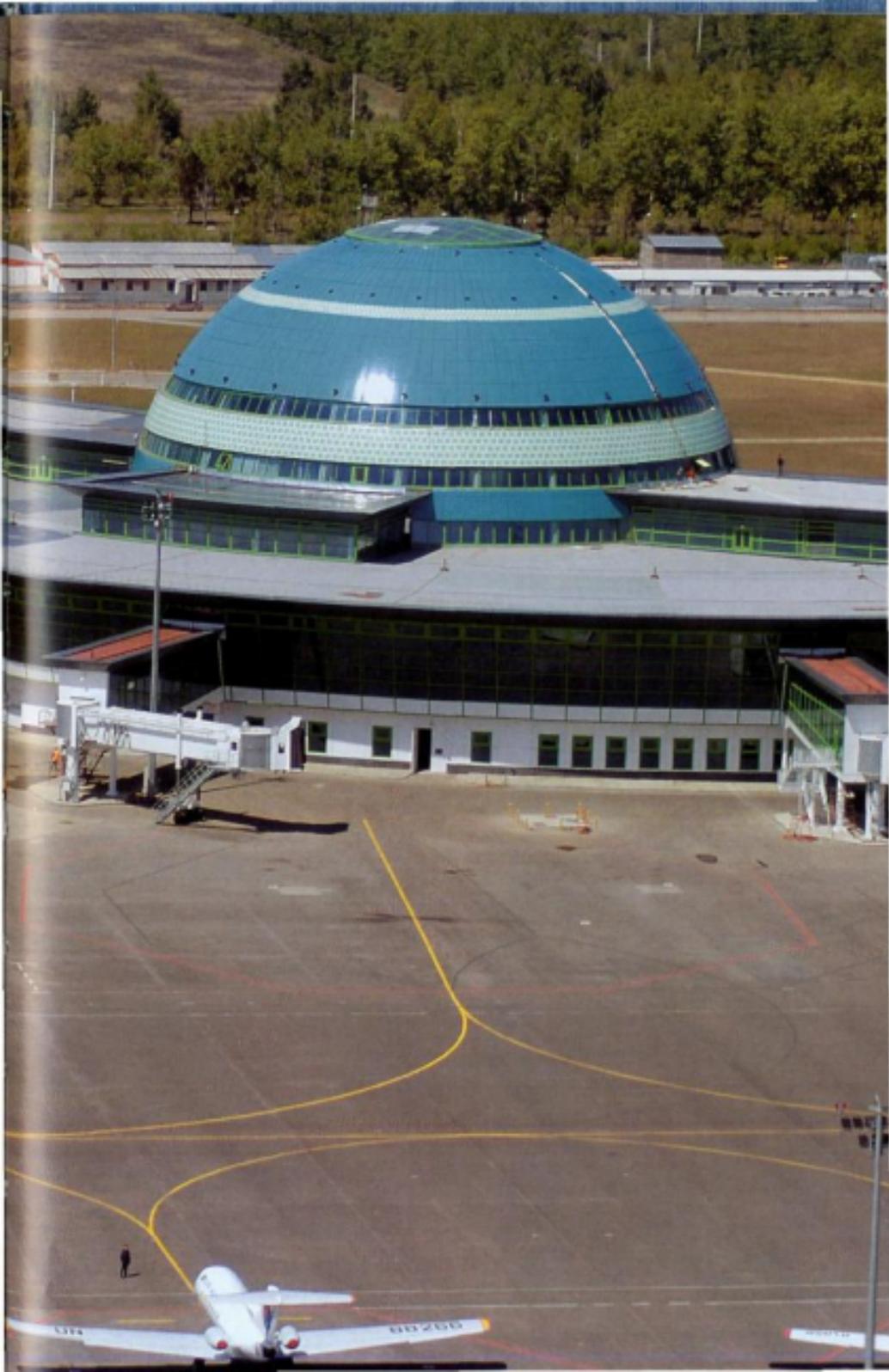
АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ · АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ АСТАНА ЕУРАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

...Ерке Есіл жағасында бой көтерген,
ерекше сәулеттік ландшафты бар,
бірегей мүсіндік нышандары сап түзеген,
жоғары технологиялы болашаққа ұмтылған,
өзгені сыйлап, өзінің жаңа астанасы мен
өз елін шексіз мақтаныш тұтатын
көп ұлтты және көп дінді халқы бар
әсем де мейірлі астанамыз, міне, осындай қала.

Н.Назарбаев

УДК 323/324 (574)
ББК 66.3 (5 Қаз)
Н 17

Назарбаев Н.Ә.

Н 17 **Еуразия жүрегінде.** – Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі,
2010. – 308 бет.

ISBN 978-601-294-004-6

УДК 323/324 (574)
ББК 66.3 (5 Қаз)

Нұрсұлтан Әбішұлы НАЗАРБАЕВ
ЕУАЗИЯ ЖҮРЕГІНДЕ

Жауапты шығарушы *Б.Ғ. Мұхамеджанов*
Фотосуреттерін түсірген *И. Бургандинов*
Компьютерлік бет қаттаушы *М. Қилыбаева*

Басуға 31.05.2010 қол қойылды.
Пішімі 60x90 ¹/₁₆. Офсеттік қағаз. «DSFreeSet» қаріп түрі.
19,25 баспа табақ.
Таралымы 1000 дана. Тапсырыс № 4129.

“Жібек жолы” баспа үйі.
050000, Алматы қ., Қазыбек би к., 50.
тел. 8 (727) 261 11 09, факс 8 (727) 272 65 01.

ISBN 978-601-294-004-6

© Назарбаев Н.Ә., 2010
© ҚР Тұңғыш Президентінің қоры, 2010

ISBN 978-601-294-004-6

9 786012 940046